

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

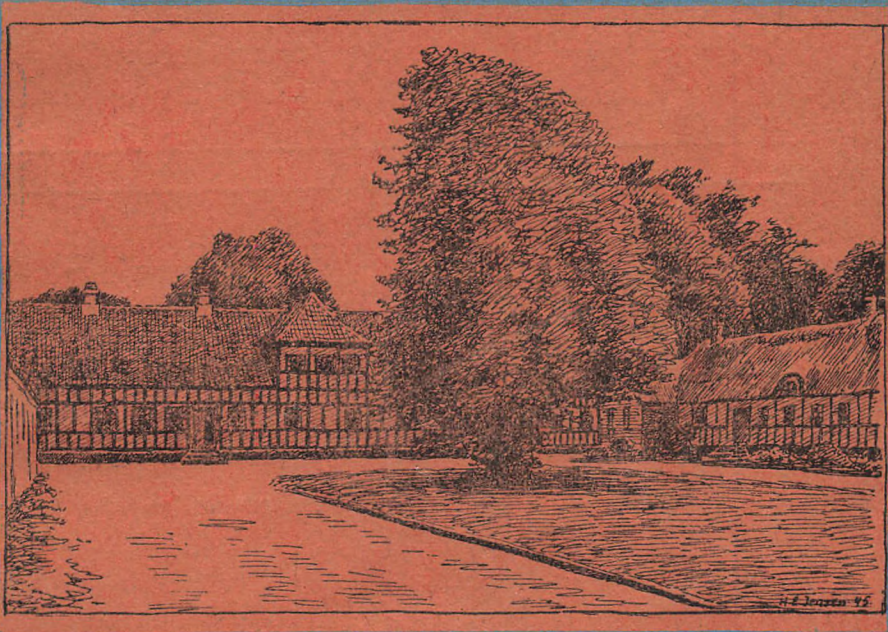
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Østjydske Hjemstavn

1945

SKANDERBORG AMTSBOGTRYKKERI
HOLGER C. BRIX

Andelsbanken udfører Bankforretninger af enhver Art.

Andelsbanken betjener Kunder fra alle Erhverv Enhver - Andelshaver som Ikke-Andelshaver - kan nyde godt af Bankens sunde Forretningsgang.

Andelsbanken er alene oprettet for at tjene Kundernes Interesser.

Andelsbankens Andelskapital og Reserver, ialt 22 Millioner Kroner, tjener til Sikkerhed for Indskyderne.

Andelsbankens Afdeling i **Skanderborg** har Kontorer i **Hørning, Ry og Stilling**.

Spare- og Laanekassen

for Skanderborg By
og Omegn

Byens ældste
Pengeinstitut

Stiftet 1856
Telefon 37

Kontortid:

10¹/₂—12¹/₂ og 14—15¹/₂

Landbosparekassen i Horsens

Telf. 1112 - 2 Linier - Postkonto 16890

Indlaan modtages

paa 3 Maaneders Opsigelse
4¹/₂ 0/0 p. a.,

paa Anfordring 3¹/₂ 0/0 p. a.,

paa Folio, Checkafdeling,
3 0/0 d. a.

Afdelinger for Børne- og Ungdomsopsparing forrentes med 4¹/₂ 0/0 + Tillægsrente.

Boxrum udlejes

Hjemmesparebøsser udlaanes.

Af Sparekassens Midler er ca. 11 Mill. Kroner anbragt i 1. Prioriteter.

ØSTJYDSK HJEMSTAVN

1945

Østjydske Hjemstavne

REDIGERET AF
N. P. ØSTERGAARD

UNDER MEDVIRKNING AF
RS. NIELSEN OG SIGFRED KNUDSEN

X.

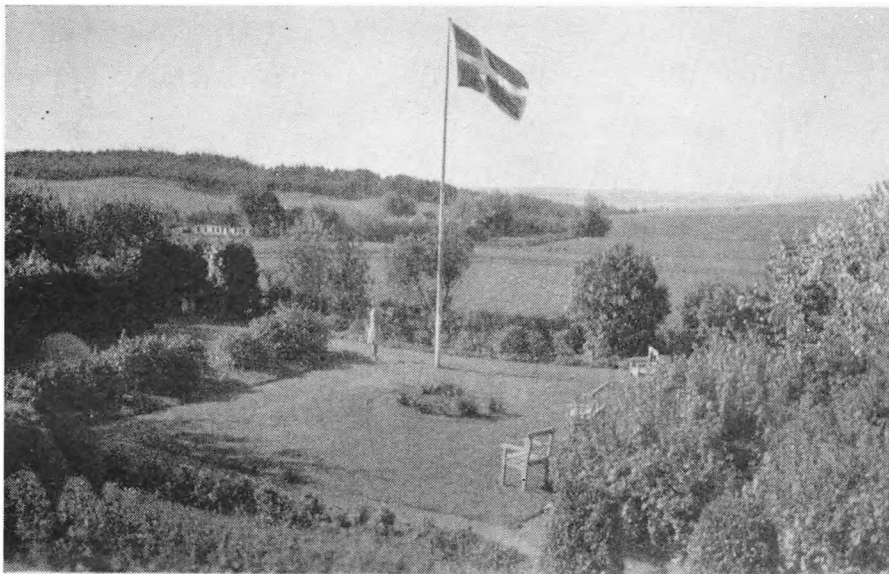
1945

SKANDERBORG AMTSBOGTRYKKERI
HOLGER C. BRIX

Glimt fra Hjemstavnen.

Udsigt fra Sondrup Skole ved Horsens Fjord. 5. Maj 1945.

Mørke Præstegaard, set fra Haven.

Fra Egebjerg ved Horsens.

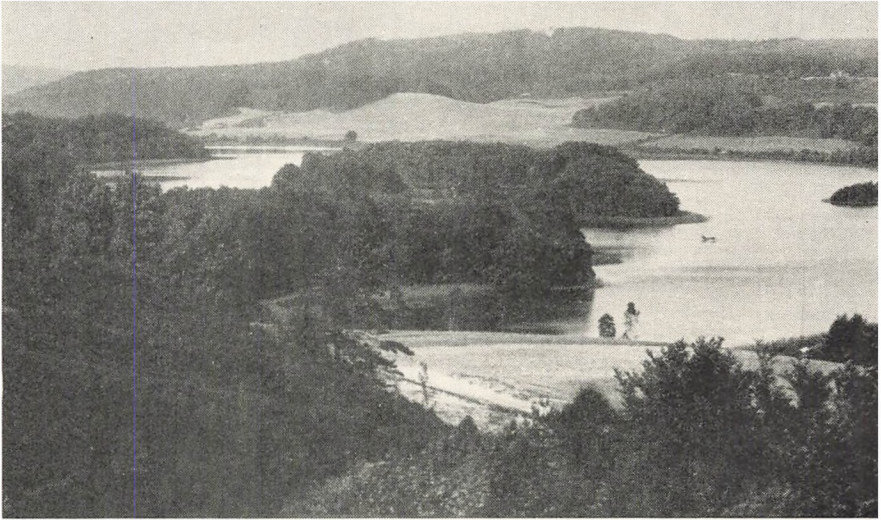
Skanderborg Dyrehave, Udsigt mod Ålbølø.

7

Mellem Stjær Bakker.

Thorsø ved Silkeborg.

Efteraarsdag i Elsted.

Aakær.

Aakærdalens Gaader.

Af Regnar Knudsen.

Stedsagn har særlig Interesse, fordi de ofte dækker over en Virkelighed og saaledes nærmer sig til Historie; at belyse dette Forhold bliver da Hjemstavnsforskerens Opgave.

I Aarhuseggen er Aakærdalen i Falling Sogn, Hads Herred, det mest sagnomspundne Sted. Her har Sagnet om Svend Felding bemægtiget sig historiske Steder og gjort dem til hans Borg, Bro, Dam, Vandingssted, Grav o. lign.

Dette Forhold er vel ogsaa Grunden til, at man har opgivet at søge den historiske Sammenhæng i Dalens Bebyggelse til Skade for Bevarelsen af de historiske Minder.

Skal man faa den historiske Sammenhæng frem, maa man helt udskille og se bort fra Svend Feldingsagnet; først naar det historiske ligger klart — saa klart som muligt — kan man undersøge, om Svend Felding er en historisk Skikkelse, selvom dette paa Forhaand synes usandsynligt.

Aakærdalen begynder historisk set der, hvor Bildsbækken fra Ørting Mose og Vejen fra Ørting By drejer i sydvestlig Retning; Ørtingvejen fortsætter før Drejningen i en Markvej ud til Bildsbækken og nogle Smaahuse til det Sted paa den anden Side Bækken — altsaa i Falling Sogn — hvor der paa Maalebordsbladet staar: »Ruin. Gl. Aakær«, og som i Folkemunde endnu kaldes »Fæstet«, d. v. s. befæstet Gaard fra Middelalderen.

Ser man nu Stedet, er der kun nogle svage Forhøjninger i Terrænet, men spørger man en gammel 82-aarig Mand paa Stedet, fortæller han, at han i sin Barndom legede mellem 4—5 Banker, hvoraf endnu den østligste

mod Bækken er bevaret, mens de andre er jævnet ud; endnu kan findes Munkesten strøet over Terrænet, saaledes en Formsten, der har siddet i et Hjørne som Hjørnerundstav; denne kan ikke være tilkørt og er i og for sig tilstrækkeligt Bevis for, at der her har ligget en middelalderlig Bygning og rimeligvis flere.

At det her virkelig drejer sig om det ældste Aakær, er saaledes sandsynligt, og dette skulde da være Aarhusbispernes Aakær, det middelalderlige Aakær fra Tiden o. 1400 til efter Reformationen 1536, et Tidsrum paa 150 Aar. Det er da værd at undersøge, hvad Dokumenterne fra den Tid kan fortælle os.

Første Gang vi finder Aakær omtalt er i et Dokument af 2. April 1386, hvorefter en »Famulus« Nicolaus (Niels) Rostrup erhverver Vidnesbyrd om, at Aakær Grund tilhører ham og hans Søkende og aldrig er blevet forbrudt ved Forbrydelser eller Udskejelser af nogen Art. »Famulus« betyder »Skriver« eller »Sekretær« hos en fornem gejstlig, rimeligvis Aarhusbispen. Anledningen til Dokumentets Udstedelse kan være, at den nye Aarhusbisp Peder Jensen Lodehat, Dronning Margretes Ven og Kansler, har villet hævde Arvingernes Ret til at overlade Kirken Godset.

Paa denne Tid begynder Aarhusbisperne deres Godspolitik overfor Egnens Adel, særlig i det rige Hads Herred.

I 1395 bliver en anden Ven af Dronningen Bo Magnussen Biskop i Aarhus, og fra 1398 har vi et Skøde fra Ove Krabbe og hans Hustru Silæ Markvardsdatter Rostrup, Halvsøster til førnævnte Nicolaus Rostrup, hvori de overdrager Bispen deres Andel i Aakær med Tilliggende og godkender et Skøde til Bispen paa samme Gods fra Fru Silæs Brødre Gotskalk og Benedikt Rostrup og disses Svoger Jens Allesen til Hovedstrup (Rodstenseje) gift med deres Søster Fru Kirstine Markvardsdatter Rostrup. Hvem er disse Rostrup'er da Arvinger efter? Det faar vi først at vide o. 50 Aar senere af et Tingsvidne af 2. Marts 1444, der bevidner, at Laurids Trugotsen og hans Hustru Fru Kirstine gav Markvard Rostrup i Medgift med Datteren Cæcilia Kærsgaard og Svineballe og den Grund, »hvorpaa Aakær nu ligger«, altsaa laa i 1444.

Det bliver da nødvendigt at undersøge disse to Mænd og deres Forhold nærmere i Henhold til en klar Redegørelse af Dr. H. L. Møller i »Samlinger til Jydsk Topografi og Historie 4 R., V. Bind.«

Laurids Trugotsen af Gylling kaldes i 1329 Væbner og var Ven af Drostten Laurids Jonsen, en af de faa Stormænd, der havde faaet deres Andel af Fallthøet Danmark ved deres Indkaldelse af Grev Gert, hvorved Laurids Jonsen fik Langeland.

Da Kristoffer 2. vender tilbage, genindsat af Grev Gert, og da dennes Søstersøn og Skyggekonige Hertug Valdemar Eriksen af Sønderjylland overtager sit Hertugdømme efter sin Morbror, opstaar der Strid mellem Hertugen og Laurids Jonsen om Langeland, og i en Voldgiftskendelse 1331 nævnes Væbneren Laurids Trugotsen som den ene af Dommerne. Endelig er han Vidne i et Skøde af 1335, hvorefter Anders Knudsen overdrager sit Gods i Skørring (Framlev H.) til »ærlig og velbyrdig Mand unge Markvard Rostrup,« sandsynligvis hans Svigersøn. Om ham vides, at han var indfødt Holstener og bar Navn efter Godset Rastorf, fordansket til Rostrup, og at han i 1340 var Johan den Mildes Befalingsmand paa Skanderborg Slot, der i 1332 af Kongen var overdraget Grev Gert, der imidlertid udvælger 2—3 af Grev Johans Mænd til Befalingsmænd.

Fæstet Gl. Aakær. Fra det nederste Hus langs Træerne.

Laurits Trugotsens Datter Cæcilia har været et godt Parti, da hendes Far foruden formodentlig Gylling Hovgaard har ejet Kærsgaard og Svinballe med Aakær Grund; desuden Hovedstrup (Rodstenseje) og Bøndergods i Saksild og Vor-Nim Herreder (Tvingstrup).

Ikke saa underligt, at den unge holstenske Slotshøvedsmand har kastet sine Øjne paa den rige Arving — Jomfru Cæcilia har maaske ogsaa været skøn at skue; han har befundet sig vel i det fremmede frugtbare Land og ønsket at slaa Rod der. Han har sikkert mange Gange haft Ærinde til Aakæregnen og redet ad den lige Skanderborgvej Øst om Søen over Torrild og Ørting til Gylling eller til Kærsgaard, hvor et endnu anseligt Voldsted har baaret en Middelalderborg som Bjørnkær, enten den nu er opført af hans Svigerfar eller ham selv.

Laurids Trugotsens Venskab med Grevens senere Fjende Laurids Jonsen, har ikke hindret ham i at knytte Venskabs- og Slægtskabsbaand med Grevens Høvedsmand som Svigersøn, og han skal have været Overbringer af et Budskab fra Greven til Hads Herreds Beboere.

I Løbet af 1330'erne bliver imidlertid den holstenske Besættelse mere og mere utaalelig, Uviljen og Modstanden mod de fremmede, der hele Tiden har ulmet og siden 1329 flere Gange har slaaet ud i lys Lue med aabent Oprør, er fortættet til Bristepunktet. Biskop Sven II i Aarhus, der i sin Tid har været med til at indkalde Greven og sammen med den Ribebisp Jakob Splitaff har ledet Modstandsbevægelsen, har maattet søge til Nordtyskland som Raadgiver for det unge Kongsemne Junker Valdemar; og hele Nørrejyland er i voldsom Gæring; flere Herremænd, f. Eks. til Gl. Estrup og Holbækgaard, er blevet berøvet deres Gaarde.

Grev Gert vil da knuse al Modstand med sine Lejetropper; men den 2. April fældes han af Væbneren Niels Ebbesen til Norringris Hovgaard, og dermed begynder det store Skred, ogsaa for Laurids Trugotsen, der den 6. April mister sin Ven Laurids Jonsen og den 6. Maj til sin Sjæls Frelse skænker alt sit Jordegods i Tvingstrup til Kristi Legemsalter i Aarhus Domkirke. Han holder Venskab med Grevens tidligere Marsk Stig Andersen Hvide (Sønnesøn af den ældre Marsk Stig), den mægtigste i Østjylland, og er i 1342 Vidne

i et Skøde udstedt af ham, der ogsaa synes at være sadlet om til Fordel for den unge Kong Valdemar Atterdag, selv om det ikke varede ret mange Aar. I 1346 udsteder han et Gavebrev til et Laurentii Alter i Aarhus Domkirke, ved hvilke-Præsten Hr. Peder af Barvid (Barrit, Bjerge H.) foreslaas til at foretage Bøn og Messe — »ellers en anden, at vore Sjæle ikke til deres Fordærvelse skal blive narret.«

Han og hans Hustru er da rimeligvis begravet i Aarhus Domkirke. Hans Gaard i Gylling, formodentlig Gylling Hovgaard, har rimeligvis ligget S. V. for Kirken, hvor et Sted hedder »Sams« med »Graven« i Nærheden af den saakaldte Skrivergaard, der senere kom under Aakær. Han har i alle Tilfælde holdt paa »den gale Hest«, men Forholdene var ulige vanskeligere end 600 Aar senere, da Greven var indkaldt som Folkets, men nærmest Stormændenes Beskytter mod Kristoffer 2.

Svigersønnen Markvard Rostrup maatte i Efteraaret 1340 udholde Niels Ebbesens Belejring af Skanderborg Slot, hvorfra han gjorde et Udfald ved Efterretningen om, at en holstensk Rytterhær var undervejs fra Fyn; han synes dog at være blevet slaaet af Niels Ebbesen, der dog straks efter maatte bukke under for Holstenerne paa Maanebjerget, som jeg vil finde i Bynavnet Monbjerg, S. for Ejer Bavnehøj, hvor den gamle Skanderborgvej endnu ses stige op fra Hanstedaadalen ved Lundum, den Vej, som Holstenerne maa have fulgt fra Vejle. Fra Højderne har han haft en gunstig Stilling overfor de bedre bevæbnede og krigsvante Holstenerne, men alligevel medførte deres Overlegenhed hans eget og hans to Brødres Fald og hans Almuehærs Nederlag Alle Sjæles Dag d. 2. Novbr.

Markvard Rostrup var efter Grevens Død kommet i en vanskelig Stilling og endnu mere efter Slaget ved Monbjerg; vi ser ham da ogsaa sikre sin Stilling; efter at han har været nævnt i Forliget i Lübeck 11. Februar 1340 mellem Grev Gert og Hertug Valdemar, nævnes han efter Grevens Død i Forliget den 21. Maj s. Aar mellem den unge Kong Valdemar (Atterdag) og Grevens Sønner; Kongen skal lade M. R. og hans Arvinger beholde deres Panter i Jylland, til de bliver indløst. Han har aabenbart været det kongelige og — man kan sikkert godt kalde det — nationale Parti en Torn i Øjet, saa at han ikke har følt sig sikker, hvorfor Løftet om Amnesti for ham ogsaa gentages i Forliget mellem Kongen og Greverne i Vindinge ved Nyborg 26. Juli 1353.

Det er antagelig hans Forhold, der ligger bag det før nævnte Tingsvidne for hans Søn Niels (Nicolaus), hvis han maa væрге sig mod Beskyldninger for at have forbrudt Arveretten til Aakær Grund.

Gotskalk Rostrup — formodentlig hans Far, da han selv kaldes »unge M. R.« og hans ældste Søn hedder Gotskalk — faar 1348 Skøde paa Gods i Skørringmark, hvorfor en af deres Efterkommere Jørgen Rostrup o. 1590 ejer den nærliggende Sjelle Skovgaard, senere Vedelslund; han har været A. S. Vedels Kilde til Svend Feldingsagnet i hans Fortæle til Folkevisen.

Om Markvard Rostrup eller hans Svigerfar ogsaa har bygget det gamle Aakær, er ikke let at vide, men næppe sandsynligt, da Arvingernes Paastand kun gælder Aakær Grund, men ikke selve Aakær. Dette er da sandsynligvis opført af Aarhusbispens ligesom det »Spegelshus«, der omtales af A. S. Vedel i Fortælelsen til Svend Feldingsvisen som liggende »hos Adelvejen« og fornylig »afbrødt«. Dette Sted fortjener særlig Omtale.

Vedels Skrivemaade »Spegelshus« skal sikkert dække Udtalen »Spejshus«, og dette er da oprindeligt »Spedelshus« af »Hospital«, der bliver til »spedal(sk)« som i Spedalsø i Horsens og til »spedelsk, spejls(k)« i Spejlsby ved Stege, altsaa et Hospital særlig for spedalske. At »Spegelshus« skulde indeholde Ordet »Spejl«, er usandsynligt, for hvad skulde det betyde?

Dette Hospital er da aabenbart opført af Aarhusbispen i Nærheden (ca. 1 km) af hans Gaard Gl. Aakær; her har antagelig boet gejstlige som Læger og Sygeplejere og maaske ogsaa Præster for Falling, Ørting og det efter Reformationen nedlagte Ulle (af Ugle, men skrevet Ulv) Sogn, hvis Kirketomt kan ses midtvejs mellem Bildsbæk og Odder.

Det har da rimeligvis delt Skæbne med andre Spedalskhuse (Spejlskhuse) eller ved Byerne St. Jørgens og St. Karens Gaarde i Henhold til en Befaling 1543 af Chr. 3. til at lukke alle St. Jørgensgaarde som selvstændige Stiftelser.

Denne Bygning begynder derefter at beskæftige Folkefantasien i Sagn om Svend Felding, der stedfæstes til Falling Sogn, sikkert paa Grund af Navneligheden. Herom siger A. S. Vedel i sin Fortale til Visen:

»Om denne Svend Felding, hvo og hveden han haver været, ere adskillige Meninger. Visen siger, at han haver boet paa Helsingborg, maa vel ske paa Sellufsborg (Sjellesborg). Thi det er alle Mand vitterligt udi Aarhus Stift, at han haver været bosæt og barnfødt udi den skøne Egn mellem Aarhus og Hothersnæs (Horsens). Og vises endnu hart ved Aakier udi Skoven hos Adelvejen Spegels Hus, som man kalder det, og kort Tid forleden haver været afbrøtt, der som Svend Feldings Staald skulde været, og han der skulde bundet sine Heste udi Jernlænker, og det saa dannet, at Vandet af den Bæk derhos skulde løbet igennem Staalden«.

Adelvejen er den gamle Hovedvej Aarhus-Odder-Horsens, der har gaaet — og gaar da endnu — mellem Torrild-Ørtingvejen og den nuværende Landevej Odder-Horsens fra o. 1860; den gamle Adelvej gaar fra Skanderborg-Torrild-Oddervejen mellem Rathlousdal og Fillerup op over Bakken forbi Ull Kirketomt og lige mod Syd forbi Guldhøj og Damgaard ned gennem Skoven til Viadukten, hvor den møder Vejene fra Torrild og Ørting fra Viadukten over til Ladegaardsaaen ved Rødebro eller Svend Feldings Bro, langs Spaakær (Sparkær = Spurvekær) Skov, der maa have Navn efter det Kær lidt inde i Skoven, der har dannet en nu næsten udtørret Sø, for Enden af hvilken der findes en Dæmning (tidligere kaldet »Dam«), hvorfra der maa have været Vandløb ud under Vejen til Ladegaardsaaen forbi det Sted, hvor »Spejlskus« har ligget. »Spejlskus« er imidlertid efter Nedbrydningen blevet kaldt »Svend Feldings Borg« og derfor blevet forandret til »Spejlsborg«, og »Spejlsborg Dam« maa da oprindeligt være Navn paa Dæmningen i Skoven, maaske med et Møllested; senere da det oprindelige Sted for Spejlsborg Dam er blevet glemt, fordi Aakær er blevet flyttet til sin nuværende Plads, er Navnet flyttet med og er knyttet til et mindre Vandhul med lignende Anlæg i Nærheden af Gaarden mellem denne og Landevejen, det saakaldte »Svend Feldings Vandingssted«.

Men hvordan kommer nu »Sjellesborg«, det gamle Sjelle Skovgaard (Vedelslund) ind i Vedels Fortælling? Sjelle ligger dog ikke i den skønne Egn mellem Aarhus og Horsens, men mellem Aarhus og Silkeborg. Forklaringen fremgaar af det følgende hos Vedel: »Men dette er vist og fast, at ærlig og velbyrdig Mand salig Jørgen Rostrup paa Selluf Skovgaard udi sin Tid fandt paa fornevnte Gaard en muret Grundvold og Nederdel af et Hus, som Svend Felding skulde boet paa. Og ses der endnu paa denne Dag Vinduerne og Døre derpaa«.

Skildringen passer jo fuldstændig paa Spejlskus, og paa Vedelslund er der ikke fundet noget, der kan minde herom. Enten har Vedel misforstaaet Jørgen Rostrup — den »fornevnte Gaard« kunde jo godt være den hos Vedel før nævnte Aakær — eller ogsaa har denne (J. R.) bundet ham noget paa Ærmet, der burde have kostet ham hans Salighed. I saa Tilfælde vilde det

være Herremændenes Lyst til at prale med historiske Minder, der har faaet Jørgen Rostrup til at overføre Interessen for Aakær til hans egen Gaard; men hans Interesse for Aakær bunder uden Tvivl i hans Slægts Tilknytning til Stedet. Alt hvad der efter Sagnet fandtes paa Aakær findes ogsaa paa Sjelle Skovgaard: »Og er tilstede en mægtig stor Kobbergryde, som der blev funden udi Grunden under den grønne Muld. Der fands og samme Tid en Harnisk (findes dog ikke paa Aakær) og et langt bredt Sværd, som en Tid hængde der i Borgestuen«.

Her omtales altsaa det store Sværd, der endnu findes paa Aakær og i Traps Danmark betegnes som et Processionssværd fra 15.—16. Aarh.; efter Reformationen blev det nye Aakær (»Slottet«) kongeligt Slot og Lensmands-sæde, og dette kan maaske forklare dets Tilstedeværelse.

Jørgen Rostrup har dog uden Tvivl kun tænkt paa sin egen Gaard, da han ogsaa har givet Vedel skriftlige Beviser i Hænde, saaledes en latinsk Indtegnelse foran i Sjelle Kirkebog om den gamle Svend Feldings, hans Hustru Aases, deres Datter Ingridis og hendes Søns Dødsdag. »Men dette fejler her, at Aarstallet er ikke her hos antegnet. Saa man ikke kan vide tilvisse, paa hvad Tid enten Svend Felding den unge eller den gamle haver levet«. Denne Mangel vilde være kedelig, hvis den havde nogen Betydning, men det har den ikke, ligesaa lidt som Navnene; det hele er af samme Natur som det næste Bevis, nemlig Slægtens Ligsten, Runestenen i Sjelle Kirke, der naturligvis fortæller noget ganske andet.

Der er saaledes ingen Grund til at tro, at det drejer sig om to forskellige Personer med samme Navn, eller til at tro paa de Slægtstavler, man derfor har fundet paa.

Den næste, der omtrent samtidig fortæller om Spejlskus er Anne Krabbe i sin Visebog: »Anno 1608 den 16. Juli, da var jeg Anne Krabbe salig Jacob Biørns med flere Godtfolk (c: adelige) paa Aakier og der var baade Svend Feldings Gryde og det Staaldgrimeskavt hans Hest haver været udi bunden. Desligeste saa vi ogsaa den Plads, som hans Staald haver standen, som Grundvolden endnu av kiendes; og jeg tog hjem med mig av stienen derudi. Ogsaa saae vi den Bæk, der haver løbet igennem Stalden, huorved han haver vandet hans Hest, og er en rindendes Bæk, ligger en Pielskud udenfor Aakier«.

— Hendes Skildring passer ogsaa paa Spejlskus, der her betragtes som Svend Feldings Stald; Bækken er aabenbart Ladegaardsaaen, der ogsaa ligger et Pileskud fra Aakær.

I Danske Saml. I 4. R. S. 173 beretter Kasper Rothe o. 1760 om »en Bro paa Aarhusvejen, rudera (Rester) der næst ved af en Stald« og en Øllebrødspotte paa Sjelle Skovgaard ved Sæbygaard«; det sidste viser Mangel paa Stedkendskab. Han fortæller om Svend Feldings Eg ved hans Stald, at den havde en stærk Jernkrampe og Ring, hvortil han bandt sin Hest, men den er i Oberstinde Rosenørns Tid (Hedvig Margr. f. Bornemann † 1749) af Vinden kuldkastet og siden bortført.

I Traps Danmark (sidste 4. Udg.) gives følgende Oplysninger: »Broen over Ladegaardsaaen N. f. Aakær hedder Rødebro eller Svend Feldings Bro; ved dens Sydende var før en Forhøjning (da den ryddedes 1850 fandt man et omtrent firkantet Bygningsfundament af tilhuggen Granit, hvor han havde sin Stald, og her vandedes ogsaa hans Heste (»S. F.s Vandsted«) og en Stenalders Dysse (Langdysse) i Spaakær Skov udpeges som hans Grav. Selv siges han at have boet paa Spejlsborg, der skal have ligget lidt NV. f. Aakær ved Spejlsborg Dam«.

Aakær-Dalen. Den gamle Adeelvej fra Jernbaneviadukten over Rødebro ved Skovbrynet og langs Spaakjær Skov. Lidt efter Broen til venstre for Vejen har Spejlshus ligget. Aakær ligger hinsides Træerne paa Horsensvejen.

Er det fordi man her fejlagtigt har knyttet Spejlsborg til det flyttede Spejlsborg Dam i Stedet for til det nævnte Bygningsfundament, at man helt har glemt at undersøge dette nærmere; thi at Fundamenterne ikke har været helt fjernet i 1850 — hvis der da ikke har været to Bygninger — viser en Oprydning i 1926, hvorved der fandtes Rester af Kældere med Munkesten og tilhuggen Granit, der blev sprængt og bortkørt; de sidste Rester af Kvadersten laa til i Aar uden for Slagteren i Ørting, men vil nu af Hofjægermester Neergaard blive opstillet overfor den ryddede Tomt.

Heldigvis lykkedes det afd. Landinspektør Eriksen i Odder at faa Grunden opmaalt til 18×32 Al., altsaa et meget anseligt middelalderligt Stenhus.

Paa denne triste Maade gik »Spejlshus« ud af Sagaen, uden at nogen synes at have interesseret sig derfor eller ialfald uden at nogen vidste noget derom. Hvad nytter det at have optegnet Fortidsfund, naar de ikke røgtes; se blot, hvordan »Bjørnkær« er ved at gro til igen.

Landinspektør Eriksen mener i sin ganske vist fortjenstfulde, men mærkeligt spredte eller uordnede Bog »Bidrag til Hads Herreds Historie«, at det drejer sig om Resterne af en Hovedgaard S ø t t r u p, der 1432 af Hr. Eske Jensen Brok skødedes til Biskop Ulrik (Stygge) i Aarhus; dette er naturligvis muligt, og Beliggenheden ved den udtørrede lille Sø (Søtorp) med den oprindelige Spejlsborg Dam kunde tale derfor; den skulde da være blevet omdannet til Hospitalet »Spejlshus« eller Spejlsborg.

Af Stednavne mellem Gl. Aakær og Spejlsborg mangler vi endnu at forklare Bilsbæk, der fra Gl. Aakær forener sig SØ. f. Rødebro med Ladegaardsaen, der kommer fra Felshøj. Navnet skrives 1433 Bilzbek og maa indeholde det i Middelalderen kendte adelige Navn Bild (Bille) og synes at være opkaldt efter en bispelig Lensmand Bild af den kendte jydsk Adelslægt, der var nær beslægtet med Strangesønnerne, hvortil Niels Ebbesen hørte. Det kan altsaa ikke være Evert Bild til Ravnholt, der var Lensmand

paa Aakær efter Reformationen. I 1433 var der paa det nuværende Bilsbækgaards Plads en middelalderlig Gaard, og Stedet synes at have været noget befæstet; Navnet er vel oprindeligt Navn paa Bækken.

Svend Feldingsagn.

Næsten alle Sagn om Svend Felding knytter sig til dette nordlige Strøg i Nærheden af Gl. Aakær (Fæstet); kun Spejlsborg Dam er flyttet nærmere til det nuværende Aakær tilligemed »Svend Feldings Vandingssted«.

Efter Evald T. Kristensens Sagn Nr. 960 opholder han sig paa Sjelle Skovgaard, men rejser mellem den og Aakær; i Nr. 961 er han Skrivedreng paa Aakær (»Slottet«), fælder en Trold og kommer til at eje Aakær. Bækken kaldes det lette Vand; der findes en stor Bøg med en Ring i; i Nr. 962 omtales hans Træ (Svend Feldings Træ) ved Bilsbæk, Svend boer i et Hus tæt ved Bækken (»Spegelshus«); i Nr. 941 er han Vogtdreng ved Spejlsborg og gaar Post fra Aarhus til Horsens ad Adelvejen med »Guldhøj« forbi Ull Kirke over Odder til Aarhus.

I Ny Række, Personsagn Nr. 19 opholder han sig i Egnen omkring Aakær, gaar en Aften om efter Bilsbæk til (her Gaarden B.) og træffer ved Rødebro et Fruentimmer, der giver ham en Styrkedrik for at slaa en rød Person ihjel, hvad han ogsaa gør med det store Sværd, hun har givet ham og som findes paa Aakær. Til Belønning giver hun ham Appetit til tolv Karles Mad, som Herremanden paa Aakær giver ham, idet han tager ham til sig til hans Død; dette er maaske et Minde om den gamle Kæmpe Drakenbergs Ophold paa Aakær, hvor Drakenbergs Billede endnu findes. Sagnet fortæller videre, at »der, hvor han slog den røde ihjel, dér kom en Vej og stak op lige efter Hundslund, og den var ikke til at færdes ad om Natten. Han drog omkring i Egnen og vejede Vandet, og han fandt, at det Vand, der løb under den røde Bro, det var det letteste af alt Vand. Det var det Vand, hun havde givet ham at drikke, og saa mente han, at det var ved det, han havde faaet sine Kræfter, og derfor drak han aldrig siden andet end det Vand. Aaen, der fører det Vand, kaldes Ladegaardsaaen«.

I Lexicon over Adelige Familier 1787 I, S. 148, nævnes under det uddøde Navn Felding to Vaabener for denne Slægt, hvoraf det sidste tillægges »den berømte Hr. Svend Felding til Sielleskovgaard, hvorom i Kiempeviserne«, saa nogen historisk Betydning har de næppe. Om det første siges der, at Familien Felding efter en Tradition i nogle gamle Slægtsbøger nedstammer fra en af de danske Konger.

I Hans Hofmans Fundationes IV, S. 76 (jfr. Danske Atlas IV, S. 476), hvis Kilde er de Præsteindberetninger, der blev indsamlet 1657 til Brug for Resens utrykte Atlas, hedder det, at »paa Sebstrups Hede (Tem Sogn, Vrads Herred, Aarhus Stift, 5 Mil Sydvest for Sjelle (!), ej langt fra Landevejen ses rudera af Svend Feldings Stald«.

Det drejer sig her aabenbart om Resterne af den gamle forlængst nedbrudte Brande Kirke paa Sebstrups Hede, der fandtes under den nye i 1900 opførte Kirke. En Gravhøj ved Sebstrup hedder Blaksdalhøj, og dette Navn maa ses i Forbindelse med følgende Oplysning hos Hofman, at »en Mil fra Byen (Nr. Snede) ligger Hampensø, hvor Svend Felding lod vande sin Hest Blak daglig«. Tæt ved dette Sted findes et Sted, som endnu kaldes Blakstald; det er formodentlig ogsaa den gamle Brande Kirke, selvom Afstanden fra Hampen Sø er ca. 10 km.

altsaa »staar blandt Sivene i Lunden«, men den har jo heller ikke Brug for dansk Stedfæstelse, undtagen i Begyndelsen:

Sven fötlingh han setar i hälsingör —

hvor Navnet fötlingh er fra Rudebechs Viseoptegnelser, medens Omkvædet hos en anden fra Värmland er: »Men mig lyster følge Sven färling«, hvilket Ord (Vandrer) kan svare til Pilgrim, medens »fötling« mere minder om et Sagn, hvori der fortælles, at han engang kom til at trække Hoven af en Hest, der skulde skoes, saa den blev brudt i »Fællingsstedet« (c: Kodeleddet). Jeg vilde anse det for den rimeligste Forklaring af Navnet, ialfald mere naturlig end Bugges altfor fantasifulde: Svend Felding = Sinfjötle. En »Fælling« er iflg. Molbech en af Reb eller Kviste snoet Krans, som fæstes om Smalbenet paa et Kreatur, for derved igen at hefte enten Tøjret eller en Klep (c: Klods).

Visen skildrer, hvordan han i en drabelig — men ikke altid vellykket — Dyst fælder Trolde, afviser Tilbudet om Giftermaal med Jomfruen, fordi han ikke vil svige sin danske Fæstemø, men beder dem bygge et Herberge for danske Pilgrimme.

Dens Hovedhandling minder stærkt om Legendevisen om Sankt Jørgen og Dragen, og Grüner-Nielsen mener sikkert rigtigt, at Sagnannelsen fandtes, før Vedel lod den trykke i sin Visebog, at Sagnet saaledes er ældre end Visen og Navnet Svend Felding laant fra Sagnet; men det bør dog fremhæves, at vi ikke har overleveret Visernes Indhold som Sagn. — Det kan ikke fastslaaes, at Svend Felding er en Sagnhelt og at der ikke ligger noget historisk til Grund derfor, lige saa lidt som for Holger Danske, blandt hvis Kæmper Svend Felding nævnes i Visen om Holger Danske og Didrik af Bern; ligesom Holger Danske stammer fra den Augier le Danois (Autcharius), der nævnes i Rolandskvadet blandt Rolands Kæmper, kan Svend Fælling stamme fra en middelalderlig Skikkelse af dette Navn.

Men Navnet Felding minder ikke blot om Faling i Hads Herred, men ogsaa om Nørre og Sønder Felding i Jylland, hvorfor han ogsaa knyttes dertil, ligesom til Aakær, Sjelleskovgaard (Vedelslund) og til Landting ved Vinderup. — Visen er fra Danmark gaaet til Sverige og synges endnu paa Færøerne.

I alle Tilfælde beholder Sagn og Viser deres Værdi som poetisk Udtryk for det danske og særlig det jydsk Sind.

Viser og Sagn kan vel siges at være Udtryk for dansk Selvhævdelse: skønt uanselig af Vækst eller Stand kan Helten staa sig overfor fremmede, Mennesker eller Trolde, fordi han har overnaturlig Styrke, dertil svarende Madlyst og saa en dansk Hest. Disse Træk genfindes i andre Viser og Sagn, lige til H. F. Feilbergs kostelige Gengivelse af Fortællingen om Frederik 6. paa Wiener-Kongressen i »En Kaargill«.

Anm.: V. J. v. Holstein-Rathlous Artikel i Hist. Samf. Aarvog 1913 har kun Værdi som Samling af Litteratur om Svend Felding.

Jorden under vore Fødder.

Af A. E. Skjot-Pedersen.

Kun i ringe Grad er Jordbundens Historie vor Egn's Historie, fordi Jorddannelse sker paa Havbund, af Gletchere og i Flodlejer. I Tider, da vor Egn var Land, sled Floder, Hav og Gletchere i det for tilsidst at tilintetgøre det.

Østjylland har i de forløbne 2 Milliarder Aar, som Kloden har haft en fast Skal, været et mærkeligt roligt Sted. Foldebjergene dannedes derimod fra Havbunden i Skandinavien, England, Frankrig, Belgien og Tyskland og mellem dem laa til en Begyndelse et kilometerdybt Hav.

Nydannede Bjerge er høje og vilde, og Floder og Gletchere har slidt dem og rutschet de vejrsmuldrede Bjergarter ud i det dybe Bassin, hvor Østjylland var en Del af Havbunden. Efterhaanden som Aflejringen dannes, tynnes Havbunden ned og mest i Midten, fordi Bassinets Rand var forankret i Bjærgmasserne, som bevægede sig opefter, idet de jo lettedes for Materiale. Østjylland er placeret tæt ved Randen, som vi i Nutiden træffer ved Sverrigs Vestkyst. Naar to Naboegne bevæger sig modsat og tillige er forbundne med de stive Klippelag, saa vil Resultatet blive Jordskælv og vulkanske Udbrud, som vi har hørt om i Artiklerne skrevet af afdøde Lektor Mathias Møller og Dr. phil. S. A. Andersen i tidligere Aargange.

Paa Hammelegnen kan Spaltesedimente spores helt op i øverste Jordlag, og naar der ved dybe Boringer i Aarhusdalen findes et mærkeligt stort Indhold af Salt, saa er Aarsagen den, at Kridtlagene er revnet, og mineralholdigt Vand er trængt op.

Drømmen om Olie i Østjylland kan vi i samme Anledning give et ganske lille Haab. Olie dannes af Dyr og Planterester, og heraf er der rigeligt i de kilometertykke Lag ned til Jordskorpen, som den fandtes ved Jordens Størkning. Naar nu nydannet Olie stiger til Vejrs, vil den før eller senere træffe et uigennemtrængeligt Lag. Da vore Lag er ordnet som en Stabel af dybe Tallekner, vil Olien bevæge sig langsomt op langs Undersiden af det oliestandsede Lag for tilsidst at naa Jordoverfladen i Nærheden af Bassinets Rand. Brudlinjer har imidlertid skørnet Kridtlagene her og der, og de underliggende plastiske Saltlag vil paa saadanne Steder give efter for Jordmassernes umaadelige Tryk. Ovenliggende Lag krølles og foldes og hvis et oliestandsede Lag paa denne Maade formes til en underjordisk Kuppel, vil man i denne træffe Gas, Olie, Vand fra oven og ned. Salt er ligeledes ret nær Jordoverfladen dannende en Salthorst. Amerikanerne har set deres Fordel i at

bore 5 km ned mange Steder — vi har ved Kolding boret eet Hul og 1 km ned, saa vi har Lov at haabe, at der endnu kan vise sig noget!

Under vore fire Istider sled særligt 2. og 3. stærkt paa de østjydske Lag, saaledes at N. Ø. Djursland fik alle Lag fra de sidste 100 Mill. Aar fjernet og transporteret langt Syd paa af Indlandsisen. Gaar vi herfra mod Sydvest, træffer vi under Istidsaflejringerne yngre og yngre Lag for længst i Sydvest i Østjylland at træffe Lag af faa Millioner Aars Ælde. Her og der træder Lagene helt frem i Dagen: smukke Havklinter af Limsten ved Sangstrup, Blegekridtsbrud nær Herregaarden Clausholm, Strandgrus og Grønsandsmergel ved Hvalløse, Septarisler i Marselisborg Skov og Glimmerler og Glimmersand ved Ormslev m. fl. Steder. Foretog vi en Boring paa Grænsen til Midtjylland vest for Horsens, vilde vi træffe den hele Række af Lag, fordi Dybgrundens Lag tiltager i Tykkelse mod Sydvest og fordi de ligger dybere og dybere nede efterhaanden som vi gaar mod Sydvest til et Punkt ude i Vesterhavet.

De enkelte Lag er hver for sig ikke særlig frugtbare, men ved Gletcherens Sammenrodningsarbejde under 2., 3. og 4. Istid opnaaedes ofte stor Frugtbarhed. I Tilskud fik vi mange Sten fra Norge og Sverrig og fra Kattegats Bund store Mængder af Flint og Saltholmskalk. Sand og Sten gør vor Jord porøs, Leret holder paa Vand og Salte og Kalken leverer Stødpuden, saa Agerjorden vanskeligt bliver sur. Stenene tjener Formaal som Veje og Huse, medens vi paa Djursland graver Saltholmskalken i stor Stil til Kalkbrænding. »Raadne Sten« viser ogsaa Nyttens af Sten til Nydannelse af Jord.

Særlige Krafttag af Isen har ført hele Flager af Grønsandsmergel eller Kalksten af Sted; de aflejres i udtværet Tilstand og et Mergelleje er for Haanden. Omvendt kan Isen ogsaa gaa i Staa, og bagved kommende Is vil saa sprænge sig Vej hen over den gamle Is og begrave den. Saadanne begravede Ismasser smelter først under Birkeskovens Indvandring Aartusinder senere, og Jordfaldshuller opstaar. De fyldes med Vand, gror til, og vi staar foran den flade Mosestrækning — hvis ikke Hullet har været saa stort, at Bølger og Strøm har holdt Søen aaben.

Istidsaflejringernes Landskabsformer er beskrevet af de ovennævnte to Videnskabsmænd i tidligere Hefter.

Langs Østjyllands Kyst fremkommer et andet Istidsfænomen; de mægtige Ismasser fratog Verdenshavet saa meget Vand, at Overfladen af dette sank op til 2—300 m, men Skandinavien og nærliggende Omraader presseses samtidigt dybt ned af Ismasserne. Naar Isen forsvinder grundet paa Nedbørens Aftagen vil et Kapløb finde Sted mellem Jordskorpe og Havoverflade. Fund af Fyrrestubbe udfor Østjyllands Kyst vidner om Havets Føring én Tid, medens Strandskaller lang inde i Dalbunde vidner om Jordskorpens Føring paa en anden Tid under Hævningerne. Fyrretræet kunde vandre over til Anholt, og senere kunde der sejles gennem Kolindsund til Randers og gennem Nørre-aadalen til Viborg paa Fjorde.

Hvis Landet støder til Havet som høje Bakker, graves stejle Klinter med foranliggende Strand — stiger Landet nu stærkest, hæver Strandfladen, og Havet maa nu grave i sin egen Dannelse, og herved opstaar Terrasser langs Kysten. Havet hæver sig alle Vegne lige meget, men Landet desto mere jo nærmere vi kommer til den gamle Indlandsis's Centrum midt i Skandinavien. For Østjyllands Kyst betyder det, at Terrasserne findes i Højde fra ca. 2-5 m efterhaanden som vi bevæger os nordpaa.

Terrassen mangler dog de fleste Steder ved Kysten, fordi Strømme langs denne har bortført Ler og Sand og i Stedet for Strandflade, stiger Dybden i Havet hurtigt og store Sten træffes i Mængde til Glæde for Stenfiskerne. Sand og Grus bliver slæbt ind i eller hen foran Fjorde og Vige, saa disse bliver til Strandsøer — Rugaard Sø f. Eks. Leret aflejres paa dybere Vand og i Mariager Fjord fiskes det op til Cementfabrikationen, men i Horsens Fjord er det lidet velset af Badegæster og besværligt for Sejladsen.

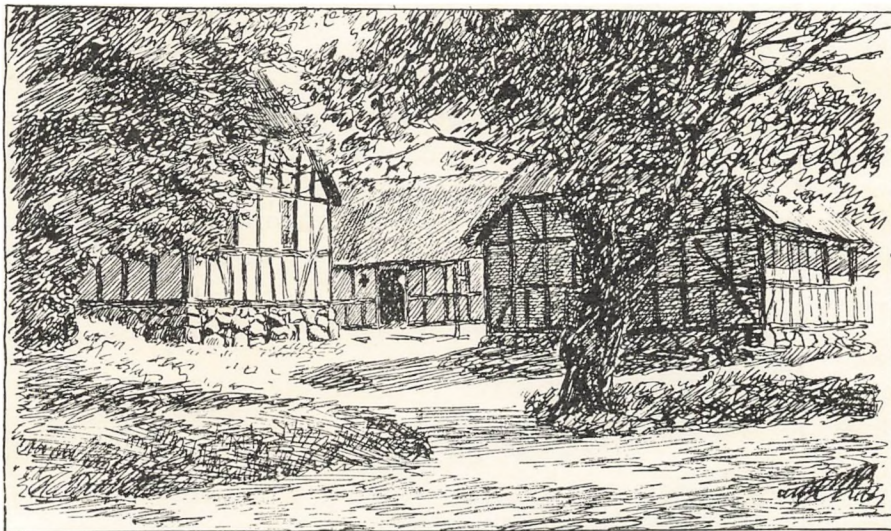
Langs Aaløb vil tilsvarende Terrasser opstaa, naar Aaen skal skære sig 2-5 m dybere ned. Bliver en Fjord til Aadal som ved Randers og Aarhus, fremkommer snart en fladbundet Dal med Aaen i Slangebugtninger, hvilke skyldes Paavirkning af Strømmen fra Jordens Omdrejning — den dannede Hvirvel, naar store Kar tømmes som f. Eks. Aarhus Vandværks Rensningsbassiner, drejer jo af samme Grund med Urets Visere.

Gaar vi op mod Aaens Udspring løber Vandet i V-formede Kløfter, og der graves stadigt. I ikke faa Bakkedrag finder vi saadanne Kløfter, men vegetationsklædte og uden Vandløb, og de er da ogsaa Fortidsfænomener. Da Isen trak sig tilbage, laa Jorden nøgen hen, og Datidens Klima var langt fugtigere, hvorfor saadanne Kløfter let opstod.

Jorden under vore Fødder formes fra Dag til Dag og den interesserede kan følge de langsomme Processer, men Fortidslag har for det meste haft saadanne Betingelser, at vi maa dykke ned paa Verdenshavets Bund, rejse til Bjergegne og Polaromraader for at forstaa disse Lag, eller ogsaa maa vi læse Beretninger herfra, og derfor kan vi heller ikke undvære Videnskaben, men Videnskabsmanden kan heller ikke undvære den Mands Iagttagelser, som er et Resultat af Indleven i egen Hjemstavn.

„Herregaarden“ i Sorring, som den saa ud ca. Aar 1900 med Bindingsværksgavl og Sokkel i raa Kamp.

„Herregaarden“ i Sorring.

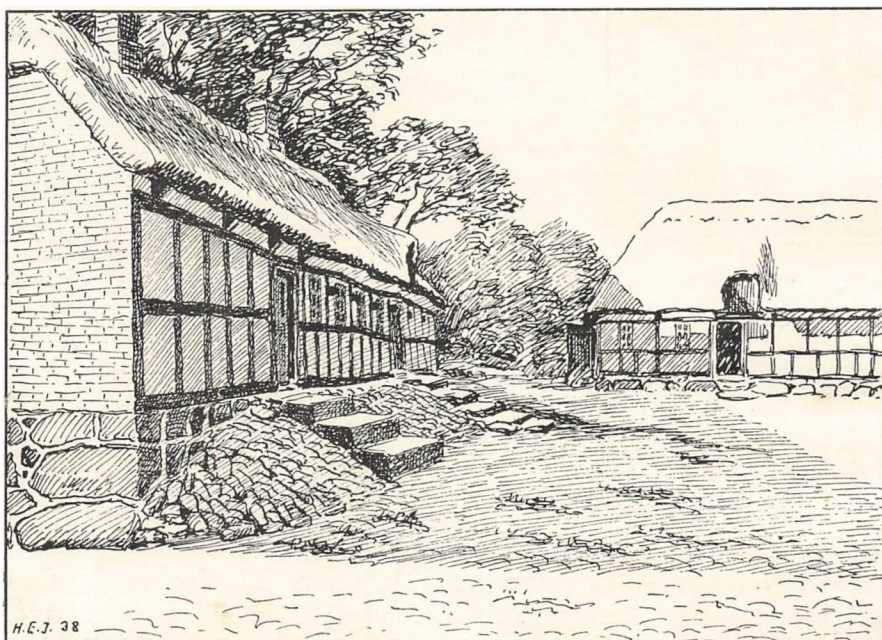
Tegninger af H. E. Jensen. Tekst af Cfr. Heilskov.

Midt i Sorring By paa Hovedgaden — Byen flottes sig nemlig med flere Gader — ligger en malerisk gammel Bindingsværksgaard, der saavel ved sin Beliggenhed som ved sit Udseende synes at tyde paa en vis „patricisk“ Oprindelse. Og Gaarden har virkelig haft „distingverede“ Beboere, saa det er ikke helt uden Grund, at den Mand og Mand imellem bliver kaldt „Herregaarden“. Lad os se lidt paa dens Saga i korte Træk.

I 1482 nævnes i et Tingsvidne af 13. Juli en Selvejrbonde Jes „Lundessen“ (Fejlskrift for Bundessen) i Sorring tilligemed andre Mænd, bl. a. Jon Jepsen i Toustrup og en vis Tyry i Dallerup. Jes Bundessen benævnes Tingholder (det vil sige Herredsfoged) i Gern Herred „den Tid“, hvilket formodentlig betyder, at han fungerede i den egentlige Herredsfogeds Fravær. Hans formentlige Søn, Sejer Bundessen i Sorring, var Fader til Laurits Sejersens, der nævnes sammen med forskellige Mænd i en kgl. Befaling af 1532 om, at de skal undersøge, hvad der er hugget (i dobbelt Forstand) i Ringkloster Skove. Samme Laurits Sejersens Søn Anders (Lauritsen) Bonde, boede ved Midten af det 16. Aarhundrede i Sorring og var Selvejrbonde samt Herredsfoged i Gern Herred. Den 24. Jan. 1548

fik han og hans Kaldsfælle i Hids Herred, Søren Jensen i Balle, Brev ad gratiam paa Resenbro, at oppebære den Rente, som ligger dertil, mod at holde Broen vel færdig med gode, stærke Stolper o. s. v., saa vejfarende Mænd ikke ved deres Forsømmelighed lider nogen Skade. Anders Bonde flyttede senere til Oustrupgaard, hvor vi træffer ham 1555 som Herredsfoged og Kronens Fæster.

En Broder til Anders Bonde var den Sejer Lauritsen „udj Søringh“, der i 1575 udstedte „Skøde til kong. mai.tz paa ald then lod och

Gaardspladsen med Stuehus og nordre Lønge. Et Stykke af Stuehuset er revet ned (Nordenden) og et lignende tilføjet i Syd (til og med Døren).

part i then gaard, som hand haffuer kjøfft i Røgenn“. To andre Brødre til Anders Bonde var utvivlsomt Rasmus og Iver Lauritsen, om hvem føldende handler: 26. Maj 1584 udstedtes der Skøde til Rasmus Lauritsen i Sorring og hans Arvinger paa Tredjeparten af den Selvejergaard, han bor i, og i „Vulstrup“ (Volstrup) og „Bierup“ (Bjarup) Mark, hvilken Tredjepart Kongen har tilforhandlet sig af hans Broder Iver Lauritsen i Sorring, dog forbeholder Kongen sig Kronens Rettigheder i Gaarden. Endvidere lover Kongen Iver Lauritsen, at han uden Indfæstning skal faa en Gaard i Skanderborg Len, naar der bliver een ledig, som han kan være tjent med, og i det første Aar være fri for Landgilde, Ægt, Arbejde og anden Tynge deraf.

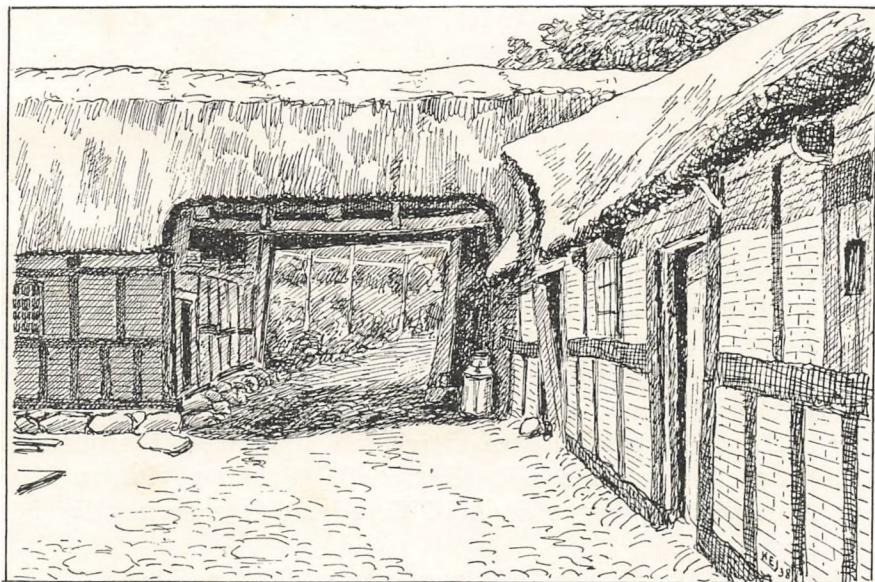
En Datter af Iver Lauritsen var rimeligvis den Anne Iversdatter, der i 1597 af Kongen fik eftergivet 6 Td. Gæsterimalt paa 2 Skp.

„Herregaarden“ i 1929. Gavlen ombygget og Soklen sat i tilhuggen Kamp.

nær, som hun resterede med fra forrige Aars Landgilde. Lensmanden fik da Ordre til at lade hende være fri derfor og om at føre det til Udgift i sit Regnskab.

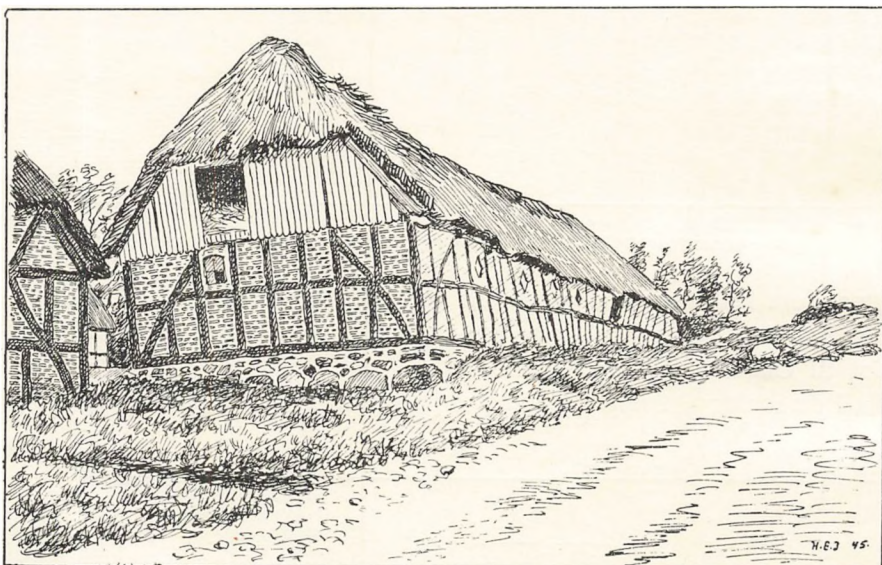
Herredsfoged Anders Bondes og Hustru Barbra Gjødesdatters Søn

Porten, set fra Gaardspladsen.

Laurits Andersen Bonde arvede 1580 sammen med Broderen Sejer, der var Ridefoged i Gern Herred og boede i Oustrupgaard, Selvejergaarden i Sorring m. m., hvorom det hedder i Gern Herreds Tingbog: „Først til schiffte Vi Seyer Andersen og Laurids Andersen for thuende fulde brode[r] lod En gaard I Sorring Som Jes Søffrensen och Rasmus Nielsen udj boer Met ald hindes Rette tilligelse Inden Sorring marcheschiel met [et] støche schouff Som Kaldes Volling Som er Sat for thou thønder H. Korn Som Er En Ørte Rug En Ørte byg til bondschyld aff forne gaard och gaardz Eiendomb Enden [inden] Sorring Marcheschiel, der till halff Wolstrup schouff

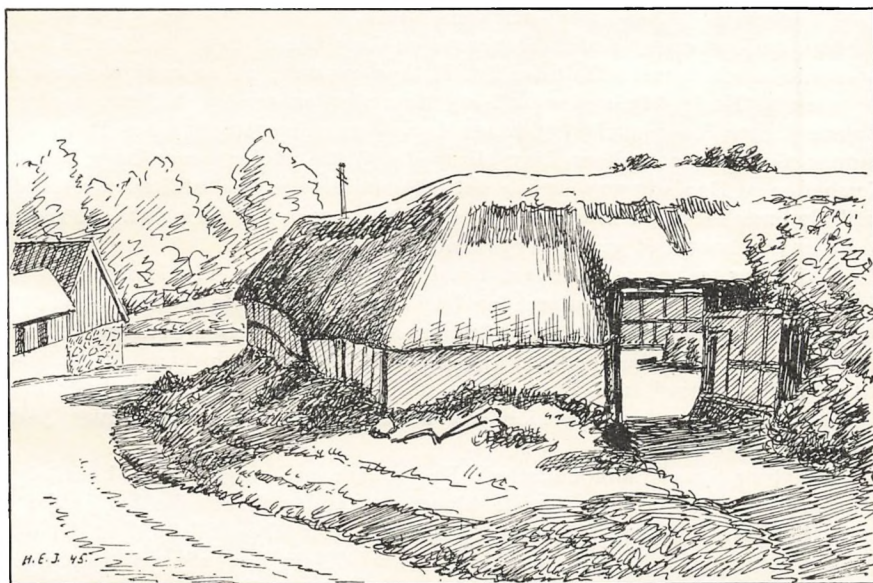
Hjørne af Laden og et Kig til Stuehuset mellem Laden og østre Længe.

och March Som Er beregnet for 2 Ørte Korn En Otting Jord offer[?] Bierup schouff och March der til huis [hvad] lod och Part Som sl: Anders bunde haffde udj et Eenmercke legendes Enden Endrup Marckeschiel som kaldes Thyrcke [Thyecke?] beregnet for En halff Ørte Koren En gaard udj Røgen Som Peder Jensen och Peder Madsen udj boer met ald hindes Rettighed Inden Røgen marcheschiel beregnet for Et pund Koren til bond schyld af forne gaard och gaards Eiendomb Inden Røgen marcheschiell dernæst tilschiffte vi Niels Knudsen i haffuer balle [Havreballe] Paa hans hustru Margret Andersdatters Vegne En halff Gaard udj Hitz herredt legende udj Kragelund etc.“

Margrethe Andersdatter var, som man vil forstaa, Søster til Laurits og Sejer Andersen. Laurits's Søn Anders Lauritsen Bonde, der

var Tinghører, havde den gamle Gaard i Sorring 1667. Han var gift med Anne Jensdatter og døde 1687. Deres Søn Laurits Andersen Bonde levede i Sorring 1675, og døde 1699. Hans Hustru var Karen Nielsdatter Moldrup, Søster til den rige Laurits Nielsen i Mollerup og til Kammerassessor Peder Nielsen Moldrup til Vestervig Kloster. En Datter af Laurits Bonde og Karen Moldrup overtog Fødegaarden i Sorring og blev gift med Peder Herlovsen, som levede i Sorring 1707.

Ved Deling er den gamle Gaard efterhaanden formindsket og Hovedparcellen bleven Fæstegods. I 1769 købte Anders Laursen

Østre og nordre Lønge er sammenbyggede. I nordre Lønge Porten mod Marken.

Gaarden, som han udstykkede, og selv beholdt Hovedparcellen af. Efter ham nævnes som Ejere Rasmus Ører, Amtsfuldægtig Tolstrup, Niels Møller fra 1826 eller 27 og Ole Nielsen, der købte den for 900 Rdl. og senere delte Ejendommen mellem sine Børn. Efter hans Død 1881 ejedes Hovedparcellen af hans Svigersøn Jens Nielsen.

Gennem 400 Aar har vi nu fulgt denne gamle ansete Gaard, der nu kun er en Rest af fordums Herlighed, og vi forstaar, hvorfor Egnens Befolkning har døbt den „Herregaarden“.

Bidrag til Ormslev Kirkes Historie i Middelalderen.

Af Poul Rasmussen.

Kirkens Ejere.

Paa de Kort over Landets Stengrave og Gravhøje, som er gengivet i Johs. Brøndsteds »Danmarks Oldtid«, Bd. II, kan man se, at de centrale Dele af Framlev og Hasle, Hjlemslev og Ning Herreder er næsten højløse, medens Højene ligger forholdsvis tæt langs Lyngbygaard og Aarhus Aas Dale, der danner Grænserne mellem disse Herreder.¹⁾ Da Højene maa have ligget i Nærheden af Bopladserne, kunde dette Forhold tyde paa, at Stedet, hvor de to Dale munder ud i hinanden, altsaa Egnen omkring Ormslev, allerede i Oldtiden har været et vigtigt Trafikknudepunkt.

I »Aarhus gennem Tiderne«, Bd. I, S. 80-108²⁾, har P. Skautrup og S. Haugstrup Jensen dokumenteret for det første, at Aarhusbygdens ing- og lev-Bosættelser har deres Centrer ved Bunden af den oprindelige Brabrand Fjord, for det andet, at de langt yngre torp-Byer bliver større, jo længere de kommer fra Fjordens Bund. Begge Dele er Vidnesbyrd om, at Anlæggelsen af Bygdens Landsbyer har taget sin Begyndelse omkring det Sted, hvor Aaen løb ud i Fjorden.³⁾

Det store Syssel, som omfattede Herrederne omkring Aarhus, hed Aabo-syssel. Selv om dette Navn kan forklares paa anden Maade (se Sv. Aakjær i Kommentaren til Udgaven af Kong Valdemars Jordebog, S. 47 f.), er det dog sandsynligt, at Oluf Nielsen har Ret, naar han i sin Bog »Sysselinddelingen i Danmark«, S. 59 f., antager, at Syslet er opkaldt efter Aabo i Ormslev Sogn, »hvor der forhen har staaet en Borg«. Har Syslet Navn efter Aabo, maa det imidlertid formodes, at Sysseltinget er blevet holdt i Ormslev Sogn. Med denne Antagelse vilde det stemme godt, at der laa hele to Helligkilder i Sognet (se Aug. F. Schmidt »Danmarks Helligkilder«, S. 146, og i »Aarhus Stifts Aarbøger« 1926, S. 7), og at Ormslev grænser op til Aarslev, hvor de kongelige Ombudsmænd maaske engang har haft deres Gaard (se Sv. Aakjær i »Festskrift til Vilh. Andersen«, S. 323). Nævnes kan det ogsaa, at Navnene Jelshøj og Tulshøj i Holme Bjerge og Jarlsberre, Jarlsborre paa Enslev Mark

1) Vedrørende nogle af Højene paa Ormslev Mark se Pontoppidans »Danske Atlas«, Bd. IV. S. 110.

2) Jvnf. H. V. Clausen i »Aarbøger f. nord. Oldkyndighed« 1916, S. 58 ff.

3) I »Aarhus Stifts Aarbøger« 1925, S. 129-147, har J. T. Lundbye søgt at rekonstruere Amtets ældste Veje ud fra Gravhøjene samt ing- og lev-Byerne. Efter at ing- og lev-Byernes Beliggenhed ved Søer og Aaer er godtgjort (se P. Skautrup og S. Haugstrup Jensen l. l., S. 87 og S. 90), er det dog et Spørgsmaal, om ikke Færdselen i hine Tider snarere er gaaet ad eller langs Vandvejene.

kan tyde paa, at Syslets ældste Tingsted skal søges i Ning Herred (se Sv. Aakjær i Kommentaren til Kong Valdemars Jordebog, S. 47).

Ormslev Kirke og Præstekald tilhørte Aarhus Bispestol, indtil Biskop Jens Iversen Lange som Privatmand i 1477 erhvervede saavel Kirke som Kald og skænkede dem til »et Kapels, Alters og Vikaries (Alterpræstens Embede) og Messers Ophold«, som han samme Aar indstiftede »sønden næst ved Taarnet vesten i Aarhus Domkirke« (»Scriptores Rerum Danicarum«, Bd. VI, S. 510 ff.)

Foruden Kirken i Ormslev ejede Bispestolen bl. a. Kirkerne i Lisbjerg (se »Scriptores Rerum Danicarum«, Bd. VI, S. 510) og sandsynligvis ogsaa Kirken i Ry (Hans Pedersen Horsens Bispefortegnelse — Cod. phot., 26,4^o, i det kgl. Bibliotek — omtaler Fol. 12, b Bispens Kirke i »Rydæ«). Ry var i Middelalderen en betydelig By med delvise Købstadrettigheder, og Lisbjerg, hvor der muligvis har staaet en meget gammel Trækirke, og hvor der troligt nok har ligget en Kongsgaard (se Henrik Larsen i »Aarhus Stifts Aarbøger« 1934, S. 98-103), har i alt Fald haft Betydning som Herredsby i det oprindelig temmelig vidtstrakte Lisbjerg Herred. Naar Biskoppen, som ikke synes at have ejet Jordegods i Ormslev, sikrede sig Besiddelsen af Ormslev Kirke og ikke annekterede den til noget Præbende, kan det derfor tænkes, at det staaer i Forbindelse med, at Ormslev i gammel Tid var en vigtig By og et Center for de omliggende Herreder.

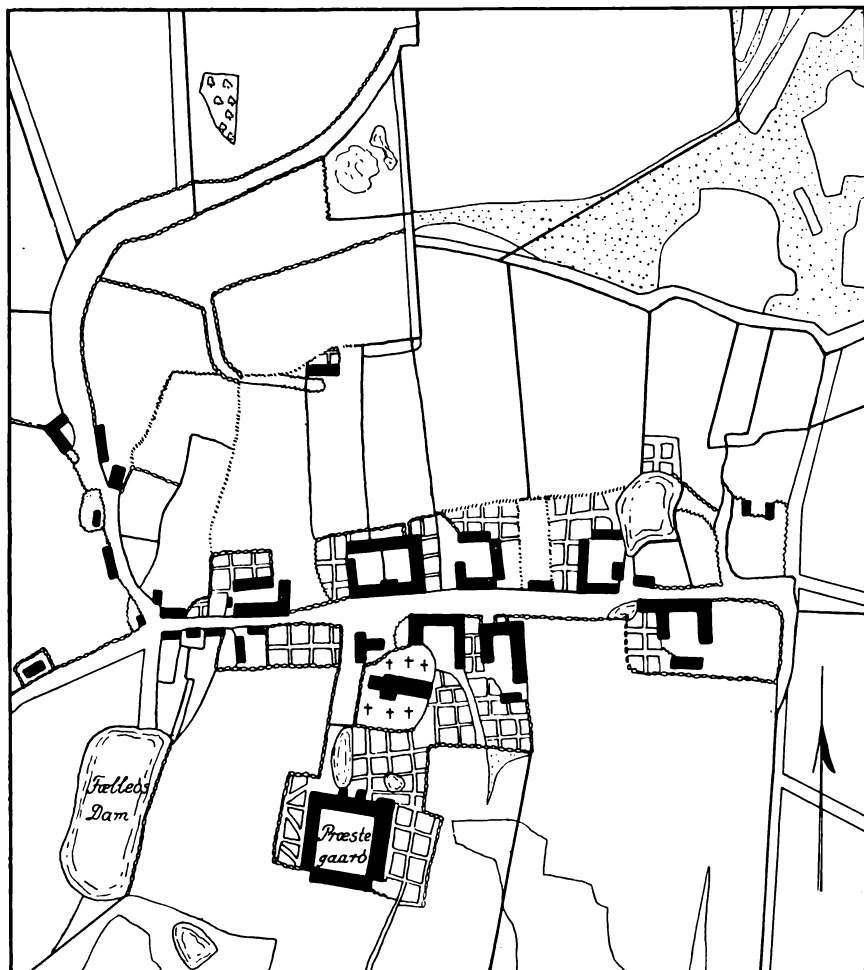
De sengotiske Udvidelser af Kirkebygningen.

Medens det romanske Kirkeskib i Ormslev var ca. 16 Alen langt og ca. 10 Alen bredt og altsaa ikke har haft særlig store Dimensioner, er Kirken i sent gotisk Tid blevet usædvanlig stærkt udvidet. Kirken blev nemlig ikke blot forsynet med de almindelige Tilbygninger, Taarn og Vaabenhus, men Koret blev revet ned og Skibet derefter forlænget mod Øst med et Hvelvingsfag og et med Skibet jævnbredt Kor, der ligeledes var paa et Fag. Endvidere blev der opført et lille Sakristi bag Koret og to store Kapeller, der tilsammen dannede et Tværskib.

Syssellinget holdtes allerede i det 13. Aarhundrede i Aarhus, og paa den Tid, da Kirkeudvidelsen fandt Sted, var Ormslevs Betydning som Centrum for Egnen for længst en Saga blot. Da vi ikke har noget Vidnesbyrd om, at de hellige Kilder i Ormslev Sogn har været meget søgt som Valfartssteder i Slutningen af Middelalderen, er det derfor overvejende sandsynligt, at de store Tilbygninger til Kirken skal søge deres Begrundelse i Sognets indre Forhold.

Koret var i den katolske Tid forbeholdt Gejstligheden, og da de Mennesker, som opholdt sig i Tværskibet, ikke var i Stand til at følge Messen for Højalteret, er Kirken næppe blevet udvidet af Hensyn til Befolkningens Vækst (jvnf. M. Mackeprang i »Festskrift til Kr. Erslev«, S. 192 og S. 194). Selv om en Del Jord i det fordums skovrige Ormslev Sogn sikkert er blevet nybrudt, er der da heller intet, som tyder paa, at Sagnet nogensinde har haft saa mange Gaarde, at det af den Grund var nødvendigt at gøre den gamle romanske Kirke større.

I Ormslev Sogn har der ligget fire Hovedgaarde — Stadsgaard, Kunnerup, Aabogaard og Buggesgaard — og op til Sagnet grænsede Stautrup Nørregaard og Harlevholm. Da det ikke synes muligt at forklare Udvidelserne af Ormslev Kirke paa anden Maade, er det aabenbart blandt Ejerne af disse Gaarde, man skal søge dem, som har opført Kirkens Til-

Kort over Ormslev, Nings Herred, maalt Aar 1784 af Ludewig Wesenberg.
Kopi fra Matrikelarkivet.

bygninger. I de to Kapeller, som dannede Kirkens Tværskib, maa det antages, at Bygherrerne og deres Slægtninge blev begravet, og ved de Helgenaltre, som stod i Kapellerne, blev der læst Sjælemesser for dem og deres Æt (jvnf. M. Mackeprang l. I., S. 191 f.).

Medens mange Kirker paa Aarhuseggen er fattige paa Jordegods, ejede Ormslev Kirke endnu i Slutningen af det 17. Aarhundrede tre Gaarde paa tilsammen 11 Tdr. Hartkorn (Matriken 1688). En af disse Gaarde laa i Kunnerup, og hvis det er sandt, saaledes som det gøres gældende i »ØstjydsK Hjemstavn« 1942, S. 57, at Lykkeslægten oprindelig har boet paa Kunnerup Hovedgaard, som blev nedlagt c. 1400, da Stadsgaard blev bygget, er det alt-

saa sandsynligt, at det er denne Slægt, som engang i det 15. Aarhundrede har bekostet Kirken udvidet og skænket Gods til Vedligeholdelsen og til Afholdelse af Sjælemesser. Lykkeslægten var da ogsaa Sognets mægtigste og rigeste og følgelig den, man snarest maatte tænke paa i denne Forbindelse.

Erik Jensen til Stadsgaard var gift med Birgitte Pedersdatter Lykke, og hans Søns ældste Datter hed ligeledes Birgitte, et Navn, der kom her til Landet og vandt Udbredelse i Forbindelsen med Dyrkelsen af den svenske Helgeninde Birgitta. 29. Januar 1482 skænkede Niels Lykke, en Sønnesøn af Erik Jensen, en anden af de fire Gaarde i Kunnerup til Birgittinerklosteret i Mariager, saafremt hans Datter blev optaget i Ordenen, og i 1492 skødede Niels Lykkes Sønner, Mads og Søren, en tredie Gaard i Kunnerup til det samme Kloster. Erik Jensens Svoger, Iver Lykke, og andre Medlemmer af Slægten var betroede Mænd hos Dronning Margrete, som kraftigt støttede den af Birgitta indstiftede Orden. En Søster til Erik Jensens Hustru, Karen Lykke, var Moder til Ormslev Kirkes Patron, den betydelige Aarhusbisp, Jens Iversen Lange, som selv stiftede et Alter i Aarhus Domkirke, der ifølge nogle Kilder kaldtes St. Birgittes (se Repertoriets, 2. Rk., 4143, jvnf. »Scriptores Rerum Danicarum«, Bd. VI, S. 510), og hvis Broder Jep Iversen Lange i 1440 indstiftede St. Birgittes Kapel i Ribe, hvor der skulde læses Messer for Medlemmerne af Slægtens Frændegilde (se J. Kinch »Ribe Bys Historie«, Bd. I, S. 309, og »Danske Samlinger«, Bd. I, S. 131). Der er altsaa en hel Del, der taler for, at Lykkerne paa Stadsgaard har udvidet deres beskedne Sognekirke til et stort og anseligt Bygningsværk paa Tilskyndelse af deres Slægtning, Kirkens Patron, Jens Iversen Lange, og under Indflydelse af den fra den hellige Birgitta udgaaede Vækkelse. Man har derfor Grund til at formode, at Kapellerne har været viet til St. Birgitte, Jomfru Maria⁴⁾ eller en anden af de Helgener, Birgittas Tilhængere foretrak.

Det middelalderlige Kapel i Ormslev.

I Herredsbogen 1660 for Ning Herred (opbevares i Landsarkivet) opfører Præsten, Hr. Rasmus Christensen, blandt Kaldets Besiddelser »et Hus, som kaldes Kapellet og er nu kommet til igen, som Hr. Mikkel⁵⁾ lod opsætte uden Kirke(gaards)muren til Gaden, der (d. v. s. da) Præstegaarden var afbrudt, hvori Hr. Mikkel boede, indtil Gaarden blev igen opbygget; siden gjorde Folk, som deri boede, Gerning deraf til Præsten, indtil Hr. Oluf Mortensen blev Præst, oplod han Huset til Peder Gregersen i Stadsgaard, hvilket Mogens Simonsen i Stadsgaard siden holdt sig til saavel som Jens Jacobsen i Stadsgaard i lige Maade, og før jeg fik det igen til Gaarden, maatte jeg love Stedsmaal deraf, hvilket Stedsmaal synes mig ikke burde at udgives, eftersom det er saa kommet fra Gaarden og ikke endnu af nogen besiddes, ej heller er saa meget Jord dertil, man kan sætte en Fod paa«.

4) Jvnf. at Helligkilden ved Byen hed Vor Frue Kilde, og at Bakkerne Nord for Byen kaldes Fruebanker.

5) Ifølge Kancelliets Brevbøger, 28. Oktober 1559, havde Hr. Mikkel Rasmussen, der for nylig var kaldet til Sognepræst i Ormslev, klaget over, at hans Præstegaard med Lensmandens Hjemmel beboedes af en Bonde. Lensmanden faar Befaling til at lade Præsten faa Gaarden, forudsat at hans Klage var rigtig.

Af Vidnesbyrd, som er aflagt for Marselisborg Birketing d. 23. Juni 1744 og d. 27. April 1745 (se Birkets Tingbøger i Aarhus Byraads Arkiv), fremgaar det, at Kapelhuset i mange Aar havde været et lille øde Hus, »som en Del deraf faldt ned af sig selv, og vidste Vidnerne ingen Jord eller Ejendom, tilhørte samme Hus, saasom Kaalhaven til Huset har været, som den endnu er, paa Kirkegaarden«. Magister Thrane, som var Præst i Ormslev 1697-1711, ønskede imidlertid at have Degnen, som hidtil havde boet i Annekset Kolt, i sin Nærhed og fik gennemført, at Sognets Beboere paa Kapelhusets Plads opførte et Hus, der skulde være Skolehus⁶⁾ og Bolig for Degnen. Det nye Kapelhus, der laa i Retning Øst-Vest, var bygget ved siden af Kirkegaardsmuren og ind i Muren. Mellem Huset og Bygaden laa der »en ryddelig og aaben Plads, hvor Sognets Folk havde deres fri

Ormslev Kirke.

og ubehindrede Fart med Gang, Riden og Kørsel til og fra Kirken, hvor der har været en Samleplads for Menigheden, som søger Kirken, inden Tjenesten, særdeles ved Bryllupper, Barseler og Ligbegængelser, og der har haft deres Heste og Vogne under Tjenestens Holdelse, hvor der har været Eksercerplads og Træhest i næst forrige Landmilitis Tid, hvorover Byens Kreaturer havde deres Gang og Drift, og hvor de har haft deres Stade og Leje om Middagen«. Om ved Aar 1740 havde Degnen Frederik Holst lejet Jorden til et afbrændt Bolsted af Provst Pontoppidan, og da han manglede Avlsbygninger, vilde han opføre en Længe parallel med Huset og ud til Bygaden. Da Grev Frijs, som ejede Ormslev Kirke, havde givet ham Lov til at bygge, medens Constantin Charisius til Constantinsborg, som ejede det meste af Byens Jord, forbød Opførelsen af en Bygning paa Byens Gadejord, kom det i Aarene 1743-1745 til en Række Processer mellem Grev Frijs og Charisius. Det er fra disse Processers Akter at ovenstaaende Oplysninger er hentet.

Det middelalderlige Kapel, hvoraf Kapelhuset havde Navn, har, saaledes som det fremgaar af Herredsbogen 1660 og Vidnernes Udsagn i 1744 og 1745, ligget i eller ved den nordlige Kirkegaardsmur⁷⁾. Kapellet blev sandsynligvis især benyttet af de vejfarende; men da det aabenbart har været anbragt lige ved Kirkegaardsporten, har det tillige givet Indkørselen til den store Kirke en passende Anselighed. Mellem Kapellet og Gaden har der oprindeligt været en aaben Plads, hvor Kirkegængerne kunde lade deres Heste og Vogne staa under Gudstjenesten.

⁶⁾ Skolens Fundats fik kongelig Konfirmation 12. April 1728 (se Hofmans Fundatser, Bd. II, S. 153). Ligprædiken over den daværende Degn, Oluf Sørensen Hovedstrup, er trykt i »Aarhus Stifts Aarbøger« 1930, S. 229 ff.

⁷⁾ Se Kortet S. 26.

Husmandsliv i Gjern Herred for 100 Aar siden.

Optegnelser af Anders Nielsen Kaae, udgivet ved Alfred Kaae.

1. Om Forfædrene.

Min Farfar var jordløs Husmand og boede i Toustrup i Dallerup Sogn. Hans Navn var Niels Jensen Kaae. Han ernærede sig ved Daglejerarbejde og Kurvefletning, den sidste Bestilling drev han ret stærkt om Vinteren, og min Far har fortalt mig, at han som Barn mange Gange var med helt ovre paa Thorsminde Mark og Flensted Hede efter Vidjer til Løbene.

Lærer **Anders Nielsen Kaae**, Forfatteren til disse Erindringer, var Lærer i Flensted, Laasby Sogn, i Tiden fra 1883 til 1919 og døde 1936 næsten 89 Aar gl. Erindringerne er skrevet, da han var sidst i Halvfjerdserne.

Om Farfars Død er der fortalt mig følgende, der ligesom i et Glimt belyser, hvorledes en smitsom Sygdom i de Tider kunde skabe Uhygge og hæрге i Landsbyerne, hvor der intet Lægevæsen var. Begivenheden fandt Sted i Marts Maaned 1834. Der var udbrudt en Tyfusepidemi i Toustrup, og flere døde af Sygdommen, blandt andet en af deres Naboer. Men da Liget skulde lægges i Kiste, turde man ikke røre ved det af Frygt for Smitte. Min Farfader var til Stede, og da ingen andre turde vove det, gik han ind med Kisten og lagde Liget i den, dækkede det til og hjalp at bære den døde ud af Huset. Faa Dage efter døde saa Farfader ogsaa af Tyfus.

Min Fader Niels Nielsen Kaae lærte i sin Ungdom i Toustrup at være Pottemager og Træskomand. I Aaret 1845 blev han gift med Mette Marie Andersdatter, hvis Forældre var Anders Sørensen og Maren Johansdatter. De boede i en lille Ejendom paa Voel Mark. Anders Sørensen havde lært Tømrer- og Hjulmagerarbejde. Under Napoleonskrigene, da Danmark var Frankrigs Forbundsfælle, var han Soldat i mange Aar, og som Ordonnans har han mange Gange til Hest tilbagelagt Vejen fra Rendsborg til Paris og retur med Meldinger. Da Krigen i 1814 var til Ende, købte han saa for en billig Penge nogle Lyngbakker og noget Sletteland paa Voel Mark ud mod Skannerupsiden, altsammen lyngbevokset med Undtagelse af en enkelt Ager. Han købte endvidere et gammelt Hus i Linaa; dette flyttede han til Voel paa sin nyerhvervede Jord, opstillede det selv og flyttede ind med sin Kone. Huset var selvfølgelig Bindingsværk, og det var tækket med Lyng og Rugtag. Der var Lergulv, og kun over tre Fag havde Tømrereren Raad til at lægge Loft. 1845 overtog min Fader efter sit Giftermaal Ejendommen, og da var store Stykker af Heden opdyrket, og de to gamle sad, som man siger, nogen-

lunde i det. Overtagelsen skete paa den Betingelse, at Svigerforældrene skulde have deres Aftægt paa Ejendommen. Det var jo den Gang det almindelige.

Tilligemed Opholdet var der en Forhæftelse paa Huset, en første Prioritet paa 300 Rbd. Opholdskontrakten blev aldrig sat ret i Kraft, idet min Bedstefar døde faa Aar efter at Kontrakten var oprettet, og min Bedstemor boede al den Tid, jeg kan huske, inde hos os.

2. Barndomshjemmet.

Mit Barndomshjem laa Nordøst for Voel By, langt ude i Bakkerne, som skraaner ned mod Gjern Aa, paa hvis modsatte Side hævede sig Gjern Bakker med Troldhøj ret ud mod Aaen. Blandt disse Bakker og Dale levede jeg min hele Barndom og første Ungdom. Troldhøj havde vi altid for Øje; den spillede en stor Rolle i vor Fantasi. Det var der, min Fader prøvede at grave efter en »Kongeløsen«. Jeg ser altid Højen for mig, naar jeg tænker tilbage til Barndomsegenen.

Grebdalshuset kaldtes det lille Hjem, som Bedstefader har bygget, og hvor min Far og Mor levede. Her fødtes efterhaanden en stor Flok Børn Vi var 7 Søskende, og jeg var eneste Dreng og næstældst. Jeg er født den 19. December 1847, og et halvt Aars Tid derefter blev Far indkaldt til Deltagelse i Krigen. Han var med alle tre Aar som Jæger og deltog bl. a. i Slaget ved Isted. Fra dette Slag, hvor som bekendt Danskerne vandt Sejrr efter en haard Kamp, fortalte Far undertiden, at det værste af det hele var det Arbejde, som de danske Soldater Dagen og Natten efter Kampen maatte udrette ved at samle Fjendernes faldne op. I Gryde Skov havde mange af Oprørerne taget Stade i Trætoppene for bedre at kunne beskyde de danske Soldater. Da Danskerne opdagede det, fyrede man med Kanonerne mod Trætoppene, og der hang de døde og lemlæstede Lig, som skulde begraves. Begravelsen foregik paa Flensborg Kirkegaard. Ligtalen, som blev holdt over de faldne Fjender, var kort, og Far gengav den tit ordret, naar han fortalte om Krigen. Den lød saaledes: »Her ligger I nu, alle I Skurke, som har svoret, at I vilde tjene den danske Konge, men som har svejet Eders Ed. Af Jord er I kommen, til Jord skal I blive, af Jorden skal I igen opstaa. Amen«. Jeg husker saa tydeligt, hvordan min Far fortalte det, thi han føjede altid harmfuldt til, at han syntes, det var en lovlig haard Ligtale, for nu var de jo døde, og saa skulde vi ikke hade dem.*) Fars Deltagelse i Treaarskrigen fik forøvrigt katastrofale Følger for mit Hjem i økonomisk Henseende. Grebdalshuset laa meget ensomt, ved Hede og Lyngbakker, det havde Navn efter tre Dale i Nærheden, der forgrenede sig som en tregrenet Greb.

Huset var otte Fag langt. Det var det samme Egebindingsværkshus, som min Bedstefar Anders Sørensen havde flyttet fra Linaa. Det var af svært Tømmer og baade Bindingsværkets Stolper, Bjælkerne, Spærene og Lægterne var af Egetræ og meget stærkt. Bjælken over Stuen havde dog en Skavank paa Midten, hvorfor min Far hvert Aar, naar vi kørte Kornet hjem og satte det paa Loftet, maatte stive den af med en Stolpe, der altsaa kom til at staa midt i Stuen. Der blev lagt en flad Kampesten paa Lergulvet, og der blev saa Stangen sat paa med den nederste Ende og derefter dreven ind under

*) Paa Krigergravene paa den gamle Kirkegaard i Flensborg staar en stor Sten som Minde over faldne Slesvigere, som ikke var gaaet over til Oprørerne. Stenen er rejst af dansksindede Flensborgere og bærer Indskriften: »Tro mod svorne Eder«. (A. K.)

Bjælken. For os Smaarollinger var det ellers en Festdag, naar Stangen blev sat op; for der kunde vi løbe rundt og fange hverandre eller løbe for os selv. Og ingen Steder i Verden har jeg løbet saa mange Trin som om denne Stang. Om Foraaret, naar Kornet var af Loftet, blev Stangen taget væk eller den faldt ned af sig selv. Huset var tækket somme Steder med Rugtag, andre Steder med ene Lyng og atter andre Steder med skiftende Lag af Halm og Lyng. Mønningen var af Græstørv. Min Far lagde selv Mønningen. Engang var vi ved at møne; min Far sad skrævs over Huset paa Mønningen. Vi havde et Bræt saa langt som Møntørven, der blev lagt paa Brættet. Far slæbte saa ved Hjælp af et Reb, der var fæstet til Brættet, Møntørven op ad Husstigen. Det var strengt at trække de mange tunge Tørv op, og jeg skulde saa hjælpe Far ved at følge med op ad Stigen og skyde bagpaa. Det gik godt flere Gange, men saa skete det en Gang, da jeg var gaaet lidt ned ad Stigen, at Rebet brast og Fjælen med Tørven paa kom glidende i uhyggelig Fart ned bagefter mig. Det var et Under, at jeg ikke blev slaaet fordærvet. Jeg ved ikke, hvordan det gik til, men jeg sprang fra Stigen, da Tørven kom, og havnede i god Behold paa Stenbroen. Jeg husker en Gang til, at jeg paa underfuld Maade blev bevaret for at brække Halsen. Det var en Dag, jeg var klatret op ad en lille Stige, vi havde; den kunde naa lige op over Tagskæget. Stigen stod ved Taget, men den stod næsten lodret. Da jeg saa kom op paa det øverste Trin, vilde jeg hælde mig ind til Taget, men saa gik Stigen ud med den øverste Ende og væltede, saa jeg gik paa Hovedet i Stenbroen. Jeg forslog mig en Del og fik Skænd af Mor, men jeg mærkede godt paa hende, at hun ikke mente alt det, hun sagde, for hun var grædefærdig og takkede Gud for, at jeg var sluppet saa heldigt fra denne Tur.

Jeg maa imidlertid tilbage til Beskrivelsen af Huset. Væggene var af raa, hjemmestrøgne Mursten, indsat mellem Stolperne. Huset laa i Ø—V, og den østre Stue var 2 Fag helt igennem Huset. Den var af min Morfar benyttet til Værksted og havde intet Loft. Gulvet var Jorden. Det var den Stue, som de gamle skulde have haft til Aftægtsstue og som min Far skulde have lagt Loft over og istandsat, men det skete aldrig. Forstuen og Køkkenet indtog det næste Fag i Huset. Her var Gulvet Kampestenspikning. Saa kom Stuen; den var 2 Fag vid og gik helt igennem Huset. Her var ligesom i Køkken og Forstuen Loft, og Gulvet var stampet Ler. Det var nu ikke saa galt med Lergulvet undtagen om Vinteren, naar vi kom ind med Sne under Træskoene; naar Sneen tøde, blev Leret blødt, og saa blev der Huller. Var der saa en lille Sten i Gulvet paa et saadant Sted blev den siddende med en Kant eller Spids ovenfor, og naar vi Børn skulde øve os i Gang, var disse Stene tit nogle slemme Anstødsstene. Hvis de blev for høje, maatte Far pille dem væk. Jeg kan godt forstaa, at det var nødvendigt, at vi Børn som smaa maatte have Faldhat paa. Det var en Indretning, som bestod af 4 smaa Puder af Klude eller andet udstoppet Materiale; de blev syet sammen, saaledes at den ene var for Panden, den anden for Nakken og en for hver Side af Hovedet. Det var ikke saa tosset en Indretning, men vi Børn var inderligt kede af at gaa med dem. I Stuen var der 2 Vinduer mod Nord og ingen mod Syd. Ved denne Side stod 2 Senge med Fodenderne mod hinanden; de indtog hele Stuens Bredde. Det var faste Sengesteder, som om Dagen var lukket ud mod Stuen med et blomstret Omhæng. De bestod egentlig kun af en Forside med et fælles Fodstykke, idet Væggene dannede Bagside og Hovedender. Bunden var nogle store Kampesten, hvorpaa der var lagt Stænger og Fjæl, derover igen Halm eller Lyng, som vi altid havde god Tid paa. Vi tog Lyngen hvor-

somhelst, enten det var i vor egen Hede eller paa andres. Det lod til at være fælles Eje. Jeg kendte i hvert Fald ikke til andet den Gang. Den ene Seng var mine Forældres, hvor de sov sammen med et af de yngste Børn, den anden var Mormoders, som ogsaa gerne havde en lille Sengekammerat. Da vi blev flere, fik vi en Fjælkasse stillet op til Seng. I Stuen stod endvidere min Mors Dragkiste og min Fars Skatol, et Bord, en fast Bænk og nogle faa Træstole. Saa var der en Tallerkenrække med seks Tintallerkener og to Tinfade samt endelig Bilæggekakkelovnen, der skulde fodres fra Skorstenen. Jeg kan huske, at den paa Forsiden havde et Billede af Samson og Løven. Efter Stuen, som var vort eneste Beboelsesværelse, fulgte et Fag Tærskelo, dernæst 2 Fag med Stald til Stude, Køer, Faar og Grise, og endelig var der ved den vestre Ende af Huset et Udskud til Brændsel og forskelligt. Over Tærskelo og Stald var intet Loft, og Kreaturerne frøs tit om Vinteren. Syd for Huset var en lille Have med et Stendige om. Ligeledes var der Stendige om

Troldhøj i Gjærn Bakker. Udsigt fra Grebdalshusets Mark mod Troldhøj, hvis Kegle tegner sig mørk og mystisk mod den lyse Sommerhimmel. I Baggrunden til venstre Landet hinsides Gudenaadalen. *(Skitse af Alfred Kaas).*

de to Sider af Møddingen, der laa Nord for Huset. Vi var ude i Marken omgivet af Lyng, og vi var derfor ogsaa godt kendt med alle Lyngens Beboere lige fra Ræven til den røde Myre. Alle de smaa Fugle, der havde Tilhold i Heden, var vi fortrolige med, og det glædede os hjerteligt om Vinteren at se mange af dem samles paa vor Mødding for at finde lidt til Føden. Men andre af Hedens Beboere var vi ikke saa glade for, og det var Snogene og Hugormene. De sidste saa vi dog næsten aldrig ved Huset, men ude i Heden saa vi dem næsten hver Dag i Sommertiden, og vi var meget bange for dem. Vi havde faaet strengt Paabud af Mor, at vi ikke maatte gøre noget Dyr Fortræd, og jeg tør sige, at vi overholdt dette Moderbud, selv overfor Hugormene. Kom der en saadan i Husets Nærhed, og Far opdagede den, saa tog han sin Spade, slog den ihjel og gravede den ned med det samme. Vi mente dog at vide, at den alligevel ikke kunde dø, før Solen gik ned. Saa længe Solen var paa Himlen, kunde den ikke dø, det sagde min Mor, og jeg mener, at hun troede det. Snogene holdt i Modsætning til Hugormene til ved Huset i ikke ringe Antal. Dem havde vi til Selskab hver Dag i Sommertiden. Der laa ude paa vor Mødding og omkring ved Havediget Snoge i Dusinvis hver evige Dag, naar Solen skinnede. Om Efteraaret, naar vi kørte Møddingen ud paa Røgmarken, kunde vi finde deres Reder i Møddingen i tørre Kroge. Der var Æg i Rederne og inden i Æggene smaa Snogeunger. Vi Børn var egentlig bange for Snogene, vi kom aldrig til dem eller gjorde dem Fortræd, det var os jo

forbudt. En anden Plage vi havde, var Rotterne. De var særlig en Overgang meget slemme, adskilligt værre end Snogene. I et saadant Bindingsværkshus med Lervægge kunde Rotterne ikke holdes borte. De rumsterede overalt. Værst var de i Stuen om Natten, naar der var stille i Huset. De drev det saa vidt, at de kom op i Sengene til os, hvor min Mor altid laa med en Stok for at jage dem væk, naar de blev for nærgaaende. Vi brugte mange Raad for Rotterne og fik dem ogsaa næsten udryddet. Men hvor var vi Børn rædde for dem. Det var ogsaa en grim Fornemmelse at mærke de fæle Dyr løbe hen over Ansigt eller Hænder, naar vi var ved at sove ind.

3. Det daglige Brød.

Vi maatte paa den Tid, Talen er om, selv frembringe alle eller saa godt som alle vore Fornødenheder, og tit var det smaat nok, men vi sultede dog ikke, vi fik altid nok at spise, selv om det ikke var fine Retter. Vi bagte selv vort Brød, bryggede selv vort Øl, lavede selv Smør og Ost. Vi havde gerne to Køer. Vor Føde bestod hovedsagelig af Brød, Smør, Ost, Grød, Vælling og Kartofler. Vi fik gerne Mælkegrød eller Mælkebrød om Morgen, eller hvis der var smaat med Mælk Øllebrød. Om Middagen fik vi Grød, Vælling eller Pandekager, eller til Afveksling Kaal eller Ærter. Om Aftenen fik vi gerne Kartofler med Meldyppe til. Saa fik vi en Mellemad, naar vi blev sultne, men ofte havde Mor hverken Smør eller Fedt i Huset, og saa fik vi Fløde paa Brødet i Stedet for. Sigtebrød fik vi kun til Jul. Til den Tid skulde vi have fire Skæpper Rug til Mølle, og det blev der lavet Sigtemel af. Saa fik vi Sigtebrød om Julen. Det skete ogsaa en enkelt Gang, at Mor timsede lidt Mel, naar vi bagte, og lavede en Sigtekage, men det var ikke ret tit. Rugen skulde være godt tør og fint malet, for at hun kunde timse noget fra til en Kage. Flormel saa vi aldrig i mit Barndomshjem. Vi fik Risengrød til Juleaften, og ved Barnedaab fik vi Bergfisk og Risvælling. Vi fik ogsaa somme Tider Kaffe og The med brunt Sukker til. Vi slagtede gerne to Faar og en Gris hvert Aar. Der var en Ret, som vi tit fik, og som jeg ikke holdt af, det var Boghvedemelspandekager. Melet fik vi paa følgende Maade: Naar Boghveden skulde laves til Gryn, maatte den først i Bagerovnen, naar Brødet kom ud, for at tørres. Naar Boghveden saa kom ud af Ovnen, skulde den renses, før den kom til Møllen, men der blev altid nogle smaa Lerstumper af Ovnen tilbage i Hveden; naar Boghveden blev lavet til Gryn, blev der altid noget Mel imellem Grynene; men i det Mel var ogsaa de Smaastumper Ler, der var i Boghveden, de var knust fint, men de var der dog, og naar vi saa fik Pandekager af Melet kunde det knase ved Tænderne; det kunde jeg ikke lide. Jeg maatte saa passe paa ikke at tygge Pandekagerne, for det nyttede ikke at sige nej til Maden. Passede den os ikke, kunde vi vente til næste Maaltid. En staaende Ret husker jeg, vi fik hver Gang, vi bagte, det var Rugmelsgrød kogt i Vand. Den smagte mig meget godt. Ligesom Føden hovedsagelig var af vor egen Avl, saaledes tilvirkede vi ogsaa selv Tøjet af egne Produkter. Begynder vi med Skjorten til Kroppen og Lagenet til Sengen, da var begge Dele Hør- eller Blaarlærred, som var lavet af den Hør, vi selv avlede og tilberedte. Strømper og andet Ydertøj, som vi brugte, var lavet af Ulden fra vore egne Faar. Mor forarbejdede tildels selv Ulden. Hun kartede, spandt og farvede ogsaa ofte selv de hele. Vadmel, som vi brugte til Bukser og Trøjer, blev dog ofte farvet paa et Farveri. Stundom fik vi ogsaa til Hverdagstøj Vadmel lavet saaledes, at Mor farvede det halve af Garnet indigoblaat, og saa blev det vævet sammen med lige saa meget ufarvet Garn. Der blev

da noget graat Tøj deraf, og det brugte vi meget. Vi havde tykt Tøj, men vi Børn brugte da heller ikke hverken Uldtrøje eller Underbukser. Vi havde heller ikke Overtøj, og jeg var over 20 aar gammel, inden jeg fik en Overfrakke. Af Fodtøj brugte vi Træsko; Støvler eller Sko ejede jeg ikke som Barn, og der var heller ikke meget Tøj at skifte med. Den Dag, jeg blev konfirmeret, havde jeg Sko paa, men det var laante Sko, Bukserne og Kasketten var ogsaa laante Sager. Trøjen var min egen, det var en gammel Frakke, som var vendt og syet om til mig, og det var ikke, fordi mine Forældre ikke vilde give mig, men de havde ikke Raad dertil. Naa, jeg havde da den Fordel, at mit Konfirmationstøj ikke blev for smaat til mig, før jeg fik det slidt op. I min Barndom har jeg set mange gamle Mænd gaa med en rød Lue som Hovedbeklædning.

4. Husdyr og Honning.

Skønt Ejendommen, min Far havde, var stor, havde vi kun en lille Besætning, da Størsteparten af Jorden var uopdyrket. I Reglen havde vi to unge Stude, to Køer, en Kalv, en halv Snes Faar, nogle Høns og en Gris. Ja, og saa havde vi en Hund, der hed Spilom, og en Kat. Mælk solgte vi aldrig i den Tid, jeg var hjemme. Vi lavede selv Smør og Ost, som det var smaat nok med, da Køerne var daarligt fodrede, især om Vinteren. Foderet var Hø og Halm, og kneb det med disse Foderemner, blandede vi det med Smaalng, som der var nok af; men laa Sneen hen over Heden, var Lyngen jo heller ikke let at faa fat paa, dersom vi ikke havde Oplag af den hjemme. Saa snart der blev lidt mildt i Luften, maatte vi have Kreaturerne ud, det var gerne i Marts Maaned, ja, jeg husker ogsaa, de er kommen ud i Februar. De var saa ude nogle Timer hver Dag, naar Vejret var nogenlunde. Vi Børn skulde passe dem, de gik løse omkring, næsten hvor de vilde, indtil en Fjerdingsvejs Afstand fra Huset. Naar det saa blev hen ad Maj, maatte vi have dem bundet den halve Dag, den anden halve Dag gik de løse, og der var stadig Opsigt med dem, at de ikke skulde gaa over Skellet eller i Kornet. Jeg husker godt, hvor vi frøs om Foraaret i Marts og April Maaneder, naar vi skulde gaa ude efter Køerne og Studene. Naar først vi kom forbi Majdag, var det ingen Sag, saa kunde vi jo finde Fuglereder, dem var der mange af. Vi havde nemlig i vor Mark to Bække, bevoksede paa begge Sider med Træer og Buske af forskellig Slags, og her var nok af Fuglereder. Jeg husker tydelig en Begivenhed, der refererer sig til baade Bækkene og Fuglerederne. Jeg var en 7—8 Aar, og vore Stude stod en varm Middagsstund nede ved Bækken. Vi kunde ikke se Studene fra Huset, naar de var nede ved Bækken, men nok naar de stod paa Brinken. Studene stod tit ved den Bæk, men den Dag stod den ene Stud og brølede. Min Far bad mig løbe ned at se efter, om der var noget i Vejen med den anden Stud. Jeg løb derned, og da laa Studen i Bækken, ganske stille. Den var kommet i Hilde i Tøjret, men det saa jeg ikke, jeg troede, at den havde det rigtig godt, og at den badede. Jeg skyndte mig derfor ikke med at komme hjem, jeg vidste nemlig, hvor der var en Viberede, som der snart skulde komme Unger i, og jeg vidste ogsaa, at passede jeg ikke paa, fik jeg ikke Ungerne at se, da de hurtigt forlader Reden. Denne Rede maatte jeg altsaa se til, inden jeg kom hjem. Min Far spurgte til Studen, da jeg endelig kom hjem. Jeg sagde i al Troskyldighed, at den laa svalt og godt i Bækken. Jeg fik saa et Par ved Øret, og Far smed Træskoene og løb til Bækken, hvor han fik Dyret op af det kolde Vand. Faarene gik ude det meste af Aaret, om Vinteren løse, om Sommeren stod de bundet.

Foruden de egentlige Husdyr havde vi en Del Bier. Vi havde gerne fem eller seks Kuber til at overvintre. Kuberne var af Halm. Kuben stod paa en »Blok«, der lignede en trebenet Stol; oven over det hele blev sat en Bihat af Halm, den blev fastgjort med tre Stokke, der blev stukket i Jorden og bundet sammen i Toppen. Det var min Mors Bestilling at passe Bierne i Sværmetiden; hun var ikke bange for dem. Naar de i Forsommeren skulde sværme, hvilket de næsten alle gjorde 2—3 Gange, saa var der stor Halløj. Vi skulde jo da allerførst passe paa, hvor Sværmen lagde sig. Naar det var opdaget, blev en tom Kube hentet ned fra Loftet, og saa var det om at gøre at finde Katten, for den skulde puttes ned i Kuben. Havde der nemlig været Mus i Kuben, vilde Bierne ikke bo der, før Katten ogsaa havde været i den. Dernæst skulde Kuben gnides godt indvendig med grønne Kirsebærblade, grøn Byg og en vis Slags Snerleblomster. Saa tog Mor sit Forklæde om Hovedet, gik med Kuben hen, hvor Sværmen sad, og satte den over Biklumpen, og saa blev der hængt et Lagen over. Det hele gik meget let, naar blot Sværmen sad nede ved Jorden. Naar Sværmen var gaaet i Kuben, blev den om Aftenen sat paa Blok. Naar den ottende Dag kom efter Sværmedagen, maatte vi ud at høre, om Bierne raabte ud, for kom der en anden Sværm, blev det den niende Dag, hvis Vejret var godt. Om Aftenen før Sværmedagen kunde vi, hvis Bierne vilde sværme, høre dem sige: »Ut, ut, ut«, mange Gange i Træk. Det lød helt morsomt at høre det. Det skete ogsaa, at vi fik Trediesværm, og sommetider fik vi Jomfrusværm, hvilket var den første Sværm, som igen afgav en Sværm. Naar Efteraaret kom, skulde Bierne tages op. Først skulde der træffes Bestemmelse om, hvilke Kuber der skulde leve Vinteren over. Det gik til paa den Maade, at Mor gik rundt ved alle Staderne og løftede paa dem, og de tungeste blev da erklæret for stærke nok til at overvintre. Resten dræbtes paa følgende Maade: Far gravede et lille Hul i Jorden, hvori vi kom nogle Tørvegløder og ovenpaa lidt vaadt Træ, det nederste kom lidt i Brand, og Træet gav en stærk Røg. Over dette Hul sattes nu Kuben med Bierne, som skulde dræbes, og der blev pakket tæt om dem med gamle, vaade Sække, for at ingen skulde undslippe, thi de, der slap ud, vilde stikke, det kunde vi være sikre paa. Naar Kuben havde staaet over Hullet nogle Minuter og var godt fyldt med Røg, var alle Bierne daanede. Vi tog saa Kuben op, og derpaa blev det hele — Bierne, Vokskagerne og Honningen — stødt sammen med en Træstøder, saaledes at alle Bierne i Kuben blev dræbt ved at stødes i Stykker eller æltes fast i Honning og Voks. Saaledes blev den ene Stade efter den anden behandlet, indtil kun de var tilbage, som skulde overvintre. Naar vi var færdige med »at tage Bi op«, havde vi et eller flere Kar fulde af den sammenæltede Masse. Vi skulde nu selv have nogen Honning, og den fik vi paa den Maade, at Mor varmede noget af Massen, og den blev derefter hældt i en tynd Lærredsklud, der blev vredet sammen. Da kunde Honningen sive igennem, men Bier og Voks blev inden i Kluden. Det blev lagt til Side, og en ny Forsyning kom i Kluden. Honningen var nu saa ren, at vi kunde bruge af den. Hvad vi ikke paa den Maade rensede til eget Brug, solgte vi til Kromanden i Svostrup, som selv rensede Honningen og lavede Mjød af den. Han modtog Honning paa en bestemt Søndag hvert Efteraar, og der kom denne Dag mange Mennesker til Kroen for at sælge deres Honning. Det var Skik i Kroen, at de, der kom med Honning, kunde faa gratis Brændevin eller Mjød at drikke, saa meget de lystede. Der stod Flasker paa Bordene med Mjød og Brændevin samt Glas til at drikke af. Jeg var engang som Dreng kommet med til Svostrup Kro med Honning. Jeg

skulde da smage et Glas Mjød, det var sødt og smagte godt, men da der ofte skiftedes med Glassene, fik jeg Mjød skænket op i et Glas, hvoraf der havde været drukket Brændevin, og der var gerne en Slat paa Bunden af Glasset. Da jeg fik flere Glas Mjød, der altsaa paa den Maade var blandet med Brændevin, blev jeg saa beruset, som jeg aldrig senere i Livet har været. Jeg vidste ikke, hvad jeg fejlede, og mine Forældre anede vist ikke, hvor galt det var fat med mig. Paa Hjemvejen skulde vi færges over Gudenaaen. Vi var mange i Baaden, og da vi næsten var ovre, vilde jeg støtte mig til Kanten af Baaden, men da Hovedet var uformodet tungt, faldt jeg i Aaen. Der blev nu stor Halloj, indtil man fik mig fisket op af Vandet, gennemvaad, men ellers i bedste Velgaaende.

Foruden den Honning, vi solgte til Kromanden, brugte vi altsaa selv en Del, og den gjorde god Nytte paa mange Maader.

5. Avl og Omsætning.

Størstedelen af vor Ejendom var lyngbevokset. I mine Bedsteforældres Tid var en Del blevet opdyrket, og da min Far kom til Ejendommen, tog han ogsaa fat paa Opdyrkningen med frisk Mod og unge Kræfter. Men saa kom Krigen, hvor han maatte med i alle tre Aar. Min gamle Morfar døde Juleaften 1849, og saa var der kun de to Kvinder til at passe Bedriften, tilmed var der to Smaabørn, hvoraf jeg altsaa var den ene. Det gik derfor daarligt med det hele. Vel skulde de styrende i Sognet sørge for, at de gifte Soldaters Ejendomme blev passet ordentligt. Men da en lille Tid var gaaet, blev der meget forsømt. De Folk, der fik Paalæg om at udføre Arbejdet, mødte ikke, eller forsømt at gøre Arbejdet i nogenlunde ordentlig Tid. Kornet blev ikke saaet i rette Tid, og Arbejdet blev daarligt udført. En Del af Jorden blev slet ikke behandlet. Denne Forsømmelse førte til, at flere Stykker Jord, der før var ved at forvandles til Ager, igen groede til med Lyng, og da Far kom hjem i 1850 var Ejendommen i sørgelig Forfald. Der var næsten ingen Avl paa Marken, og min Far maatte derfor gaa paa Arbejde hos andre for at bjerge Føden til Familien. Der blev dog paany taget fat ogsaa paa Heden. Hvert Foraar blev et Stykke Hede afsvedet og pløjet, hvorefter det skulde henligge i tre Aar, inden der kunde gro noget. Efter Krigen tog det stærk Fart med at mergle. Hjemme hos os begyndte vi ogsaa, da Far igen havde faaet lidt Orden i Landbruget, saa han kunde anvende den meste Tid hjemme. Far stod selv i Graven og læssede Vognene, mens jeg, da jeg blev en halv Snes Aar, maatte køre Mergelen ud paa Marken og lægge den i Dynger. Vi havde aldrig andet end Stude at køre med. Jeg kunde godt køre Studene, naar Vejret ikke var alt for varmt, for saa kunde det hænde, at de vilde bese. Af den Grund maatte vi spænde for tidligt om Morgenen, og saa holde op, naar Varmen op ad Formiddagen blev for slem. Min Far var i denne Tid altid oppe med Solen for at se til Studene. Det værste ved Mergelkøringen var for mig at løfte Fjælene op, naar Mergelen skulde af Vognen. Far maatte derfor, inden vi kørte af Mergelgraven, løfte Vognfjælen lidt, saa kunde jeg nok trække den op. Vi kørte Mergel i Sommertiden mellem Saatid og Høst. Det var Reglen, at vi skulde køre 500 Læs hvert Aar. Vi avlede hovedsagelig Rug, Havre, Boghvede og Kartofler, dog havde vi ogsaa gerne lidt Byg paa de bedste Stykker af Rugmarken og saa en lille Ager med Hør. Rodfrugter med Undtagelse af Kartofler, kendte vi ikke til at avle i Marken. Vi dyrkede lidt Kaalrabi i Haven, men dem spiste vi selv enten i Kaal eller paa samme Maade som Kartofler. Den almindelige Dyrkningsmaade var den, at vi pløjede

Grønjorden enten om Efteraaret eller tidlig Foraar, noget af den blev brakket, medens Resten efter en ekstra Pløjning blev besaaet med Boghvede. Var det et heldigt Aar, saa Frosten ikke ødelagde den i Blomstringstiden, kunde den give en god Afgrøde, men kom der en Frostnat, medens den blomstrede, og det skete ikke sjældent, blev der ingen Kerne ansat. Naar Boghveden var kørt hjem, blev der kørt Gødning ud paa Stubbene og ligeledes paa Brakmarken, og der blev saa begge Steder saaret Rug. Efter første Aars Rug fulgte igen Rug og gerne lidt Byg, dernæst Havre i to Aar, hvorefter Marken blev lagt ud i Græs. Hvor der ikke var merglet, saaede vi ikke Græsfrø, og her groede efter Kornafgrøderne i de første Aar hovedsagelig kun Rødknæ og Gaaseurt. Hvor Marken havde faaet Mergel, blev saaret Rajgræs og lidt Kløver. Der var saa i Reglen Græsmark i seks Aar. Jo længere Marken laa i Græs, jo bedre var det, mente min Far. Kartofflerne havde vi gerne uden for Sædsiftet. Som Regel i nypløjet Hedejord. De fik lidt Gødning. Naar vi lagde Kartoffler, gik en med en Løb og lagde dem, og derefter kom en anden med en Spand fuld af Gødning, og nu fik hver Kartoffel en Haandfuld Gødning oven i Knolden. Det var ikke nogen fin Bestilling at gaa med Spanden, men det var vel nok den bedste Maade at tildele Kartofflerne den sparsomme Gødningsmængde paa.

Avlingen var kun lille. Jorden var tarvelig, og der var langt mellem Negen, naar vi skulde til at høste. Jorden manglede baade Arbejde og Gødning. Da vi rigtig fik begyndt med Mergling, blev det noget bedre, men Marken blev ofte forsømt paa flere Maader, da min Far tit maatte gaa ud at arbejde for at tjene lidt Penge til Renterne. I det hele kan det Landbrug, vi drev, jo ikke taale at sammenlignes med Nutidens. Vi kendte ikke til at bruge hverken Kunstgødning eller indførte Foderstoffer, vi havde ingen Mejerier eller Slagterier. Men vi fik i Hovedsagen Føde og Klæder af det, vi selv frembragte. Nogle Penge skulde der bruges til Renter, Skatter og lidt andet til Husholdningen end det hjemlige. F. Eks. maatte vi købe Salt og Sæbe, lidt Kaffe, The og Sukker samt en Smule Krydderi og en Flaske Brændevin engang imellem. Pengene fik vi ind ved Salg af Smør, Æg og Honning og ved at bytte Stude. Jeg mindes ikke, at vi nogen Tid solgte Svin. Smør solgte vi kun om Sommeren, og da vi sjældent havde mere end to Køer, blev det jo ikke til mange Penge. Vi solgte det i Regelen til »Smørmanden«. Smørmanden kom til Skannerup paa bestemte Dage og tog imod Smør. Han havde en tæt Vognkasse med Laag over omtrent som disse Vogne, man i Byerne bruger til at tømme Dagrenovationen i. Med den kørte han fra By til By og samlede Smør. Vi vidste altid, hvad Dag og Tid han skulde komme til Skannerup, og dér mødte vi saa med vor Smørbøtte. Vi maatte tit vente nogle Timer over Tiden, inden han kom, men det gjorde ikke saa meget, for der var mange, som var kommen med Smør, saa Ventetiden gik slet ikke trevent. Saa mødte Smørmanden da omsider med sin Vogn. Hesten fik Muleposen paa, og saa begyndte Forestillingen. Smørmanden tog sin Vægt og et Stykke Kridt. Den første kom med sin Bøtte Smør, det hele blev vejlet, Vægten skrevet paa Smørbøtten, og Indholdet tømtes over i Vognen. Derefter blev den tomme Bøtte vejlet, og dens Vægt blev skrevet ved Siden af det andet Tal paa Bøtten. Saa blev Bøtten lagt til Side, og den næste kom frem, og saaledes tømtes alle Bøtterne i Vognen. Til sidst tog Smørmanden sin store Lærredspung op af Lommen og udbetalte Leverandørerne deres Penge efter Regnskabet paa Bøtterne, og saa kørte han til den næste By og saaledes videre Ruten igennem. Han havde nu en Smørblanding fra mangfoldige Leverandører. Til sine Tider,

naar det var køligt Vejr, laa Smørret i Klumper i Vognen, men i varmt Vejr var Smørret næsten smeltet, dels af Varmen og dels af at blive rystet ved Kørselen. Det flød da fra den ene Ende af Vognen til den anden. Og var Vognen ikke fuldstændig tæt, flød det ogsaa bag efter Vognen. Men Smørmanden skulde ellers nok sørge for at faa tættest eventuelle Revner i varmt Vejr. Smørret blev leveret til en Købmand i Aarhus. Smørmanden var ellers meget kritisk og forlangte en god og ren Vare, men han betalte med samme Pris, enten det var godt eller mindre godt; men fik han en Bøtte Smør, som efter hans Mening var for daarligt, fik Sælgeren Lov til at tage den med sig hjem igen. Var et Stykke Smør meget snavset, tog han ikke imod det. En Prøve, han somme Tider foretog, var at stikke en tynd Bordkniv ned i Smørret og dernæst trække den skraat opad; var der da mange Kohaar paa Kniven, blev Smørret kasseret. Hvordan Smørmanden vejede, véd jeg ikke, men der var megen Kritik over hans Vægt. Hjemme skulde vi altid have Smørret vejjet, før det solgtes; men vor Vægt var heller ikke til at veje Milligram paa. Den bestod af en ca. $1\frac{1}{4}$ Alen lang drejet Træstang, tynd til den ene og tykkere til den anden Ende. I den tynde Ende var en Krog og i den tykke Ende var der slaaet Blyklumper fast for at gøre den tung. Langs ad Stangen var som Pundsmærker slaaet tre Messingsøm og som Halvpundsmærker var en lille Skure i Træet. Omkring Vægtstangen var løseligt bundet en Snor med et Haandtag i, og denne Snor skulde flyttes efter Vægten, indtil der kom Ligevægt til Stede. Vægten var ikke fin, men jeg er sikker paa, at naar Mor havde vejjet noget paa den, skulde det nok staa Vægt, for hun sagde altid, at man skal veje og maale saaledes, at man ikke skal gaa og veje og maale, naar man er død. Naa, hvordan Smørmanden vejede, véd jeg ikke, men at man ikke stoledes paa hans Vægt, er sikkert nok. Jeg véd ogsaa, at en eller anden Smørleverandør undertiden narrede eller forsøgte at narre ham med Smørrets Vægt ved at komme en Sten i Smørret. Det kunde mageligt lade sig gøre, naar Smørret var fast og det var et nogenlunde stort Stykke. Ja, der var ogsaa Kæltringer dengang.

Vi solgte om Sommeren nogle Lam, naar de kom fra Moderen. De kostede fra 2—4 Rigsdaler Stykket; endvidere Æg og Honning. Da vi kom til at mergle, kunde vi ogsaa sælge lidt Rug og nogle Tønder Kartofler. Hele den Indtægt, vi havde af Ejendommen ud over Hjemmeforbruget, kunde i hvert Fald skrives med et Tal i Rigsdaler, der ikke overskred 100. Af Avlsredskaber havde vi to Vogne, en Plov og en Harve foruden Haandredskaber. Vognene var begge med Træaksler. Vognkassen bestod af Bund og to løse Sidefjæle uden For- eller Bagsmæk. Den ene Vogn var stærkere end den anden: den brugte vi, naar vi skulde køre til Møllen eller længere hen. Den var beslaaet med Jern baade paa Akslerne og andre Steder, og der var Jern om Hjulene, dog ikke Ringe, men Jernskinner paa trekvart Alens Længde, fastslaaet med store Søm. Den anden Vogn var næsten uden Jern. Der var ikke engang Skinner paa Hjulfælgene, men vi turde heller ikke køre bort fra Hjemmet med den. Vi havde ingen Agestol til den gode Vogn, men vi klarede os med en Siddefjæl. Vi kørte ogsaa kun med Stude, og de var gerne smaa. Naar de blev større, skulde de byttes, og vi fik da nogle mindre i Stedet og lidt Penge til. Men vi havde saa Mas med at faa de nye Stude til at gaa i Tøjet. De var til Tider meget genstridige, det skete endogsaa, at vi maatte helt opgive at faa en Stud vænnet til at trække. Vor Plov var god, skønt den var af Træ. Harven var til at begynde med kun halvt med Jerntænder; de andre var af Træ. De blev dog kasserede, og der kom ene Jern-

tænder i den. Vi ejede kun den ene Harve, men paa den Tid begyndte man at indføre Svenskharven med de krumme, brede Tænder. Bullen var ogsaa her af Træ. Min Far laante enkelte Gange en saadan Kammerat, den kunde ordentlig krådse op i Jorden; men det blev ikke til ret meget, for vore smaa Stude kunde ikke holde ud at trække den; den var altfor træls til dem, og Dyrene maatte ikke mishandles. Vi havde en Træskovl til at muge med i Stalden, og vi havde ogsaa en Greb af ene Træ. Grebe og Forke af Jern var lavet af Smeden, og de var baade tunge og stærke, men langfra lette at arbejde med.

Sminge Vandmølle. Vejen fra Sminge til Skannerup og Gjern gaar over Dæmningen, saaledes at Møledammen befinder sig til højre og det gamle Kværnhaus til venstre for Vejen. Nu er Mølleriet nedlagt, og det store Møllehjul, der havde Overfalds Vande, staar og falder fra hinanden. Men en vis Stil over Bygningerne minder endnu om andre Tider, da Møllen var søgt af kørende og gaaende. Min Farfader havde ca. 2 km at gaa med de sædvanlige fire Skæpper Rug, men han tog dem paa Nakken og sparede Studene (Alfr. Kaae).

6. Livet og Arbejdet i Hjemmet.

Vi havde ingen fremmed Hjælp til Arbejdet, derfor maatte min Mor ofte hjælpe til i Marken, især i den Tid, vi Børn ikke var saa store, at vi kunde bestille noget. Hun maatte køre Harven, sprede Gødning og Mergel; somme Tider maatte hun ogsaa køre Møgvognen eller Mergelvognen. I Høsletten var hun altid med og ligeledes om Høsten, hvor alt Arbejde jo var Haandarbejde. — Naar Sæden om Foraaret var lagt i Jorden, kom der en lille Tid til Tørveskær. Der var to Slags Tørv: Skærtørv og Overtørv. Vi havde selv lidt Mose, hvor vi lavede Skærtørven. Men hvert Aar skulde vi ogsaa have nogle Overtørv eller Hedetørv. Det var Tørv, vi fik paa den Maade, at Lyngskjolden med Lyngen paa med en dertil indrettet Spade i to eller tre Tommers Dybde blev skrællet af i store Tørv, der var en halv Alen lange og knap saa brede. Naar Overtørvene var godt tørre, var de nemme at faa Ild i, og Gløderne holdt længe Ilden i Live. Om Vinteren var der næsten altid Ild paa Skorstenen om Morgen, naar vi kom op. Det blev der sørget for Aftenen forud. Saa blev Ilden »raget«, som det hed, det vil sige, at der blev lagt et Par vaade Tørv til Ilden, og dernæst dækkedes den til med Aske. Lyngtørvene brugtes mest i Bilæggerkakkellovnen. Der skulde mange til. Vi kendte Tændstikker, men havde dem ikke altid hjemme. Jeg husker flere Gange, jeg som

Barn af Mor blev sendt hen til Nabokonen med en lille Gryde for at »laane« lidt Ild, naar det var saa uheldigt, at vor Ild var gaaet ud.

Naar vi om Forsommeren var færdig med Tørven, kom den Tid, da vi kørte Mergel. Min Far stod i Graven og læssede, og Mor kørte Vognen, indtil jeg blev saa stor, at jeg kunde magte det. Det var et strengt Arbejde. Om Morgenens maatte Far op ved Solopgang for at flytte Studene. Om Middagen sov han, og saa passede jeg dem. Om Aftenen skulde jeg i Seng, og saa passede Far selv Studene. Det var gerne smaat med Græs, saa vi maatte passe godt paa, at Studene fik nok at æde. Vi havde en Del Græs ved et Par Bække, men der var meget til Hinder for at græsse dem der, saa der maatte være Opsyn med dem. Naar Høsletten kom, holdt Mergelkørselen op af sig selv for det Aar. Saa kom Høsten og Efteraarsarbejdet. Vi blev sjældent færdige med at saa Rug før i November eller December Maaned. Vinteren igennem var vi alle mest samlet i Hjemmet. Min Far passede Kreaturerne og tærskede Kornet, om Aftenen bandt han Bikuber af Halm eller flettede Kurveløbe af Vidjer, som han hentede omkring ved de mange Smaabække, Moser, Enge og Kratskove, som var i Nærheden. Skønt jeg med Sandhed kan sige, at der i mit Hjem blev skelnet meget skarpt mellem dit og mit, og vi blev formanet strengt til at lade enhver beholde sit, saa var det dog saadan, at naar Talen var om at plukke Lyng og Bær eller skære Kviste til Løbene, saa respekteredes ingen Ejendomsret. Det var almindelig Skik, at Lyng og Kviste betragtedes som alle Mands Eje. Jeg kan heller ikke huske, at nogen gjorde Indsigelse imod det. Kurvefletningen om Vinteren var ellers ingen ringe Indtægt for Far. Han flettede i Snesevis hver Vinter. Han fik i Regelen 24 Skilling (50 Øre) for hver Løb. For os Børn var disse Vinteraftener omkring Tranlampen en Tid, vi glædede os meget til, for Far kunde fortælle saa mange Eventyr og Historier. Hvor kunde vi tigge ham om en lille Historie, og naar han begyndte, sad vi om ham med den mest spændte Opmærksomhed og hørte efter. Det var mest Folkeeventyr, men ogsaa »Fyrtøjet« havde han i sit Repertoire. Hvor han havde Eventyrene fra, ved jeg ikke, men han kunde mange, og han var god til at fortælle dem. Han tilpassede dem muligvis noget efter Tilhørerkredsen, jeg mindes i hvert Fald ikke, at han fortalte noget, der kunde gøre os bange eller ødelægge vor Fantasi hverken i den ene eller den anden Retning. Alt det raa og macabre, som tit findes i Folkeeventyrerne, har jeg aldrig truffet i de Eventyr, jeg hørte min Far fortælle. At min Fars Eventyr var en rig Skat for os Børn, er jo meget forstaaeligt, naar man faar at vide, at vi kun havde meget faa Bøger at læse i. Vi havde Bibelen, Brochmands Huspostil og en Salmebog. Det var de Bøger, jeg husker fra den Tid. En Avis saa vi aldrig. Da vi kom i Skole, fik vi desuden Balles Lærebog og en Bibelhistorie. Jeg var som syvaars Dreng allerede god til at læse, og den Bog, jeg helst vilde læse i, var Bibelen, især Johannes' Aabenbaring, og Profeten Daniel var min Yndlingslæsning. Det var jo ikke for Forstaaelsens Skyld, men det var de underlige Billeder, som fangede min Interesse. Jeg husker, at flere Koner advarede Mor mod at lade mig læse saa meget i Bibelen, det kunde gerne skade mig i Hovedet. Den eneste større Fortælling, jeg har læst, før jeg blev konfirmeret, var »Olger Dankses Krønike«. Min Far havde engang læst denne Bog og kunde fortælle en Del af den for os, og efter megen Overtalelse fik vi Far til at købe den i Silkeborg, formedelst fire Mark. Sikken Begivenhed, da han kom hjem med den. Jeg læste den om og om igen saa mange Gange, at jeg næsten kunde den helt

udenad, og selv nu efter halvfjerdsindstve Aars Forløb sidder adskillige Afsnit af Bogen fast i min Hjerne.

De to første Maskiner, jeg saa, var en Rensemaskine og en Hakkelsemaskine, men hjemme havde vi dem ikke. Paa Gaardene var der meget Arbejde ved Tærskning af Kornet det meste af Vinteren. Vi rensede vort Korn paa den Maade, at det blev skovlet hen i den ene Ende af Loen, og saa satte Far sig der paa en Skæppe eller en Malkestol, og med sin Kasteskovl smed han den ene Skovlfuld Korn og Avner hen til den anden Ende af Loen efter den anden. Kernerne, som var de tungeste, fløj længst hen, medens de lette Avner blev liggende midt paa Gulvet. Det var et meget koldt Arbejde om Vinteren. Der skulde et eget Træk paa Skovlen, naar man kastede, for at Avnerne kunde skilles godt fra Kernen. Naar Kornet var kastet, skulde det renses, hvilket foregik med et Sold. Det var Kvindearbejde. Kornet blev taget i Soldet, og det blev saa rystet rundt paa en bestemt Maade, saaledes at Frø og Sandskorn kunde slippe igennem, men ogsaa saaledes, at Smaaavipper, Halmstraa og sligt samledes ovenpaa i en lille Dynge, der med Haanden skummedes væk. Det sidste var det sværeste; der skulde et bestemt Sving til med Soldet for at faa den lille Dynge samlet, saa det bekvemt kunde fjernes, mange fik det aldrig rigtigt lært. Min Far kunde heller ikke rense ørødentligt, saa det var Mors Arbejde. Naar vi skulde bage, tog Far 4 Skæpper Rug paa Nakken og gik til Mølle. Mor lagde Dejgen om Aftenen, iblandet Surdejg. Næste Morgen blev den igen æltet. Ovnens var en Snes Favne fra Huset; den var muret i Ler af raa Mursten og dækket af Jord og Græstørv. Ved Ovnsmundens var lavet et lille Skur af Stænger, tækket med Lyng. Her kunde vi sidde og fyre i Ovnen, indtil den blev varm. Der blev fyret med Lyng, og derfor maatte der stadig fyres. Det tog lang Tid at faa Ovnen passende varm. Det var jo en Skønssag, naar Ovnen havde den passende Temperatur. Jeg kan huske, at Mor sagde, at »den sorte Mand« skulde ud allevegne i Ovnen, før den var god, men den kunde jo ogsaa blive for hed, og det skete af og til, at Brødet fik enten for lidt eller for meget. Naar Brødet var sat i Ovnen, blev Ovnsmundens lukket med en flad Sten, og der blev klinet omkring, saa der var tæt. Min Mor gjorde saa Korsets Tegn for Ovnen og sagde: »I Jesu Navn«. Saa kunde intet Menneske gøre mere for det kære Brød. I tre Timer skulde Brødet staa i Ovnen. Øllet var tyndt, da vi skulde spare paa Malten.

Vore Faar blev klippet baade Foraars og Efteraars; Ulden forarbejdedes Mor selv til Garn med Haandkarter og Spinderok. Vi Børn skulde ogsaa karte, men jeg blev dog fri for denne ensformige Bestilling, da jeg havde en ældre Søster, som her tog Stødet af for mig. Da jeg efter Konfirmationen engang fik en Plads, hvor Konen fandt paa, at jeg gerne kunde karte om Aftenen, maatte jeg selv klare mig fri. Konen havde ellers lovet mig Tøj til en Vest, naar jeg var færdig med at karte Ulden. Jeg var imidlertid ked af at sidde der hver Aften og karte, og derfor kartede jeg nogle Aftener med Vilje saa taabeligt, at Konen tog Karterne fra mig; hun vilde ikke have sin gode Uld spoleret af saadan en Dosmer. Jeg blev fri. Manden lo ad mig, han anede vistnok Sagens Sammenhæng, men han sagde ikke noget.

Naar vi havde faaet Vadmel lavet, kom Skrædderen til vort Hjem og syede det hele med Haanden. Børnens Tøj syede Mor dog selv for at spare.

Skulde vi lave Smør, gemte vi Fløden i flere Dage for at faa samlet tilstrækkelig. Ude i Køkkenet lavede Mor Maden ved den aabne Skorsten, hvor vi fyrede oven paa Ildstedet. Gryden hang i en Krog, som var fastgjort paa en indmuret Stang, der gik tværs igennem Skorstenen lidt oppe. Var det

Pande eller Potte, der skulde fyres under, blev den sat over Ilden paa en Trefod af Jern. Der var en slem Træk ved den aabne Skorsten eller der var for lidt Træk, saa Røgen ikke kunde finde op i Skorstenen, uden at Yderdøren kom paa Klem. Som Belysning brugte vi Tællelys eller mest almindeligt til daglig Tranlampen, som kun gav ringe Lys i Stuen, men ved den kunde da min Far se at binde sine Løbe, min Mor at spinde og min ældste Søster at karte, og efter at vi Børn var kommet i Skole, maatte vi ogsaa finde os en Plads, hvor vi kunde se at læse vore Lektier ved dens Skær, og de skulde læres til Punkt og Prikke, det skulde Mor nok sørge for. De Tællelys, vi brugte, støbte Mor selv af den Tælle, der blev, naar vi slagtede Faar. Lysestøbningen optog os Børn voldsomt. Den smeltede Tælle blev hældt i Kernen, der i Forvejen var næsten fyldt med varmt Vand, som hjalp til at holde Tællen smeltet og flydende. Vægerne var bundet til Pinde. De blev saa dyppede i den smeltede Tælle, der hang ved i et tyndt Lag, saa blev de hængt til Side og et andet Hold dyppet. Saadan gik det, indtil alle Vægerne var dyppet. Derefter begyndte Mor forfra at dyppe dem anden Gang og blev ved, indtil de havde den ønskede Tykkelse. Ved Brugen af Tællelys maatte man stadig have en Lysesaks parat til at studse Vægen, snyde Lyset. Naar Vægen blev for lang, fik vi nemlig meget daarligt Lys, og gamle Folk raabte bestandig paa, at Lyset skulde snydes. Men baade Tranlampen og Tællelyset gav meget daarlig Belysning, og det var et stort Fremskridt ad Oplysningens Vej, da vi fik Petroleumslamper, skønt de første af disse langt fra var saa fuldkomne. Hvor maa Vintertiden dengang have været lang og træls for gamle Folk med den Belysning.

7. I Skole.

I min Barndomstid havde vi mange Pogeskoler i Sognet, skønt vist ikke en bar Navnet. I hvert Hjem var der i Almindelighed ogsaa Skole, idet Forældrene lærte Børnene Begyndelsesgrundene i Læsning, Skrivning og Regning og for mange Hjems Vedkommende ogsaa — og maaske især — i Religion. I de Hjem, hvor Forældrene — og da navnlig Moderen — selv ejede en bevidst og barnlig Tro paa Vorherre, fik Børnene ogsaa en Forstaelse og et Indtryk med ud i Livet om Gud og hans Naade imod os, et Vidnesbyrd, som aldrig helt kunde glemmes. og som sikkert var meget mere værd end Skolens Religionsundervisning. Jeg kan her tale med af Erfaring, da jeg var saa heldig at have en saadan enfoldigt troende Mor, der stolede paa Guds Naade og intet højere Ønske havde end at tjene Gud og leve efter hans Vilje.

Jeg var ikke syv Aar, da jeg begyndte at gaa i Skole, men jeg kunde allerede læse temmelig flydende. Saa kom Livet i Skolen. Vi havde langt at gaa og forsømte en Del paa Grund af daarligt Føre eller Vejr. I Skolen lærte vi især Læsning, Skrivning, Regning samt Religion. Læreren var en meget streng Mand, der forlangte alting lært udenad paa Remse, ellers fik vi Hug. Vi var alle meget bange for ham. Jeg havde nemt ved at lære udenad og kunde som Regel Stykkerne i Balles Lærebog, Balslevs Bibelhistorie og Salmerne ordret, men det kneb for mange Skolebørn, og saa vankede der paa Rygstykkerne enten af Tampen eller af Spanskrøret. — Var der en Dag, jeg ikke kunde mine Lektier, saa gik jeg ikke til Skolen, men da jeg paa Vej til Skolen skulde gennem nogle store Lyngbakker, lagde jeg mig der, mens Skoletiden varede. Jeg kunde se, naar de andre Børn kom fra Skole, og saa traskede jeg af hjem. Det var jo ikke helt rigtigt af mig, men jeg vilde ikke

risikere at faa Klø for Lektiernes Skyld. Ret ofte var det vist ikke, at jeg saadan skulkede; jeg erindrer da ikke, at mine Forældre fik det at vide, men jeg husker nok, hvor lang Dagen var for mig, naar jeg laa der og puttede mig i Lyngen. Skoletiden staar ellers ret dunkelt for mig. Et Par enkelte Skoledage husker jeg dog meget tydeligt. Den ene Dag paa Grund af, at jeg følte mig meget uretfærdigt behandlet af den ovennævnte strenge Lærer. Jeg var da kommet ud at tjene og havde ikke været i Skole i lang Tid. Vi skulde saa om Efteraaret have Eksamen, og til denne skulde vi levere Skrivning og Regning. Jeg mødte i Skolen den Dag, vi skulde skrive til Eksamen. Læreren kom da hen til mig og spurgte, hvorfor jeg ikke havde været i Skole i saa lang Tid. Jeg fremstammede noget om, at jeg var kommet ud at tjene og skulde blive hjemme fra Skole. Han sagde dertil: »Jeg skal lære din Knægt at gaa i Skole i Stedet for at gaa og drive hjemme«, hvorpaa han gav mig et Par Lussinger saa kraftige, at jeg trillede ned af Bænken. Det er de varmeste Lussinger, jeg har faaet, de sved ogsaa længe efter, saa længe, at da jeg engang som nogle og trediveaarig Seminarist rejste sammen med vedkommende Lærer over Kattegat fra Aarhus til København, kunde jeg ikke bekvemme mig til at gaa hen og hilse paa ham for de to Lussingers Skyld. Jeg kunde ikke tilgive ham den Uret, han havde begaaet imod mig. — En anden Skoledag husker jeg lige saa godt. Det var Aaret efter. Jeg tjente ogsaa den Sommer og kom i Skole den sidste Dag før Eksamen i samme Ærinde som hin skæbnsvangre Ulykkesdag, som jeg saa tydeligt mindedes. Vi havde faaet en ny Lærer, som jeg ikke kendte, og jeg ventede mig ikke nogen behagelig Dag, men satte mig paa min Plads i Klassen og afventede Begivenhedernes Udvikling, belavet paa alt ondt. Saa kom Læreren ind. Han saa mig straks, for jeg sad øverst. Han kom hen til mig, gav mig venligt Haanden og sagde: »Goddag. Naa, du er nok en ny Dreng, som jeg ikke har set før«. Saa vilde han vide, hvad jeg hed, og hvor jeg tjente og alt saadant noget, og han talte i saa hjertelig og venlig en Tone, at jeg aldrig har kunnet glemme den Modtagelse, han gav mig. Den Lærer beholdt vi, saa længe jeg gik i Skole, og jeg er glad ved at tænke paa ham endnu.

8. Det overnaturlige.

Om Troen paa Jætter, Trolde, Ellefolk og Nisser hørte vi kun lidt i mit Barndomshjem. Derimod var der andre Ting, som mine Forældre troede fuldt og fast som Virkelighed. Jeg husker saaledes en Dag, da der kom en ung Karl paa Besøg hos os. Det var Naboens Søn, en lidt forsoren Fyr. Han havde en gammel Bog under Armen, temmelig tyk, vel paa et Par Hundrede Sider. Den var delt i to Spalter paa hver Side. Jeg var altid nysgerrig efter Bøger, og da han lagde Bogen paa Bordet, tog jeg den og begyndte at blade i den. Jeg fik da ogsaa Titelbladet at se, hvor Titlen stod med store røde Bogstaver. Min Mor saa nu ogsaa efter i Bogen og læste Titlen. Det var Henrik Smidts Lægebog. Hun tog den fra mig, idet hun sagde, at det var ikke en Bog for et Barn at læse i. Hun gav den til Karlen og bad ham gaa sin Vej med den, og hun formanede ham til at give Bogen tilbage til den, han havde laant den hos. Han maatte ikke tage den med hjem og aldrig læse i den. Jeg husker nok, at han lo lidt ad hende; men han gik med Bogen, og jeg saa den ikke mere. Jeg kunde jo forstaa, at der maatte være noget særegent ved den Bog efter Mors Mening, og jeg spurgte, hvad mærkeligt der var ved den. Jeg er vis paa, hun gav mig den Forklaring, som hun selv var overbevist om indeholdt Sandheden, og Mor var hverken dum eller daarligt

oplyst efter Tidens Forhold. Jeg fik da den Forklaring om Bogen, at det var en slem Bog at læse i, da den gav Oplysning om mange Kunster, der kun kunde udføres ved Djævelens Hjælp, og den, der læste i denne Bog og vilde prøve at udføre nogle af disse overnaturlige Ting, der omtaltes, maatte staa i Forbindelse med den Onde. Hun omtalte ogsaa en anden Bog, der var meget værre, den hed »Cyprianus«, og var helt ud en Trolddomsbog fuld af alle onde Kunster, og hvem, der ejede den og vilde bruge den, maatte staa i Pagt med den Onde. Ejermændene af »Cyprianus« kunde ikke blive den kvit, dersom han ikke kunde sælge den. Brændte han den eller gravede den i Jorden eller kastede den i Vandet, laa den lige fuldt paa sin vante Plads i Huset Dagen efter. Hun fortalte om flere, som skulde eje Bogen; saa vidt jeg ved, havde hun dog ikke set den.

Fik en af os en Forvridning paa Arme eller Ben, blev der hentet en klog Kone, som læste over det, saa mente man, at det hjalp. Hvad hun sagde, ved jeg dog ikke. Forvarsler forud for Dødsfald var en sikker Ting. Det kunde ske paa forskellig Maade. Min Morfar, som var Hjulmand og Tømrer, lavede Ligkister, og Mor fortalte, at han gerne i Forvejen kunde sige, naar der kom Bud, at han skulde lave en Kiste. Han kunde høre det hamre paa Fjælene, før der kom Bud. Det var almindelig troet, at den, der ejede »Cyprianus«, kunde vende Vinden, standse løbske Heste, stille Blod og meget andet. Visse Kvinder ansaas ligefrem for at være Hekse. Jeg kendte to saadanne »Hekse«. Det var gamle Kvinder. De kunde være slemme nok ved deres blotte Rygte. I Voel havde vi en og i Gjern var der en anden. De var en Skræk for os Børn. De stod jo i Forbindelse med den Onde, og fra ham havde de Magt til at skade og fordærve baade Mennesker og Dyr. Fik en saadan Kvinde Lov til at klappe en lille Gris, kunde hun ved sine Kunster forhindre, at den trivedes, ligesaa ved Kalve og Lam. Ja, selv store Kreaturer mente man, de kunde forhekse, saa de døde eller vantrivedes. Hun kunde ogsaa paaføre Mennesker Sygdomme. Naar Mennesker eller Dyr paa den Maade var blevet »forheksede«, maatte der Bud til en endnu klogere og mere forfaren Kvinde eller Mand, der kunde sende én et Middel mod Skaden. Jeg skal lige nævne et Par Træk om vor »Heks« i Voel. Man sagde, at hun kunde sidde hjemme og malke andre Folks Kreaturer. Engang kom hendes Nabomand kørende hen ad en Vej med et Læs Gødning, da mødte han »Heksen«. Vejen var ganske jævn, men pludselig standsede Hestene, og de hverken vilde eller kunde trække Vognen længere. Manden brugte Pisken, og Hestene tog igen ved: men da sprang pludselig alle fire Hammelreb, som var det Sytraade, og Vognen blev staaende. Nu var den Mand ogsaa en klog Mand; han gik hen til »Heksen« og gav hende med knyttet Haand en saa forsvarlig Næsestyver, at Blodet flød fra hendes Næse og Mund. Det hjalp; da han atter fik Hestene spændt for Vognen, var der intet i Vejen. Han kunde køre videre med sit Læs. Det ansaas nemlig altid for et ganske ufejlbarligt Middel mod Heksen at bringe hendes Blod til at flyde.

Det var forøvrigt en meget slem Ting i de Tider at være mistænkt for Hekseri. Alle var bange for disse Kvinder, og ingen vilde have Samkvem med dem. Det eneste Gode for dem var, at de næsten aldrig fik Nej, naar de bad Naboeer eller Bekendte om et eller andet. Man turde simpelthen ikke nægte dem noget af Frygt for deres eventuelle Hævn. Flere Steder mente man, at der var skjulte Skatte i Jorden, »Kongeløsen«. Det var en Kobberkedel fuld af Penge. Om Natten brændte der Lys paa Stedet over Skatten. Saadan en Dydge Penge kunde jo nok friste Folk til at undersøge Stedet,

men der skulde graves om Natten og stiltiende, for der var jo noget overnaturligt ved saa mange Fenge. — Min Far og en Nabo prøvede engang at grave efter slig en Skat, men kom — som alle andre — hjem med uforrettet Sag. De sagde, at der pludselig var blevet et rædsomt Tordenvejr lige over Hovedet paa dem. Det var i Nærheden af mit Hjem og Mor sagde, at hun ikke havde hørt nogen Torden. Men Far gik ikke oftere. — En sær Overtro, der især florerede i Krigstider, var de saakaldte »Himmelbreve« Udtryk for. Man troede, at de skærmede for Fjendens Kugler.

9. Afslutning paa Barndomstiden.

Det var sjældent, at vi havde Selskab i mit Hjem. Det skete engang imellem, mest om Julen, at to eller tre af vore Nabofamilier gæstede os. De blev saa gerne beværtet med Brød, Smør, Ost og Kød samt Øl og en Snaps eller to, dersom vi havde Brændevin i Huset. Til Slut fik de en Kop Kaffe. Fint Bagværk blev der aldrig opvartet med. Der blev heller ikke drukket ret meget Brændevin. Det var sjældent, at der ved saadanne Lejligheder drøftedes religiøse eller politiske Spørgsmaal. Det var mest Hus og Hjem, Talen drejede sig om, og saa blev der ogsaa engang imellem spillet lidt Kort, men det var meget sjældent. Vi Børn havde ikke nogen særlig Omgangskreds. Vi havde ikke Fødselsdagsgilder eller Juletræ hverken hjemme eller i Skolen, og der var ingen Forsamlingshuse eller Missionshuse. Den eneste større Fornøjelse, jeg mindes, vi havde en Slags Hævd paa, var Nytaarsaften. Da fik de største af os Lov til at løbe over til vor nærmeste Nabo, en gammel Mand, som hed Adam, og hans Kone Karen, og slaa en Potte for deres Dør, hvorpaa vi skjulte os i en Lynggrøft, til Adam og Karen fandt os og tog os med ind i Stuen, hvor vi fik Æbleskiver og et Æble. Vi spillede saa Kort med de gamle Mennesker til Sengetid. Det var et Spil, som kaldtes »Brus«. Det var den betydeligste Udflugt, vi havde i Vinterhalvaaret. — Om Sommeren fik vi gerne Lov til at komme med Forældrene til Silkeborg en enkelt Gang. Skoleudflugt kendte vi ikke. Den længste Tur, jeg havde som Barn, var til en By henne ved Aarhus. Det var omkring fire Mil. Vi kørte fra Voel og dertil med Studene for Vognen. Rejsen tog ikke mindre end tre Dage, hvoraf de to benyttedes til Hen- og Hjemfarten. Studene skulde jo have god Tid til den lange Vej. Det var en af Fars Slægt, vi besøgte. Turen var besværlig, men det kan nok være, at den var interessant. Paa den Tur saa jeg for første Gang Toget; det var paa Jyllands eneste Bane fra Aarhus til Randers. Far fortalte mig, at det gik ved Damp; men det kunde jeg jo ikke forstaa, og jeg troede, at der gik nogle Heste i den forreste Vogn, og at de saa paa en eller anden Maade trak Toget. Paa samme Tid blev der ogsaa sat Telegrafledning fra Aarhus til Silkeborg. Jeg troede, at Traaden var hul, saa man kunde raabe igennem den. Alt, hvad nu ogsaa Landsbybørn er fortrolige med af Damp, Elektricitet og Motorkraft til Maskiner, Landbrugsmaskiner o. s. v., kendte vi jo overhovedet ikke, saa lidt som Cykler og Biler.

Med Hensyn til Læge og Medicin var det et rent Tilfælde, om der skulde hentes Læge. Til jeg var tolv Aar mindes jeg kun, at vi een Gang havde Læge i Huset; det var, da Mormor døde. De tre nærmeste Læger boede i Them, Skanderborg og Frijsenborg. I Silkeborg var den Gang endnu ingen Læge.

Da jeg var tolv Aar, kom jeg ud at tjene. Den første Plads, jeg havde, var i en Gaard i Skannerup, men jeg længtes saa umaadeligt efter mit Hjem, saa Konen en Dag sagde til mig, at hvis jeg gerne vilde hjem igen, saa kunde de godt undvære mig. Hun gav mig saa to Mark, og jeg var glad, at jeg fik

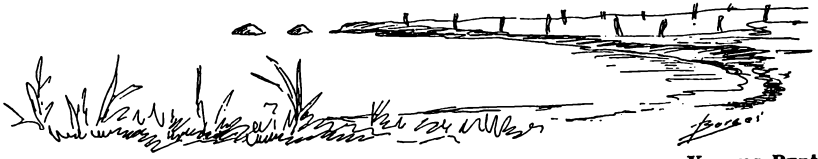
Lov at rejse. Jeg stod i Kostalden og mugede, da Konen kom ud til mig, og da hun havde givet mig Lov til at rejse, lod jeg Hjulbøren staa midt i Stalden og stak af. Næste Dag gik Mor over og talte med Folkene, men jeg kom ikke tilbage igen. En lille Tid efter fik jeg en Plads i Sminge. Det var nærmere ved Hjemmet. Konen og jeg var næsten altid ene hjemme, for Manden sejlede med Pram ad Gudenaen mellem Randers og Silkeborg. Jeg havde ikke ret meget at bestille. Jeg skulde passe to Køer og nogle Faar, men vi havde langt til Marken, saa jeg maatte være ude hele Tiden fra Morgen til Middag, og ligeledes hele Eftermiddagen. Mit Sengeleje var i en gammel Standkiste med et tungt, jernbeslaaet Laag over. Den stod i Forstuen. Denne Kiste blev heldigvis ikke min Ligkiste, hvad jeg ellers var bange for, thi et ungt Menneske, der ofte kom i Huset, søgte at bilde mig ind, at en Nat vilde Laaget falde ned over mig, naar jeg laa i min sødeste Søvn, og saa vilde jeg finde min Grav i Kisten. Skønt jeg ikke helt troede hans Ord, satte de dog en grundig Skræk i mig, og hver Aften, naar jeg puttede mig ned under Dynerne i Kisten, gyste det i mig, for sæt nu, at det skete. Saa var der en Ting mere ved Pladsen, som jeg led noget under. Konen var noget karrig med Maden. Jeg løb jo ude Dagen lang og kunde spise meget, men aldrig fik jeg Lov til at spise mig rigtig mæt, naar vi var alene. Naar Manden kom hjem et Par Dage for hver halve Maaned, var der ingen Kontrol med Maden. Det var derfor Festdage for mig. Den Sommer kom jeg ikke i Skole, og om Efteraaret var det, at Læreren gav mig disse højest uretfærdige Lussinger, som jeg endnu har ham i »venlig Erindring« for. Om Vinteren kom jeg hjem, og næste Sommer fik jeg Plads som Hyrdedreng hos en Gaardmand paa Voel Mark. Jeg fik her en god Behandling. Jeg laa nu i Seng sammen med Karlen i Staldkammeret. Han var forlovet, og om Aftenen var han tit borte, naar jeg gik i Seng. Jeg var ikke glad for at ligge ene, og saadanne Aftener glemte jeg aldrig at bede mit Fadervor. Jeg syntes, det var mig en Trøst. Mens vi var hjemme, vaagede Mor over, at vi bad Aftenbøn, og hun havde ogsaa formanet mig til ikke at glemme det, da jeg rejste ud at tjene. Jeg glemte det alligevel ofte, naar Karlen var hjemme; men var jeg alene, skulde jeg nok huske det, og det hjalp mig mange Gange over Angsten for at ligge ene.

Heller ikke den Sommer gik jeg i Skole, inden jeg skulde møde Dagen før Eksamen; men da havde vi faaet den ny Lærer, som jeg kom til at holde saa umaadelig meget af. Han var en god Fortæller, og jeg lærte meget den sidste Vinter i Skolen hos ham; hvor gik da alting let. Denne Vinter skulde jeg gaa til Præsten, og da mine Forældre sad meget smaat i det, fik jeg en Plads for hele Aaret fra 1. November. Jeg skulde ikke have noget videre i Løn, for Opholdet om Vinteren blev betragtet som Forskud paa Sommerlønnen. Der havde jeg det godt, især om Vinteren. Der var en Dreng til foruden mig. Den Vinter fik jeg »Kolden«, det var en slem langvarig Sygdom, med periodiske Feberanfald, og en Tid gik jeg hverken til Skole eller til Præsten. Hveranden Dag meldte Feberanfaldene sig til en bestemt Tid. Det begyndte med Kuldegysninger, saa jeg rystede over hele Kroppen, det varede i et Par Timer, saa fik jeg Hovedpine, og Kuldegysningerne forsvandt og fulgtes af stærk Feberhede, saa Sveden drev af en. Det hele Anfald varede gerne fire Timer, og i den Tid maatte man holde Sengen. Sygdommen varede gerne i to eller tre Maaneder. Der blev ikke søgt Læge for mig; det blev der sjældent for Kolden. Derimod brugtes mange Husraad. Et af de hjemlige Midler til at overvinde de slemme Kuldegysninger var at løbe sig til Varme, saa man kunde ophæve Kuldegysset. Det var der mange, der brugte, og de

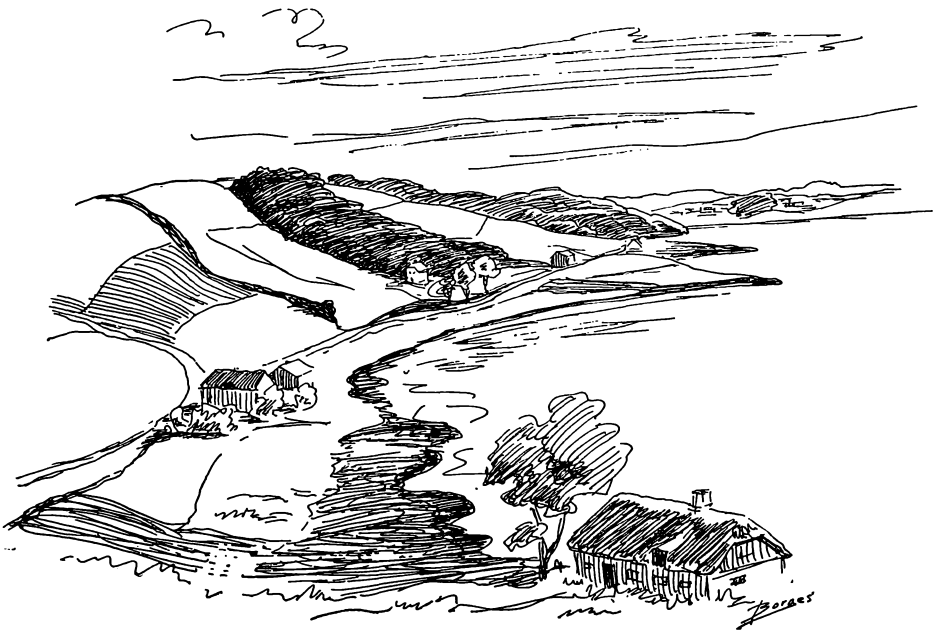
mente, at det hjalp, men det maatte gentages hver Gang Kolden vilde ryste dem, og de raske morede sig over at se dem løbe.

Det kneb for mig at følge med hos Præsten, mens jeg var syg, og det lakkede mod den Tid, da jeg skulde konfirmeres. Mine Forældre var bange for, at jeg skulde komme til at gaa over til Sommeren. Det var ikke, fordi jeg ikke kunde mine Sager, de var bange, men jeg kunde ikke rigtig blive rask efter Kolden; de var ogsaa bange for, at Præsten skulde klage over, at jeg havde været saa meget borte. Min Mor gik derfor en Dag til Silkeborg og ind til Præsten for at tale med ham om Sagen. Det var C. Hostrup, som dengang var Præst i Linaa og Silkeborg, og vi fra Voel gik næsten alle til Linaa, fordi det var nærmere end til vor egen Præst i Skorup. Pastor Hostrup tog meget venligt mod Mor og lovede hende, at jeg nok skulde blive konfirmeret, selv om jeg ikke blev rask nok til, at jeg kunde møde i Kirken den fastsatte Dag, hvilket han dog helst ønskede, og han lovede, at der skulde blive sat en Stol til mig, saa jeg kunde sidde ned hele Tiden, men kunde jeg ikke møde i Kirken den nævnte Dag, vilde han en senere Søndag konfirmere mig alene. Min Mor var selvfølgelig ovenud glad, da hun kom hjem med den Besked, og hun kunde aldrig blive træt af at rose den gode og rare Præst, der havde været saa hensynsfuld overfor hende. Men saadan en Mand var Hostrup. Engang, mens jeg gik til Præsten, var vi nogle store Dreng, der morede os med at holde Døren for dem, der vilde ind, men vi tog os ikke i Agt for, at Pastor Hostrup var kommen, og da han tog i Døren, kunde han ikke faa den op for os. Til sidst maatte vi dog slippe, men hvor blev vi daarlig til Mode, da vi saa, hvem der kom. Han var jo fuldstændig klar over det hele. Om han var vred, ved jeg ikke, men efter den Tids Forhold kunde det have blevet en slem Historie for os, hvis det havde været en anden Præst. Men Hostrup saa paa os med sine rare Øjne og sagde: »God Morgen, Børn, lad mig se, at I er rare Børn«. Vi holdt alle saa meget af ham. Paa Konfirmationsdagen mødte Far og Mor, hvor jeg tjente, og de fulgte med til Linaa Kirke tillige med Manden og Konen, som jeg var hos. Det gik godt med Turen. Kolden var næsten ovre, og jeg holdt mig tappert. Da vi var kommet hjem igen til mine Husbondsfolks Hjem, kogte Konen Boghvedegrød til Middag, og saa fik vi Kaffe. Saadan var det Konfirmationsgilde. Jeg fik heller ingen Gaver eller sligt. Det meste af Tøjet, jeg havde paa, var, som før omtalt, laant. Jeg mindes ikke, at det gjorde noget Indtryk paa mig; men jeg er vis paa, at det var haardt nok for mine Forældre, at de ikke havde Raad til at give deres Dreng et Sæt Konfirmationstøj. Det gik dog alt sammen meget godt, for det er jo da endelig ikke Støvlerne og Kasketten det til syvende og sidst kommer an paa.

Østjydske Vige og Søer

Vosnæs Pynt.

Fra Stilling Sø.

i Borges Andersens Streg.

Borges
Ved Knudsø.

Borges
Følle Strand med Kale i Baggrunden.

Stenene i Landskabet.

Af Olaf Andersen.

Etsteds i Østjylland laa der nogen Aar tilbage i Tiden en stenet Udlod, indrammet af høje, bølgende Kornagre — et lille Stykke Vildmark midt i det dyrkede Land. En Sti førte tværs over Marken, og langs med dens ene Side løb en gammel Hovvej til en Herregaard nogle Kilometer borte. Kampestensdiger indhegnede Vejen, og mægtige gamle Pile ludede ud over det ene Dige. Selve Udlodden var delt mellem Stenmark og Mosedrag. Det var en af de ikke altfor mange Pletter, hvor man uvilkaarlig stemtes til en Følelse af Ensomhed og Frihed.

Men en Dag spændte Pigtraaden. Sindbilledet paa Civilisationens Vrangside, sit grimme og fjendtlige Hegn omkring Udmarken. Der blev gravet omkring mange af de store Sten, man saa tydeligt Ødelæggelsen nærme sig, Sprængningens Dag kunde ikke være langt borte. Efterhaanden skjultes det nærmeste Stendige af større og mindre Sten, hentet inde fra Udmarken og henslængt her for at kløves og føres bort.

Nu er Billedet et helt andet. Stenene og de spredte Lyngtuer er forsvundet fra den gamle Udlod. Stien er for længe siden nedlagt, og de skønne Stendiger delvis sløjft. Den sidste Rest af Vildmark er veget for et karrigt Stykke Agerland med tyndstraæet Korn, den afsides Plet har mistet sin ejendommelige frie og stærke Stemning.

Danmark er et udpræget Kulturland, og vi kan allesammen glæde os over vore Agres frodige, livssvulmende Skønhed. Tænk bare paa Rugmarken — enten det nu er ved Skærsommer, naar Vipperne er skredne, og Straaene vugger i lange Dønninger, eller om Høsten, naar Kærnerne er tunge og Aksene gyldne, og Duften bølger omkring os som fra en uendelig stor Bagerovn — eller en Bygmark set imod Aftensol, eller Engen paa Skaar . . .

Men midt i al denne grønne og blomstrende Frodighed kan man hunge efter noget, der er utæmmet og vildt. Ens Sind kan gribes af Længsel efter det urgamle Danmark, det, der taler til os med Aartusinders Ælde, det, der endnu ejer en Duft af Ødemarkens ubundne Frihed.

Lad os da ikke fare altfor haardhændet frem overfor de Stumper af Land, vi har lævnet, hvor vi endnu kan føle os hensat til fjerne Tider og jomfruelig Jord. — Disse Pletter kendetegnes især ved Stenene. Og de store Sten er i det danske Landskab af en Skønhedsvirkning, som ingen anden Enkelthed er i Stand til at opveje. Læg Mærke til vore Landskabsmaleres Brug af Stenen som For-

Mjesingstenen.

grundsstykke. Jeg har paa min Væg hængende en Gengivelse af J. Th. Lundbyes Maleri „Aaben Egn i det nordlige Sjælland“. En bugtet Vej, en Gruppe dejlige, løvrige Træer, der lig et Næs skyder sig ind i Billedet fra venstre, og — som deres udprægede Modsætning — seks halvnøgne, blæsthærgede Stammer midtvejs i Landskabet; fjernt ude en Landsbykirke, baaret af langeligt vuggende Jordsmon, til højre en blomstrende Busk og en Flok græssende Køer. Men det der især giver Holdepunkt for Øjet og fremhæver Dybden i Billedet, er den store Sten, som Maleren har sat hen i Forgrunden til venstre for Vejen. Uden denne Sten, der er Aartusinder ældre end alt det øvrige, vilde Billedet ikke eje den usigelige Trolddomskraft, hvormed det fængsler ethvert modtageligt Sind.

Hvad om Ejermanden til en Plet Vildmark satte en Ære i at frede om et stenet Jordstykke, der ikke egner sig til Opdyrkning — et af de sidste Levn af Danmarks Urjord! Eller hvad om Landsbyen i Fællig tog sig for at bevare en saadan ejendommelig Plet!

En Stendysse midt i en bølgende Rugmark, eller en Langdysse med Randsten dukkende frem af en skumrende Skov — det er et Syn af en saa umiddelbart gribende Vælde, at jeg ikke har nødig at tale nærmere derom. Alle Mindesmærker fra vor Oldtid er jo desuden fredlyst ved Lov. Men nu de Stene, der samles af Marken, eller kommer for Dagens Lys ved Nutidens mange Vejarbejder?

Det er slet ikke nødvendigt, at de allesammen knuses til Skærver. Langs Veje, i Markskel, paa ubrugte Pladser i Landsbyer og Stationsbyer er der glimrende Lejlighed til at give de største og smukkeste Stene et blivende Sted, hvor de kan tjene til Pryd for Omgivelserne, til Opmuntring og Glæde for Vejfarende saavel som for Byens Børn.

Faa Ting klæder hinanden som Stene og vilde Blomster. Og et helt Landskab kan hente Stemning og Styrke af en eneste Sten — helst af dem, der faar Lov til at ligge i ældgammelt Leje, men ogsaa af dem, der flyttes med nænsomt Sind og af varlige Hænder.

I Vejskellet nedenfor Mjesing Kirkebakke staar en mægtig Kampesten. Den er paa en Gang et talende Mindesmærke fra Istiden og et smukt Vidnesbyrd om god Hjemstavnsrøgt. Stenen er en af de største, jeg har set herhjemme. I Formen minder den noget om Tislundstenen, den er nærmest rund, men har ikke noget Indhak for oven som dens sydjyske Søstersten. Den er fuldkommen uskadt og staar meget smukt i Vejkrydset. Indskriften lyder;

Stenen slæbtes fra den tuede Mose og sattes her den 20. Oktober 1934.

Mens Verden ødte Kraft i gavnløs Strid,
drog Mesingboer enigt Stenen hid.
Dens Vartegn melde til vor Eftertid,
at Byrder løftes bedst ved fælles Værk,
at Splid gør svag, men Enighed gør stærk.

Jeg har hørt, at det tog en 14 Dages Tid at faa Stenen slæbt hertil fra „den tuede Mose“ hinsides Mjesing By. Stenen laa i Kantten af et Mosevand, i et Hul med skraanende Sider, og det var et svært Arbejde at faa den hevet op. Til Bortførelsen havde man faaet fat i Skinner og Sveller, og dem maatte man flytte mange Gange for at faa Stenen kørt frem; der skulde en Talje for i til at trække og en anden bagi til at holde igen. Hele Byen var fælles om Arbejdet, saa Indskriften er ikke Mundsvejr.

Til adskillige store Stene, ogsaa til Tislundstenen, er knyttet Sagnet om en Konge, der lod sine Mænd slæbe afsted med Stenen, men nødtes til at lade den ligge. Mjesingstenens Skæbne er det gamle Sagn omsat i lyslevende Virkelighed, men med den Forskel, at her skete Flytningen ved frivilligt Samvirke — og saa lykkedes den. Iøvrigt burde enhver Sagnsten naturligvis fredes, fordi den er en af Egnens gamle, hviskende Stemmer. Men det er en Historie for sig. Her skal det kun understreges, hvad Jeppe Aakjær har sagt, at „det Land er fattigt, som er idel Have“. Lad os da agte paa Stenenes Gave, og lad os gøre det, inden det er for silde!

Christoffer Baagø og Folkeminderne.

Af August F. Schmidt.

Efter Folkemindeforskeren Svend Grundtvigs Død ¹⁴/₇ 1883 offentliggjorde Evald Tang Kristensen i Højskolebladet ⁵/₁₀ 1883 en Opfordring om at danne et Folkemindesamfund. Opraabet var underskrevet af en Række kendte Mænd. Det skulde være Samfundets Opgave at tage sig af Indsamlingen af Folkeminder og udgive et Folkemindetidsskrift.

Det lykkedes hurtigt at faa tilstrækkelig Tilslutning rundt om i Landet til Oprettelsen af det paatænkte Samfund, og der blev snart efter valgt en Bestyrelse, der fik Pastor H. F. Feilberg som Formand. Lærer Evald Tang Kristensen var som Folkemindesamler selvskreven til at blive Redaktør af Samfundets Tidsskrift, der fik det betegnende Navn »Skattegraveren«. Højskolelærer, cand. theol. Christoffer Baagø, Testrup Højskole, blev valgt til Kasserer. Endvidere kom i Bestyrelsen Højskolelærerne H. Nutzhorn, Askov, og Valdemar Bennike, Vallekilde. Det er ret lærerigt at se, at det — bortset fra Evald Tang Kristensen — var Mænd fra Højskolen (Feilberg var senere i mange Aar knyttet til Askov Højskole) der kom til at lede vor første Folkemindeforening. I vore Dage kunde det jo slet ikke tænkes, at Højskolefolk vilde paatage sig et saadant Arbejde.

Ved det første Valg blev C. Baagø ikke Medlem af Bestyrelsen. Han fik kun 76 Stemmer. Professor H. V. Rasmussen, København, der havde faaet 192 Stemmer, frabad sig at indtræde i denne. Seminarielærer Martin Kristensen, Gedved, der med 80 Stemmer saa stod for Tur, bad sig ogsaa fritaget. Da Baagø derefter havde det største Stemmetal, blev han opfordret, og han paatog sig Bestyrelsesshvervet. Han blev Samfundets Pengebestyrer, som det kaldtes. Med Omhu og Nøjagtighed varetog han denne tidskrævende og ofte brydsomme Tillidspost saa længe Folkemindesamfundet eksisterede, fra 1. Januar 1884 til 31. December 1889. Til Baagø skulde man sende Medlemsbidrag (3 Kr. aarlig) og af ham fik Bidragydere til Samfundets Tidsskrift Honorar udbetalt. I hver Aargang af Tidsskriftet »Skattegraveren« offentliggjorde Baagø Samfundets Regnskab.

I Dansk Folkemindesamling paa det kgl. Bibliotek, hvor alle Folkemindesamfundets Papirer nu opbevares, kan man følge Samfundets Virksomhed i alle Enkeltheder. Her findes i flere Kapsler i Hundredvis af Breve, deriblandt overmaade mange fra Baagø, skrevne med hans lille, smukke og karakteristiske Haandskrift.

»Skattegraveren«, der udkom hver 14. Dag i Aarene 1883—1889, udgør nu 6 statelige Bind. I dette for Folkemindeforskningen overmaade nyttige Tidsskrift findes offentliggjort Optegnelser af alle Arter Folkeminder, derimod ikke bearbejdede Fremstillinger af gammelt Almueliv eller af Fortids Folkedigtning og Folketro eller af Fortids Folkedigtning og Folketro eller videnskabelige Undersøgelser. Stoffet til »Skattegraveren« blev sendt ind til Tids-

skriftet fra dets Holdere Landet over. Foruden Samfundets Medlemmer samlede den utrættelige Evald Tang Kristensen ogsaa Folkeminder, saa man bør kalde 1880erne for en sand Guldalder i vor Folkemindeindsamlings Historie. »Skattegraveren« raadspørges atter og atter af Nutidens Folkemindeforskere og Kulturhistorikere. Digteren og Folkloristen Thorkild Gravlund sagde engang i 1920erne til mig, at han vilde ønske, vi kunde faa «Skattegraveren» i Gang igen, da han ansaa det for vort nyttigste Folkemindetidsskrift.

Christoffer Baagø, der havde Anlæg for videnskabeligt Studium, har dog ikke efterladt sig noget skriftligt Arbejde. Han offentliggjorde heller intet i »Skattegraveren«, men sørgede tit for, at andres Optagelser kom frem deri. Han røgtede derimod Folkemindesamfundets Økonomi paa bedste Maade. Uselvisk gik han op i den Gerning, han var blevet valgt til at passe.

Folkemindesamfundet begyndte sin Virksomhed 1884 mod 1043 Medlemmer. Dette Tal gik imidlertid uafbrudt nedad for hvert Aar, hvorfor det paa Generalforsamlingen i Kolding ^{31/10} 1889 blev vedtaget at opløse Samfundet fra 1. Januar 1890. I Juli 1889 havde det kun 95 Medlemmer, deraf 25 udenrigske. Naar Medlemmerne saaledes uafbrudt faldt fra, maa Grunden hertil først og fremmest søges i det ovennævnte Forhold, at »Skattegraveren« ikke indeholdt bearbejdede, folkelige Skildringer, men kun Raastof, Folkemindeoptegnelser trykt uden Ændringer i den Form, de blev indsendte til E. Tang Kristensen. Videnskabeligt set er det udmærket, at »Skattegraveren« kun kom til at indeholde Folkeminderaastoffet, men man kan jo godt forstaa, at Tidsskriftets Holdere var utilfreds med dets Redaktion. Derfor Frafaldet. Fra forskellig Side blev der ogsaa anket over den for ligefremme Offentliggørelse af Fortællinger om Personer, hvis Slægt endnu var levende. Betegnende i saa Henseende er det, hvad C. Baagø skriver i et Brev af ^{25/2} 1889 til E. Tang Kristensen:

»Saa er der en Ting, jeg maa skrive om, og det er den Hensynsløshed, hvormed de nævner Navne paa de Præster, De fortæller Historier om. Det er ikke 30 Aar siden enkelte af dem er døde, og der lever baade Enker og Børn af dem, saa det gaar virkelig ikke. I Deres jyske Folkeminder nævner De en Onkel af mig, som jeg har været hos hver Sommer i min Studentertid; i »Skattegraveren« nævner De een, hvis Datter kom i Huset hjemme og blev min Plejesøster, da hendes Fader døde (Berg i Dannemare) og een, hvis Søn er min gode Ven, med hvem jeg har besøgt hans Fader i hans Præstegaard, saa jeg endda ikke tror, det er muligt, hvad de fortæller om ham. Jeg har faaet et i høj Grad forarget og forbitret Brev over, at mit Navn skulde staa trykt bag paa det Blad, hvori sligt fandtes — dog ikke fra nogen af vedkommende Børn selv, som jeg ikke tror læser Skgr., men dog let kunde faa den i Hænde, f. Eks. paa min Søsters Bord. Saa maa jeg ogsaa sige, at nogle Historier er saa simple, at jeg da ikke vilde spille Sværte paa dem. Nu vil jeg haabe, De ikke bliver vred, men skønner, jeg har Ret.

Med venlig Hilsen, Deres C. Baagø.

Hertil føjer E. Tang Kristensen i sine »Minder og Oplevelser« III (1926), 242, at det aldrig kunde falde ham ind at blive vred over en saadan Udgydelse, »men jeg vil aldrig kunne skjønne, at Chr. Baagø og alle hans Ligesindede har Ret deri. Jeg har ikke optegnet disse Præstehistorier, fordi jeg i et og alt tror, at de er fuldt ud rigtige, men de viser Almuemandens Opfattelse af Præsterne og deres Handlinger, og det er for mig Hovedsagen at skildre og optegne denne Opfattelse. Det er Almuens Livsbetragtning, jeg har villet skildre og slet ikke andet«.

Aarsagen til Folkemindesamfundets Tilbagegang ser E. Tang Kristensen i den daarlige Udsendelse af »Skattegraveren« til Holderne fra Konrad Jørgensens Bogtrykkeri i Kolding, ligesom han ogsaa kritiserer Baagøs Virksomhed som Kasserer. Saa vidt man kan se af Papirerne, har Baagø passet sin Post saa godt som det var muligt. Derimod er der Grund til at tro, at han i det hele taget ikke har været tilfreds med »Skattegraveren«, hvad ovenciterede Brevuddrag da ogsaa viser. Det kan derfor næppe være Tvivl om, at Baagø sammen med andre Bestyrelsesmedlemmer har arbejdet hen til en anden Ordning. Dette blev E. Tang Kristensen ogsaa efterhaanden klar over. I sine »Minder og Oplevelser« II (1924), 362, har han følgende interessante Bemærkninger herom: . . . »Hvem der saadan arbejdede bag min Ryg, ved jeg ikke. Jeg er dog temmelig overbevist om, at det var Chr. Baagø, da det var ham, der førte Ordet ved Bestyrelsesmødet i Kolding i Efteraaret 1889 og med ret stærke Ord udtalte som sin Mening, at vi skulde høre op. De andre Medlemmer sagde ikke noget hertil, for dem havde hans Ord jo en særdeles stor Vægt, og man hørte ikke de Indvendinger, jeg gjorde. Jeg havde nok mærket under mine Besøg hos Baagø og i hans Breve til mig, at han ikke var helt ud med. Han ankede over, at adskillige Udtryk i de Folkeminder, der optoges i »Skattegraveren«, var for platte, og han hørte i det hele til den Slags Mennesker, der nok kunde kaldes folkelige, men alligevel ikke brød sig synderligt om Almuens Udtryk og Vendinger i Talen, da han, om jeg saa maa sige, var noget snærpert i saa Henseende. Den Slags Indvendinger fra andre havde jeg hørt nok af, men jeg kunde og vilde ikke indrømme deres Berettigelse, og det stødte Manden noget. Derfor var han ikke rigtig med, og havde hele Tiden set lidt skjævt til min Maade at redigere Bladet paa. Mit Standpunkt er det samme nu som den Gang, og jeg maa kun beklage, at han ikke havde bedre Syn paa Sagen, men han var jo en ret fint uddannet Personlighed og kunde ikke høre hjemme i de Kredse, hvor Folkeminderne nu havde deres Hjemsted«.

Resultatet af Forhandlingerne blev, at Folkemindesamfundet fra 1. Januar 1890 ophørte at eksistere, og dets Virksomhed blev overtaget af Universitetsjubilæets danske Samfund, der til Afløsning af »Skattegraveren« udgav Fagtidsskriftet »Dania«, som 1904 efterfulgtes af »Danske Studier«, der stadig udkommer.

Brevvekslingen mellem Baagø og E. Tang Kristensen er præget af en vis Hjertelighed fra begge Sider. Baagø var jo en fin og dannet Mand, der havde fuld Forstaaelse af E. T. Kr.s fremragende Betydning som Folkemindesamler, og i sine Breve til ham ivrer han utrættelig for, at Tang Kristensen skal holde en Hjælpelærer i sit Embede i Faarup ved Rødkærbro, ligesom han ogsaa arbejder vedholdende for, at der fra Statens Side ydes Tang Kristensen Støtte, saa han helt kan ofre sig for sit Kald som Folkemindesamler. Da det endelig i 1888 var kommet saa vidt, at E. T. Kr. kunde opgive sin Lærervirksomhed, glædede det næppe nogen mere end Baagø, der havde gjort, hvad det var ham muligt hos Autoriteterne, for at Tang Kristensen kunde erholde den nødvendige økonomiske Hjælp, saa han uden Bekymringer kunde opgive sit Lærereembede og ganske virke i Folkemindesagens og Kulturhistoriens Tjeneste. I 1888 bosatte E. T. Kr. sig i Hadsten, og Resten af sit lange Liv, til sin Død $\frac{7}{4}$ 1929 i Mølholm ved Vejle var han optaget af at samle Folkeminder. Der var i Aarene efter 1890 stadig nogen Forbindelse mellem Tang Kristensen og Baagø. De brevvekslede af og til, og E. T. Kr. besøgte undertiden Baagø i hans Hjem nær Testrup Højskole.

Christoffer Baagø var lærere end Ludvig Schrøder og Jens Nørregaard og prægede ikke mindre end disse to Mænd med sin Viden og Karakter Højskolens Arbejde efter 1864. Han havde dyb Forstaaelse af Naturen (han undervist bl. a. i Geologi) Historien, Digtningen og Folkesindet. Derfor havde han ogsaa levende Forstaaelse af Folkemindernes Værd, og derfor vilde han gerne paa sin Maade gavne Folkemindesagen.

Ogsaa Lokalhistorie havde hans levende Interesse, ikke mindst hvor den kunde aflæses i gamle Kirkebygninger, Klosterruiner o. s. v. Han var stærk kunsthistorisk interesseret og kunde med sin indtrængende Veltalenhed fortælle om vore Middelalderkirker, saa Tilhørerne var dybt fængslede.

Baagø var en herlig Skikkelse at se paa. Han lignede i sit Ydre en af Lorens Frølichs Høvdingeskikkelser fra Oldtiden. Derfor gav det et Sæt i Jakob Knudsen, da han paa Askov første Gang saa Baagø; thi han lignede grangivelig en af de opdigtede Helteskikkelser, Jak. Knudsen og hans Søster Karen havde fablet om i Barndomstiden, og da de nu som voksne saa Baagø, kom de straks til at tænke paa Barndommens Helte, der i Ydre havde laant Træk fra Frølichs Illustrationer i A. Fabricius Danmarkshistorie¹⁾. Og da den norske Højskolemand, Lars Eskeland, første Gang saa Baagø, var hans Indtryk af den Testruplærers Skikkelse, Røst og Personlighed næsten overvældende; . . . »thi der jog igennem mig en Følelse af, at her var jeg overfor min Helt og mit Ungdomsideal — det var jo selve Olaf Trygvason, som stod her i Stuen og talte til mig. Og dette Indtryk tabte sig ikke, da jeg kom Baagø paa nærmere Hold og lærte ham at kende«²⁾.

Ulve i Skaade Skov.

Ifølge Tingbogen for Marselisborg Birk mødte Jens Eriksen, Christoffer Madsen, Laurs Mikkelsen Sparre og Peder Lauridsen, alle fra Skaade, den 7. Juli 1705 »for Retten og fremviste 5 Ulvehvalpe, hvoraf de 4 var levende, af Størrelse som middelmaadige Hunde, hvilke de havde taget i Skaade Skov sidst forleden Søndag Morgen, og begærede at maatte nyde deres Rettighed derfor efter hans kgl. Majestæts allernaadigste Forordnings Tilhold og lovede at lade dem hænge i en Galge ved Tinget«. Den 25. August tilkendtes der dem som Belønning 6 Skilling af hver Helgaard, 3 Skilling af hver Halvgaard, 2 Skilling af hvert Bol og 1 Skilling af hvert Gadehus i Birket.

P. R.

¹⁾ Jakob Knudsen: Jyder I (1915), 235.

²⁾ Danmarks Folkehøjskole 1844—1944 (1944), 527. Jfr. Salomon Nielsen: Fem af den danske Højskoles Banebrydere (1925), 72—89.

Brædstrup Folketingskreds 1848-1918.

Af Kjeld Jensen.

I. 1848—81.

Det er, som om Skanderborg Amts Inddeling i Folketingskredse har voldt en Del Besvær. Siden 1848 har der flere Gange fundet store Omkalfatringer Sted, og de fleste Sogne er flyttet fra en Kreds til en anden. Grunden er den, at Antallet af Folketingsmænd i Amtet har skiftet. Her skal først omtales Valget til den grundlovgivende Rigsforsamling 5. Oktober 1848, da Brædstrup første Gang blev Valgsted.

Valgloven til den grundlovgivende Rigsforsamling udkom 7. Juli 1848. Ved den blev Skanderborg Amt delt i 4 Distrikter med Valgsteder i Horsens, Skanderborg, Brædstrup og Linaa. Et Udkast til Loven havde været forelagt Stænderforsamlingerne, som dog kun havde tilraadet nogle mindre Ændringer. Østifterne og Nørrejylland blev inddelt i 114 Valgdistrikter, der hver skulde have omtrent 12000 Indbyggere og vælge 1 Medlem. Desuden skulde Fjerdedelen af Forsamlingen være kongevalgt, saa den blev paa ialt 152 Medlemmer

Af Lovens øvrige Indhold skal her blot anføres, at Valgretsalderen var 30 Aar, og at Vælgerne personligt skulde henvende sig til Kommunalbestyrelserne for at blive optaget paa Valglisten. Derved blev mange, som iøvrigt opfyldte Betingelserne for at blive Vælgere, ikke indtegnede og havde følgelig ingen Valgret.

I Jylland var Tallet paa indtegnede Vælgere langt mindre end paa Øerne, skønt Distrikternes Indbyggertal var nogenlunde ens. Dette viser, at den politiske Interesse var størst paa Øerne. Paa Sjælland var der ofte over 1000 Vælgere i et Distrikt, medens 6—700 var Normen i Jylland. Ja, i de nordjydske Amter naaede man sjældent saa højt.

Brædstrupkredsen hed, saa længe den eksisterede, Skanderborg Amts 3. Kreds. Til Distriktet hørte 1848 følgende Kommuner: Ring-Føvling, Sdr. Vissing-Voerlagedgaard, Tønning-Træden, Klovborg-Thyrsting-Grædstrup, Aale-Tørring, Linnerup-Hammer, Nr. Snede-Ejstrup, Østbirk-Yding, Nim-Underup og Hvirring-Hornborg. Indbyggerantallet var 11569, og der var indtegnet 620 Vælgere.

Medens det ved Valget til den grundlovgivende Rigsforsamling næsten formelig vrimlede med Valgkandidater — som oftest 3—4 eller flere i hvert Distrikt — saa var Skanderborg Amt i den Henseende yderst fattig. Der var kun 5 Kandidater i 4 Distrikter. I Linaa mødte 2, ellers kun 1. Ikke en Bondemand fra Amtet vovede sig frem.

Amtsraadene havde udnævnt Valgbestyrelsernes Formænd, og for Brædstrupkredsen havde man hertil valgt Proprietær J. P. Frich fra Rosenlund

i Hvirring, senere Ejer af Havreballegaard i Taaning, kendt som et dygtigt Medlem af Amsraadet. Frich har sikkert ledet det første Valg i Brædstrup. Af Kandidater havde ikke meldt sig andre end Stedets Herredsfoged, N. Hunderup. Der har næppe været mødt 200 Vælgere, men udelt Tilslutning fik Herredsfogeden dog ikke; thi der forlangtes skriftlig Afstemning. Herved blev Hunderup valgt med 107 St. mod 57 Nej. Intetsteds i Landet blev en Kandidat valgt med et mindre Stemmetal, hvor der var skriftlig Afstemning.

Niels Hunderup var født paa Asdal ved Hjørring 14. Oktober 1797. Først blev han dansk Jurist, derpaa Student og, da han var 31 Aar gl., juridisk Kandidat. Nogle Aar efter blev han Sorenskriver paa Færøerne, hvor han forblev i 9 Aar, indtil han 1841 blev Herredsfoged i Hammerum Herred. 1845 udnævntes han til Herredsfoged i Thyrsding-Vrads Herreder med Bopæl i Brædstrup, og her døde han 19. Oktober 1853. Som kongevalgt Repræsentant for Færøerne var han Medlem af Roskilde Stænderforsamling 1844 og 1846, og han havde megen Interesse for færøiske Forhold. Under den skarpe Debat om Bondestanden, som Drewsen og Balthasar Christensen 1846 førte med en Række aristokratiske Godsejere, synes Hunderup at have haft Sympati for Bønderne, idet han udtalte, at han var af Bondeherkomst og havde mange kære Slægtninge blandt »denne hæderlige Stand«. I Rigsforsamlingen hørte han til de Nationalliberale, men regnedes til Partiets venstre Fløj. Senere søgte han forgæves Valg baade til Folketing og Landsting.

Da nogle af de Sogne, der fra 1849 kom til at høre til Brædstrupkredsen, ved Valget til Rigsforsamlingen hørte til Linaa, skal Valget i Linaa omtales kortelig her. Det er den eneste Gang, Linaa er Valgsted. Til Distriktet hørte Gjærn Herred og Sognene Them, Gl. Rye, Vinding, Bryrup og Vrads. Der var 11251 Indbyggere og 573 indtegnede Vælgere. Pastor Schjerning i Rye var af Amsraadet udpeget som Formand for Valgbestyrelsen. Kandidaterne var Silkeborgs Grundlægger, Fabrikant Michael Drewsen og Birkedommer Hak Kampmann fra Hammel. Drewsen blev valgt med 279 St., Kampmann fik 196. 82,9 pCt. af de indtegnede Vælgere stemte. Begge Kandidater kom 1849 ind i Folketinget, Drewsen valgtes i Skanderborg, Kampmann i Sønder Vinge (senere i Hørning).

Grundloven af 5. Juni 1849 efterfulgtes 16. Juni s. A. af en ny Valglov, der indeholdt detaljerede Regler for Valg baade til Folketing og Landsting. Valgretsbestemmelserne var som i Loven af 1848, men Kommunalbestyrelserne skulde udarbejde Valglisterne, uden at nogen paa Forhaand skulde lade sig indtegne. Folketinget skulde bestaa af 100 Medlemmer, og de 114 Valgdistrikter fra 1848 maatte derfor ændres til 100 Kredse. Skanderborg Amt mistede sin ene Kreds, Linaa. Brædstrupkredsen kom til at bestaa af de samme Sogne som 1848 undtagen Hvirring-Hornborg, der fik Valgsted i Horsens. Desuden blev 8 Sogne tillagt Brædstrup, nemlig Them, Gl. Rye, Vinding, Bryrup og Vrads (fra Linaa) og Ousted, Taaning og Hylke (fra Skanderborg). I den Skikkelse bestod Kredsen til 1895.

Vistnok kan det betragtes som den største Mærkelighed i Kredsens Historie, at dens første Folketingsmand blev Sønderjydernes fremragende og uforfærdede Talsmand Laurids Skau. Saa meget mærkeligere forekommer det, som Kredsen ellers altid har været repræsenteret af Mænd, der hørte hjemme paa Egnen, og hvoraf ingen, naar undtages Westenholz, kan siges at hæve sig over det politiske Jævnmaal.

Der hengik omtrent et halvt Aar fra Grundlovens Vedtagelse til Folketingsvalgenes Afholdelse. De fandt først Sted 4. Decbr. 1849. Kandidatop-

stillingerne voldte flere Steder Vanskeligheder. Faa Dage før Valget læstes i »Aarhuus Stiftstidende«: »Efter hvad vi har kunnet erfare, nævnes som Kandidater til Folketinget i Skanderborg Amts 3. Kreds: En Bonde fra Emborg eller Skolelærer Bering mod Herredsfoged Hunderup«. Bonden maa være Rasmus Mathiassen, Skolelærer Jens Andersen Bering var Lars Bjørnbaks Forgænger i Viby, i sin Tid en af Lærerstandens førende Mænd, død 1872 som Lærer i Skibby ved Roskilde. Det blev dog hverken Hunderup eller Bering, som blev opstillet. Den første ventede til næste Gang, og Bering drog til Give, hvor Bonden Anders Hermansen valgtes med 77 St., en Møller fik 61 og Bering 51. Derimod ser det ud til, at Mathiassen har været paa Valgtribunen, skønt de trykte Valgfortegnelser intet melder derom.

I de lokale Blade har intet kunnet findes om Valget. Derimod staar der i Bladet »Dannevirke« i Haderslev ^{12/12}-49 en Beretning derom, vel sagtens fordi dette Blad stod L. Skau nær. Skau havde under Krigen 1848 maattet forlade sit Hjem paa Grund af Tyskernes Efterstræbelser og gaa i en Slags Landflygtighed til Nørre Jylland. Maaske har han opholdt sig paa Horsenseggen, men er dog sikkert vendt hjem efter Fredericiaslaget. »Dannevirke«s Omtale af Valget er afsendt fra

Gdr. Laurids Skau,
Folketingsmand 1849—52.

Horsens og lyder saaledes: »I Følge Opfordring stillede Laurids Skau fra Houst ved Haderslev sig i Skanderborg Amts 3. Valgkreds. Foruden ham stillede sig Pastor Dr. Schack fra Ring — samme Menighed, hvori Valgstedet Brædstrup ligger — og Gaardmand Rasmus Mathiassen fra Emborg, hvilken sidste imidlertid af forskellige Grunde trak sig tilbage. Baade Laurids Skaus bekendte Navn og især hans Foredrag vandt ham snart den talrige Forsamling, som med 390 St. valgte ham til Rigsdagsmand. Pastor Schack havde 73 St., fornemmelig af hans Menighed.

Ved Valget ytrede Betænkelighed fra Medkandidatens Side, hvorvidt Laurids Skau »som Slesviger« kunde stille sig, hvilket denne imidlertid godtgjorde, idet han citerede de vedkommende Steder i Valgloven, hvor der foruden de almindelige Kvalifikationer navnlig fordres Indfødsret, og denne havde han. Laurids Skaus Valg er heldigt derved, at han, hvis Fredsunderhandlingerne kommer under Forhandling, vil kunne afgive et paa stort Kendskab grundet Votum.«

Marcus Andreas Tage Schack var Præst i Ring-Føvling 1847—59 og derefter i Herstedøster ved København, hvor han døde 1862.

I Skaus Valgbrev var det bemærket, at der ved Valget manglede en Valgliste for 2 Sogne. Listen var dog senere bragt til Veje og indsendt til Ministeriet tilligemed en Udskrift af Valgforhandlingsprotokollen. Der var dog ingen Klage indkommet over Valget, og det blev enstemmig godkendt af Folketinget, skønt Udvalget havde foreslaet Godkendelsen udsat.

Laurids Pedersen Skau skal ikke omtales særlig udførligt her. Han blev født 22. Maj 1817 i Sommersted ved Haderslev som Søn af den ansete Sognefoged Jens Lauridsen Skau. Endnu ikke 20 Aar gl. giftede han sig og købte en Gaard i Sommersted. For at blive valgbar til Stænderforsamlingen købte han 1846 en større Gaard i Houst i Vilstrup Sogn; men da Stændervalget holdtes, inden han var fyldt 30 Aar, kom han dog ikke i Betragtning, hvorimod den 1 Aar ældre Hans Krüger blev valgt. 1852 blev Skau Amtsfor-

valter i Haderslev, og 1855 bosatte han sig paa Mariegaard ved Haderslev, hvor han døde 11. Maj 1861. Fra 1843, da Skau holdt sin første Tale paa Skamlingsbanken, og indtil sin Død er han blandt de førende Danske i Sønderjylland, oftest i Spidsen. I den slesvigske Stænderforsamling trak han fra 1853 det store Læs. Noget mere tilbagetrukket var hans Færd i Rigsraadet, som han var Medlem af fra 1854 til sin Død. Heller ikke i Folketinget indtog han nogen fremtrædende Stilling. Det er, som om de mange betydelige Personer i det første Folketing og senere i Rigsraadet har lagt en Dæmper paa ham. Sønderjydske Anliggender har mere haft hans Interesse end kongerigske. I de tre Samlinger, han deltog i, havde han Ordet 26 Gange. Særlig udtalte han sig om Forhold, der havde Berøring med Sønderjylland, f. Eks. om Forlængelse af Vaabenstilstanden, om Krigsskat og om Landets politiske Forhold.

Politisk sluttede Skau sig til det nationalliberale Parti og var Medlem af »Femte juni-Foreningen«, som dette Parti dannede omkring Nytaar 1851. Han ønskede Sønderjylland til Ejderen indlemmet i Kongeriget og var følgelig en ivrig Modstander af Helstaten. Da Ministeriet optraadte helstatsvenlig, indleverede han i Novbr. 1851 en Dagsorden, der udtrykte skarp Mistillid til Ministeriet og kom i den Sag næsten paa Linie med Grundtvig. Da det viste sig, at der ikke var tilstrækkelig Stemning for hans Dagsorden, tog han den dog selv tilbage.

Det store Flertal af Bondevennerne svingede paa den Tid over til Helstatspolitikken og stod sammen med det yderste Højre imod de Nationalliberale, som de angreb. Allerede i Begyndelsen af 1851 var Skau udsat for stærke og som det synes, meget overdrevne Angreb. Saaledes skrev »Nørrejydsk Tidende« (efter Almuevennen): »Det har meget bedrøvet os, at flere af Rigsdagens Medlemmer handler, som vi ikke havde troet og ventet. Vi har gransket og udforsket om Aarsagen, men kan ikke rigtig blive klog derpaa. Vi fremsætter derfor følgende Spørgsmaal: Hvorfor mon den unaturlige Laurids Skau (saa forekommer det os) saa trolig stemmer med Ministeriet og Embedspartiet? Mon han tror, at de alletider beholder Magten? Vi gad gerne vidst, hvad hans Vælgere synes om ham, os forekommer det, at de bedre kunde være bekendt at have valgt en af de værste Embedsmænd end denne slesvigske Bonde.«

Skau maa have skuffet Bondevennerne, som muligvis havde ventet at finde en Meningsfælle i ham. Skuffelsen forøgedes ogsaa derved, at flere jyske Bondepolitikere gik samme Vej som Skau, saaledes Jørgen Blach i Skjoldeløvkredsen.

Skønt mange i vore Dage synes, at Samtiden satte Skau for højt, saa er han dog saa betydelige Personlighed, at det altid bør tjene Brødstrupkredsen til Ære, at han blev dens første Folketingsmand.

En mærkelig Episode indtraf mens Skau var Folketingsmand, uden dog vist at have berørt ham videre. Etatsraad, Overretsassessor Spandø, der i Folketinget hørte til Bondevennerne og var en god Ven af Grundtvig, havde forelagt et Forslag om Trosfrihed. Hovedpunktet var Indførelse af borgerligt Ægteskab, saa Folk selv kunde vælge, om de vilde vies kirkeligt eller borgerligt. Forslaget var langt fra vidtgaaende, det blev anbefalet af Grundtvig og de fleste Bondevenner; men næsten overalt satte det Skræk i Befolkningen og da særlig i Præsterne. Protestmøder holdtes rundt om i Landet, ogsaa i Brødstrup. Her gik man saa vidt, at man valgte en Komite, der skulde blæse Alarm, naar slige Forslag fremsattes paa Rigsdagen. Komiteen kom

til at bestaa af 6 Medlemmer: Herredsfoged Hunderup, en Kammeraad Hansen, Pastor Schack og Sognefogederne Tyge Søgaard, Frans Larsen og Thomas Eschesen. Her har vi sikkert et fuldgyldigt Udsnit af Datidens Højre i Kredsen. Kammerraad Peder Hansen var Bondesøn fra Nedenskov i Sønder Vissing. Han var i længere Tid Godsforvalter paa Matrups og døde som Sagsfører i Horsens. Baade han og Th. Eschesen i Nimdrup var i sin Tid Amdsraadsmedlemmer.

Aarene 1851—53 optoges af heftige Kampe mellem Helstatens Tilhængere og de ejderdanske Nationalliberale. De to Hovedspørgsmaal var Flytningen af Toldgrænsen fra Ejderen til Elben og Tronfølgerspørgsmaalet. Rigsdagen blev opløst flere Gange, og tilsidst fik Ministeriet Forslagene tvunget igennem.

Det første Valg blev afholdt 4. August 1852, og da valgtes Gdr. Rasmus Mathiasen af Emborg med 264 St., medens Herredsfoged Hunderup fik 216. Om dette Valg har »Nørrejydske Tidende« 14. Septbr. s. A. en Betretning, som gengives her:

»Noget om Valget i Brædstrup 4. Aug. d. A.

Naar man undtager det ubehagelige, som var forbundet med det stærke Regnvejr netop under selve Valghandlingen, var det helt morsomt at høre de korte Udbrud af Harme og Uvillie, som Bønderne i Almindelighed lagde for Dagen over de mange glatvækløbende aristokratiske Taler, som holdtes f. Eks. af en Schytten, en v. Halle og nogle Præster. Enkelte Skolelærere, der maaske af en vis Aarsag afholdt sig fra de talendes Rækker, ytrede flere Gange et smukt og meget velklingende »Bravo«! t. Eks. en vis Petersen. Men desværre! dette var ogsaa den sidste fornøjelige Stund, de havde i al den Tid, de som Agitatorer havde rejst omkring i Favør af deres Valgkandidat Herredsfoged Hunderups Sag, thi Slutningen blev: Gaardejer og Amdsraadsmedlem Rasmus Mathiasen er valgt til Folkerepræsentant for Skanderborg Amds 3. Distrikt.

Dette Udfald var naturligvis ikke efter hine saakaldte intelligentes Hoveder; men hvorledes Medlemmer af Valgbestyrelsen, Mænd, der vil have Navn af at være loyale, kan tillade sig offentlig at indvirke paa Valget, kan jeg ikke forstaa. Valgloven er maaske lidt uforstaaelig for saadanne Mænd. Men jeg kunde dog nok have Lyst til at spørge: Mon det ikke havde været Pligt for Valgbestyrelsens Formand, Hr. Pastor Schack af Ring, at stoppe saadanne.

Skanderborg Amds 3. Distrikt 1. Septbr. 1852.

En Demokrat.«

Den nævnte Schytte er den kendte Oliemøller fra Horsens, som ejede Matrups 1851—53, og v. Halle var Ejer af Lillerup i Østbirk, kendt som en duelig Landmand.

Rasmus Mathiasen var blandt de mest kendte Rigsdagsbønder i 1850erne og 60erne. Han var født i Gl. Rye 8. Marts 1808 og Søn af Gaardejer Mathias Jensen og Ane Nielsdatter. 1834 blev han gift med Maren Christensdatter fra Hvidmosebakke i Them, og samme Aar købte han en Gaard i Emborg, Rye Sogn, hvor han boede indtil nogle Aar før sin Død. Gaarden om-

Gdr. Rasmus Mathiasen, Emborg, Folketingsmand 1852—55 og 1858—66.

dannede han ved Tilkøb og Frasalg. En Tid var han Sognefoged og Sogneforstander, og 1848—54 var han Medlem af Skanderborg Amtsråd. Nogen helt ukendt Mand i Kredsen har han ikke været, da han blev Folketingsmand, skønt han boede i Kredsens yderste nordøstre Hjørne. De første 3 Aar af hans Folketingsvirksomhed prægedes især af de før nævnte Forslag om Toldgrænsen og Arvefølgen samt Kampen mod Ministeriet Ørsted. Mathiassen fulgte stadig den Gruppe af Venstre, der havde J. A. Hansen som Fører.

Forslaget om Toldgrænsen blev 12. Januar 1853 forkastet i Folketinget med 50 St. mod 45. Mathiassen har vistnok været i Tvivl om, hvordan han skulde stemme; thi ved Forslagets 2. Behandling var han den eneste, der sagde: »Stemmer ikke«. Men ved den afgørende Afstemning var han mellem de 45, som støttede Ministeriet. De 50 bestod af de Nationalliberale og nogle fynske Bønder, der ellers plejede at følge Bondevennerne. Dagen efter opløstes Folketinget og nyt Valg blev udskrevet til den 26. Februar.

Mathiassen stillede sig igen og valgtes ved Kaaring. Af de trykte Valgfortegnelser, der er til Raadighed, fremgaar det ikke, at han har haft nogen Modkandidat. Imidlertid har »Nørrejydsk Tidende« for 2/4-53 ogsaa en Beretning om dette Valg i Brødstrup ligesom om det foregaaende, og det ses deraf, at Pastor Schack har stillet sig. Pastor Schack havde en Broder mellem de 50 i Folketinget, Hans Egede Schack, særlig kendt som Forfatter af Romanen »Fantasterne«. Det hedder i »Nørrejydsk Tidendes« Artikel: »Modkandidaten søgte med den ham egne varme Iver at rive ned paa Regeringen og dens fordærvelige Politik, men uagtet der vist var over 1000 Vælgere tilstede, fik Pastor Schack vel næppe en Snes Hænder i Vejret, og Rasmus Mathiassen blev saaledes genvalgt ved Kaaring«. Det fremgaar ogsaa af Beretningen, at Mathiassen har holdt 4 offentlige Møder før Valget, hvor forskellige af Schacks Tilhængere opponerede, og næsten som et Kuriosum fortælles det, at en omridende Engvandsmester Simon Østergaard fra Ringkøbing Amt fulgte ham paa Møderne for at modarbejde ham.

Tronfølgerloven behandlede hele Vinteren i den forenede Rigsdag. Alle var enige om, at den senere Kong Christian 9. skulde være Tronfølger, men der var Uenighed om at ophæve Kongelovens Arvefølge, saaledes at Kvinderne udelukkedes fra Arveret til Danmarks Trone. Den mest yderliggaaende Del af de Nationalliberale og de grundtvigske nationale vilde ikke ophæve Spindesidens Arveret, og herom førtes heftige og langvarige Kampe. Den 18. April 1853 stemtes om et Forslag af A. S. Ørsted om Ophævelse af Kongelovens Arvefølge. 97 stemte for, 45 imod. Men da der skulde være 3/4 Majoritet, var Forslaget ikke vedtaget. Dagen efter blev baade Folketing og Landsting opløst, og et Par Dage senere blev A. S. Ørsted Premierminister. Mathiassen var, som de allerfleste Bondevenner, blandt de 97. Valget til Folketinget blev afholdt den 27. Maj, og i Brødstrup genvalgtes Mathiassen ved Kaaring. Opløsningens Resultat blev, at Ministeriet Ørsted med Lethed fik baade Toldloven og Tronfølgerloven ført igennem.

Ogsaa ved Valget 1. December 1854, der afsluttede Kampen med det Ørstedske Ministerium, genvalgtes Mathiassen ved Kaaring.

I Sommeren 1855 skulde der paany være Valg. Det var det femte i mindre end 3 Aar. Den 21. Maj stod i Aarhus Stiftstidende følgende Bekendtgørelse: »Til Vælgerne i Skanderborg Amts 3. Valgkreds.

Idet jeg bringer til de ærede Vælgers Kundskab, at det ikke vil være mig muligt at være borte fra Hjemmet under forestaaende Rigsdagssession, tillader jeg mig med Hensyn til de udskrevne Folketingsvalg at indbyde Væl-

gerne og den eller dem, som maatte ville stille sig, til Møde i Nyegaardskro ved Tebstrup Tirsdag d. 5. Juni om Formiddagen Kl. 9 og i Burgaardekro samme Dags Eftm. Kl. 4 for at Valget af en Folketingsmand kan komme under foreløbig Forhandling, som ogsaa adskillige Oplysninger meddelte de sidste Rigsdagsforhandlinger betræffende.

Emborg, 18. Maj 1855.

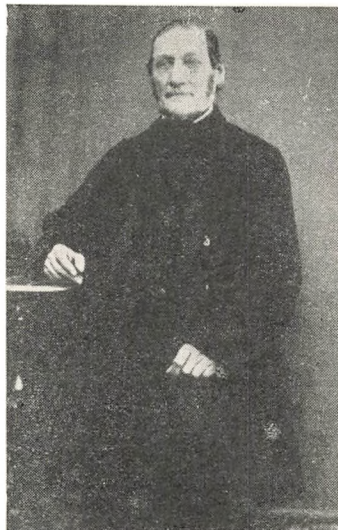
R. Mathiassen.

Det var ogsaa en Maade at fejre Grundlovsdagen paa. Om Mødernes Forløb har jeg intet faaet oplyst. Det er bleven fortalt, at Mathiassen selv henvendte sig til Gaardejer P. J. R a n d l ø v i Taaning og bad denne om at afløse sig i en Valgperiode, da han var ved at bygge sin Gaard om. Hvorvidt dette Rygte er rigtigt, ved jeg ikke. Imod dets Rigtighed taler, at Mathiassen og Randløv ikke sluttede sig til samme Venstregruppe.

Paa Valgdagen i Brædstrup d. 14. Juni 1855 mødte som Kandidater 2 Mænd fra Ousted-Taaning Kommune, P. J. Randløv og Gaardejer Niels Sørensen af Ejer. Randløv blev valgt med 141 St., Sørensen fik 117.

Peter Julius Randløv repræsenterede Kredsen i de følgende 3 Aar paa en meget stilfærdig Maade. Han talte aldrig i Tinget. Ved Afstemningerne sluttede han sig som oftest til Oberst Tscherning. Han var født i Vium ved Viborg 3. Novbr. 1818. Faderen Rasmus R., stammede fra Randlev ved Odde og var uddannet som Lærer af St. Blichers Fader Niels B., der var Præst i Randlev, og denne har saa nok sendt ham til sit forrige Sognekalder Vium. I Erslevs Forfatterleksikon staar Rasmus Randløv anført som Forfatter til en Række Digte i Blichers Maanedsskrift »Nordlyset«. 1825 flyttede han til Taaning, hvor han siden levede som Lærer og tillige 1829—46 som Ejer af Taaning Østergaard. Sønnen P. J. R. ejede Taaning Østergaard 1846—88, var Sogneforstander allerede under Krigen 1848—50 og blev senere benyttet en Del i det offentlige Livs Tjeneste. Han døde i Taaning 7. Januar 1900. Hans yngste Søn var R. P. Randløv (død 28/11 1944), der i nogle Aar var Folketingsmand i Skanderborg og er velkendt for sit Arbejde for mange forskellige Omraader, saaledes for sine Bidrag i Østjydske Hjemstavns Aarbøger.

Hverken P. J. Randløv eller hans Modkandidat søgte siden Valg til Rigsdagen. Niels Sørensen (1809—88) kaldtes almindelig Niels Troelstrup, fordi han var født paa Troelstrup Østergaard i Tønning. Om hans politiske Stæde er intet fundet, hans Efterslæggt ved end ikke, at han har stillet sig til Folketinget. Men alt tyder paa, at han har været en oplyst og anset Bonde. Som ung var han i 3 Aar Lærling under det kgl. danske Landhusholdningsselskab, først i Sengeløse Præstegaard, dernæst hos den kendte Bonde Peder Knudstrup i Røved ved Hadsten og sidste Aar hos Fjelstrup paa Sindinggaard ved Herning. En saadan Uddannelse faldt ikke i mange Bondesønners Lod, kun 12 hvert Aar.

Gdr. P. J. Randløv, Taaning.
Folketingsmand 1855—58.

Ved Valget 14. Juni 1858 mødte Mathiassen igen i Brædstrup og kaa-redes. Ogsaa 14. Juni 1861 kaa-redes han og ligeledes ved Valget til Rigs-raadets Folketing 5. Marts 1864 og ved Folketingsvalg 7. Juni s. A. Kun ved et af disse Valg, 1861, havde han en Modkandidat, Smed Rasmus Christensen af Nørre Gludsted, som dog ikke ønskede skriftlig Afstemning. Men dermed er Idyllen forbi, og Mathiassens politiske Virksomhed snart til Ende.

Mathiassen talte ret ofte i Tinget. I de 11 Aar, han var paa Rigsdagen, har han talt henimod 100 Gange. Ved Finanslovens Behandling havde han ofte Ordet. Desuden udtalte han sig om kommunale Forhold, Tyendeforhold, Kirke- og Skoleforhold og adskilligt andet. Ikke mindst var det Forslagene om Anlæg af Jernbaner i Jylland, der havde hans Interesse. Omkring 1860 var det smaat med Baner i Kongeriget. Den første aabnedes 1847 mellem København og Roskilde, og da Provinsrigsdagsmændene samledes i Oktober 1848, hørte det til deres store Oplevelser at komme med Toget fra Roskilde til Hovedstaden. 1856 forlængedes Banen til Korsør, og 1859 vedtoges en Lov om en Jernbane fra Aarhus over Viborg til Struer med Sidebane til Randers.

I Samlingen 1860—61 stod Banen over Fyn og den østjydske Længdebane paa Dagsordenen og gennemførtes. Man enedes forholdsvis let undtagen om Banens Retning fra Snoghøj-Vamdrup til Aarhus. Her mødte Monrad, som var Indenrigsminister, med hele 3 Linier, som Rigsdagen kunde vælge imellem, Den østligste gik over Fredericia, Vejle og Horsens og derfra omtrent i lige Linie til Aarhus. Den vestlige gik fra Vamdrup over Randbøl og Jelling gennem Gudenaadalen til Ry Mølle og videre til Aarhus, og endelig var der en Slags Kompromisbane, der tog Hensyn til begge de andre Linier.

Kampen stod især imellem, om Banen skulde benyttes til at fremkalde Kultivering af Midtjyllands tyndt befolkede Egne og desuden til Kreatur-eksport sydpaa, eller om den hovedsagelig skulde være et Forbindelsesled mellem Jylland og Øerne og pege mod København. I første Tilfælde var Gudenaalinien den rette, medens ellers en østligere Linie vilde være at foretrække, da den vilde blive den mest rentable og fordelagtigst i militær Henseende.

Mathiassen var Medlem af det 11 Mands Udvalg, der behandlede Sagen, og som overvejende bestod af Tingets bedste Kræfter. Han var en af de mest udprægede Tilhængere af Gudenaalinien. Kun 1 af Udvalgets Medlemmer sluttede sig til Midterlinien, 4 holdt paa den østlige Linie, som de dog ønskede ført vest om Skanderborg, Flertallet, 6 Medlemmer, var stemt for den vestlige Linie. Ja, 4 af dette Flertal (Blixen-Finecke, Mathiassen, Tscherning og Winther) vilde have Benen ført fra Ry Mølle til Viborg og Aalborg, dog med en Sidebane til Aarhus. Dette sidste Forslag blev dog forkastet, men den vestlige Linie blev vedtaget i Tinget med 4 Stemmers Majoritet og sendt til Landstinget.

Monrad vilde imidlertid helst have en østligere Linie, og i Landstinget blev Forslaget, særlig med Støtte fra Orla Lehmann, ændret saaledes, at Banen skulde gaa fra Vamdrup over Fredericia til Vejle og fra Vejle gennem Gudenaadalen over Ry Mølle til Aarhus enten over Horsens eller med en Sidebane til denne Købstad. Dette Forslag blev vedtaget i begge Ting. Om Mathiassen har været tilfreds med denne Linie er vel tvivlsomt, den vedtoges i Folketinget med 66 St. mod 27. I Minoriteten var de fleste jydske Venstremænd.

Som bekendt blev denne Linie ikke den endelige. Orla Lehmann var bleven Indenrigsminister og i Samlingen 1862—63 fremsatte han Forslag om at indsætte den østlige Linie i Stedet for den vedtagne. Det vakte stor Fortrydelse hos dem, der havde holdt paa Gudenaalinien, og Mathiassen har

uden Tvivl været bitter og nærmest betragtet sit Jernbanearbejde som spildt. I Stedet for at føre gennem en betydelig Del af hans Valgkreds vilde Banen nu gaa helt udenom. Venstreførerne kaldte det et Brud paa Tro og Love og hævdede, at man efter dette maatte nære den største Mistænksomhed overfor alle Kompromiser og Aftaler med Regeringen. Dog, det hjalp ikke, Venstre var bleven svækket ved Valget 1861, og Forslaget blev vedtaget med betydelig Majoritet, skønt ikke helt i den foreslaaede Skikkelse, men i den nuværende Retning, vest om Skanderborg. Af Mathiassens Kreds blev kun Hylke Sogn berørt af Banen.

Under Baneforhandlingerne talte Mathiassen ikke mindre end 11 Gange i Tinget. Banen fra Fredericia til Aarhus aabnedes først 3. Oktober 1868. Som Rigsdagsmand kom Mathiassen aldrig til at benytte den.

1862 var Mathiassen med til at stifte »Jysk Folkeforening« og kom i Bestyrelsen. Men han trak sig hurtig tilbage, da Gert Winthers Indflydelse blev dominerende i Foreningen.

Under Grundlovskampen 1864—66 knyttede Mathiassen sig nærmere til til J. A. Hansen. Der var paa den Tid 2 Forfatninger: Grundloven af 1849, som fra 1855 kun omfattede Kongerigets særlige Anliggender, og Rigsraadsforfatningen af $\frac{18}{11}$ 1863, som gjaldt for Kongerigets og Slesvigs fælles Anliggender. Efter Sønderjyllands Afstaaelse 1864 var den ene Forfatning overflødig. Kampen førtes særlig om Valgretten til det nye Landsting. Man kunde have ladet Rigsraadet bortfalde og vende tilbage til Grundloven af 1849. Det var Venstres Standpunkt og i lang Tid ogsaa Mathiassens; men man magtede ikke at gennemføre det, da baade de Nationalliberale og Godsejlerpartiet vilde have Valgretten til Landstinget indskrænket. Ministeriet Bluhme foreslog et Landsting, der favoriserede Købstæderne ved Valgene; thi i København og Købstæderne havde de Nationalliberale deres betydeligste Tilslutning. Forslaget behandlede først i Rigsraadet, og i Marts 1865 nedsattes et Fællesudvalg, der med 18 St. mod 12 foreslog at følge de Nationalliberale. Dette Forslag blev vedtaget i Landstinget, men $\frac{10}{4}$ 1865 forkastet i Folketinget med 50 St. mod 45, hvorpaa Rigsraadets Folketing blev opløst og et nyt Valg bestemt til den 30. Maj. Mathiassen havde sammen med hele Venstre og enkelte andre stemt Nej.

Valgdagen 30. Maj 1865 blev i Brædstrup en vældig Styrkeprøve. Etatsraad R. Westenholz til Matrup stillede sig mod Mathiassen som Tilhænger af et konservativt Landsting. Det var sikkert den farligste Modstander Mathiassen kunde faa, da han var højt anset og vellidt og endog havde været Minister. Vælgerne strømmede til Brædstrup som aldrig før, og kun i een Kreds, Horsens, blev der afgivet flere Stemmer den Dag end i Brædstrup. Da Stemmerne var optalt, viste det sig, at de to Kandidater havde faaet lige mange, 829 hver. Ved Lodtrækningen sejrede Westenholz. Det er den eneste Gang, Lodtrækning har gjort Udslaget ved et dansk Folketingsvalg.

Vel var Mathiassen endnu Medlem af Rigsdagens Folketing, men af Rigsraadet, hvor foreløbig alle vigtige Forhandlinger fandt Sted, var han udelukket. Westenholz nedlagde sit Mandat, da Rigsraadet $\frac{7}{11}$ 1865 havde vedtaget den reviderede Grundlov. Der var Suppleringsvalg i Brædstrup 20. December 1865, hvor Mathiassen var eneste Kandidat og kaaredes og han deltog i Rigsraadets Samling $\frac{5}{2}$ — $\frac{11}{5}$ 1866, men da var Forfatningssagen for Rigsraadets Vedkommende afgjort.

Som bekendt var det Underhaandsforhandlinger mellem Grev Frijs og J. A. Hansen og nogle af deres nærmeste Venner, der førte til, at Rigsraadet

vedtog den Grundlov, som blev stadfæstet ^{28/7} 1866 og var gældende til 1915. Dertil bidrog ogsaa Dannelsen af 10. Oktober-Foreningen 1865, der var en Sammenslutning af »de store og de smaa Bønder«, af en Række Godsejere og Mænd af det J. A. Hansenske Venstre. Fælles Uvillie mod de National-liberale var Drivfjederen baade til Forhandlingerne og Resultatet om Grundloven og ligeledes til Oktoberforeningens Stiftelse.

Skønt Mathiassen i Efteraaret 1865 stod udenfor Rigsraadet, var han dog med til at stifte Oktoberforeningen, og som en af J. A. Hansens betydeligste Meningsfæller mellem Bønderne blev han Medlem af Bestyrelsen.

Efter Vedtagelsen i Rigsraadet skulde Grundlovsforslaget vedtages 2 Gange af den siddende Rigsdag og tilsidst af en nyvalgt Rigsdag. De to Behandlinger gik let, af erklærede Modstandere var der i Folketinget knap 30. Mathiassen udtalte sig under den sidste Behandling i Folketinget, man har ikke taget klart Standpunkt. I «Dansk Folketidende» har Høgsbro en Opgørelse over de forskellige Folketingsmænds Stilling i Foraaret 1866. Han regner med 61 sikre Jastemmer og 28 Nejstemmer. Desuden nævner han 14, hvis Stemmegiving er uberegnelig. Blandt dem er Mathiassen. Hovedslaget stod ved Folketingsvalget 4. Juni 1866 og Landstingsvalget 23. Juni s. A.

J. A. Hansen havde stillet sine Meningsfæller frit i Spørgsmaalet, om de vilde stemme Ja eller Nej til den reviderede Grundlov. De fleste valgte under C. Albertis Førerskab at stemme nej, og de blev næsten alle genvalgt. En Del vilde sammen med J. A. Hansen sige ja. Af dem faldt en Række sammen med ham paa Valgdagen.

Mathiassen har sikkert følt, at Vælgerne i Brædstrupkredsen ikke billigede hans Stilling til Forfatningssagen; thi han stillede sig slet ikke 4. Juni 1866. I Stedet for mødte som Kandidater Lærer A. J. Dahl, Aale, og Pastor Halvor Søeborg, der var Præst i Klovborg 1851—79. Dahl valgtes ved Kaaring, skriftlig Afstemning blev ikke forlangt.

Lysten til Rigsdagslivet havde dog ikke forladt Mathiassen. 2 Gange endnu stillede han sig til Raadighed i Brædstrup, men fandt ingen nævneværdig Tilslutning. Ved et Udfyldningsvalg i Skanderborg ^{29/9} 1868 stillede han sig der som Oktoberforeningens Kandidat. Han fik kun 94 St., hvoraf mange fra hans Nabosogn Dover.

Et Forsøg paa at faa ham udnævnt til kongevalgt Landstingsmand i November 1866 glippede ogsaa. Derom fortælles i J. A. Hansens efterladte Papirer, hvis Udgivelse blev paabegyndt af Hansens Sønner efter hans Død 1877, men aldrig blev afsluttet, skønt det udkomne indeholder mange gode politiske Oplysninger. Det ses, at Hansen og Mathiassen har vekslet ikke faa Breve. Den ^{30/12} 1866 skriver J. A. Hansen i et Brev til Mathiassen bl. a.: »Hvad der mest vil interessere Dem er, at jeg personligt har afbrudt alt nærmere Samkvem med Konseilspræsidenten, og det er for Deres Skyld. Jeg vilde have haft Dem til kongevalgt Medlem af Landstinget. Frijs lovede at gøre derfor, hvad han kunde, men da det ikke skete, sendte jeg ham et Brev, hvoraf jeg her vedlægger Udkastet, og jeg har siden ikke talt med ham. Eet er en Selvfølge, at det jeg her betror Dem bliver mellem os«.

J. A. Hansens Brev til Grev Frijs er af ^{30/10} 1866. Hansen har anmodet Greven om, at en af de 4 (skal være 5) ledige Pladser som kongevalgt Landstingsmand maatte blive besat med Mathiassen for at vise, at Ministeriet vilde staa i et godt Forhold til Oktoberforeningen. Ministeriet udnævnte imidlertid 5 andre, som hørte hjemme i de højere Rangklasser. Ordret skriver J. A. Hansen: »Jeg gjorde Deres Excellence et Forslag om Besættelsen af en af de

kongevalgte Pladser med en Mand, mod hvis Agtværdighed og Hæderlighed der ikke er noget at sige, og jeg fremsatte det saa indtrængende, som det var mig muligt uden at overskride Sømmelighedens Grænse. Kongevalgene er nu foretagne. Mine Illusioner er forsvundne, og jeg kender nu Ministeriets virkelige Stilling til mig og mit Parti«.

Oktoberforeningen fik ingen videre Betydning siden. Da »de store Bønder« havde faaet Grundloven, som de ønskede den, var det, som om deres Kærlighed til »de smaa Bønder« var kølnet.

Man kan vist godt sige, at det var Mathiassens Troskab mod J. A. Hansen, der saa tidligt lukkede Rigsdagens Porte for ham; thi han vedblev trods den vaklende Holdning 1866 at være Venstremand til sin Død. Jævnlig skrev han Artikler om politiske eller andre Emner i Bladene. I gamle Bjørnbaks Tid var det i Aarhus Amtstidende, senere i Skanderborg Amts Avis, som han var Medstifter af. Saa sent som i Foraaret 1888, da han var fyldt 80 Aar, finder man 2 Artikler af ham i sidstnævnte Blad. Den første er nærmest politiske Erindringer fra hans første Rigsdagsaar, den anden omhandler politiske Betragtninger i Anledning af de bristede Forligsforhandlinger i Paasken. Han har en god Del til overs for Forligsmændene.

Efter at Mathiassen havde afhændet sin Gaard, boede han nogle Aar hos Pastor Bak i Rye Præstegaard og derefter ved Ry Station. I Efteraaret 1889 flyttede han til sin eneste Datter, der var gift med Gaardejer Poul Sørensen i Voel, og her døde han en Maanedstid efter, den 9. November 1889. Hans Hustru var død allerede 1860. Paa Jordefærdsdagen samledes Følget i Forsamlingshuset ved Ry Station, hvor der blev talt af Lærer Meldgaard af Bjedstrup, Mathiassens Søn, Friskolelærer Laurs Rasmussen af Ringe paa Fyn og Redaktør H. Jørgensen, Skanderborg. I Gl. Rye Kirke talte Pastor Bak, der ogsaa foretog Jordpaakastelsen.

Baade ved Begravelsen og i Bladene fik Mathiassen et smukt Eftermæle. »Skanderborg Amts Avis« skriver: Han var en gammel hæderlig og brav Demokrat, en overordentlig elskværdig Personlighed, en virksom og dygtig Natur og dertil aandsfrisk til det sidste«. I samme Blad for 14/11 1889 findes en længere Mindeartikel, skrevet af Lærer Anders Jensen Meldgaard i Bjedstrup (Forfatteren Sigurd Lind), født 1844, død 1893. Denne havde i nogle Aar været Lærer i Emborg og var en af Mathiassens bedste Venner, til Trods for den store Aldersforskel.

I denne Artikel omtales ogsaa Mathiassens Forhold til det religiøse. I Manddomstiden var han en Modstander af den folkelige og kirkelige Bevægelse, som udgik fra Grundtvig. Den politiske Interesse havde trængt den religiøse Følelse tilbage. Men da han blev ældre, skete der lidt efter lidt et religiøst Gennembrud hos ham, og han følte sig mest tiltalt af Grundtvigs kirkelige Anskuelse. Han blev en mildt dømmende Mand, der i barnlig Tro ventede alt af Guds Naade. Et Par Uger før han døde, skrev han Afskedsbreve til gamle Venner. I et Brev, sikkert til Meldgaard, hedder det: »Jeg venter, haaber og inderlig beder, at Gud af sin Naade snart vil kalde mig hjem til sig, og jeg har den sikre Tro, at han for Jesu Skyld vil være mig naadig«.

Meldgaard tilføjer: »Han var en Hæder for sin Stand, en ualmindelig kraftig og evnerig Bonde, en paalidelig, erfaren Raadgiver og trofast Venn«.

Foruden Datteren i Voel efterlod Mathiassen sig 3 Sønner. Af disse er Laurs Rasmussen kendt som den danske Friskoles Førstemand i en lang Række Aar. Han havde sin Virkeplads i Ringe paa Fyn og døde i Silkeborg 1919, 70 Aar gl. Hans Sønner fører Navnet Emborg.

De to Mænd, der paa Valgdagene afløste Mathiassen, var kun i nogle faa Maaneder Repræsentanter for Brædstrupkredsen. Det betyder dog ikke, at de var ubetydelige, tværtimod.

Regnar Westenholz var født i Skagen 10. December 1815. Faderen Thomas Fr. W., var juridisk Embedsmand, død som Herredsfoged i Løgstør.

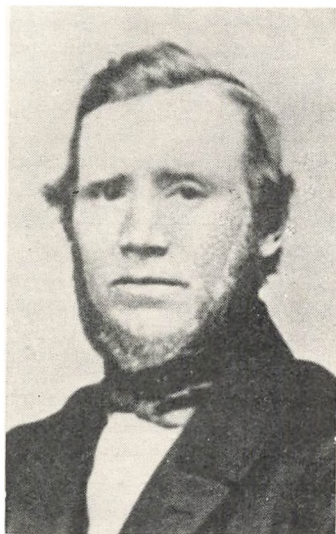

Etatsraad R. Westenholz,
Mattrup. Folketingsmand
30/8—27/11 1865.

Regnar W. lærte Handelen, blev Grosserer i Hamborg 1843, i London 1848 og samlede sig paa faa Aar en stor Formue. I 1863 købte han Hovedgaarden Mattrup i Skanderborg Amt, hvor han derefter tog Bopæl, og her døde han 12. April 1866. Han var en meget virksom Mand, arbejdede ivrigt for dansk-engelsk Handelssamkvem, var den første, der opmuntrede til dansk Kvægekseport til England og virkede for direkte Dampskibsruiter. Han var Talsmand for en jydsk Længdebane og var Englænderen Petos Mellemmand overfor den danske Regering. Af Skanderborg Amdsraad var han Medlem 1862—66, og kort før sin Død var han Medstifter af Hedeselskabet. Ogsaa i det politiske Liv deltog han, men kun i ganske korte Perioder, formentlig paa Grund af hans svagelige Helbred. 1853 var han i 3 Maaneder Folketingsmand i Frederikshavn og

1854—55 i Nibe. 1856 blev han Medlem af Rigsraadet, men udtraadte 1857. I Rotwitts Ministerium var han Finansminister fra December 1859 til Februar 1860, og endelig var han Medlem af Rigsraadets Folketing, valgt i Brædstrup. Han skildres som en Mand, der ved sig Rigdom, sin plefrie Karakter og sin varme Patriotisme indtog en højtanset Stilling. Nærmest tilhørte han de Nationalliberale, men følte sig ogsaa tiltrukket af Bondevennerne. Han var personlig Ven af Frederik den Syvende og Grevinde Danner og deres økonomiske Raadgiver og nævntes i 1860erne ofte som Ministeremne. N. Neergaard skriver om ham, at hans Hæderlighed og varme Følelse for sit Land var almindelig anerkendt.

Anders Jensen Dahl var en Husmands-
søn, født i Øster Jølby paa Mors 9. Marts 1826. Han blev Seminarist fra Ranum 1849 og kort efter Lærer i Støvring ved Aalborg. 1857—82 var han Lærer i Aale og 1869—91 tillige Leder af Aale Pige højskole. Hans Hustru Marie Jørgensen var Søster til Jens Jørgensen, Bjerregaard. Efter at have opgivet Skolen boede Dahl og hans Hustru paa Bjerrehus og her døde han 17. Novbr. 1909, hans Hustru Aæret efter. Egentlig Politiker var Dahl ikke. Han var først og fremmest Skolemand og havde betydelig

Lærer A. J. Dahl, Aale.
Folketingsmand 1/4—12/10 1866.

Indflydelse i Aale og Omegn. Som Ludvig Chr. Müllers Elev indskrænkede han den megen Udenadslæren. Hans Hjem var i mange Aar Samlingssted for aandelig og folkelig Virksomhed, hvad der satte Spor paa Egnen. En Tid var han Sogneraadsformand.

Han blev valgt til Folketingsmand for at stemme imod den reviderede Grundlov. Kun 4 Maaneder var han Medlem af Tinget, han vilde ikke genvælges, han kunde ikke undvære sit Hjem, og Hjemmet vilde ikke undvære ham. Den Rigsdagssamling, han deltog i, varede kun fra den 9. til den 28. Juli 1866. Af de mange nyvalgte Medlemmer var de fleste tavse undtagen ved Afstemningerne; men Dahl talte 4 Gange mod Grundlovsindskrænkningen, der blev vedtaget med 55 St. mod 44. — Kun 1 Gang senere træffes Dahl som Kandidat i Brødstrup, og da var han næsten 70 Aar.

Efter Dahl fik Brødstrupkredsen en stabil Repræsentant i Kromanden fra Tebstrup C. F. Faaborg, der uden Spor af Vanskelighed holdt Kredsen i næsten 15 Aar. Valgene i hans Tid frembyder ikke større Interesse, da der aldrig samlede sig et større Mindretal mod ham. Han valgtes ved Kaaring 12. Oktober 1866. Rasmus Mathiassen tilbød sig paany, men Stemningen var ham saa ugunstig, at han fandt skriftlig Afstemning overflødig. Den 22. September 1869 havde Faaborg 2 Modkandidater: Fabrikant H. Ottesen af Millingsbæk i Them og Mathiassen. Sidstnævnte trak sig atter tilbage, hvorimod Ottesen, der ogsaa skal have været Venstremand, fik et nogenlunde præsentabelt Mindretal, 280 St. Faaborg valgtes med 606. Ottesen havde Flertal i Ring Føvling, Rye og Them og desuden samtlige Stemmer fra Nørre Snede-Ejstrup, 86 ialt; men fra de sydlige og østlige Kommuner havde han kun 2 St., afgivet i Ousted-Taaning.

Ved Valgene 20. September 1872 og 14. November 1873 havde Faaborg en Højremand som Modkandidat. Det var Husflidssagens bekendte Forkæmper Niels Chr. Rom (1839—1919), der var kommet til Brødstrup-egnen som Lærer, først i Bryrup 1859—1866 og derefter i Føvling 1866—1875. Saa opgav han Lærervirksomheden og drog til København, hvor han blev Forlagsboghandler og Udgiver af Bladet »Husvennen«, og her var han paa sin rette Plads. Som Politiker i Brødstrupkredsen vandt han kun ringe Tilslutning, 1872 fik han 163 St., Faaborg 993, og Aaret efter genvalgtes Faaborg med 1472 St., medens N. C. Rom maatte nøjes med 168. Som et Eksempel paa Partiernes Stilling i Kommunerne anføres her Afstemningen 1873:

	Faaborg	Rom
Ring-Føvling	81	36
Kløvborg-Tyrsting-Grædstrup	100	22
Tønning-Træden	65	13
Vinding-Bryrup-Vrads	129	3
Sdr. Vissing-Voerladegaard	187	6
Rye	44	1
Them	153	9
Nørre Snede Ejstrup	50	28
Linnerup-Hammer	33	8
Aale-Tørring	122	11
Nim-Underup	79	18
Østbirk-Yding	226	9
Ousted-Taaning	138	2
Hylke	65	2

Den 25. April 1876 kaaredes Faaborg som eneste Kandidat, men sidste Gang han stillede sig, 3. Januar 1879, havde han som Modkandidat Højremanden Grev U. A. Holstein og Gaardejer Jens Madsen, Hammergaard, der hørte til det moderate Venstre. Den sidste, der i mange Aar var en af Kredsens mest ansættede Bønder, trak sig tilbage. Grev Ulrik Adolf Holstein (1851—83) boede paa Grættstrup Nedergaard i Nr. Snede. Han var ældste Søn af Konsejlspræsident Holstein-Holsteinborg og Stamherre til Grevskabet Hol-

steinborg, som han dog aldrig kom til at besidde, da han døde før Faderen. Han fik kun 158 St., Faaborg valgtes med 1461. Da Folketinget opløstes i Maj 1881, trak Faaborg sig tilbage.

Da Faaborg kom ind i Folketinget, var Venstre delt i 3 mindre Grupper. Tilsammen var de Flertal i Tinget, men indbyrdes var de ret splidagtige. Den største Gruppe kaldtes Det nationale Venstre (21 Medlemmer). De fleste var Grundtvigianere, nogle Skandinaver. Der er sagt om dette Parti (af Holger Begtrup), at der vel aldrig har været noget politisk Parti her i Landet, som fra et aandeligt Synspunkt var saa tilfredsstillende som dette. Til Partiet hørte Balthasar Christensen, Grundtvigs Svoger Kammerherre Carlsen, Sofus Høgsbro, C. Berg, Krabbe og Bønder som Termansen, Jens Jørgensen, Bjerregaard, og Lars Dinesen.

De andre Grupper var Oktobristerne (17) under J. A. Hansens Ledelse og Gert Winthers Gruppe (14). De gik dog op i eet Parti 1867.

Faaborg meldte sig straks hos det nationale Venstre, hvor han efter hele sin aandelige Indstilling hørte hjemme, og hvor han var i godt Selskab. Han var en ivrig Modstander af Bjørnbakkerne og deltog i de store Skoleforhandlinger mellem dem og Grundtvigianerne, hvor han stod sammen med Højskolemændene fra Testrup og P. Bojsen, Gedved. Saaledes talte han ved det store Møde i Ravnholt Skov ^{12/7} 1868, et Møde, der dog særlig kendetegnes ved Bjørnbakkernes Angreb paa det nationale Venstre. Det er sandsynligt, at Faaborg bidrog til, at den bjørnbakske Bevægelse ikke vandt synderlig Indgang saa langt mod Vest som i Brædstrupkredsen.

1870 var Faaborg Medstifter af Det forenede Venstre, til hvis mest radikale Medlemmer han hørte. 1878 gik han med Berg og Hørup ved Dannelsen af det daværende radikale Venstre. Et Særkende hos ham er hans mere og mere radikale Indstilling, der kort før hans Død viste sig derved, at han anbefalede at stemme paa en Socialdemokrat i Brædstrup i Stedet for paa Bøtke.

Fra Faaborgs sidste Aar som Folketingsmand har man en Skildring af ham i Wulffs Bog: Den danske Rigsdag 1879—81. Bogen er skrevet af en Højremand, som navnlig ikke har meget til overs for radikale Venstre-repræsentanter. Om Faaborg som Menneske anstrenger han sig for at sige noget pænt, muligvis fordi Faaborg var udgaaet fra en Embedsfamilie og ikke var en almindelig Bonde eller Skolelærer. Wulff skriver: »Han er vist en overmaade hæderlig og retskaffen Mand. Han er velmenende og godmodig. Af Ydre er Faaborg en pæn Mand med en net Fremtræden og et tiltalende Udseende, og Klædedragten, Brillerne, Figuren og Hovedets Form minder ikke om Kromanden«.

Men Hovedsagen for Wulff er dog at fortælle, hvor tarvelig en Rigsdagsmand Faaborg er. »Han er maaske noget nær den mindst begavede af samtlige 168 Rigsdagsmænd«. Og for at illustrere dette anfører han et Par højst usandsynlige Anekdoter. Han taler saa godt som aldrig i Tinget og bliver ogsaa meget lidt brugt i Udvalg. Kun som Stemme har han Betydning. Og saa Vælgerne i Brædstrupkredsen faar en Snært, saalydende: »Af Vælgere, der tager til Takke med en Repræsentant som Faaborg og formelig strømmer til Valgstedet for at komme til at stemme paa ham, kan man ikke vente megen Kritik«.

Det er rigtigt nok, at han sjældent tog Ordet i Folketinget, ikke engang 2 Gange aarlig i Gennemsnit, og i de sidste 5 Aar talte han aldrig. Nogen betydelig Politiker var han vel ikke, men meget tyder dog paa, at han var langt

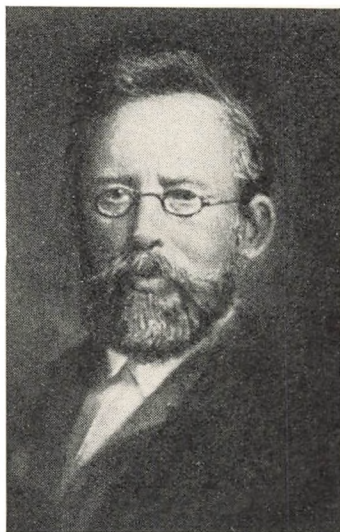
mere kvalificeret til at være Tingmand, end Wulff har Anelse om. Allerede før han blev Folketingsmand, nævner P. Bojsen, Gedved, ham som en passende Kandidat ved Landstingsvalget i Horsens ²³/₆ 1866. Ved hans Død skrev Horsens Folkeblad, at det var ikke Faaborgs Sag at trænge sig frem i første Række, men hverken Venner eller Modstandere tvivlede om hans politisk Redelighed.

Carl Ferdinand Faaborg var Præstesøn. Faderen, Dankvart F., havde været Kateket i Odense og blev 1820 Præst i Dalum og Sanderum og senere tillige Provst. Moderen hed Dorothea Louise Sivertsen. De havde en stor Børneflokk. En Søn, Theodor Chr. F. (1814—1864) var en tapper Officer og deltog som Oberst i Krigen 1864. Han laa med sin Brigade paa Als den 29. Juni og kastede sig med Energi og Uforfærdethed mod Fjenden for at hindre Overgangen til Øen; men han blev saaret og fanget og døde 2 Dage efter paa et preussisk Lazaret. En anden Søn Fred. Chr. F. (1821—1908) var en kendt grundtvigsk Præst i Nordjylland.

Carl Ferdinand Faaborg var født i Dalum Præstegaard 11. August 1822. Sine Forældre mistede han, før han blev myndig, Moderen døde 1839 og Faderen 1844. Antagelig har han lært Landvæsen, men jeg har intet fundet om hans Ungdomsaar. I November 1850 ankom han fra Kalsbøl i Bjerre Herred til Ousted Sogn ved Skanderborg. Han var da gift, hans Hustru hed Jesline Diederikke Marie Wied, og hun var født paa Øllingsøgaard paa Lolland. Faaborg var først Forpagter af en Gaard i Ejer, som i Kirkebogen kaldes Utkes Gaard (maaske Ejergaard, hvor et af hans Børn er født). Omtrent 1854 købte han Tebstrup Kro, hvor han siden havde sit Hjem.

Det var ikke nogen gammel Kro, den var bygget 1840 ved den nye Hovedlandevej et Stykke Syd for Tebstrup og opført i Stedet for den nedlagte Bertelslund Kro, som laa længere mod Vest. Oprindelig hed den Nyegaard Kro. Trods den enlige Beliggenhed var Kroen et centralt Sted før Jernbanens Tid, og der holdtes store Møder ved Tebstrup, saaledes et politisk Møde i September 1861, hvor selve J. A. Hansen var Taler. Til Kroen hørte et betydeligt Landbrug, saa Faaborg benævnes baade som Kroejer, Gæstgiver, Gaardejer og Proprietær. Man faar det Indtryk, at han var velanskrevet hos Beboerne i Ousted-Taaning Kommune.

Store Sorger har Faaborg og hans Hustru haft, idet to haabefulde Sønner døde ved Ulykkestilfælde. Det er blevet fortalt, at den ene omkom under Kørselen til et Rigsdagsvalg, men dette er ikke rigtigt. Begivenheden foregik før Faaborg blev Folketingsmand, nemlig paa Grundlovsdagen 1863. Den paa-gældende Søn, Georg Julius, var kun 10 Aar. I »Horsens Avis« ⁶/₆ 1863 fortælles følgende om Ulykken: »Et sørgeligt Ulykkestilfælde er i Gaar passeret her i Egnen. Ejeren af Tebstrup Kro vilde i Gaar Morges køre til Himmelfjergfesten og havde bl. a. en halv voksen Søn med paa Vognen. Drengen sad med en Fane, hvis Stang (en Landmaalerstok) i den Ende, der var bestemt til at stikke i Jorden, var forsynet med en Jernspids. Idet Vognen kørte gen-

Kroejer Carl F. Faaborg, Tebstrup.
Folketingsmand 1866—1881.

nem Porten, stødte Stangen uheldigvis imod, saa at Jernspidsen gik ind i Drengens Underliv, hvorved en Palsaare blev gennemstukken. En Forblødning indtraadte, og en halv Time efter var han et Offer for denne sørgelige Tildragelse«.

Ikke mindre tragisk var den ældste Søns Død. Han hed Dankvart Faaborg og var født i Ejer 1851. Han opholdt sig i København som Landbrugsstuderende ved den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole. En Dag mødte han paa Gaden et Par løbske Heste, der var forspændt en tom Sporvogn, som baade Kusk og Konduktør havde forladt uden at bremse. Den unge Faaborg vilde springe op i Vognen bagfra og slaa Bremserne i, men forfejlede Springet. Han fik slaaet et stort Hul paa det ene Knæ og kom paa Frederiks Hospital, hvor han døde af Stivkrampe (14. Juni 1876). Han omtales som almindelig afholdt og agtet paa Grund af sin elskværdige Opførsel og hæderlige Vandel.

Faaborgs Hustru døde 20. Juni 1878, kun 53 Aar gl., og selv døde han i Tebstrup 25. Maj 1892. En ensom Mand maa han have været i sine sidste Aar, hvortil ogsaa kom en tiltagende Døvhed. Af hans Børn var to Døtre i Live, den ene gift i Sverige, den anden med Lærer Jørgen Ottosen i Kjeldbylille paa Møen, og de overtog Kroen ved Faaborgs Død, men bortforpagtede den. Kroen er forlængst flyttet til Tebstrup By, og Ejendommen for en stor Del udstykket.

Østjydske Folkeminder.

Drengeløjer.

I min Barndom i Adslev havde vi Morskab af at faa hinandens Køer til at bisse. Dette kunde gøres ved at fremsige en uforstaaelig Remse:

»Errrr ferrrr, stek Holen i Veiret
aa Bræmsen i Leiret.
Ku kabel op,
saa stelles Du nok«.

Naar der lagdes Eftertryk paa »Errrr ferrrr« for at efterligne en Bremses Summen, var det ikke vanskeligt paa en varm Dag at faa Køerne til at stikke Halen i Vejret og løbe rundt i Tøjrslaget. Og naar en Ko havde begyndt, tog de andre det villigt op.

Vi havde en anden Sang, som vi gik og skraalede:

»Dauen æ long aa Træskun æ tong,
Melmajjeren æ smo, mæ let Temaj aapo.
Tile op aa stille i Seng,
Pokker sku tien (Ole Jensen) faa Dreng!«

M. Sørensen.

Køllen.

Af R. P. Randsløv.

Blandt de Fællesforetagender, som den gamle Landsby var udstyret med, var ogsaa Køllen. Mulig Formerne for Køllens Benyttelse og Ejerforholdet har været noget forskellig i de forskellige Bysamfund, men selve Køllen og Fremgangsmaaden med Fremstilling og Tørring af Malten har sikkert været ens overalt. Malttilvirkningen var ellers en ret omstændelig Proces. Først blev Byggen sat i Støb, d. v. s. sat i Vand i Kar og Baljer, hvor den saa skulde staa i nogle Dage, indtil alle Bygkornene var gennemtrukket med Vand og godt udbulnede. Saa blev Vandet tappet fra, hvorefter Byggen blev lagt hen paa et Logulv eller paa et Loft i en pyramideformet Dyngge. Efterhaanden som »Støben«, som Kornet nu kaldtes, tog Varme, blev Toppen jævnet ud over Pyramidens Sider, og Kunsten bestod i det hele i at faa alle Bygkornene til at spire jævnt og ensartet, saaledes at den størst mulige Mængde af Kærnsens Mel blev omdannet til Sukker. I den Hensigt blev Støben bredt ud i tyndere og tyndere Lag efterhaanden som Varmen udviklede sig. Der skulde samtidig passes paa, at Støben ikke blev »skoldet«, og derfor blev den kastet flere Gange. Naar den saa var jævnt spiret over det hele, saa godt som dette nu lod sig gøre, var Tiden inde til at faa den paa Køllen for at tørres. Nøglen til Kølleshuset opbevaredes i Regelen hos en bestemt Mand, der boede i Nærheden. I mange Tilfælde vistnok hos Bysmeden. Denne Mand vidste da altid Besked med, i hvilken Rækkefølge Køllens Ejere kunde faa »Målt å Køll«.

Selve Kølleshuset var efter de faa Stykker, jeg har set af disse Bygninger, et lille, grundmuret Hus med Tegltag. Indvendig var der muret et Fyrsted op, »Grisen«, som det kaldtes. Det bestod af en ret stor, muret Ovn, der paa Forsiden havde et temmelig stort Indfyringshul, medens Bagsiden havde en Del Mursten sat paa Enden med et Par Tommers Mellemrum mellem hver. Herigennem lededes Trækket, saa Røg og Varme samles i Rummet bag ved og over Grisen. Over Grisen var noget Tømmerværk med hullede Træflager, hvorpaa Støben bredtes ud, naar den skulde tørres.

For at Malten samtidig med Tørringen kunde blive paavirket af Røgen og faa den brune Kulør, blev der fyret med grønt Træ, væsentligst El, og det var ikke altid morsomt at være Fyrmester, da Røgen fyldte hele Huset og til Tider gjorde det næsten umuligt at opholde sig inden Døre saa længe, til man fik lagt nye Knuder paa Ilden. Hver Morgen før der blev fyret op, blev Malten vendt paa Flagerne, saa den øverste vaade eller fugtige Malt kom nederst. Naar den var helt tør, blev den »slaaet ned«, fyldt paa Sække og kørt hjem, hvorefter den som Regel gemtes hen i gamle Standkister, der stod paa Loftet paa et tørt Sted i Nærheden af Skorstenen.

Der kan maaske her være Grund til at nævne, at Folk, der ikke havde Part i noget Kølleshus, tørrede deres Malt i Skorstenen. Den aabne Skorsten

egnede sig godt til at lægge et større Baal af grønt Brænde paa. I hele Skorstenens Vidde og antagelig i Højde med Sodstangen lagdes en vandret Flage af flækkede Hasselkæppe, og paa denne Flage anbragtes Støben. Hvordan Tørringen iøvrigt foregik, kender jeg ikke. Jeg vil mene, at der gik en Del Korn til Spilde, idet de Kærner, der gik igennem Flagen, jo nødvendig maatte havne i Ilden.

I mit Hjem blev der lavet Malt et Par Gange om Aaret. Det hjemmebryggede Øl staaar endnu for mig som en Drik, der efter min Smag staaar uovertruffen, naar det da var en Husmoder, der forstod sin Kunst.

Saa vidt jeg ved, har der været noget om, at man ikke skulde tage det saa højtideligt med, hvad der blev sagt i Kølle og Smedie, og der blev gerne fortalt en Del paa disse Steder. Naar min Fader ofte en Efteraarsaften, naar der var nogenlunde Træk i Grisen, tilbragte Tiden mellem to Fyringer i Køllen, kom ofte nogle af Bymændene for at hovro ham. Saa fortaltes der Historier, og det er nok muligt, at der var enkelte iblandt, der just ikke egnede sig for Ribe Ret. Jeg kender desværre ikke ret meget af, hvad disse gamle Bønder fortalte hinanden, men jeg har da hørt, at Køllehuset tidligere ofte var Gæstehjem for omvankende Landevejsriddere og andre hjemløse Eksistenser. Mulig har der været lidt Varme fra Malttørringen, og i alle Tilfælde fik de da Tag over Hovedet for en Nat. En tidlig Efteraarsmorgen kom saaledes en Taterkvinde ud fra Byens Køllehus. Hun havde i Nattens Løb født et Barn derinde, og var nu allerede klar til at fortsætte sin Vandring. Barnet havde hun i »Rygsækken«, og man fik i det hele taget ikke Indtryk af, at »Begivenheden« havde taget synderligt paa hende. Den Slags Hændelser tødede ikke saa meget for disse Naturmennesker.

I de sidste Aar, der var Køllehus i Byen, havde det saa vidt vides ikke liggende Gæster, naar undtages Rotterne. I den Tid, da der ikke tørredes Malt om Sommeren, blev Huset gerne befolket af en ret talrig Stamme af disse firbenede Skadedyr. Den, der først skulde have Malt paa Køllen om Efteraaret, havde et stort Arbejde med at faa alle Rotternes Smuthuller og Gange stoppet.

Samtidig med at Malten tørredes, benyttedes ogsaa Lejligheden til at faa Husets Beholdning af saltede Sulevarer røget. Paa Bjælkerne, der bar de Flager, hvorpaa Malten tørredes, var anbragt en Række Søm eller Spiger, og paa dem hængtes saa Svineborster, Skinker, Faarelaar, Faaresider og Pølser til Røgning medens Malten tørredes. Der var jo ingen Mangel paa Røg inde i Rummet ved »Grisen«, hvor Sulevarerne hang. Derimod mindes jeg, at Fyrmesteren skulde have sin Opmærksomhed henvendt paa, at der ikke blev for varmt, saa Kødet blev halvstegt. Efter Røgningen opbevaredes Sulevarerne ofte sammen med Malten i de gamle Standkister paa Loftet, Kødet var dækket med Malt og saaledes beskyttet mod nogle Smaafluer, der — trods Salt og Røgning — alligevel vilde lægge deres Æg og udklække deres Yngel i Sulet.

For Køllehusedøren var som anført Laas, men det staaar for min Bevidsthed, at den Laas, der skulde holde uvedkommende Personer ude, var mildest talt noget skrøbelig. Jeg kan ikke frigøre mig for den Tanke, at det vilde have være overmaade let for bjergsomme Mennesker paa en nem og billig Maade at faa sit Spisekammer forsynet med Sul til Brødet. Jeg har imidlertid aldrig hørt, at der blev stjaalet fra Køllen. Var Folk mon den Gang mere ærlige end nu?

Stednavne i Framlev Herred.)*

Af Kristian Hald.

Til det ældste Navnelag i Herredet hører formodentlig Sognavnet Galten (1361 [Afskr. 1606 ÆDA I p. 250] Galtenn), der er af samme Oprindelse som Herredsnavnet Galten i Randers Amt (Valdemars Jordebog 1231 Galtænheret). Sidste Led antages i Almindelighed at være Ordet Tun »Indhegning«, som vi har i Søften og andre østjydske Stednavne og i usammensat Form i det sjællandske Herredsnavn Tune. Forleddet er ifl. Svend Aakjær (Danske Studier 1922 p. 35) Ordet Galge i dets oprindelige Betydning »Stang«; hele Navnet skulde altsaa betyde »Indhegning med Stavgærde«. Mindre sandsynlig er Oluf Niensens Forklaring, hvorefter første Led skulde være et Personnavn Galli (Blandinger udg. af Universitets-Jubilæets danske Samfund I p. 244 f.).

Ældgammelt er sikkert ogsaa det usammensatte Sognavn Stjær (²⁸/₁₁ 1326 Aarhusb. p. 449 Styærdhæ; ¹⁹⁷/₁ 1480 Stjær; ¹¹/₁₀ 1508 Stiere, Stierdhe; Mandtal 1610 Stiarde), et Navn der tilsyneladende staar helt isoleret indenfor det danske Omraade. Den stedlige Udtale »Stjah« og de gamle Skrivemaader viser, at Navnets gammeldanske Grundform maa være et Stiarthæ. Det er muligvis nærbeslægtet med (Aflydsform til) det oldnordiske Ord stord, der forekommer i flere danske Stednavne, hvor det betyder saadan noget som »Kratskov«. Den samme Betydning kunde tænkes at foreligge i Navnet Stjær; adskillige Marknavne i Byen vidner om gammel Skovbevoksning.

Et andet gammelt, usammensat Stednavn ligger til Grund for første Led i Sognavnet Skivholme. I et Dokument af ¹⁸/₁₁ 1335 (Aarhusb. p. 484) omtales en Gaard i Holme i Skydhæ Sogn. Landsbyen har altsaa oprindelig heddet Holme alene, men hertil har man senere knyttet det oprindelige Sognavn »Skydhæ«, antagelig til Adskillelse fra et andet Navn paa -holm i

*) Denne Oversigt over Framlev Herreds Stednavne er udarbejdet efter samme Plan som de tidligere Oversigter over Stednavne i andre Herreder i Østjydske Hjemstavn 1936, 1938, 1940 og 1943, og Materialet er ligesom tidligere hentet fra Stednavneudvalgets Arkiv. Af Forkortelser er anvendt Aarhusb. for Aarhus Kapitels Brevbog i Scriptorum Rerum Danicarum VI og ÆDA for Ældste danske Archivregistraturer samt Matr. for Matriklerne i Rigsarkivet. De fleste Navne i Framlev Herred er behandlet i Peter Skautrup og Søren Haugstrup Jensens Afhandling om Aarhusbygdens Stednavne i Aarhus gennem Tiderne Bd. I., hvortil der her henvises een Gang for alle.

samme Sogn, det forsvundne Bøstholm, som omtales ndfr.*). Formen Skydhæ forekommer iøvrigt allerede ²⁹/₁₂ 1304 (Aarhusb. p. 449), og endnu ¹⁷/₈ 1495 kaldes Sognet Skyde; først ¹²/₈ 1495 (Afskr.) forekommer S sammensætningen Skydeholm. Et Minde om det gamle usammensatte Navn har vi muligvis i et Marknavn Scydagerre i Herskind Nørremark, der nævnes i Markbogen fra 1683. Da de middelalderlige Kilder altid skriver Navnet med y, kan det sikkert ikke, som man har ment, have noget at gøre med det oldnordiske Ord skid »kløvet Træstykke«, der indgaar i flere andre Stednavne, hvor det sigter til Indhegninger. Det maa snarere sammenstilles med første Led i det fynske Sognavn Skydebjærg i Baag Herred (1393 Schydebyergh), der formentlig indeholder et Ord, der betyder »Fremspring« el. lign., og som er afledt af Roden i Verbet skyde (altsaa egentlig »noget udskydende«; jfr. det beslægtede Skød i f. Eks. Skødshoved).

Gammelt er sikkert ogsaa det usammensatte Navn Rind, der ligger til Grund for Sognavnet Storrind (1396 [Afskr. 1476 ÆDA I p. 8] Rind) og for Lillering i Framlev Sogn (¹⁹/₄ 1313 Aarhusb. p. 421 Lidærind; ¹⁹/₁₆ 1408 Aarhusb. p. 475 f. Litlæ Rind). Rind er samme Ord som det norske rind, der betyder »Jordryg«, og sigter til de store Bakkedrag paa Stedet. Samme eller et nærbeslægtet Ord har vi sikkert i Rønde ved Kaløvig (se Østjydske Hjemstavns 1936 p. 160). Et usammensat Navn, som rent umiddelbart kunde gøre Indtryk af at være af høj Ælde, nemlig Klank i Galten Sogn, er derimod som Bebyggelsesnavn af ganske ny Oprindelse, men det maa vel være et gammelt Marknavn paa Stedet. I saa Fald er det sandsynligvis identisk med det norske Ord klank, der betyder »Klump« og sigter til en lille Forhøjning el. lign.

De gamle Endelser -ing og -hem (-heim) er hver repræsenteret ved eet sikkert Eksempel. Sognavnet Skørring (⁸/₂ 1335 [Afskr. i Anne Krabbes Kopibog] Schyrring, Bækeschyrring); 1348 [Afskr. 1606 ÆDA I p. 246] Skøringh), har sikkert en Parallel i et andet østjydske Sognavn, Skørring i Sønderhald Herred (¹⁴/₄ 1477 Skøringh) og muligvis i det lollandske og falsterske Skørringe; det falsterske Navn skrives i Valdemars Jordebog 1231 Skythringy. Grundordet er næppe et Personnavn, men et Ord der betegner et eller andet Terrænforhold. Hvis de østjydske Navne kan skilles fra det falsterske, foreligger der den Mulighed, at de kunde indeholde samme Ord som det oldhøjtyske scorra, der betyder »stejl Klippe«; et tilsvarende Ord indgaar i engelske Stednavne. Betydningen vilde passe godt paa det bakkede Terræn ved Skørring. Endelsen -hem indgaar i Sognavnet Borum (²³/₁₁ 1326 Aarhusb. p. 449 Bardhom; ¹⁸/₁₁ 1335 Aarhusb. p. 483 Bardhum). Forleddet er et gammeldansk barth, samme Ord som oldnordisk bard »Rand, Kant«, der ofte forekommer i norske Stednavne, hvor det bruges om Kanten af et

*) Bøstholm stødte op til Skivholme By, thi ¹²/₈ 1495 gjorde Sandemænd Markskel mellem Bøstholms Mark og Skydeholms Mark.

Fjæld eller en Fjældafsats. Her sigter Navnet til høje, tildels stejle Bakkedrag. Af uvis Oprindelse er Labing i Framlev Sogn. Det skrives ¹⁸/₉ 1336 Labum, hvilket kunde tyde paa, at Endelsen oprindelig var -hem, men Dokumentet er kun bevaret i en Afskrift af Bircherod fra 1684, der indeholder flere forskrevne Navneformer; i Aarhus. p. 469 skrives Navnet Laban ²⁸/₈ 1427, og ¹⁹(?)₁ 1480 forekommer den moderne Form Labing.

Et bemærkelsesværdigt Træk ved Framlev Herreds Stednavne er, at der i den østlige Del af Herredet findes en lille Gruppe paa tre Navne med Endelsen -lev, en Navnetype, som man i Almindelighed er enig om hører hjemme i Folkevandringstiden og betegner gamle Høvdingesæder. Ordet Lev, der findes i alle de gamle germanske Sprog, maa betyde saadan noget som »Arv, Efterladenskab«, og Forleddene i Lev-Navnene er Navnene paa de Mænd, der engang har ejet de paagældende Landsbyer og ladet dem gaa i Arv til deres Efterkommere. De store Forandringer, som Navneskikken er undergaaet i Aarhundredernes Løb, bevirker, at relativt faa af de Personnavne, der indgaar i -leverne, kan genfindes i senere Tid paa Runestene eller i skrevne Kilder fra Middelalderen. I Herreds- og Sognavnet Framlev (Valdemars Jordebog 1231 Framlefheret; ¹⁸/₁ 1310 Aarhus. p. 458 Framleff) indgaar der vistnok et Mandsnavn Frami. Selve Navnet er ellers ukendt, men et Navnelid Fram- indgaar i mange germanske Personnavne, bl. a. i Framarr, der forekommer som Navn paa opdigtede Personer i den oldnordiske Litteratur og indgaar i det danske Stednavn Frammerslev paa Mors. Frami maa snarest antages at være en Kortform (Kæleform) til et saadant sammensat Personnavn. I Hørslev i Framlev Sogn (¹⁹(?)₁ 1480 Hørsløff) er Forleddet maaske det Mandsnavn, der forekommer en enkelt Gang paa en svensk Runesten fra Sødermanland i Formen Haur. I Sognavnet Harlev (Øm Klosters Krønike i Gertz, Scriptorum minores II p. 169, 174 Hathelēf; ¹³/₁ 1480 Harløff) er Forleddet et Mandsnavn Hath eller et nærbeslægtet Hathi; i første Tilfælde kunde det være samme Navn som det oldnordiske Hødr, Navn paa en af Aserne.

Af Navne paa -sted, der vistnok i det væsentlige tilhører Folkevandringstiden ligesom -lev, har Herredet ingen i Nutiden, men det forsvundne Bøsthholm i Skivholme Sogn er efter alt at dømme sammentrukket af et ældre Bøgestedholm. Navnet skrives ⁴/₁₂ 1305 (Aarhus. p. 489) Bøki statholm, og denne Form maa være den oprindelige, selv om den sammentrukne Form optræder i Dokumenter fra samme Tid (²⁰/₁₂ 1304 Aarhus. p. 449 Bøsthholm, Bøsthholm, Bøsthholm; ³⁰/₃ 1305 Aarhus. p. 450 Bøsthholm). Forleddet er Ordet Bøge, gammeldansk bōki »Bøgebevoksning«.

En gammel Sammensætning paa -høj er Sognavnet Sjelle (²⁸/₅ 1308 Sielloue; ²³/₁₁ 1326 Aarhus. p. 449 Seleg; ²⁴/₄ 1340 Aarhus. p. 489 Sielugh). Efterleddet sigter antagelig til en Gravhøj, og Forleddet er vistnok, som i mange andre Navne paa -høj, et Personnavn, nemlig det gamle Mandsnavn Sialfi,

der forekommer paa svenske Runestene og en enkelt Gang i et dansk Dokument fra det 13. Aarhundrede (Præsten Sælue i Vorgod, nævnt i Ribe Olde-moder 1266). Det vilde være fristende at tænke sig, at Højnavne, der er sammensat med Personnavne, indeholder Navnene paa de Mænd, der er gravlagt i de paagældende Høje, men det er vistnok kun undtagelsesvis Tilfældet, idet der er mange Eksempler paa, at ikke blot Høje frn Jernalderen, men ogsaa Sten- og Broncealderhøje bærer Navne, hvis første Led er et Mandsnavn, der kendes fra Vikingetiden eller Middelalderen.

Andre gamle Navne fra Tiden før Vikingetogene er formodentlig H e r s k i n d i Skivholme Sogn (1506 [Afskr. 1606 ÆDA I p. 251] Hierslundt; Mandtal 1610 herschinnd) og H ø v e r i Storning Sogn (1398 [Afskr. 1476 ÆDA I p. 8] Høffre; ²⁸/₅ 1492 Høffre), selv om deres Alder ikke kan bestemmes med blot nogenlunde Sikkerhed. Sidste Led i Herskind er vel oldnordisk kind »Slægt«, der synes at indgaa i enkelte andre Stednavne, og Forleddet er muligvis et Personnavn. Tolkningen af Høver er helt usikker; Endelsen kunde maaske være det -ræth, der indgaar i andre østjydske Navne paa -er, f. Eks. Beder og Odder, men Betydningen er uvis.

Af Navne fra Vikingetiden eller de nærmest foregaaende Aarhundreder findes der i Herredet tre Navne paa -by, Sognavnet S k o v b y (Pavebrev ¹⁷/₇ 1253 Scobi; ²⁸/₁₁ 1326 Aarhus. p. 449 Skogby), Gaardnavnet H ø j b y i Framlev Sogn (1398 [Afskr. 1476 ÆDA I p. 8] Højby) og Landsbynavnet S k i b b y i Harlev Sogn. Skibby nævnes i Formen Skybya i det lille Helgenskrift fra det 14. Aarh. om den hellige Niels af Aarhus Liv og Mirakler (Gertz, Vitæ sanctorum Danorum p. 404 f.) og er sikkert sammensat med Ordet Skib. Da Byen blev grundlagt, har Aarhus Aa formodentlig været sejlbar for smaa Fartøjer op til Skibby. Højby, der nu er en Gaard, var oprindelig en Landsby; i Markbogen fra 1683 hedder det, at den er »en ødeby som ingen kand mindis, at der er staaed nogen Huuse . . . marchen Liger Ehlers i mellom Frambløf og Haarløf Marcher«. Høj har ligesom i Sjelle Betydningen Gravhøj, og ifl. Trap har der ligget en lille Gruppe Gravhøje her; i svenske Love fra Middelalderen bruges Højby (høgha byr) som Fællesnavn om en By, der har været bebygget lige fra hedensk Tid.

I Sammenligning med de fleste østjydske Herreder er Framlev Herred paafaldende fattigt paa Navne paa -torp. Kun tre af dem har holdt sig til Nutiden: det usammensatte T e r p i Skivholme Sogn (²⁸/₈ 1427 Aarhus. p. 469 Thorp), S n a s t r u p i Framlev Sogn (1398 [Afskr. 1476 ÆDA I p. 8] Snalstrup; ¹¹/₁ 1460 Snalstrvp; ¹⁹⁷/₁ 1480 Snastrup) og T a a s t r u p i Harlev Sogn (¹⁹⁷/₁ 1480 Tostrup). Til Tostrup skal maaske henføres Navneformen Torstenstorp, der forekommer i et meget gammelt Dokument af ²⁴/₃ 1207 (Aarhus. p. 389), og i saa Fald er Navnet sammensat med det almindelige gammeldanske Mandsnavn Thorsten; jfr. Høje-Taastrup i Smørum Herred, der endnu 1320 skrives Thorstenstorp, men allerede 1335 sammentrækkes til

Thorstorp. Hører den nævnte Form ikke herhen, kan ogsaa Mandsnavnet Tosti komme i Betragtning. Snastrup er af samme Oprindelse som det sjællandske Sognavn Snostrup i Ølstykke Herred ($\frac{9}{11}$ 1290 Snaldstorp), hvor der ligesom i Snastrup er faldet et l bort foran s. Forleddet er vistnok et Mandsnavn af samme Oprindelse som det oldnordiske Tilnavn Snældr, der antages at indgaa i et Par norske Gaardnavne (se nærmere Danmarks Stednavne II p. 123). Af forsvundne Torper er der et usammensat Terp i Galten Sogn (1329 [Afskr. 1606 ÆDA I p. 251] Galtenthorp), som vi har et Minde om i Markbogen fra 1683, hvor der under Galten Søndermark omtales »et Fald kaldis Terp«. Desuden har der været en Bebyggelse Ilstrup i Harlev Sogn (kun i Matr. 1664 i Forbindelsen Ilstrup march) og et Trolldrup i Skivholme Sogn ($\frac{7}{2}$ 1311 Aarhusb. p. 447 Trolldorpmark; c. $\frac{22}{7}$ 1319 Aarhusb. p. 485 Throldorp). »Trolleborg eller Trollerupgaard« skal ifl. Traditionen have ligget i Skivholme Skov ved Lading Søes Sydvestbred, hvor der findes et middelalderligt Voldsted (Trap 4. Udg. VII p. 207). Navnet er af samme Oprindelse som Trollerup i Nørup Sogn, Torrild Herred, og Forleddet er Tilnavnet Trolle, oldnordisk Trolli, der i Danmark kendes som adeligt Slægtsnavn; mindre sandsynligt er det, at der foreligger et Øgenavn »Troldeenes Torp«. I Ilstrup synes første Led at være et Mandsnavn identisk med oldnordisk Igull, gammelsvensk Ighil, Ighul.

Af Bebyggelsesnavne, som direkte vidner om Skovbevoksning, er der kun Tarskovmølle i Harlev Sogn (Matr. 1664 Tarschoumølle), hvis første Led er af ukendt Oprindelse; den ældre Udtale paa Stedet er »Taahskmøll«. Derimod har vi Vidnesbyrd om gammel Skovrydning i Navnet Røde i Skørring Sogn (1403 [Afskr. 1606 ÆDA I p. 252] Ruude, Rutte), der ligefrem betyder »Rydning«, og formodentlig ogsaa i det forsvundne Navn Brinne i Skivholme Sogn ($\frac{10}{3}$ 1305 Aarhusb. p. 450 Brinnemark; $\frac{9}{3}$ 1311 Aarhusb. p. 48 Brynnæ). Brinne er antagelig beslægtet med Ordet brænde, og sigter altsaa til, at Jorden er ryddet ved Afbrænding. Om denne særlige Dyrkningsmetode, det saakaldte Svedjebrug, der mange Steder spiller en stor Rolle i det mere primitive Landbrug, har vi adskillige Minder i danske Stednavne.

Af ubestemmelig Alder, men snarest fra Middelalderen er et Navn paa -balle, det forsvundne Græsballe i Galten Sogn (1343 [Afskr. 1606 ÆDA I p. 244] Greiszballe) og Navnene paa -holm(e), hvoraf Skivholme og Bøstholm allerede er omtalt. Endelsen indgaar desuden i Harlevholm i Harlev Sogn ($\frac{22}{7}$ 1319 Aarhusb. p. 484 Hathleholm). Alle tre Navne er dannet ved, at man har føjet -holm til et ældre Stednavn, saaledes som det hyppigt er Tilfældet i Østjylland.

Ordet Bol, der oprindeligt synes at betyde en »Helgaard«, indgaar i Navnet Hørslevbol i Framlev Sogn (Matr. 1664 Hørsløff boell, Navn paa tre Gaarde), og Endelsen -gaard forekommer i nogle Navne, der gaar tilbage til Middelalderen: Gammelgaard i Storring Sogn (1467 [Afskr. 1606 ÆDA I

p. 236] Gammelgaardt), Hørslevgaard i Framlev Sogn (¹⁹⁷/₁ 1480 Hørsløffgaard), Lundgaard, det nuværende Kristinedal, i Skovby Sogn (²¹/₁ 1508 [Afskr.] Lundgaard), Sjelle Skovgaard, det nuværende Vedelslund, i Sjelle Sogn (1465 [Afskr. 1558 ÆDA II p. 61] Selloff Skouffgaard) og Vorgaarde i Framlev Sogn (1475 [Afskr. c. 1568 Adelige Brevkister p. 41] Wordgaardt). Det sidste Navn er sammensat med Ordet Ore, gammeldansk wara «Overdrev». Desuden i enkelte forsvundne Navne: Kær(s)gaard i Galten Sogn (1488 [Afskr. 1606 ÆDA I p. 250] Kiergordt; 1497 [sts. p. 253] Kiersgaard), Rivegaard i samme Sogn (1438 [Afskr. 1606 ÆDA I p. 250] Riffue go(r)dtz Jord) og Søgaard uvist i hvilket Sogn (1489 [Afskr. 1606 ÆDA I p. 251] Søgaardt). »Rifgaard« omtales som øde i Markbog 1683 (»en hal gaards Øde jord . . . findisz Jngen Bøggsted till«).

Karakteristisk for Framlev Herred er det overordentllg store Antal Stednavne, der tilhører det ældre og ældste Navnelag, hvorimod Torper og andre relativt unge Navne spiller en meget ringe Rolle. Opdyrkningen maa allerede før Vikingetiden have været saa vidt fremskredet, at der kun blev ringe Plads til nye Bebyggelser. De faa Torper omfatter henved en Fjortendedel af Herredets Hartkornsmængde, mens de i Naboherredet mod Vest, Gern, omfatter over en Femtedel af Hartkornet.

Da Peder Nielsen i Pindsmølle kastede Sten efter sin Rival.

Den 27. Marts 1664 var Jens Hovmand fra Labing i Følge med Rasmus Møller i Bodilmølle paa Vej til sin Trolovelse. Da de kom kørende forbi Pindsmølle, kastede Møllerens Søn, Peder Nielsen, en Sten ud af Møllen og ramte Jens Hovmand med den, saa han fik Saar og Skade paa sit Kindben.

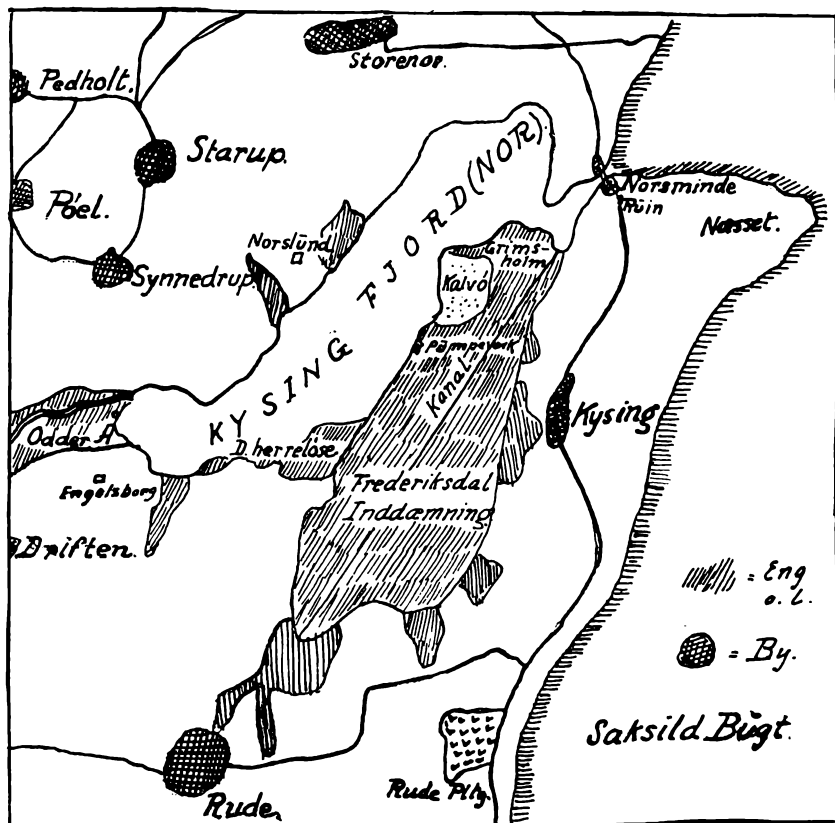
Syn paa Beder Kirke.

19. Juni 1664 blev Beder Kirke synet. I Kirken var der ingen Messehagel, ingen Lys, ingen Alterdug, ingen Salmebog, Gradualen var sønderrevet, Altertavlen var gammel og Stafferingen affaldet, Skriftestolen raadden og formuldet, Klokkeren i Taarnet vil bindes med Jern, og Lænken i Klokkeren er i Stykker og vil forbedres med mange Led, o. s. v.

En Hestehandel, som Sælgeren fortrød.

I December Maaned 1663 havde Jens Sørensen i Fløjstrup købt og redeligt betalt en brun Hest af Jens Rasmussen og drukket Lidkøb paa Handelen. Ikke desto mindre trængte Jens Rasmussen nogle faa Dage derefter ind i Jens Sørensens Gaard, tog med Magt Hesten ud af Stalden, slog Dør og Vægge ned og slog og stødte Jens Sørensen og hans Kone fra den ene Væg til den anden.

Poul Rasmussen.

Fjorden ved Norsminde.

Fugle ved Kysing Fjord.

Af Sigfred Knudsen.

Ved Handelspladsen og Havnen Norsminde er der bygget en Bro over det ganske smalle — kun aabrede — Udløb af Kysing Fjord eller Norsminde Fjord, som den ogsaa kaldes. Et andet Navn, som næppe bruges saa meget, som de to førstnævnte er Kysing Nor, endda det vel er det rigtigste, da »Nor« jo er Betegnelsen for en mindre Indskæring med et smalt Udløb — eller Indløb, om man vil.

Lærer Aage Bundgaard Pedersen, som har boet i Kysing en halv Snes Aar og kender Egnen særdeles godt, har venligst stillet sin Viden om Egnen og sine meget interessante Notitser om Fuglelivet ved Kysing Fjord til min Raadighed, hvorfor jeg her bringer min bedste Tak. Lærer Bundgaard Pedersen er meget fugleinteresseret og ivrig Jæger; næppe nogen kender Enkelthederne i Fuglelivet bedre end han. Angaaende Norets Navn skriver Lærer Bundgaard Pedersen: »Lokale taler kun om Fjorden og Havet. I Fjorden (det inddæmmede) paa Fjorden (Vandfladen). Jeg vil hævde, at Kysing Fjord ikke alene er det rigtige Udtryk for det inddæmmede Areal, men ogsaa for Vandfladen. Generalstabens Maalebordsblad kalder Vandfladen for Kysing Fjord. Traps: Danmark taler om Kysing Nor; men det medfølgende Kort kalder Noret inden for Broen for Kysing Fjord«.

Fig 1. Parti fra Kysing Fjord, Aksel Knudsen fot.
set fra Vindmotoren mod Højdedraget Nord for Fjorden.

Noret danner Skel mellem Ning Herred N. for og Hads Herred S. for; men den Del af Noret og de tilstødende Arealer, som her vil blive omtalt, hører til Saxild Sogn i Hads Herred. Noret har været meget større tidligere idet c. 145 ha: Frederiksholms Inddæmning er tørlagt i nyere Tid.

En Del af Arealet S.Ø. for Noret har man kaldt: Det herreløse, og det var tidligere Genstand for megen ukontrolleret Jagt til stor Skade for den rige Fuglebestand. Nu er disse Arealer og hele Noret fredet og udlagt som Fuglereservat foreløbig i en Aarrække og, skønt Fredningen kun har varet 2—3 Aar, er Virkningen stor allerede. Om disse Forhold meddeler Lærer Bundgaard Pedersen: Det var Sognejagtforeningen herude, der tog Initiativet til Kysing Fjords Fredning. Lodsejerne mener, at de har Jagtretten i »det herreløse«, medens Fiskerne i Norsminde hævder, at Jagten er fri. For at faa en Ende paa Striden meldte Lodsejerne et Par Aarhus-Jægere for ulovlig

Fig. 2. Ryle, Hvidklirer, Rødben og Dværgterner.

Jagt derude. Ved Vestre Landsret blev de imidlertid frifundet, idet de til sidst pure nægtede at have drevet Jagt i »det herreløse«. Frifindelsen førte til et Skyderi af den anden Verden, der var aldrig Ro. Saa kom Fredningen.

For mere end 100 Aar siden blev »Fjorden« inddæmmet. *) Den blev da græsklædt. Græsset trivedes godt, skønt det hver Vinter var dækket med Vand (fersk). I Marts-April pumpedes Vandet ud, og fra Midten af Maj til Mikkelsdag ($\frac{29}{9}$) tjente »Fjorden« som Græsgang for Omegnens Kreaturer under en Opsynsmands Tilsyn. For godt en Snes Aar siden begyndte den egentlige Kultivering. »Fjorden« holdtes saa nogenlunde tør om Vinteren, først ved Hjælp af en Dampmaskine (som de gamle omtaler med Ærbødighed) senere af en Vindmotor, der dog maatte suppleres med en Elektromotor for at kunne klare Arbejdet. Men nu gik Græsset ud, det kunde ikke undvære Vinteroversvømmelserne; Pløjningen begyndte og — Fuglelivet havde faaet et Grundskud«. Tæt ved Norsminde Bro ligger Ruinerne af en Kirke (»Meden Kirke«), som efter Sagnet blev ødelagt under Svenskekrigen 1658—60.

En Del af de til Noret stødende Arealer er indhegnede Fenner, bevokset med ret korte, men tætte Skrandgræsser, iblandet forskellige Strandurter, især Strand Malurt er dominerende. Det ser smukt ud, men Ejerne er dog helst fri for den. Den Slags Fenner er i det tidlige Foraar, endnu før Kreaturerne sættes ud, eftersøgt af Sædgæs, der i talløse Skarer drager hen over Danmark paa Træk hjem til deres Rugepladser højt mod Nord. Man ser som Regel ikke meget til dem, da de er svært morgenduelige, men deres Efterladenskaber røber dem. Ogsaa andre Fuglearter ynder at opholde sig i disse Fenner, især paa Halvøen Grimsholm og Dele af Kalvø, eller i Strandkanten udenfor, ikke alene om Foraaret, men hele Sommeren og Efteraaret igennem. Af disse skal først nævnes Viben, som vel findes overalt ved Noret og yngler i de tilgrænsende Enge og Marker. I Sensommeren, naar de har flokket sig, kan man se dem i store Skarer — som oftest sammen med andre Arter — paa Markerne ned mod Noret eller i de fladvandede Sumpe. Rødbenen (Fig. 2) er en af de Arter, der ses sammen med Viberne; dog er denne urolige, men smukke Fugl langt fra saa talrig som Viben. Dens Slægtning Hvidkliren, der er noget større (se Fig. 2), lysere og har grønne Ben, har jeg af og til set ved Noret. Lærer Bundgaard Pedersen meddeler, at Hvidklire, Sortklire, Mudderklire og Svaleklire forekommer hyppigt paa Træk. Om Hvidkliren en der flere Gange i Faglitteraturen meddelt, at den er fundet ynglende her i Landet, men noget absolut

Fig. 3. Hørssegøg. (Dobbelt Bekkasin).

*) Foretagendet blev iværksat i Begyndelsen af 1830erne af den daværende Ejer af Møesgaard i Forbindelse med nogle Gaardmænd i Kysing By. Omtrent Halvdelen af Noret eller 3—400 Tdr. Land blev indvundet. (J. B. Krarup: Landbrugets Udvikling i Danmark I. 1885, p. 111).

Fig. 4. Strandhjejler.

sikkert Redefund kendes endnu ikke. Et Par unge Aarhus-Ornithologer mener bestemt at have fundet en Hvidklirerede ved Noret. Den indeholdt 4 Æg og var, som Skik er hos denne Fugl, anbragt ved Siden af en stor Sten i Vandkanten (se Fig. 8). Der kom imidlertid nogle Dage med stærk Regn og Blæst, hvilket havde en Oversvømmelse til Følge, og Reden blev ødelagt, saa da Stedet en Uges Tid efter besøgte for bl. a. at fotografere Reden, var der intet tilbage af den. Ryle (Fig. 2), Stor Præstekrave og Hørsegøg (Dobbelt Bekkasin) (Fig. 3), hører til de faste Beboere. Af de første ses store Flokke paa Rast i Træktiden; de ynglende Fugles Antal er derimod ikke særlig stort.

Fig. 5. Opflyvende Storspove.

Fig. 6. Klyde.

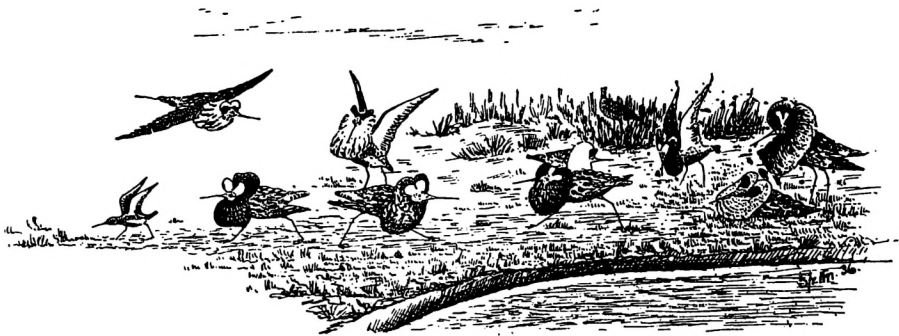

Fig. 7. Brushaner i Kampleg. I Baggrunden ses en Hun i Græsset. Til venstre jages en nysgerrig Ryle bort.

Stor Præstekrave er der mange af ved Noret, især i den Del, der ligger nærmest ved Havet. De sandede og stenede Marker omkring Udløbet er Rugeplads for mange Par og der er ofte Lejlighed til at se de Tossedreger, denne lille Vader finder paa for at bortlede Opmærksomheden fra Æg eller Unger. Vandhønsene er repræsenteret af Blishønen og Rørhønen, der dog kun er retfaatallige efter de haarde Vintre, vi nylig havde. Før dem var navnlig Blishønen meget talrig. Saaledes synes det ogsaa at være gaet med Lappedykkerne, der nu aldrig ses; tidligere var især Dværglappedykker talrig. (Aa. B. P.)

Maagefuglene er stærkt repræsenteret i og ved Noret. De to store Maager: Svartbagen og Sølvmaagen — de kaldes ogsaa med et Fællesnavn: Gaasemaager — ses saa godt som altid og ofte i stort Antal. Deres vidtlydende, gøende Skrig, hører til de hyppigste Lyde paa Noret. Ogsaa Stormmaagen ses hyppigt, men er dog ikke nær saa talrig som Hættemaagen,

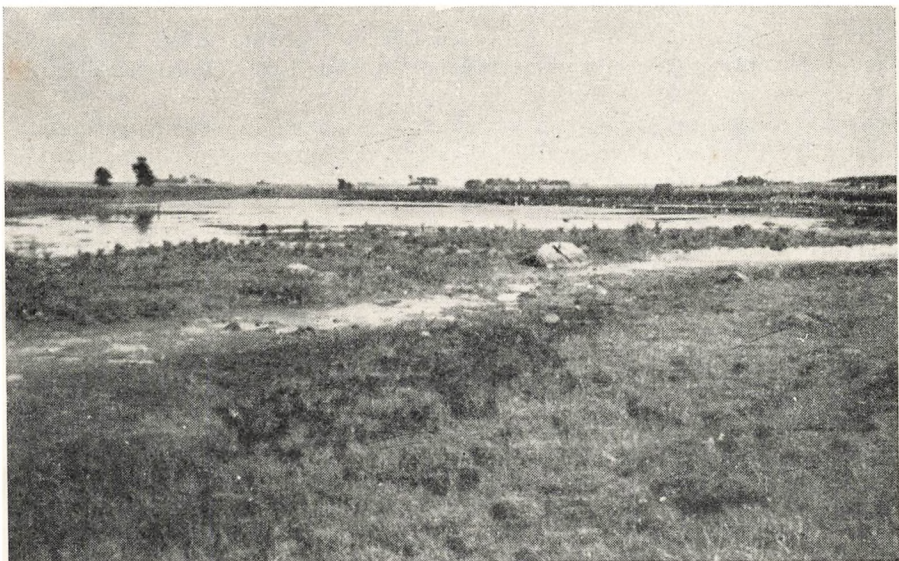

Fig. 8. Fra „det herreløse“.

Aksel Knudsen fot.

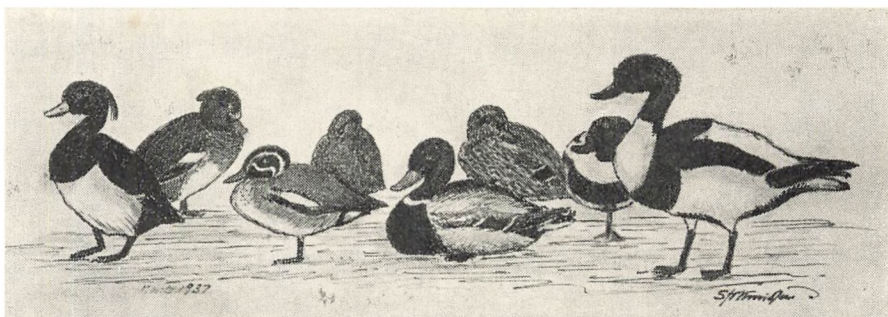
Fig. 9. Smaaholmene, hvor Klyderne havde Rugekoloni. Tagrørskove i Baggrunden.

Aksel Knudsen fot.

der har Ynglekoloni i »det herreløse« og maaske flere andre Steder ved Fjorden. Af Terner ses mest Havterne, Fjordterne og den lille Dværgerne, let kendelig paa sin ringe Størrelse og sin hvide Pande. (Fig. 2).

I Træktiderne gæstes Noret nu og da af Sangsvane-Flokke. Den lave Vandstand og Rigelighed af Fødeemner tiltaler dem. Det er et smukt Syn at se de store, skønne Fugle i Flugt lavt over Noret. De flyver ofte Side om Side og danner derved et langt, hvidt, bølgende Baand.

Vadefugle, som gæster Norets Bredder og Engene, men som ikke hører til de faste Beboere. er der til Tider en Del af. Jeg kan nævne Islandsk Ryle, der nu og da ses sammen med almindelige Ryler, Mudderkliren, der især ynder dyndede Partier, og Svalekliren. Den 4. August 1945 saa jeg mange af denne Art i Klydeomraadet. Disse smaa Vadere er overordentlig dygtige Flyvere, og da de tillige har omtrent samme Fordeling af mørke og hvide Farver som Bysvalen, forstaar man, at Navnet passer godt. De

Fig. 10. Nogle Kysing Fjord Ænder. Fra venstre Troldand, Krikand, Graaand, Gravand. Hannerne forrest, Hunnerne bagest.

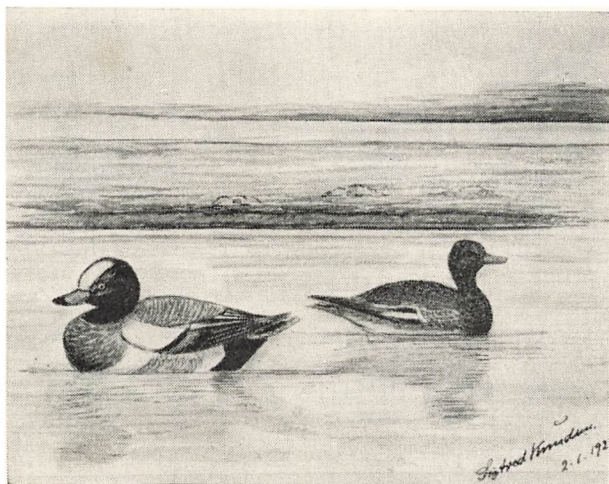

Fig. 11. Pibænder, Han og Hun.

tember blev der skudt et Eksemplar. Storspoven (Fig. 5) er saa stadig her, at jeg ikke vil blive forbavset, den Dag man konstaterer, at den ruger her ude. Jeg har set den i alle Foraars- og Sommermaaned. Den lille Regnsbove har jeg lige set neden for Skolen.

Storken er sjælden paa disse Kanter, men saadan er det jo efterhaanden blevet mange Steder, hvor den store, smukke Fugl ellers var almindelig, og i disse Egne skulde man dog tro, der var et fornemt Spisekammer for den. Hejren er derimod en stadig og hyppig Gæst i Noret. Der er ingen Kolonier i nærmeste Omegn, men et enkelt Par rugede i Rude Plantage og et Par paa Fellingborgs Grund sidste Aar (Aa. B. P).

De i ornitologisk Henseende interessanteste Fugle i Noret er Klyden (Fig. 6) og Brushanen (Fig. 7). De holder til i »det herreløse« (Fig. 8 og 9). Arealet her minder med den lange Dæmning og de store, sumpede, fladvandede Partier en hel Del om Bygholms Vejle i Thy, et Sted, hvor der findes et stort Antal af de to nævnte Arter rugende. Ogsaa enkelte andre Steder i det vestlige Jylland er der store Klydekolonier og mange Brushøns, men i Østjylland findes de to Fuglearter kun paa Øen Kareholm i Randers Fjord og saa her i Noret. Lærer Bundgaard Pedersen skriver om Klyderne i »det herreløse«: »I 1941 rugede her et Par Klyder, som fik 4 Unger. Derefter tiltog Bestanden. Størst var Antallet i 1944; da kunde man, efter at Ungerne var flyvefærdige, se en Flok paa en Snes paa Vingerne over »det herreløse«, mens samtidig mange var paa Jorden eller over andre Lokaliteter. Nu siger imidlertid Folk fra Overfjorden, (den sydlige Del), at hos dem har Klyderne ruget i mange Aar«. De to førnævnte Aarhus-Ornithologer fandt i Aar i Juni 7 Reder med 4 Æg i hver paa nogle bittesmaa Øer i de lavvandede Dam-

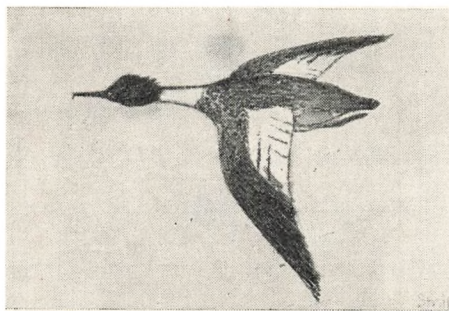

Fig. 12. Toppet Skallesluger. Han.

ygler mod Nord, men kommer her i Trækterne. Muligvis kanden findes rugende i Danmark.

Om nogle Fuglearter, som jeg ikke har stiftet nærmere Bekendtskab med ved Noret, vil jeg lade Lærer Bundgaard Pedersen berette: Strandhjejler (Fig. 4) har jeg skudt nogle Stykker af i »det herreløse«, Lille Kobbersnepe saa jeg sidste Aar først i Aug. ved Pumpestationen og i Sep-

me (Fig. 9) og ganske tæt ved var der en Hættemaagekoloni. Otte Dage senere besøgte de atter Stedet, og da var alle Klyde- og Maageæg borte; store Støvlespor i Dyndet fra Rede til Rede viste, at det ikke var Krager og andet »Rovtøj«, der havde været paa Spil. Da jeg besøgte Stedet d. 21. Juni, saa jeg 15 Klyder, der stadig holdt til i Nær-

heden af den ødelagte Koloni. Nu var ikke engang Rederne tilbage; det saa ud, som om en Oversvømmelse havde skyllet alt bort. Dette bekræftes af Lærer Aa. B. P., der skriver: »I Aar har der ingen Yngel været i »det herreløse«. En stærk Nordvestvind kom med et Højvande saa voldsomt, at det ødelagde Maagernes, Ternernes og Vadernes Reder. . . . der blev fundet en Mængde Maageæg i Fjordkanten ved »det herreløse«.

Nogle af de Klyder, jeg saa den 21. Juni, teede sig paa den ejendommelige Maade, som disse Fugle plejer i Parringstiden, idet de løb med sænket Hoved og Hals og med hængende Vinger omkring mellem hverandre omtrent som Brushanerne; men de er ikke nær saa voldsomme. Jeg haabede, at disse Lege kunde være Tegn paa, at de vilde lægge Æg igen, men ved et senere Besøg (d. 4. Aug.) konstaterede jeg, at dette ikke var Tilfældet. Der var nu kun 4-5 Fugle tilbage. Det vilde være skammeligt, om disse skønne og ejendommelige Fugle paa Grund af Modgang skulde tvinges til at forlade Noret.

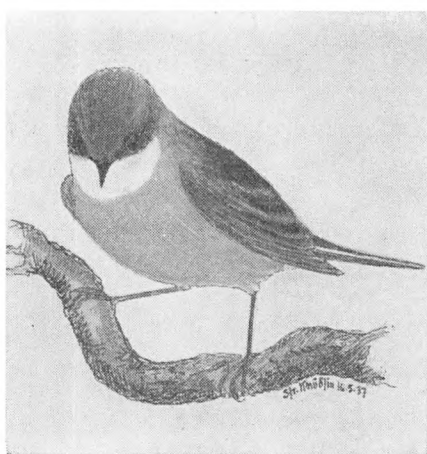

Fig. 14. Tornsanger.

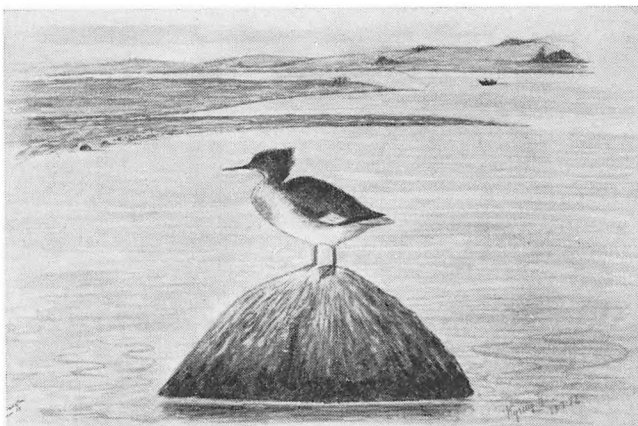

Fig. 13. Toppet Skallesluger, Hun.

se i Yngletiden tyder stærkt derpaa. Om Efteraaret kan man, f. Eks. paa de Marker, der Syd fra skraaner ned mod Kysing Fjord, se store Skarer af den nordlige Race af Hjejlen, let kendelig fra vor — desværre uddøende — danske Race paa de gamle Hanners helt sorte Bug og Underhals; vore er sortbrogede. De holder til sammen med Viber og Stære i Hundredvis. Strandskaden ses ofte; den yngler næppe ved Noret, men uden for Broen. Ogsaa Vandriksen ses og høres ved Noret.

Norsminde Fjord er rig paa Ænder. Til Tider ses de i mægtige Skarer. Dette gælder især Ynglearterne: Skeand, Graaand, Gravand og

Krikand (Fig. 10). Maaske hører Troldanden ogsaa til Ynglefuglene ved Noret. Jeg saa 4. August 1945 en gammel Hun med en Flok flyvefærdige Ællinger svømme tæt ved Bredden ud for Pumpeværket. Spidsanden er fundet ynglende derude een Gang; nemlig i 1945 (Aa. B. P.). Den 21. Juni i Aar saa jeg en gammel Hvinand, Hån, der svømmede meget hurtigt ud fra Bredden; jeg var ganske tæt ved den, saa jeg ventede, at den vilde flyve op; men jeg antager, at den ikke kunde, da der var noget uregelmæssigt ved dens ene Vinge. Det er maaske Aarsagen til, at denne And, der ellers kun — i hvert Fald for de gamle Fugles Vedkommende — ses her om Vinteren, har maattet blive tilbage i Noret, da dens Kammerater fløj bort til Rugepladserne mod Nord. Pibeanden — Brunnakken, som den kaldes her — er ret almindelig i Træktiderne (Aa. B. P.). Havlit, Bjergand og Ederfugl er set enkelte Gange paa Fjorden om Vinteren (Aa. B. P.). Toppet Skallesluger (Fig. 12 og 13) er der mange af; de ynder at sætte sig paa store Sten, der rager op af Vandet. En Foraarsdag fandt jeg en død Rødstribet Lom ved Noret. Den har været for nær ved en Bøsse, men har reddet sig i Land, hvor den saa er død af sine Saar. Den var i Vinterdragt. Sidste Efteraar (1944) blev der skudt 2 Knortegæs og noget saa sjældent som en Bramgæs 200 m fra »det herreløse« (Aa. B. P.).

Om Rovfugle ved Noret ved jeg meget lidt udover, at der blev skudt en Mosehornugle ved Norsminde i Oktober 1934. Lærer Bundgaard Pedersen skriver: »Blaa Kærhøg har jeg set i Sommer. Spurvehøg, Taarnfalk og Minervasuglen er almindelige, ligeledes Skovhornuglen, der trækker ud fra Rude Plantage, Vandrefalk og Duehøg ses paa Træk«. Ringduen ses ofte flyvende over Noret og Gøgen er almindelig i Engene. Der er nemlig mange ynglende Rørsangere, Engpipere, Vipstjerter — baade Gul og Hvid Vipstjert — og i disse Fugles Reder anbringer Gøgehunnen sine Æg. Af Smaafugle, der er mer eller mindre knyttet til Kysing Fjord kan foruden de nys omtalte, af hvilke Vipstjertene især ynder at færdes paa og mellem de store Sten ved Dæmningens Yderside, nævnes Sivsanger og Rørspurv, der holder til i de store Rørskove i Fjordkanten, og paa Ralbunkerne ved Fjordmundingen ses enkelte Digesmutter. Landsvaler (Forstuesvaler), Bysvaler, Digesvaler og Mursejlere stryger af Sted over Vandet og Rørskovene paa Insektjagt. I nogle Træer og Buske paa eller ved Dæmningen holder nogle Tornsangere (Fig. 14) — i visse Egne kaldet Julemanden paa Grund af dens om et stort, hvidt Skæg mindende hvide Strube — og de smukke, rødbrunt-, sort- og hvidbrogede Bynkefugle til. Lærken er som rimeligt til Stede i stort Tal og en lang Række af vore almindeligste Fugle: Krage, Raage, Allike, Skade, Bomlærke, Stillits, Tornirisk, Grønirisk o. fl. har ofte Ærinde ved eller flyver over Fjorden.

Et Par Sjældenheder har Lærer Bundgaard Pedersen set paa Lokaliteten, nemlig Vandstær ved Noret og den skønne farvestraalende Isfugl ved Slusen.

Landsbygilder i Hads Herred i 1870'erne.

Af R. P. Rasmussen, Oldrup.

Tiden fra Slutningen af 1860'erne til Aarhundredeskiftet falder som antyd det i to Afsnit, det første en pengerigelig Tid og det andet en pengeknapp. Jeg fik mine Ungdomsaar i den pengeknappe Tid, som maaske heldigt var, og naar jeg fortæller om det, Hjemmene gjorde for at fornøje ældre og yngre, ligger der Selvoplevelse til Grund.

Først var der kun eet aarligt Lavgilde »Kjormesgildet«, senere kom et Mikkelsdagsgilde til. Ved begge Gilder var første Gildesdag for de ældre Gaardfolk, og Dagen efter for hele Byens konfirmerede Ungdom. Kjormesgildet, der holdes den 2. Februar, var en Levning fra Fællesskabets Tid, og at det blev holdt paa denne Tid af Aaret var vel, fordi der ved dette skulde tages Bestemmelse om de forskellige Fællesarbejder, saasom Gærdernes Udbedring, Grøfters Oprensning, Gødningens Udkørsel o. lign., og fra hin Tid og til hen i Firserne var det Skik, at Mændene mødte om Formiddagen Kl. 9 for, som det hed sig, at gøre deres Regnskab op. Regnskabet var efter Fællesskabets Ophør ikke indviklet; om det før den Tid har været det er muligt. Man havde nok enkelte Levninger tilbage, f. Eks. Olderman og Kjæpmand, »Skorsmanden«, og der holdtes enkelte Gadestævner for at tilsige Bymændene til at betale Kongetiende eller lignende. De, der kom forsilde til disse Stævner fik Skurer skaaret ind paa Skorsmandens Kæp; hver Skure gjaldt 1 Skilling = 2 Øre, og det var dette Regnskab, der skulde gøres op. Bødebeløbet gik til Brændevin til Gildet.

Kjormesgildet. Naar denne Sag — som Regel den eneste paa Dagsordenen — var behandlet færdig, blev Mændene budt til Bords. Opdækningen bestod af Smør, Brød, saltet Faarekød og Rullepølse. Hver Mand mødte selv med Kniv og Gaffel. Drikkevarerne var derimod ikke sat frem paa Bordet, dem kom Skafferen med — en Brændevinsflaske og et Glas, som alle Mændene drak af, eftersom Skafferen kom rundt ved Bordet; en Pige gik bagefter med »Ølkovsen«.

Var man færdig med at spise, blev der serveret Kaffepunch, her fik dog hver sin Kop eller Spølkomp, og Brændevinsflasken gik rundt, saa enhver kunde tage i efter Behag.

Om Eftermiddagen mødte Konerne, og naar de alle var samlede, indtoges Hovedmaaltidet. Det var solidt: Hvidkaal med kogt Flæsk og Sennep. Og det siger sig selv, at Mændene ikke altid skyllede Maden ned med Øl, men at det fede Flæsk fik et Par Dramme at svømme i.

Efter Spisningen blev der gjort ryddeligt i Storstuen til Dansen, der nu gik med Liv og Lyst til over Midnat. Under Dansen var der dækket Bord i Kakkelstuen, hvor der saa spistes og blev drukket Kaffe i smaa Hold.

I Storstuen gik Skafferen rundt i Pauserne og skænkede af den smallivede Flaske for de mandlige Gildesfolk — en stærk medvirkende Aarsag til, at Humøret efterhaanden sattes forskellige Grader op i Forhold til hver enkelt Indstilling.

Dagen efter Kjørmesgildet blev der holdt Legestue for hele Byens Ungdom; her gav Værten fra de gamles Gilde Spise- og Drikkevarer, hvorimod Karlene betalte Musikanterne. Den første Gang jeg var med, var det 1 Mark = 33 Øre, senere blev det til 1 Kr. fra hver Karl. Ungdommen holdt gerne ud til henad Morgenstunden.

Mikkelsdagsgildet, der altsaa var af meget yngre Oprindelse, var som det første et Omgangsgilde, og her mødte Mænd og Koner samtidig Kl. 2. Hovedmaaltidet, der indtoges naar Gæsterne var samlede, bestod af Oksekødssuppe med den kogte Oksekød med Brød og Peberrodssøvs til Eftermad og lidt senere paa Dagen Kaffe med hjemmebagt Søsterkage, og Mændene fik ovenpaa Kaffen en enkelt Kaffepunch. Derpaa blev Storstuen ryddet til Dansen. Storstuerne i de gamle Bøndergaarde var næsten alle ens, en firefags Stue, der gik i hele Husets Vidde fra Gaardside til Have. Til Hverdag var den Opbevaringsstue for Standkister, Dragkister Skabe og som Regel en stor Gæsteseng, men til Gilderne en ret rummelig Dansesal. Ved Sommergildet gik Dansen gerne til noget senere paa Natten end om Vinteren.

Til Mikkelsdagsgildet kunde bosiddende Folk fra Byen, der ellers ikke var med i Lauget, deltage ved for et Par at betale 3 Kr.

Legestuen for de unge formede sig som den efter Kyndelmisse, kun at de nu holdt ud med Dansen, til de skulde hjem at malke.

Foruden disse to aarlige Legestuer havde de unge gerne et Par til, men da var det kun Hus, de fik gratis. Der maatte foruden til Spillemanden ogsaa betales for det, de spiste og drak. De Karle, der havde deltaget, mødtes saa nogle Aftener efter, for at gøre op, hvad de havde spist og drukket, og hvor meget der blev til hver at betale. Skulde der i Vinterens Løb blive afholdt en tredie Legestue, maatte Pigerne afholde hele denne Udgift.

Der blev ogsaa ved enkelte festlige Lejligheder afholdt Baller indbudte Baller, f. Eks. efter et stort Bryllup eller efter en Konfirmation, hvor der kun var et enkelt Barn, eller det var den første eller den sidste af Flokken, der var konfirmeret. Ved saadanne Lejligheder var Bispisningen noget ud over det almindelige ved Legestuerne, da der gerne foruden Byens Ungdom var indbudt Unge af Slægten eller Bekendte. Spisningen bestod i en Ret varm Steg først paa Aftenen med Kaffedrikning og omkring Midnat en stor Bolle Rompunsch. I denne Dansepause blev der sunget muntre Viser og drukket Skaaler for Vært og Værtinde, og naar der ikke kunde findes paa andre at drikke Skaal for, drak man en for sig selv, idet en Spøgefugl udbragte en Skaal for vore Forældres Børn. Naa, Bollen slap jo op, og saa kom der fornyet Fart i Dansen til sent paa Natten.

Smedegilde. Af andre Mindelser fra Fællesskabets Tid var Bysmeden vel nok den vigtigste og blev i Oldrup holdt i Hævd i fuld Udstrækning, saaledes at Smeden ikke fik Betaling for de forskellige Arbejder han udførte, men fast, aarlig Løn. Naar en Gaardmand mente at have passende Arbejde til en Dag, fik han stævnet til Smedie til en af de følgende Dage. Smeden mødte saa om Morgen til Davre, da han skulde have Kosten, hvor

han arbejdede, Karlen eller Manden fulgte med i Smedien; han skulde trække Blæsebælgen og bruge Forhammeren, naar der skulde smedes Hestesko, strækkes gamle Hestesko til »Sømtien«, nogle tynde firkantede Jernstænger til at smede Hestekosøm og andre Søm af, og andre Steder hvor Forhammeren skulde bruges. Kullene skulde Bymændene selv medbringe, det var dengang Trækul, der brugtes.

Smeden og Manden, der var med ham, fik Formiddag og Eftermiddag skaaret Mellemmad med Øl og Brændevin, Middagsmaden gik de hjem i Gaarden og spiste, som oftest Grønkaal — ikke min Livret. Det hed sig, at Smeden holdt meget af Kaal. Man kan jo vænne sig til meget, og da Smeden var en ældre, beskeden og stille Mand, gjorde han ingen Indvendinger mod Kosten, selv om den ogsaa blev lidt ensformig. Var det om Vinteren, hvor der ikke altid var travlt, kom der tit mange for at høre Nyt og faa lidt Løjer ud af det, og Bekendtgørelser om Auktioner o. lign., der var opslaaet paa Smededøren skulde drøftes, undertiden var der ogsaa opslaaet smaa Vers og Vitigheder inde i Smedien. Jeg husker saaledes et lille Vers, der var opslaaet paa Skorstenen, ligefor hvor man trak Blæsebælgen, nærmest en Leveregel for dem, der skulde hjælpe Smeden med Arbejdet:

»Ingen bør i Smedien staa,
førend han kan blæs' og slaa,
hente Vand og dreje »Stin« (Slibesten)
og drikke sit Glas Brændevin«.

Smedens faste Løn bestod af Brugen af en Jordlod paa fire Td. Land, der laa ca. 2 km fra Byen. Bymændene skulde tilsaa den om Foraaret, køre Kornet hjem om Høsten og pløje Efteraarspløjningen og desuden levere 2 Skp. Korn fra hver Gaard, men saa maatte han gøre et Smedegilde for Bymændene hvert Aar bestaaende af Smørrebrød og Drikkevarer, Underholdningen var Kortspil, da Konerne ikke var med.

Da der i 1876 kom en ny Smed, blev Akkorden ændret; han beholdt Jordlod og Bolig, men Kornydelsen faldt bort og der blev fastsat lave, bestemte Priser for de forskellige Arbejder, og Bymændene blev ved at staa til Smedie til omkring Aarhundredskiftet da Smeden købte Lodden, Huset og Smedien for at drive privat Forretning.

Ornegilde. En anden Levning fra Fællesskabet var Byornen, der ogsaa gav Anledning til et lille Gilde omtrent som Smedegildet. Det blev holdt hvert Aar Fastelavns Mandag hos den Mand, der skulde holde Ornen i det kommende Aar. Det begyndte Kl. 2 med at besigtige den nye Orne og levere de fastsatte 2 Skp. Havre til Ornen fra hver Gaard. Naar dette var besørget, blev Bymændene budt ind til et lille Gilde med Kortspil efter Spisningen.

Et lignende Gilde holdtes af Skolelæreren, saalænge han havde Skoleloden, som Bymændene ogsaa tilsaaede og efteraarspløjede; forud for Gildet skulde de ogsaa have leveret deres Skolekorn og Furage, der betaltes af hver Ejendom efter Hartkorn.

Præstens Tiendegilde. Naar jeg til Slut nævner Præstens Tiendegilde, tror jeg at have nævnt alle de Gilder og Sammenkomster, Landbrugerne den Gang havde. Tiendegildet varede som Regel ikke saa længe som de foran nævnte; her spilledes ikke Kort. Det blev indvarslet paa den Maade, at Præsten bekendtgjorde ved Kirkestævne og Opslag,

at han den og den Dag Kl. 2 modtog Præstetiende, der betaltes efter hvert Aars Kapitelstakst. Naar Tienden var betalt, blev man budt ind til de dækkede Smørrebrødsborde, hvor der ogsaa bødes paa Kaffe, og for dem der ikke undsaa sig hos Præstens en enkelt Kaffeunsch.

Stort Bryllup med Forryttere. Ja, foruden de nævnte aarlige Gilder, var der jo private Gilder, Bryllupper og Begravelser, der endda tit var meget store Gilder. Jeg husker saaledes et meget stort Bryllup i Oldrup ved godt Midten af Halvfjerserne; jeg var den Gang en halv Snes Aar og altsaa kun Tilskuer. Der var i Forvejen gjort store Forberedelser, Skafferen havde otte Dage forinden været ude med sin lange Indbydelse, foruden hos Familien ogsaa hos dem, der hørte til Gildeslauget (til disse Gilder var Byen delt, saa der var kun 9 Gaarde til hvert Gildeslaug) og i Gildesgaarden herskede stor Travlhed med Slagtning, Bagning og Brygning, særlig af Brød skulde der bages meget, for naar de indbudtes Tjenestepiger kom med »Send« (en Brik Smør, en Høne og en Snes Æg) skulde hun have en Sigtekage, »Sendkage«, med sig hjem.

Brylluppet stod i Brudens Hjem; men ogsaa i Brudgommens Hjem var Travlhed. Her samledes hans Slægt og de, der fra hans Side var budt med til Frokost, for saa i samlet Følge at køre til Brudens Hjem. Foruden de kørende var en halv Snes af Brudgommens Omgangsvener med som Forryttere. Brudgommen kom til dette Bryllup fra Nabokommunen mod Nord, og da Vejen i Foraarstiden var slemt opkørt, tog det Tid for Vogntoget, der bestod af 10 Vogne, at naa frem, og da de naaede ind imod Oldrup var Ryterskaren fordoblet, idet de 10 Forryttere fra Brudens Side var redet Brudgommen i Møde, saa det blev over Middag, før de naaede fra til Gildesgaarden.

Her blev Brudgommen og hans Slægt modtaget af fire Musikanter, der stod opstillede udenfor Storstuedøren og spillede op for hver Vogn, der kørte frem for Døren og satte Gæster af, som saa blev budt ind til en Skænk Vin med Kage og en Kop varm Kaffe. De om Bruden forsamlede havde spist Frokost i Gildesgaarden i Forvejen.

Nu var det ogsaa bleven Tiden at tænke paa Kirkefærden; her skulde Skafferen sørge for at faa Toget ordnet. Først alle Forrytterne, saa første Vogn med Musikken, anden Vogn med Brudeparret, tredie Vogn med Brudemændene, fjerde Vogn med Brudekonerne, femte med Brudepigerne. Resten af Brudetoget, over 20 Vogne ialt, blev indordnet i Forhold til Slægtskabet til Brudeparret, de sidste Vogne var Gildeslaugets, de vidste i Forvejen hvilken Orden de skulde køre i, og naar Toget var ordnet, satte det sig straks i rask Bevægelse ud fra Gildesgaarden med de 20 Bruderyttere foran og fuld Musik igennem Byen.

Naar Toget var naaet gennem Byen, søgte Rytterne at faa saa stort et Forspring, at de kunde faa vendt ved Kirken og tage mod Brudefølget uden for Hundslund og saa i sluttet Følge at komme igennem Hundslund By op til Kirken. Gennem Hundslund By gik det nu i jævn Fart under fuld Musik og Kirkeklokkens glade Kimen op til Kirken, hvor Brudgommen selv førte Bruden op til Alteret.

Efter Vielsen skete Hjemkørselen i samme Orden som til Kirken, men nu gjaldt det for Rytterne at faa saa stort Forspring, at de kunde naa at ride Vogntoget i Møde 3 Gange, inden det naaede Byen med Musikken i Spidsen, og hvor det nu modtoges af de hjemmeværende med Æresskud for Brudeparret. I Gildesgaarden maatte Musikanterne hurtigt af Vognen for atter at kunne

Oldrup og Sødrup før Udskiftningen 1802. Den mørke Streg gennem Byen betegner Vandløbet.

modtage Gæsterne med Musik, efter som de kørte frem og blev sat af ved Storstuedøren, modtaget af Skafferen, ført ind i Stuerne og opvartet med Vin og Kage. Naar alle Gæsterne paa den Maade var modtagne, havde faaet Over-tøjet af og paa anden Maade faaet sig ordnede, fik Skafferen travlt med at faa Gæsterne til Bords i Storstuen, hvor Middagen skulde spises, og her gjaldt det atter om at faa Gæsterne paa de rigtige Pladser efter Familieforhold og Rang. Saa snart det efter stort Besvær var lykkedes at faa Gæsterne bragt til Sæde, blev Suppen baaret ind, og nu vidste de forskellige Gæster hvem der tilkom Æren med at øse Suppen op og skære for, naar Steg og Kage senere bares ind. Naar Suppen var øst op, blev som Bordbøn sunget det lille Vers: »I Jesu Navn gaar vi til Bords«. Medens Suppe, Steg og Kage fortæredes, blev der spillet over Bord, og inden der blev takket for Mad, gik Spillemands-tallerkenen rundt, for at Gæsterne kunde give en Skærv til Musikken.

Efter Maaltidet og mens Musikkerne fik noget at spise, blev Storstuen gjort ryddelig til Dans, og efter at Brudeparret havde danset Brudedansene alene, gik det muntert med de gamle, kønne Danse til langt ud paa Natten. I Løbet af Natten var der rettet an til Spisning og Kaffedrikning i en eller to Stuer, hvor Gæsterne kunde gaa ind og forsyne sig.

Naar Dansen var hørt op, blev der serveret varm Frokost, og Gæsterne kunde nu køre hjem i den tidlige Morgendæmring. Først nu kunde Brudeparret og Gildesgaardens Folk tænke paa at faa lidt Hvile, forinden de til Aften skulde modtage de mange indbudte Unge til et flot Bal, hvor der, som ved de andre store, indbudte Baller, blev opvartet med varm Steg, Rompunsch og danset til den lyse Morgen, og Bruden, der nu skulde danses ud af Lauget, fik ikke Lov til at sidde over ret mange Danse i Nattens Løb.

Såadan omtrent forløb altsaa et stort og flot Bryllup i min Barndomstid. Det samme Brudepar, der med en samlet kontant Medgift paa 24.000 Kr. købte en Gaard med 70 Td. Land for 72.000 Kr. i en Naboby, maatte 11 Aar efter i 1887 gaa fra Ejendommen uden at eje noget udover en Børneflokk paa syv-otte Smaa børn. Gaarden, der i 1876 kostede 72.000 Kr., blev nu solgt for 43.000 Kr. ved Tvangsauktion, et talende Bevis paa, hvor hurtig Tiderne kan skifte, og dette Eksempel var langtfra enestaaende.

Et Barselgilde. Som Barn erindrer jeg kun at have været med til et Barselgilde, Daabskilde, det var hos en mindre Jordbruger ude paa Oldrup Mark. Om det var i Anledning af, at det var det niende Barn, at der var særlig stor Gilde, ved jeg ikke, men der var alle de Gæster, som Huset kunde rumme, og der blev ikke sparet paa Fødevarerne ved Middagen. Det var to unge Piger og tre unge Karle, der havde været i Stads med Barnet, og straks de kom fra Kirken, blev der spist Oksekødssuppe, Oksekød med

Peberrodssovs og Kage. Dans var der ikke bagefter, det tillod Pladsen ikke, men det var om Sommeren, saa Gæsterne vilde gerne gaa en lille Tur i Marken efter Spisningen, inden der skulde drikkes Kaffe. Saa spillede Mændene lidt Kort, medens Kvinderne drøftede deres Sager, og vi Børn legede ude, ja var en lille Tur i Skoven, der ikke var saa langt borte.

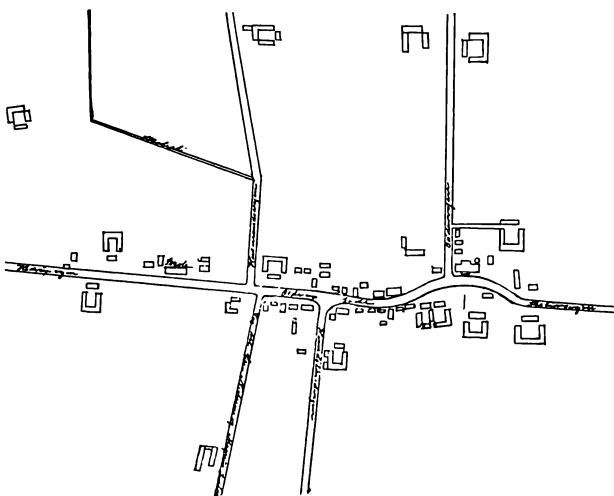
Ved Aftenstid var der Spisning med varm Steg og Kaffedrikning og en enkelt Kaffeunsch til Mændene, inden vi tog hjem.

Begravelse. Begravelserne var som nævnt store Gilder; her var Travlheden næsten endnu større end ved de store Bryllupper. Saa snart Dødsfaldet var indtruffet, skulde der skaffes Ligkiste, købes Ligtøj, Liget lægges paa Straa, synes af de to stedlige Ligsynsmænd, og Dagen efter lægges i Kiste, ved hvilken Lejlighed alle Gildelaugets Koner var med, og efter Kistelægningen skulde de drikke Kaffe eller spise. Der skulde slagtes, bages og brygges, og her skulde Pigerne ogsaa have Sendekage med hjem, naar de kom med Send, det var omtrent som til et Bryllup. Skafferen skulde rundt til hele Lauget og Familien for at byde dem der skulde med til Spisning efter Begravelsen. Til at følge bødes derimod ikke, men alle, der mødte, skulde spise Frokost, bestaaende af en varm Ret og koldt Bord. Der spistes ved dækket Bord i en Stue og blev drukket Kaffe i en anden, og det tog lang Tid med Bepisningen, da Følget tit talte langt over hundrede Gæster. Var Begravelsen bestemt til Kl. 10 Formiddag, blev det nemt henad 2-Tiden, inden man blev færdig til at køre til Kirken. Degnen skulde helst holde en Tale, før Liget tildækkedes og blev sunget ud fra Hjemmet. Var det ved Vintertid Begravelsen indtraf, blev det Aften, før Følget kom tilbage fra Kirken, og en Del af Natten gik da med til Spisning og Kaffedrikning.

Den gamle Landsby før og nu.

Naar jeg slutter mine Erindringer om Arbejder og Fornøjelser fra min Barndomstid, vil jeg søge at fremdrage Mindet om den gamle By, som jeg husker den, og som den efter et gammelt Bykort fra 1801 har set ud før Udskiftningen. Der hvor Gaden nu gaar, har i Fortiden gaaet et Vandløb, og efter gamle Optegnelser af Landinspektør A. Eriksen, Odder, skal Oldrup i 1520 have haft tre Vandmøller. Jeg husker kun Vandløbet som en Bæk, der nok om Vinteren efter Tøbrud kunde blive ret stor, og langs begge Sider dette Vandløb har Gaardene og Husene ligget.

Oldrup og Sødrup, der ved Udskiftningen har været regnet for een By med fortløbende Matrikelnumre, havde 1801 18 Helgaarde og

Oldrup-Sødrup med nærmeste Udflyttere 1942.

23 Huse. Af Gaardene var de 12 regnede for Selvejergaarde længe før Udskiftningen, og de 6 for Fæstegaarde under Stamhuset Rathlousdal; de 14 var Tvillinggaarde, saa der var 7 Tvillinggaarde og kun 4 Enkeltgaarde, hvoraf den ene af Fæstegaardene var udlagt som Anneksgaard til Oldrup Kirke.

Ved Udskiftningen blev 4 Gaarde tildelt Jord af den nordre Bymark, og Beboerne maatte flytte derud at bygge i Stedet for at bo i Byen, men omkring 1860 har der været tre Tvillinggaarde tilbage; den ene af dem, den sydvestlige Tvillinggaard, er da flyttet længere mod Syd, og da den anden saa brændte d. 27. Maj 1867 sammen med fem gamle Huse, blev den ogsaa flyttet ud paa Marken Sydvest for Byen. Af Tvillinggaarden i Sødrup blev den vestlige i 1867 eller 1868 flyttet til sin nuværende Plads mellem Oldrup og Hadrup; den sidste Tvillinggaard ligger endnu paa sin gamle Plads, men da den helt er ombygget, er Fælleshuset det eneste, der er tilbage med det gamle Præg; jeg husker dog godt, hvordan den saa ud med det lange, sammenbyggede Stuehus og ligeledes sammenbyggede Ladelænge, omtrent ens indrettet til begge Gaarde. Den vestligste af denne Tvillinggaard er Statskonsulens S. Sørensens Fødegård.

Ved Udskiftningen fik alle 23 Huse tildelt Jord i Lodder paa tre Tdr. Land eller Hold til en Ko; de har muligvis fra Fællesskabets Tid haft Ret til at faa en Ko født paa Byens Overdrev. De 17 af Lodderne laa Nordvest for Byen mellem to Marker af Byjorden og to af de fra Byen udflyttede Gaardes Marker ca. 1½ km tra Byen, de andre 6 Lodder laa omtrent i samme Afstand Sydvest for Byen, ligeledes mellem to Marker af den sydlige Byjord og Hundslund Markjord. Udskiftningen af Huslodderne kom dog ikke, som Gaardenes Udskiftning til at forandre Byens Præg, idet de gamle Huse fik Lov at blive liggende for senere at nedlægges eller ombygges, saa der nu i 1942 kun er fire af de gamle Huse tilbage.

Byen bestaar nu, efter en Del Udstykning af de oprindelige 18 Helgaarde og Sammenlægning af Huslodder, af 25 Gaarde med over 1 Td. Hartkorn, 19 Ejendomme med mellem 1 Skp. og 1 Td. Hartkorn, 30 Beboelseshuse, en Skole, et Andelsmejeri, en Brugsforening, to Snedkerværksteder, et Smedeværksted og et Mekanikerværksted.

En medvirkende Aarsag til Byens Fornylse er de mange Ildebrande. Siden Branden i 1867, hvor som nævnt en Gaard og fem Huse brændte, er der ved 9 forskellige Brande brændt 7 Gaarde og 2 Huse. Af de gamle Bindingsværksgaarde er der nu kun 2 tilbage, nogle enkelte Udhuse og et Stuehus.

Hylke Sogn under Treaarskrigen.

Af Børge Christensen.

I Hylke Sogneforstanderskabs Forhandlingsprotokol findes ret udførlige Optegnelser om Sognets Forhold under Treaarskrigen, særlig om de Forholdsregler af forskellig Art, der maatte træffes i Anledning af General Ryes Tilbagetog, der gik gennem Egnen og Nord paa med Helgenæs som Retrætepunkt. Fra disse Optegnelser haves Hovedparten af Oplysningerne i denne Afhandling.

Sogneforstanderskabet bestod dengang af Proprietær Andersen, Ringkloster, der var Formand, og endvidere af Niels Pedersen, Brørup, Jens Andersen, Munkhøj, Jacob Mikkelsen, Baastrupgaard, og Peder Pedersen Winther, Ustrup. Ved et Møde af 2. Juni 1848 besluttede de, under Hensyn til de meget urolige Tider, at tilkalde følgende Mænd, der tiltraadte som ekstraordinære Sogneforstandere, og som Følge deraf medunderskrev Protokollen: Peder Pedersen og Niels Christian Sørensen af Hylke, Niels Gundersen af Ustrup og Morten Lauersen af Baastrup. Endvidere var Pastor Høegh-Guldberg til Stede i sin Egenskab af »født« Medlem.

I det omtale Møde fremlagdes »Forklaring over, hvad der af Hylke Sogn siden Krigens Udbrud i Marts Maaned dette Aar og til Dato, dels frivillig, dels efter offentlig Paalæg, er udredet af Penge og Naturalier til Ven eller Fjende, samt hvilke Foranstaltninger, der fra Sogneforstanderskabets Side iøvrigt er truffet«.

I frivilligt Bidrag til Centralvæbningskommitteens Disposition indgaves 388 Rbd. Af Fødevarer afleveredes til en Kommité i Aarhus 9½ Lispd. Smør, 20 Lispd. Flæsk, 4½ Lispd. røget Kød og 5½ Lispd. Ost. 70 Par Strømper indsamledes frivilligt til Armeens Brug.

Ifølge Amtets Ordre anskaffedes for Sognets Regning to Remonteheste, der kostede 279 Rbd. Da Hestene paa Grund af Krigens Gang ikke blev afleveret, er de indtil videre gratis opstaldet hos Proprietær Christensen, Nis-sumgaard, og Gaardmand Jakob Mikkelsen i Baastrup mod Brugsret.

Ifølge den af Skanderborg Amts Øvrighed med et fjendtligt Korps truffede Overenskomst leveredes for Hylke Sogns Vedkommende i Horsens 6¼ Td. Rug, 100 Pd. Smør, 756 Pd. Kød og 19 Td. Havre. Da Kødet skulde leveres i levende Vægt blev det tilvejebragt med 1 Mk. 12 Sk. pr. Td. Htk. De øvrige Naturalier rekvireredes med ¼ Skp. Rug, ¾ Skp. Havre og ½ Pd. Smør pr. Td. Htk. Det overskydende blev solgt til Fordel for Sognets Kasse. Restanceliste besluttedes indsendt til Amtet for at faa enkelte modvillige under Eksekutions Tvang tvungne til at deltage i Ydelsen.

Sogneforstanderskabet afholdt sit næste Møde den 6. Juli 1848. Det meddeltes her, at det var blevet Sognet paalagt, i Anledning af den befalede Udskrivning af Heste, at stille en Køre- og en Ridehest mod fuld Erstatning 4 Mdr. fra Stillingsdagen at regne. Det blev i den Anledning vedtaget at stille

de to forhen indkøbte og for et saadant Tilfældes Skyld opstaldede Heste, og for det Tilfældes Skyld, at nogen af disse ikke kunde antages, (da de ikke længere var ved saa godt Huld), erklærede Jakob Mikkelsen sig villig til at faa stillet en 4 Aars mørkebrun imod Erstatning af 120 Rbd, hvad enten den af Kommissionen maatte blive vurderet over eller under denne Pris. Den Hest derimod, som maatte blive kasseret, vedtog man at sælge paa Skanderborg Marked.

Sognefogeden fremlagde Kvittering for 67 Rbd., 1 Mk. og 3 Sk., der udgør den Sum, det tilkom Sognet at udrede for Kød i Anledning af den forhen omtalte fjendtlige Rekvision. Et Overskud af 4 Mk. og 2 Sk. blev indbetalt til Kommunekassen. Iflg. Cirkulære fra Amtet var det blevet undersøgt, om der i Sognet fandtes Ikke-Værnepligtige i Alderen 22-24 Aar, men ingen saadanne opholdt sig i Sognet.

Til at forfatte Listerne over de til Rigsforsamlingen valgberettigede efter Forordningen 7. Juli 1848 valgtes paa Mødet den 19. Juli Pastor Guldberg og Peder Pedersen, Hylke, som i dette Øjemod vilde være at træffe hver Aften fra Kl. 7 til 8 i Ugen fra den 30. Juli til 6. August, begge Dage inklusive. En Bekendtgørelse herom blev forfattet, ligesom det besluttedes at Forordningen og Bekendtgørelsen herom straks skulde fremlægges til Eftersyn i Hylke Skole og læses ved Kirkestævne næste Søndag, den 23. ds.

Til at deltage i Valgbestyrelsen til de forestaaende Rigsdagsvalg valgtes den 20. September Formanden. Der toges Bestemmelse om, at Ligningen over Aaret Skolebidrag i Penge blev bestemt til 9 Mk. pr. Td. Htk., ligesaa, at Kornligningen for Aaret opgøres saaledes for hele Sognet, at Kornydelsen bliver som sidst 1 Fk. Rug og 1 Fk. Byg pr. Td. Htk. foruden det hidtil ydede Degnekorn.

Ved Aarsskiftet 1848—49 forløb Valget af Formand saaledes, at Proprietær Andersen og Jakob Mikkelsen fik hver tre Stemmer, men da den hidtidige Formand havde stemt paa sidstnævnte Jakob Mikkelsen, blev denne da Formand.

Saa gik Vinteren uden at særlige Begivenheder prægede Forstanderskabets Arbejde. Men da Foraaret kom skulde det blive anderledes. Den 7. Maj rykkede General Prittwitz med tyske Rigstroppe over den nørrejydske Grænse. Dagen efter fulgte Kampen ved Vejle, der endte med, at General Rye trak sine Tropper tilbage og gik i Stilling bag Hansted Aa med Hovedkvarter paa Hanstedgaard. Foreløbig blev Tyskerne nu staaende i Vejle og rykkede ikke videre frem. Grunden hertil var urolige indrepolitiske Forhold i Tyskland.

Men Tyskerne havde alvorlige Forplejningsvanskeligheder at slaas med, og dette gjorde det besværligt for dem i længere Tid at forblive paa samme Sted. Og for at sikre Trøppernes Forplejning begyndte saa den preussiske General Hirschfeld den 13. Maj at rykke frem mod Horsens. General Rye havde opdaget Tyskernes Forehavende og trak sig hurtigt tilbage til Skanderborg og Fruering og besatte Passene ved Nybro og Fuldbro.

Sogneforstanderskabet havde forinden fra Justitsraad Bernth i Horsens modtaget et fra Krigsministeren gennem Amtet udsendt Cirkulære om at bistaa den nørrejydske Armé paa dens Retræte gennem Jylland. Man var anmodet om straks at give Justitsraaden Underretning om, hvad der i saa Henseende blev iværksat. Begivenhederne udviklede sig imidlertid hurtigt, og den fjendtlige Besættelse af Horsens og Byens nærmeste Omegn bevirkede, at den ønskede Underretning ikke kunde gives Justitsraaden, hvorfor Sognepræsten, Lærer Holmboe og Jakob Mikkelsen straks begav sig til General

Rye i Skanderborg for af ham at modtage de fornødne Instruktioner. Disse gik ud paa, at man allersnarest skulde indberette til Hovedkvarteret, hvad man udfandt angaaende de fjendtliges Bevægelser og Foretagender. I Forbindelse hermed afgaves talrige Meldinger ved Patrouillerne. Yderligere pointeredes det, at Sognet intet som helst Hensyn maatte tage til nogen som helst Rekvisition fra eller til de fjendtlige, om de saa end maatte være udstedte af Amtmanden selv.

Som Følge heraf blev Sognefogedens Tilsigelse at afgive 24 Befordringer af Sognet til at møde den 14. om Morgenen Kl. 4 ikke afstedkommet. Ligeledes blev en den 14. om Eftermiddagen indløben Rekvisition af Fødevarer og Fourage at levere den 15. til de fjendtlige ganske upaaagtet, saa meget desto mere, som de danske Patrouiller paa det strengeste forbød at yde Fjenden nogen som helst Assistance og erklærede at ville føre som Arrestant til det danske Hovedkvarter enhver, som ikke efterkom dette Forbud.

General Hirschfeld havde haft til Hensigt at omgaa Skanderborg den 15. Maj, men dette modsatte hans Overordnede, General Prittwitz, sig efter Instrukser fra Berlin om, at indtil Forholdene i Tyskland havde klaret sig, maatte han give Afkald paa videre Fremrykning. General Hirschfeld opsatte derfor sin Plan og indskrænkede sig foreløbig til Rekognosceringsfremstød mod Nybro, Fuldbro og Fruering, hvorved det kom til mindre Skærmydsler med de danske Poster.

Nogle Dage senere fik General Prittwitz fra Berlin Meddelelse om, at Preussen havde taget Forholdene i Danmark i sin egen Haand, og at Generalen derfor ikke længere skulde adlyde Forbundsregeringen i Frankfurt. Instrukserne fra Berlin gik fortsat ud paa at undgaa Fremrykning. Herved bragtes General Prittwitz i en vanskelig Stillig grundet paa stigende Vanskeligheder med Troppernes Forplejning. Han besluttede sig herefter til at besætte Resten af Skanderborg Amt og foreløbig nøjes hermed. Samtidig indgav han, der ogsaa var tysk Rigsgeneral, sin Ansøgning om Afsked til Centralregeringen.

Den 22. Maj satte Tyskerne sig atter i Bevægelse. Der opstod en Trusel for den danske Armé med at blive omgaaet. Og næste Dag skulde Angrebet for Alvor sættes ind. Bajrerne skulde angribe fra Vest ved Fuldbro, Kurheserne ved Nybro, mens Preusserne under General Hirschfeld skulde rykke imod Svinsager og dele sig i Attaker mod Fruering og Solbjerg Sø. Tyskerne talte 22.000 Mand og 52 Kanoner. General Rye raadede blot over 7.000 Mand og 16 Kanoner, og derfor var det givet, hvad han maatte foretage sig. Han besluttede sig til en lynsnar Tilbagegang. Den 22. Maj Kl. 10 Formiddag sattes der fra tysk Side et kraftigt Rekognosceringsfremstød i Gang mod Fuldbro, men de standsedes efter nogle faa Salver fra de danske Stillinger. Efter nogle Timers Forløb trak Rekognosceringsgruppen sig atter tilbage. Derefter afbrødes Overgangen, og Tilbagegangen var straks i fuld Gang. Den danske Armé gik tilbage til Nord for Aarhus. Den af Fjenden planlagte Kamp den 23. Maj kunde derfor ikke blive andet end et Slag i den bare Luft.

Den 23. Maj om Eftermiddagen besatte Fjenden nu Skanderborg og Omegn. En Eskadron af II Regiment, 2. Eskadron kurhessiske Husarer, ialt 274 Mand med Heste, indkvarteredes i Hylke By, Hylke Mølle, Jordbjerggaard og Baastrup. Disse Tropper, der i det hele taget opførte sig meget pænt, trak sig tilbage til Horsens den 25. om Morgenen Kl. 6.

Den 25. Maj trak General Rye sig yderligere tilbage Nord for Aarhus og tog nu Hovedkvarter i Skjødstrup Præstegaard. Den 31. fandt Rytterkampen ved Aarhus Sted, hvor de danske Dragoner hævdede sig saa smukt.

Herefter stod den danske Hær stadig med Forposter Syd for Aarhus, Preusserne i Hads-Ning Herreder, Kurhesserne i Horsens og Bajerne i Skanderborg.

Forinden Indrykningen i Jylland havde General Prittwitz udstedt en Bekendtgørelse, rettet til den jyske Civilbefolkning, hvori han hævdede, at det ikke var mod den han førte Krig, men at han tværtimod vilde gøre alt, hvad der stod i hans Magt for at lindre Krigens Byrder for Befolkningen. Han vilde staa som en Mand ved sit Ord. Han var en bestemt Modstander af Rekvisitionssystemet, fordi det i hans Øjne nedbrød Disciplinen, og han holdt strengt paa, at der ikke stillede Fordringer udover, hvad han havde bestemt der skulde leveres til Hærens Forplejning. Amtmændene henholdt sig nu til denne Udtalelse, hvorved de ofte kom i Modsætningsforhold til de underordnede tyske Militærmyndigheder. Men efterhaanden som Fjenden i længere Tid blev staaende paa Eggen med større Styrker, fik de danske Myndigheder andet at tænke paa. Tyskerne saa sig nu tvunget til at udsende Kommandoer, der skulde inddrive Levnedsmidler i Egne, der endnu ikke havde været gæstet, ja, ogsaa i besatte Egne kunde denne Fremgangsmaade blive nødvendig.

Da General Rye erfarede om disse Forhold, befalede han Amtmændene, at der i Egne, der ikke var besat af fjendtlige Tropper, ikke maatte tages noget som helst Hensyn til saadanne Rekvisitioner, medmindre de ligefrem blev aftvunget med Vaabenmagt. Disse Instruktioner havde ogsaa Hylke Sogn rettet sig efter i den Tid General Rye stod i Skanderborg. Men efter at Sognet den 23. var blevet besat Omraade, maatte der nødvendigvis fremtidig tages skyldig Hensyn til mulige Rekvisitioner. Disse udeblev da heller ikke.

Den 25. Maj henad Aften modtog Sogneforstanderskabets Formand en Rekvisition fra Amtmand Lindholm, udstedt den 24., om den 25. at levere af Hylke Sogn om Eftermiddagen Kl. 2, og saa fremdeles hver Dag indtil videre, følgende Naturalydelser paa Magasinet i Skanderborg til Fjenden: Brød 779 Pd., Flæsk 260 Pd., Kød 390 Pd., Gryn 162 Pd., Havre 14½ Td., Hø 519 Pd., Halm 519 Pd.

Da Fjenderne havde opbragt og ført Stafetten med denne Rekvisition til Hansted, kom Ordren saa sildig, at det var umulig at faa de fordrrede Leverancer leveret den 25. ds. Men den 26. blev det Kvantum af Levnedsmidler, som kunde tilvejebringes, samlet og ført til Magasinet, men blev ikke modtaget, og det hele rekvirerede fordredes præsteret.

Den 30. Maj afholdtes Forstanderskabsmøde. I Stedet for Peder Pedersen, Hylke, var som ekstraordinær Sogneforstander tilkaldt Møller Søren Friis, Hylke Mølle. Det meddeltes, at Amtet den 28. havde tilstillet Formanden en Ordre at levere paa Magasinet til de fjendtlige, Kød de 5 Dage og Flæsk de 2 Dage i Ugen, og forøvrigt efter Rekvisition. Men samme Dags Aften inden denne Ordre kunde blive afstedkommet, modtog Formanden den Ordre at foranstalte leveret af Sognet for 4 Dage straks efter Skrivelsens Modtagelse. Denne Dag var afgivet en hel Portion af det dagligt rekvirerede, og Forstanderskabet besluttede derfor at afvente, hvad Udfald denne Leverance fik. Brød, Flæsk, Hø og Halm blev denne Dag leveret. Tirsdag leveredes Kød, Gryn og Havre. For alt modtoges Kvittering. Tirsdag den 29. modtoges Ordre om at levere straks paa en Gang for 4 Dage 3116 Pd. Brød, 1040 Pd. Flæsk, 3120 Pd. Kød, 648 Pd. Gryn, 57 Tdr. Havre, 2076 Pd. Hø og 2076 Pd. Halm, som var til Restance indtil Mandag den 28. I den Anledning besluttedes, at der straks i Dag skulde leveres 5 Kreaturer til 11 Mark pr. Lispund, som Jakob Mikkelsen paatog sig at udrede. Disse leveredes den 30. og blev takseret til 1120 Pd. Kød.

Torsdag den 31. Maj leveredes for 2 Dage Brød. Fredag den 1. Juni leveredes for to Dage samme Kvantum. Søndag den 3. Juni leveredes Brød 1611 Pd., Gryn 355 Pd., 5 levende Kreaturer takseret til 996 Pd. Kød, og 28 Td. Havre. Og saa fremdeles saavidt mulig efter Rekvisition, som Kvittingerne udviser.

Det var nu tydeligt, at Fjenden for længere Tid maatte blive paa Egnen, og den 20. Juni forlagde General Prittwitz sit Hovedkvarter fra Horsens til Skanderborg. Dagen efter rykkede Tyskerne frem til Aarhus, Borum og Foldby uden at støde paa Modstand. Den 22. og 23. fuldendte General Rye sit Tilbagetog til Helgenæs, hvorfra han fulgte en Del af Hæren under Overførselen til Fredericia. Tilbage blev et mindre Korps under Ledelse af Oberst Flindt.

Ved Skrivelse af 16. Juni fra Intendanten Klefeld fordredes af Hylke Sogn 3 Rideheste for svært Kavalleri leverede den 19. Og da det betydtes Forstanderskabet, at Hestene ved Akvisitionskommando i Udeblivestilfælde vilde blive afhentede, besluttede Forstanderskabet for at fri Sognet for saadant langt større Onde at fremstille nogle Heste til Levering; af disse blev antaget: a) en sort Hoppe tilhørende Morten Laursen, b) en sortbrun Hoppe tilhørende Niels Gundersen — betalt med henholdsvis 102 og 85 Rd. Og da Sognet foruden 7016 Pd., som af en Akvisitionskommando er afhentet den 16., i levende Kreaturer hos Secher, Jacob Mikkelsen, Andersen og Christensen havde leveret 25 Stykker Kreaturer til den 19. til en Kødvægt af 4986 Pd. samt 2661 Pd hele Gryn, blev af Forstanderskabet den 21. besluttet, at der for at kunne gøre nogen Rigtighed med Betalingen af disse Leverancer, skulde bidrages 16 Mk. pr. Td. Htk. af Sognet, hvorefter Anparterne beløber sig til en Sum af 629 Rbd. 5 Mk. og 13 Sk.

I hvert Fald var der fra Hylke Sogn rekvireret 75 Kreaturer til Slutningen af Juni Maaned.

Den 6. Juli fulgte saa den danske Sejr ved Fredericia. Med de daarlige Forbindelser varede det imidlertid noget, inden Nyheden havde bredt sig til Skanderborg Egnen. Men Virkningerne af Rygterne paa Befolkningen udeblev heller ikke, da de først var kommet frem. Den 6. Juli havde General Prittwitz lagt sit Hovedkvarter tilbage til Horsens, og den 7. trak han det yderligere tilbage til Vejle, hvor han nu i nogen Tid blev staaende. Hertil blev ogsaa General Bonins slagne Oprørhær slaet tilbage.

Imidlertid var Hylke Sogn blevet meget tilbage m. H. t. fuldstændig Levering af de til Fjenden dagligt udskrevne Kvantiteter, og dels fordi Forstanderskabet stedse haabede, at den danske Krigsmagt skulde komme og ganske fri os for al Restance og Leverance, dels ogsaa derved, at alt flere Beboere udeblev med Levering, nogle ganske fordi de ej vil, andre forsaavidt de ikke kan, saa blev Sognet den 11. Juli ved en Eksekutionskommando beordret til, under Trusel om Udpantning hos hver enkelt uvillig, at skulle levere straks paa Magasinet de paa en af Intendanturen udstedt Restanceliste opførte Artikler, nemlig: 7050 Pd. Brød 2772 Pd. Kød, 700 Pd. Flæsk, 1560 Pd. Gryn og 140 Td. Havre.

Den 10. Juli var Vaabenstilstanden blevet sluttet. Og den 24. Juli paabegyndte de rigstyske Tropper Rømningen af Jylland, og i Løbet af nogle faa Dage var Jylland atter fri af de haarde Byrder, som de tyske Troppers »Gæsteri« havde medført igennem henved tre Maaneder.

Efter Amtets Opfordring af 13. November 1850, som den 22. s. M. blev Forstanderskabet tilstillet, om at opføre og indgive Anmeldelse over Hylke

ØSTJYDSK HJEMSTAVN

Sogns Erstatningskrav hidrørende fra den fjendtlige Okkupation, blev under 7. December afgivet følgende Beretning om Sognets Tab i tabellarisk Form:

Dokumenteret ved	Leverancer og Præstationer	Rd.	Mk.	Sk.
1) Efter Fortegnelsesliste A. med 22 Kvitteringer er leveret til Skanderborg Magasin af hele Sognet:	Brød: 34209 Pd. a 1½ Sk..... Flæsk: 2384 Pd. a 19 Sk..... Kød: 9304 Ld. a 12 Sk..... Gryn: 4119 Pd. a 3 Sk..... Byg: 35¼ Td. a 3 Rd..... Havre: 335¾ Td. a 14 Mk..... Hø: 15959 Pd. a 12 Sk..... Halm: 13527 Pd. a 6 Sk.....	534 471 1163 1128 105 783 124 52	2 5 0 4 2 0 0 5	10 00 00 05 04 12 01 00
		3364	0	00
2) Efter Fortegnelsesliste B. med 4 Kvitteringer optaget af Ahlefeld:	Kød: 7016 Pd., nemlig: Christensen: 2976 Pd.: 372 Rd. Andersen: 2000 Pd.: 350 Rd. J. Mikkelsen: 1040 Pd.: 130 Rd. Secher: 1000 Pd.: 125 Rd.	877	0	00
3) Lazaretsager efter Bilag Ltr. C. af Klywer og Lanthy	P. Thomassen en gl. Dyne, 2 Rd. J. Pedersen et gl. Dynevaar a 4 Mk. Christensen 2 gl. Vækkeure, 4 Mk. Søren Johannessen 1 nyt Vækkeur og 2 gl. beskadigede, 3 Rd. 3 Mk.	7	5	00
4) Efter Fortegnelsesliste Ltr. D. uden Bilage givet Forplejning til	23. Maj: 137 Mand og Heste indkvarteret i Baastrup: 68 Rd. 3 Mk. Do. Kvarter for 78 Md. og 80 Heste en Dag paa Nissumgaard: 46 Rd. 1 Mk. Ved Afmarchen: do. ibid. 16 Md. 1 Dag: 2 Rd. 4 Mk. 1. Juni: 51 Md. og 55 Heste indkvarteret i Hylke ½ Dag: 13 Rd. 1 Mk. 8 Sk. 16. Juni: 14 Md. og 19 Heste hessiske Eksekutionstropper i Kvarter hos J. Mikkelsen ½ Dag: 4 Rd. 4 Mk. 8 Sk. 11. Juli: Eksekutionstropper af preussiske Husarer indkvarteret i Hylke Præstegaard ½ Dag: 19 Md.: 1 Rd. 3 Mk. 8 Sk.	136	5	08
5) Efter Udskrift af Ægteprotokollen med Bilage Ltr. F.	Vognbefordringerne paa Holdepladserne, 85 Vogne i 615 Dage: 615 Rd. Direkte Rejser 26 Vogne i 77 Dg.: 77 Rd.	693	0	00
6) Efter Fortegnelse med tre Anmeldelser	Tab ved Vold og Tyveri: anmeldt af Christensen til en Værdi af 209 Rd. 32 Sk. anmeldt af Niels Jensen, Hylke, til en Værdi af 12 Rd. 52 Sk. anmeldt af Søren Christensen til en Værdi af 5 Rd. 30 Sk.	227	1	02
	Tilsammen...	5304	5	10

Den 10. Januar 1851 meddeltes det, at Hylke Sogn i Krigsskadeerstating er tilkendt

for Leverancer til Magasinet.....	4029	Rbd.	00	Mk.	00	Sk.
for Kørsler.....	1384	»	00	»	00	»
Naturalforplejning.....	115	»	05	»	08	»
Bortstjaalne Genstande	108	»	00	»	00	»

5636 Rbd. 05 Mk. 08 Sk.,

hvilket Beløb er tilstillet Sogneforstanderskabet til Uddeling saaledes: 36 Stk. Obligationer a 25 Rd., 30 Stk. Obligationer a 50 Rd. og 24 Obligationer a 100 Rd.

Heraf tilkom Hylke By 1028 Rd., Baastrup By 1891 Rd., Ustrup By 890 Rd. og Brørup By 943 Rd. Ringkloster med øde Tammestrup tilkom 1007 Rd. og Nissungaard 895 Rd.

Af de Begivenheder, der udspillede sig under Krigsforholdene dengang, har Skolelærer Ottosen nedskrevet en i Tidsskriftet »Orion« 1851. Lad da den afslutte denne Artikel. Den gengives her in extenso:

»Medens de fjendtlige Forposter stod ved Broen over Skanderborg Sø, blev Udflytterne i Omegnen næsten daglig hjemsogt af omstrejfende Tyskere, der forlangte Æg, Smør, Fløde o. s. v., hvilket de da ogsaa jævnlig fik, da de almindeligvis var tilfredse med smaa Kvantiteter.

Men den 5. Juni kom tre Mænd i preussisk Uniform, som foruden Fødevarer ogsaa fordrede Penge. Først huserede de hos flere Udflyttere paa Hornstrup og Hylke Marker, hvor de, flere Steder med dragne Sabler, tvang Beboerne til at oplukke alle Gemmer, som de nøje gennemsøgte, kastede Klæder og Linned imellem hinanden eller ud paa Gulvene og uddelte Slag og Stød til enhver, som de ej ansaa villig eller høflig nok.

Endelig kom de til Husmand Mikkelt Hansen paa Brørup Mark, hvor de ligeledes forlangte Penge, og da han sagde, at han ingen havde, forlangte de alt Boskab oplukket. Da Nøglen manglede til en Kiste, som tilhørte hans Søn, som var i Krigen, slog de ham med knyttede Næver i Hoved og Ansigt, opbrød med Økse og Hammer Kisten, hvorefter de tog et sort Silkehalstørklæde. Tilfældigvis kom imidlertid hans tresindstyveaarige Nabo, Christen Andersen, ind i Huset, og for ham beklagede Mikkelt Hansen, at Tyskerne slog ham og vilde aftvinge ham Penge, som han ej havde. Chr. Andersen, der som Soldat i sin Ungdom i mange Aar havde ligget i Holsten begyndte i en fredelig Tone at ville paa Plattysk forklare dem, at M. H. var en fattig Mand og ingen Penge havde. Men ham stødte de ind i en aaben Lerkakkelovn, og da han rejste sig, satte den ene sin Geværpipe, de andre deres Sabler saaledes for hans Bryst, at han følte den ene Klingspids. Chr. Andersen, som er en Mand med ægte dansk Soldatermod, blev da alvorlig vred og vilde, som han udtrykte sig, ej saaledes rolig staa og lade sig skyde eller stikke ihjel. Han slog derfor med begge Hænder Vaabnene til Side, greb med hver Haand en af de forreste Voldsmænd i Klæderne og rendte dem alle tre baglæns ud af Dagligstuen, gennem Forstuen og ud i Gaarden.

Men her, hvor de fik Rum til at svinge deres Sabler, gav de ham tre Hug i Hovedet saa voldsomme, at flere Benstumper flintredes løse af hans Hjerneskæl, et Hug over venstre Arm, hvorved en Sene overhuggedes, samt saa mange andre Hug, at han ialt havde 9 Saar.

Mikkelt Hansen, som fik lidt Mod ved at se Chr. Andersens Kækhed, ilede ud bagefter for om muligt at staa denne bi. Men han, som ogsaa var ganske værgeløs, fik et frygteligt Hug i Hovedet dybt ind i Hjerneskalen, et Hug over højre Arm, hvorved det udvendige Armben blev hugget tværs over, og et i Haanden, hvorved det indvendige af Haanden blev næsten flækket.

Da Naboerne ved at høre Alarmen og Børnenes Skrigen kom tililende med nogle Forke og nogle Tørvegravere med Spader, tog Røverne Flugten saa ilsomt, at ingen af dem kunde naas.

I Stuen fandtes en Del Smør, som de havde røvet, og en Baishue, som var faldet den ene af Hovedet under hans hurtige Flugt ud af Huset.

De tvende skrækkeligt mishandlede Mænd kørtes efter at være løseligt forbundet straks til Distriktlægen i Skanderborg, hvortil jeg ledsagede dem. Paa Rejsen dertil græd M. H. idelig over sin Lemlæstelse. Chr. Andersen, som dog var endnu frygteligere forhugget og som, formedelst sit betydelige Blodtab, flere Gange var nær ved at falde i Besvimelse, beklagede alene, at han intet Vaaben havde kunnet faa i Hænde til at hugge Røverne ned med.

I Skanderborg anmeldte jeg det passerede til Amtmand Lindholm, som straks personlig berettede det forefaldne til den derværende General Schmalz, men denne henviste Sagen til General Prittwitz. Næste Morgen skrev jeg derfor en udførlig Klage over dette gruelige Overfald til Overgeneral Prittwitz og sendte den tillige med den fundne Baishue og de tre Bensplinter, Distriktlæge Daugaard havde udtaget af Chr. Andersens Hjerneskal, til Justitsraad Bernth i Horsens. Denne nidkære Embedsmand, som har vist en virksom Deltagelse i alt, hvad der fra dansk Side kunde gøres til denne Sags Forfølgning, sendte alt, tillige med en Beretning, han om samme Overfald fra Justitsraad Blichfeldt havde modtaget, til Overgeneralen og fordrede, foruden de Skyldiges Afstraffelse, ogsaa Erstatning til de mishandlede. General Prittwitz begyndte med Alvor at tage sig af denne Sag og sendte den 8. disse Klager med Bilag til den kongelige preussiske mobile Division paa Rantzausgave til Sagens Undersøgelse og Røvernes Afstraffelse. Af flere tyske Læger foretoges Synsforretning over Mishandlingen, og der afholdtes Forhør af tyske Auditører saavel i de Mishandlede og deres Naboers Bopæle som ogsaa i Skanderborg og Aarhus. Baishuens indvendige Mærker førte snart til de skyldiges Opdagelse. Men ved Forhøret i Aarhus benægtede de alt, og senere paa Dagen saa vi dem spadsere frit om i Gaderne.

Efter Raadførsel med Justitsraad Bernth indgav jeg da gennem Amtet paa de Mishandledes Vegne Ansøgning til Overgeneral Prittwitz saavel om nyt Forhørs Optagelse for at faa de Skyldige overbeviste, som fornemmelig om Erstatning til de Mishandlede for de dem paaførte Lidelser samt i Særdeleshed for det Næringstab, de havde lidt og vilde komme til at lide ved de dem paaførte legemlige Beskadigelser. Men da General Prittwitz med Preusserne straks efter drog bort, kom Sagen ej her til Ende. Om dette senere er sket i Preussen, navnlig om de Mishandlede vil faa nogen Erstatning, som de har et saa retfærdigt Krav paa, har vi længe ikke kunnet tabe Haabet om, dog synes nu dette Haab at ville blive forgæves.

Chr. Andersen, hvis Hovedsaar Lægen ansaa for livsfarlig, blev ikke desto mindre saa hurtigt helbredt, at han efter kort Tids Forløb atter var rede til at gaa med i en Landstorm, hvilken han som saa mange flere ønskede rejst til Armeens Bistand. Han er i det hele sluppet med at faa en stiv Finger.

Mikkel Hansen derimod var i flere Maaneder berøvet al Kraft i sin højre Arm, hvilket har været ham til betydeligt Tab, saa meget mere, som han paa sin lille Ejendom har en stor Gæld. Til Sorgen over hans Skæbne kom ogsaa denne, at hans eneste voksne Søn, som skulde forsørge ham i hans Alderdom, i Kampen d. 6. Juli fik en Kugle gennem sit ene Laar. Faderen er dog nu saavidt helbredt, at han tildels har generholdt Brugen af sin lemlæstede Arm, dog vil den altid forblive stiv. Ogsaa Sønnen er helbredet, men føler Smerte ved enhver anstrengende Bevægelse.«

Minder omkring et Forsamlingshus.

Af Jørg. J. Jørgensen.

For nogle Aar siden gik jeg ad Vejen fra Galten ud til Silkeborg-Aarhus Landevej og op over Bakken ved Klank for at se mit Barndomshjem og min Barndomsegn i snævreste Forstand. Tilbagevejen tog jeg forbi Klank Højskole ad Vejen til Porskær og videre til Galten. Jeg har vandret begge Veje mangfoldige Gange som Barn og som voksen. Men hver Gang jeg har gaaet her i de senere Aar, har det slaaet mig, hvor Afstandene er blevet smaa. For i min Erindring var de betydelige, maalt som de var med Barnets kortere Skridt og svagere Kræfter. Paa samme Maade forekommer Bygninger, der for min Erindring staar som anselige, mig nu at være underligt smaa og ligesom sunkne ind i sig selv. Saaledes gaar det, naar den ældre prøver paa at identificere sin Barndoms Indtryk. Man venter at finde alt uforandret, men alt er forandret, ogsaa ens Syn paa Tingene. Og dog er Barndomserindringerne lige saa virkelige som den voksnes forandrede Maalestok.

Paa hin Dag savnede jeg to Holdepunkter i Tilværelsen ved min Barndoms Vej — Forsamlingshuset, der var revet ned, og den statelige Klank Mølle, der tidligere med sine Vinger synedes viden om, men nu stod tilbage som en vingeløs Ruin, slaaet ud af en stærkere Drivkraft end den stride jydsk Blæst.

Det er Forsamlingshuset, jeg har Lyst til at riste et Par Minderuner, fordi Forsamlingshusene rundt om i Landet har været med til at bære en væsentlig Del af den folkelige Kulturudvikling paa Landet i sidste Del af forrige Aarhundrede og frem til Tiden for første Verdenskrig. Mange Steder har de bevaret deres Betydning, men deres Brug er nok i de senere Aar i nogen Grad forandret og ikke altid i den heldigste Retning. Min Barndoms Forsamlingshus er altsaa revet ned, og en af dem, der som Barn og halv-voksen har levet i nær Berøring med det, føler Trang til at fremdrage Træk af det Liv, der er levet i og omkring det.

Huset i sig selv var af primitiv Art, men dog ret anseligt efter sin Tid. Fra Vejen kom man ind i en Forstue, hvorfra der var Indgang til et Køkken til højre og til Salen lige for. Selve Forsamlingssalen havde ikke noget Loft, men Taget bares af høje Træbuer, der sammen med de røde, fugede Teglstensvægge gav Rummet et festligt Præg. Over Forstuen og Køkkenet var der en Balkon. Langs hele den modsatte Gavl fandtes nogle Ribbefag og midt i

Salen Bomme, der sammen med Tovene og de øvrige Gymnastikredskaber straks fortalte om en af Husets Funktioner — som Gymnastiksal. Langs Sidevæggene var der faste Bænke, og til Salens Udstyr hørte et Antal smalle, løse Bænke uden Ryglæn og en Talerstol, der angav Husets anden vigtige Funktion — som Foredragssal.

En af mine allerførste Barndomserindringer er knyttet til Forsamlingshusets Opførelse omkring 1890. Jeg var stolpret over et Markstykke fra mit Barndomshjem, der laa lige ved, for at komme hen til Far, der var med til at opføre Huset, og Grunden til, at jeg netop husker den Tildragelse, er den' at jeg havde et lille Uheld, som smaa Drengene undertiden er ude for, og hvo r for de faar Smæk af deres Mor, hvad jeg ogsaa fik af min.

En anden tidlig Erindring er knyttet til Opførelsen af Hostrups »Genboerne«, der spilledes af Dilettanter fra Egnen. Sammen med nogle andre Smaabørn og Børnenes Mødre overværede jeg Generalprøven fra 1. Række og fik her, allerede før jeg var begyndt at gaa i Skole, mit første Indtryk af Teater. Jeg forstod naturligvis ikke noget af Handlingen, men mindes endnu to Personer, der maa have gjort Indtryk paa mig: Jerusalems Skomager med det hvide Skæg og Løjtnant von Buddinge, der iført Postmesterens Uniform jo ikke godt kunde undgaa at gøre Indtryk paa et Barnesind. Siden fik jeg at vide, hvem der havde udført de enkelte Roller, men det kunde jeg slet ikke tro paa, for de Mennesker saa ganske anderledes ud til daglig.

Da jeg begyndte at gaa i Skole i Højskolens Børneskole lærte jeg Forsamlingshuset nærmere at kende, idet vi her havde vore Timer i Gymnastik. Drengene og Piger gik sammen til Gymnastik, ligesom vi selvfølgelig undervistes sammen i Skolens øvrige Fag, og med Gymnastikken traadte Forsamlingshuset ind i min daglige Tilværelse gennem hele min Skoletid og en Tid derefter. Ikke at jeg var nogen særlig fremragende Gymnast, det var jeg aldrig; men jeg holdt meget af Gymnastik og gik helt op i den, saa jeg har tilbragt mange lykkelige Gymnastiktimer i Forsamlingshuset.

Der er i disse brændselsfattige Tider en Del Tale om de uopvarmede Gymnastiksale, der betegnes som sundhedsfarlige, og det skal indrømmes, at en uopvarmet Sal kan være sundhedsfarlig for en Lærer, der skal undervise i Gymnastik Time efter Time; men for Eleverne, der deltager i Gymnastikken, kan jeg ikke se, at Faren er saa stor. Jeg har i hvert Fald sammen med mange, mange andre baade som Barn og som voksen uden Men drevet Gymnastik med Liv og Lyst i en uopvarmet Sal.

Der fandtes ikke Omklædningsrum i Forsamlingshuset, saa vi Børn maatte klæde os om i Forstuen eller hjemme. Da mit Hjem laa faa Skridt fra Forsamlingshuset, havde jeg let ved at faa det Spørgsmaal løst, og sammen med mig klædte nogle af mine Kammerater om hos os, hvor de saa havde deres Gymnastiktøj hængende. Højskolens Elever benyttede ogsaa Forsamlingshuset til Gymnastik, og Vinteren igennem var der desuden Aftengymnastik for Karle

og Piger. Karlene klædte om i Salen, mens Pigerne klædte om hjemme eller hos Naboer til Forsamlingshuset. Der var altid en Del Piger, der klædte om hos os. Jeg nævner dette, fordi det viser, hvorledes man ved fælles Hjælp-somhed overvandt Vanskeligheder dengang. Der var ogsaa Aftengymnastik for Drengene, og jeg var naturligvis med. Engang var vi endog med til en Gymnastikopvisning i Haandværkerforeningens Bygning i Aarhus. Vi havde lejet en Dagvogn, der befordrede os hen og hjem.

Mens Skolens Gymnastikundervisning lededes af Lærere eller Lærerinder ved Højskolen og Børneskolen, var det tit unge Karle eller Piger, der havde været paa Delingsførerkursus, som ledede Aftengymnastikken. Vinterens Undervisning sluttede i Regelen med en Opvisning, der altid var godt besøgt. Ved den Lejlighed dansedes ogsaa undertiden Folkedanse i Folkedragter. Til Tider var der større Gymnastikstævner i Egnens Byer. Som halvvoksen har jeg deltaget i saadanne Stævner i Aarhus, i Skanderborg og i Hammel. Det var festlige Oplevelser.

Nær sammenknyttet med Gymnastikken var Skyttebevægelsen, der hjemme slet ikke havde noget militært Tilsnit. Som Dreng var jeg med i et Hold, der skød med Salonbøsse, og efter min Konfirmation var jeg i to Aar Medlem af Skytteforeningen og lærte nødtørftigt at betjene en Riffel. Sommerens Skydning sluttede med Kapskydning i Galten Smedeskov med efterfølgende Præmieuddeling og Bal i Forsamlingshuset.

Men Forsamlingshuset var bygget til andet end Gymnastikhus. Det var først og fremmest et Sted, hvor Egnens Folk kunde samles til Møder. Ganske vist fandtes i Høver Kro en stor og god Sal, der endog bød den Fordel, at den kunde opvarmes, hvad Forsamlingshusets Sal oprindelig ikke kunde. Men Krosalen var privat Ejendom, og det, man ønskede, var en Sal, som var Egnens egen. Man skulde derfor tro, at den særlig vilde blive brugt til politiske Møder, men det var ikke Tilfældet. Jeg mindes fra min Opvækst ikke et eneste politisk Møde i Salen. De afholdtes i Krosalen. De Forsamlingshuse, der fremstod i Slutningen af forrige Aarhundrede, byggedes netop i aandeligt vaagne Egne, for at man kunde have et Fristed til Dyrkelse af Interesser, der ikke skønnedes at høre hjemme i en Krostue. En af disse Interesser var altsaa Gymnastikken, en anden var Foredragene, Møderne.

Det var de store Møders gyldne Tid paa Landet. Bøger spillede ikke nogen større Rolle og fandtes kun faatalligt i Bondehjemmene dengang. Præsten havde selvfølgelig sin Bogsamling, ligesom Lærerne havde Omgang med Bøger. Højskoleforstander Jens Nielsen paa Klank Højskole havde en betydelig Bogsamling, og paa Højskolen fandtes endvidere et mindre Udlaansbibliotek, ligesom der fandtes en Læsekrede, blandt hvis Medlemmer et Udvalg af de nye Bøger cirkulerede. Men ellers var det smaat beventt med Adgangen til Bøger. Læselystne udnyttede de Muligheder der fandtes, og Folk, der havde Bøger, stillede dem beredvilligt til Raadighed ved Udlaan; men

de fleste fik deres Læselyst tilfredsstillet gennem den daglige Avis, som tit gik paa Omgang mellem to eller flere Familier, der holdt den i Fællesskab, samt gennem Ugeblade som »Familie-Journalen« og »Ugens Nyheder«.

Var det saaledes smaat med den Oplysning og Aandsudvikling, der kunde faas gennem Bøger, var der saa meget større Rigdom paa den Oplysning og aandelige Berigelse, der kunde hentes gennem det talte Ord. Grundtvigs Ord: »Bogen i, og Munden op«, angav den Vej, man skulde følge ved Folkets Vækkelse og Oplysning, og Tiden har vist, at han ogsaa paa det Punkt havde set rigtigt. Naar nu Foredraget i manges Bevidsthed er sat i anden Række, og Bogen draget frem i første Række som Oplysningskilde, er det en Udvikling, som næppe havde været muligt uden den forudgaaende Vækkelse gennem det levende Ord, der udgik fra Landets Højskoler og Forsamlingshuse.

Klank Forsamlingshus blev da ogsaa sammen med Højskolen et Centrum for Egnens aandelige Liv i de Aar, her er Tale om. Særlig ved Højskolens to Dages Efteraarsmøde, der afholdtes i Forsamlingshuset, gav denne centrale Stilling sig Udtryk. Da samledes Folk fra Egnen — ja, tidt langvejs fra — med det ene Formaal at høre Foredrag om Emner, som laa langt fjernet fra deres daglige Gerning. Salen var næsten altid stuvende fuld, og Forsamlingen var én lyttende Masse. For Deltagerne var det virkelige Højtidssage. Forstod Folk sig ikke synderlig paa den Kunst at læse, forstod de til Genæld den Kunst at lytte.

Der dannedes ogsaa en Foredragsforening, hvis Medlemmer for en beskeden Pris i Vintermaanederne fik Lejlighed til at høre fem Foredrag. Ved denne Lejlighed fik Forsamlingshuset Kakkellovn, saa Salen nu kunde opvarmes til Vinterens Foredrag.

I god Overensstemmelse med hele Tidens Indstilling til Foredraget var det Personen, ikke Emnet, der trak Folk til Huse. Emnet for Foredragene kendtes som Regel ikke i Forvejen. Det var Manden, man vilde høre. Ukendte Talere maatte derfor helst smugles ind efter en mere kendt Taler, der kunde trække Folk til.

Jeg fandt tidligt Vej over til Forsamlingshuset, naar der var Møde, og det er ikke helt faa Foredrag jeg har hørt gennem de aabentstaaende Vinduer som gratis Tilhører. Undertiden slap jeg ogsaa med ind, men egentlig foretrak jeg Pladsen udenfor. Det var der for Resten flere, der gjorde, naar Salen var stærkt fyldt. Meget af, hvad der taltes, gik selvfølgelig hen over Hovedet paa mig, og meget forstod jeg kun halvt, men jeg lærte at lytte anspændt til Ord fra en Verden uden for Dagliglivets, og gennem Emner, som jeg kunde fatte, aabnedes for mig et Perspektiv til en Aandens Verden, der betog mig stærkt og fyldte mine Tanker. Flere af Talerne virkede desuden ved hele deres Personlighed, saa de den Dag i Dag staar skarpt tegnet i min Erindring. Jeg skal her prøve paa at fæstne enkelte Indtryk af de Personligheder, der stod paa Talerstolen i de Aar, og af de Emner, de behandlede.

En højt skattet Taler var Pastor Morten Larsen fra Holstebro, men hans Forkyndelse — for her var virkelig Tale om Forkyndelse — havde jeg ikke Forudsætninger for at fatte. Derimod virkede hans ejendommelige Personlighed stærkt paa mig: det mørke Haar og Skæg og den tøvende, næsten usikre Maade, han begyndte sit Foredrag paa for, efterhaanden som Emnet greb ham, at hæve sig op til fanatisk Glød og Kraft. Næsten lige saa yndet som Forkyndere var Pastor Terkelsen fra Herning og Pastor Teilmann, Bering; de havde begge stor Evne til at gøre Bibelens Skikkelser levende for Tilhørerne, men en stor Del af deres Tale maatte nødvendigvis ogsaa gaa sporløst hen over mit Hoved. En langt klarere Erindring har jeg af Pastor Frederik Bruun, Levring, og hans Maade at fortælle Litteraturhistorie paa. Et stærkt Indtryk paa mig gjorde saaledes hans Fremstilling af Meir Goldschmidts Livshistorie, stærkt præget, som den jo var, af, at han var Jøde. Bruun havde en mærkelig indtrængende Gammelmandsrøst, der for mig paa ejendommelig Maade er vævet sammen med Erindringen om den berømte Folkemindeforsker H. F. Feilberg. I det Ydre mindede de to Mænd ogsaa om hinanden. Lige saa forstaaelig som Bruun var i sin jævne Fremtræden den meget alsidige — ogsaa som Landmand dygtige — Pastor H. P. Christensen, Harlev, som jeg i min Barndom hørte flere Gange, og hvis lunerige Fremstilling af historiske Personligheders Liv og Virke i høj Grad var i Stand til at fængsle et ungt og modtageligt Sind.

I Foredragsforeningen dukkede Aage Meyer Benedictsen op. Alene hans Ydre og afstikkende Paaklædning maatte vække Opmærksomhed, og hans Tale var af en levendegørende Anskuelighed, der var langt ud over det almindelige. Han er vistnok den største Fortæller, der nogensinde har fortalt om sine brogede Oplevelser i danske Forsamlingshuse. Bagefter stod det, han havde berettet, forunderlig klart for ens Bevisthed og huskedes længe efter. I Foredragsforeningen hørte jeg ogsaa Poul la Cour, Askov, tale om Lyd, saa Lydens fysiske Begreb fik Liv og blev forstaaeligt for Tilhørerne. Astronomen Thorvald Køhl fra Odder indviede os i Stjernehimlens Mysterier, og Seminarieforstander Vinther, Silkeborg, talte om danske Folkeviser. Senere som Elev paa Silkeborg Seminarium fik jeg rig Lejlighed til at lære hans store og levende Veltalenhed og dybe Fortrolighed med dansk Aandsliv nærmere at kende.

Saa godt som alle disse Mænd talte ud fra et bevidst kristeligt og grundtvigsk Livssyn; men nu, saa mange Aar efter, har det forbavset mig, hvor sjældent Grundtvigs Navn blev nævnet af dem, og hvor sparsomt de tog Guds og Jesu Navn i deres Mund. Foredragenes Emnevalg var nok vidtspændende, men dog begrænset. Taltes der om dansk Litteratur, standsede man op ved omkring 1870. De eneste Digtere, der kunde komme med efter den Tid, var de store Nordmænd, Bjørnson, Ibsen og Lie. Kom en Taler ind paa sociale Emner, var det altid med en vis Forsigtighed, og Emnet blev

mest belyst med Eksempler fra fremmede Lande, saaledes af den iøvrigt udmærkede, noget tunge Fernando Linderberg. Det ømtalelige Emne, der udgjorde dansk indre Politik efter 1864, berørtes ogsaa nødigt. Historien syntes at stoppe op ved det Aarstal. Nye Tanker, som var oppe i Tiden, og som ikke fandtes at stemme overens med den gængse Livsanskuelse, holdtes ude. Alt dette var jeg selvfølgelig slet ikke klar over dengang, men er først blevet det siden.

Saa en skønne Dag tonede Thomas Bredsdorffs skarpstkaarne Træk frem paa Forsamlingshusets Talerstol, og han tog sig for at oplyse Forsamlingen om, at dansk Digtning ikke var gaaet i Staa ved det Aar 1870, men at den netop i 70'erne var kommet ind i en ny og rig Udvikling. Gennem hans Foredrag hørte jeg første Gang om I. P. Jacobsen, og ved hans Gennemgang af Novellen »Mogens« indleedes mit Kendskab til »det moderne Gennembrud«. Tilhørerne fik ved den Lejlighed gennem en god grundtvigsk Discipels Mund en Forestilling om, at der fandtes en Verden uden for deres egen snævre Kreds, en Verden med et andet Livssyn ganske vist, men en Verden, som det var noget af en Nødvendighed at lære at kende. Saa ung, jeg var, havde jeg en tydelig Fornemmelse af at opleve en stor Begivenhed, at være Vidne til en Bedrift.

Jeg mindes ogsaa fra disse Aar en Diskussion om Udviklingslæren, vistnok paa Grundlag af et Foredrag af Forstander Jens Nielsen om Arvelighed, væsentlig efter Kølpin Ravns Fremstilling i Bogen »Forplantning og Arvelighed«.

Den ny Tid tilkendegav sig ogsaa ved Valget af de Sange, man sang. Den brugte Sangbog var »Højskolesangbogen«, men Johan Skjoldborgs Husmandssange »Naar Vinteren rinder i Grøft og i Grav« og »Du Husmand, som ørker den stridige Jord« begyndte at blive almindeligt sungne og meget yndede, ligesom hans Bøger »En Stridsmand« og »Kragehuset« var indgaaet i Højskolens Udlaansbibliotek. Derimod var den unge Aakjær endnu et næsten ukendt Navn, og de, der kendte lidt til ham, betragtede ham som en Oprører, man skulde holde sig fra. Det var jo ham, der i ungdommeligt Overmod havde skrevet Linierne (her citeret efter Hukommelsen):

»Min Helt er den stolte Lucifer,
der svang mod en tyrannisk Gud sit Spær,
og saa hin Saul, Valgkonge i Judæa,
der stred, forladt af Gud, mod hele Filistæa«.

Mit første Indtryk af Aakjær fik jeg gennem et af hans jyske Digte, der stod trykt i Tidsskriftet »Skole og Samfund«, som udkom i Silkeborg.

Naar de Udslag af en ny Tid, som her er nævnt, ikke vakte større Opstandelse, end de faktisk gjorde, skyldes det velsagtens, at det nye, som næsten altid, i det stille var forberedt. Jeg vidste saaledes Besked med, at en af mine Lærere abonnerede paa Georg Brandes' Skrifter, og at han sammen med

en Kollega holdt »Politiken«. Jul. Schiøtts og Ernst Bojesens genialt tænkte og straalende gennemførte Foretagende »Frem« havde ogsaa faaet mange Holdere paa Egnen og var i høj Grad med til at udvide Horisonten.

En af Efteraarsmødets Aftener var som Regel forbeholdt Oplæsning. Yndet som Oplæser var navnlig den bekendte Skuespiller Heilesen, der ligefrem havde gjort det til sit Speciale at rejse Landet rundt og læse klassiske Værker af den danske Litteratur, hvorved han har gjort en ikke ubetydelig Indsats i det folkelige Dannelsesarbejde. Heiberg og Hertz synes at have været hans foretrukne Digtere; mærkværdigvis ikke Holberg, skønt Heilesens Talent saa afgjort gik i Retning af Komedien og det komiske Rollefag. Dog mindes jeg at have hørt ham læse »Den pantsatte Bondedreng«, men Syngespillene var hans foretrukne Yndlinge. Jeg har hørt ham læse »Sparekassen« og »Kong Salomon og Jørgen Hattemager«. Selv om en Del af Tilhørerne syntes, at det var noget Pjank, morede de sig godt. En enkelt Gang var Heilesen dog uheldig ved Valg af Oplæsningsemne. Han læste da Heibergs »En Sjæl efter Døden«, men det har nok været et beskedent Faatal af Tilhørerne, som fattede den dybe Satire i Skuespillet, og desuden fandt adskillige — og navnlig adskillige Kvinder — at det var et Emne, man ikke skulde spotte med. Skønt jeg plejede at faa Lov til at komme ind i Salen til Oplæsning, var jeg saa uheldig ved den Lejlighed at være placeret ved min sædvanlige Lyttepost ved Vinduet, som uheldigvis hurtigt blev lukket, saa jeg fik slet ikke noget Indtryk af den famøse Oplæsning. Maaske har jeg derfor lyttet saa meget mere intenst til Kommentarerne bagefter.

Det hændte ogsaa, at musikdyrkende Amatører fra Egnen gav en Musikaften til Bedste. Jeg hørte her i Forsamlingshuset de første Prøver paa Kammermusik, men da jeg ikke selv besad musikalsk Evne, fik jeg ikke meget ud af det. Jeg syntes dog om Musikken, og jeg kunde slet ikke give en Kammerat Medhold, naar han hævdede, at den Musik var der ikke noget ved, for den kunde man hverken synge til eller danse efter. Og dog var den Kammerat en Autoritet, idet han baade sang rigtig pænt og spillede godt paa Harmonika.

Paa mærkværdig og mystisk Maade er Efteraarsmøderne i Forsamlingshuset i min Erindring vævet sammen med Mindet om Græshoppernes »Sang« i Vejgrøfterne paa solrige Efteraarsdage. Hvorfor det er saaledes, ved jeg ikke; men dette Naturminde giver i min Bevidsthed det hele Sceneri et Præg af Jord, grønt Græs og Vækst, som jeg nødig vilde undvære. Paa samme Maade er Ingemanns Aftensang »Fred hviler over Land og By« uløselig i min Erindring knyttet til de hjemlige lyse Sommeraftener; men her er Sagen klar, for den Sang har jeg mangan Sommeraften hørt sunget i Højskolens Have. I Forsamlingshuset var der ogsaa lettere Underholdning. Her saa jeg de første levende Billeder og hørte den første Fonograf. En hjemvendt Dansk-Amerikaner med det let angliserede Navn James Hansen (»Edisons For-

tolker i Provinsen« kaldte han sig) viste for os Børn og enkelte barnlige Sjæle blandt de voksne de første ufuldkomne Films. Vi saa et Jernbanetog rulle frem, og vi saa Optagelser fra Boerkrigen med skydende Soldater, mens Fonografen gennem en snøvlede Højttaler gengav Vagtparaden, der trækker op og andre Musikstykker. Der var svært godt Besøg til Forestillingen, og i den følgende Tid forsøgte vi Børn med snøvlede Stemme at efterligne Fonografens ufuldkomne Præstationer. Baade dens og Billedernes Ufuldkomnethed forlenede det hele med en ejendommelig Tiltrækning, og Bøger og Bladartikler, der fortalte om Edisons Liv og Opfindelser, blev i den følgende Tid ivrigt studeret.

Der afholdtes ogsaa Udstillinger i Forsamlingshuset: Planteavlsudstillinger, Frugtudstillinger og Husflidsudstillinger med ledsagende oplysende Foredrag. Især Husflidsudstillingerne mindes jeg. Her var jeg nemlig flere Gange selv blandt Udstillerne. Paa Højskolen havde Husflidsforeningen flere Vintre Kursus i Husflid, mest besøgt af Drengene, men ogsaa af enkelte voksne Karle. Undervisningen gaves foruden af Forstander Jens Nielsen af Alfred Rasmussen fra Skovby (senere Gaardejer i Høver). Et Aar bandt vi Børster og Koste; men ellers var det navnlig Træskærerkunsten, vi helligede os, og Hjemmene fyldtes med udskaarne Pibebrætter, Fotografi- og Billedrammer og Knivkasser med dejlig rødt Klædeindlæg. Større Arbejder som Borde, Skabe eller Rejsekufferter kunde ogsaa forekomme. Stilen var »dansk Almuestil« efter Mønstre i »Roms Haandgerningsbog« eller andre af Roms Publikationer. I April udstilledes Genstandene, og der gaves Præmier for de bedste Arbejder, som Regel Bøger om Husflid, men ogsaa Pengepræmier. Jeg lærte ogsaa at indbinde Bøger ved disse Kursus og fik nu Lejlighed til at faa mine Aargange af »Dansk Børnetidende« og »Frem«s Bøger indbundet.

Naturligvis brugtes Forsamlingshuset ogsaa til Dans, der dog aldrig blev en Hovedsag. Det er allerede omtalt, at der efter Kapskydningen var Bal. Det samme var Tilfældet efter Gymnastikopvisningerne, og derudover kunde der saa være Bal een eller to Gange i Løbet af Vinteren. Det var aldrig offentlige Baller. Naar det ikke var en eller anden Forening, der stod som Indbyder, ordnedes det paa den Maade, at nogle unge sluttede sig sammen og sendte Lister rundt, hvorpaa Deltagerne kunde tegne sig. Traktementet ved de Lejligheder, naar der i det hele taget var Traktement, var Kaffe og Wienerbrød og i det højeste en Sodavand. Spiritus maatte ikke nydes, og fulde Folk kom aldrig længere end i Forstuen. Hvis de prøvede paa at trænge ind i Salen, blev de stille lempet ud af et Par haandfaste Karle. Musikken besørgedes i Regelen af Peter Kjær fra Sorring og hans Søn Niels Kjær bi-staaet af en tredie Musiker, hvis Navn jeg ikke husker. Niels Kjær blev senere bosat i Klank som Genbo til mine Forældre, og jeg kom en Del i hans Hjem og lærte at sætte megen Pris paa saavel ham som hans Far. En Tid var det ogsaa almindeligt, at Egnens Folk lejede Forsamlingshuset til en Balaften for

deres unge Døtre og Sønner og deres Bekendte. Jeg mindes Ballerne i Forsamlingshuset med den største Glæde, og jeg kan ikke erindre et eneste grimt eller raat Træk fra dem. Alle kendte hinanden og morede sig harmløst med hinanden.

Saa kom jeg hjemmefra og mistede den intime Kontakt med min Hjemegn og med Begivenhederne i Forsamlingshuset. Der kom ny Forstander paa Højskolen, og den mistede jeg ogsaa Kontakten med. Som saa mange andre fik jeg Byen som Virkefelt, men min Oprindelse paa Landet i Østjylland med de vide Udsigter fra Bakkefladerne har jeg aldrig fornægtet. Jeg har sidenhen modtaget Indtryk og Paavirkning fra mange Sider, men Barndommens Oplevelser er ikke af den Grund fordunklet. Det er ganske enkelte af disse Oplevelser, jeg her har forsøgt at samle om et Fortætningspunkt — det nu forsvundne Forsamlingshus i Klank.

Et Drab i Skejby 1670.

Ved Poul Rasmussen.

Niels Jensen og Rasmus Nehrmand i Ølsted stoꝛ den 27. Juli 1670 paa Tinge og vidnede, at de Fredag Aften før Vor Frue Dag, som er den 1. Juli, ungefær Kl. 11, kom til Skejby Vangede, som er deres rette Alfarvej fra Aarhus og hjem. Dengang Rasmus Nehrmand skulde lukke Ledet op, spurgte Niels Jensen ham: »Ihvad skal det være for en Vogn, som staar saa stille imod os paa Vejen saa sildig«, hvortil Rasmus Nehrmand svarede: »Saa Mari, jeg kan ikke vide det«. Da Rasmus Nehrmand havde lukket Ledet eftē dem, gik han hen for at se, hvad der var paa Færde, og som han kom hen til Vognen, sagde han: »Det er ilde fat; her ligger en, der er slaaet fordærvet, og her ligger to Vognkæppe paa Vejen«.

Derefter gik Niels Jensen derhen og bøjede sig ned over den saarede. Da han snorkede og altsaa ikke kunde være død, sagde han til ham: »Hov Mand, sover I«.

Den overfaldne begyndte, ligesom han vilde have svaret, men kunde dog ikke faa Ordene frem. De to Mænd blev saa enige om at gaa til Byen og lade Præst og Folk vide, hvad der var sket, men var ikke kommet ret langt, før de hørte nogle, der var paa Vej ned mod dem, og af hvilke den ene raabte: »Avok, avok«. De gjorde derfor Holdt og sagde til hinanden: »Hør, der kommer nogen, som ved af Sagen at sige« Straks efter kom den saarede Broder Jens Iversen fra Hadsten med nogle Mænd fra Skejby, og da han fik Øje paa Niels Jensen, sagde han: »O, hjertegode Niels Jensen lille, her har fire Karle af Skejby slaaet min Broder Peder ihjel«, hvortil Niels Jensen svarede: »Aa ve, er det din Broder Peder der ligger der henne; hvem har gjort det?«

Da sagde Jens Iversen: »Aa, det gjorde fire Karle af Skejby med fire Tøjrekøller og tog sig den Aarsag, at vi ikke vilde lukke Ledet efter os, og Ledet stod aabent for os; og de to Karle var i hvide, uldne Skjorter eller deres bare Skjorter og de to i sorte Trøjer. Anderledes kendte jeg dem ikke, og jeg beder eder for Guds Skyld, I vil hjælpe mig ham til Byen, og maa vel ske, om han kommer til Hus og varmt, han tør komme til sig igen«.

Derefter lagde de Peder Iversen i deres Vogn, fordi der var ikke Fjæle paa hans egen, og kørte saa op til Skejby med ham, og Jens Iversen sagde igen, at hvis han kommer til varmt, da tør han vel komme til sig, efterdi han kan røre baade Haand og Fod. Da de var kommet til Skejby, bar de Peder Iversen ind i Niels Mikkelsens Gaard og lagde ham paa Stengulvet, hvor han døde hen imod Morgen. Gerningsmændene var borttrømt og blev ikke senere hen paagrebet.

Skolegang i Jexen i 1870'erne.

Af M. Sørensen.

I min Barndom var der kun een Skole i Adslev Sogn, nemlig i Jexen, og hertil søgte alle Børnene fra Adslev, fra Sletskoven, Højtoft og Heden, ligesom ogsaa fra Fladland og fra Stederne paa Jexen Mark ud mod Mjesing og Haarby Skjel.

Degnen i Jexen hed Hansen — Folk kaldte den Gang alle Skoleholdere for Degne, ikke Lærere. Naar man som en lille Purk begyndte i Hansens Skole, var man tilbøjelig til at se op til ham som en Mand med et ufatteligt Fond af Visdom og Kundskaber. Han var i de første Dage mild og overbærende, kunde til Tider endog være spøgefuld. Men senere, senere — ak, da brast allerede flere af de Illusioner, vi havde bygget op, ligesom de saa ofte gør det i Livets haarde Skole siden hen.

Hansen hørte til den gamle Skole, til det Hold af Pædagoger, som forlængst er gaaet ud af Skolerne. For ham bestod en Klasse ikke af mange enkelte smaa Individuer — vordende Mænd og Kvinder — men derimod af et samlet Hele, som tilsammen maatte kunne give visse bestemte Svar paa visse bestemte Spørgsmaal. Det laa under hans Værdighed at give sig af med det enkelte Barn, og derfor kunde der heller ikke vokse noget Fortrolighedsforhold frem mellem Lærer og Barn. Han havde ikke lært, at alle de smaa Mennesker ikke havde ens Evner og Anlæg, som Undervisningen burde rette sig efter. Han tumlede med Børnene, som en Underofficer tumler med en Flok Rekrutter og brugte saa for Resten Tampen, naar hans Evner til paa anden Maade at indprente sine Elever Kundskaber ikke slog til. De fremmeligste Børn maatte hjælpe de træge og tungnemme, og paa den Maade kom disse ogsaa med.

Inden Undervisningen begyndte om Morgenen, holdt Drengene i Reglen Springøvelser hen over Borde og Bænke, eller de under Huj, Hyl og Vræl opførte en vild Krigsdans hen over Gulvet. Naar Degnen saa tog i Døren, raabte han med tordnende Stemme: »Stille«! De mange Stemmer tav, og Træskoene trampede hen over Gulvet for at finde deres Plads.

Saa begyndte Undervisningen. Balles Lærebog eller Balslevs Bibelhistorie kom frem. Børnene skulde høres i Lektie. Degnen laante en Bog hos den øverste Dreng eller Pige.

»Naa, lad os saa høre«, sagde han.

Nu brød der et Uvejr løs, lige saa galt som før. Hele Klassen plaprede i Munden paa hverandre. Ingen kunde høre, hvad den enkelte læste. Begyndte Uvejret at sagné, saa han i Bogen. »Naa, og hvad saa?« Saa brød Uvejret løs paany.

Var der en eller anden, som ikke lod Munden løbe rask nok, fo'r Degnen derhen. »Hys«! hvislede han ud mellem Tænderne og stampe i Gulvet med Træskoene. »Du kan vist ikke din Lektie? Lad os høre«, sagde han til Vedkommende. Denne Tiltale og usædvanlige Opmærksomhed var i Reglen nok til at bringe Knægten ud af Fatningen. Hakkede og stammede han saa i det, vankede der et Par smældende Ørefigener og Paalæg om at sidde efter om Aftenen.

Naar Overhøringen var til Ende, kom Regning eller Skrivning. Nu benyttede Degnen Tiden til at syle med sine Køer og muge i Stalden. Han havde jo sin Jordlod og sine Køer, og det skulde alt sammen passes. Og det blev passet; thi det var der, og ikke i Skolen, at han skulde søge sin Indtægt.

I Sommertiden lod han Drengene løbe efter sine Køer, flytte dem og trække dem ud eller hjem. Ofte lød det i Skoletimerne: »Det er sandt! Køerne skulde vist flyttes. Hør du, Mads, rend du ud og flyt dem, og du, Niels, du kan jo følge med ham«. Denne Beskæftigelse, som vel egentlig laa udenfor Skoleprogrammet, var meget eftertragtet af Drengene. Skolelodden laa langt borte og der kunde da blive Lejlighed til baade at lede efter Fuglereder og anden Tidsfordriv. Ofte kom Drengene ikke tilbage før Undervisningen var sluttet, men naar de havde været borte i et saadant Ærinde, havde dette mindre at sige.

Til daglig lød der ingen Sang i Skolen, men med lange Mellemrum holdtes der Sangøvelser. Saa stillede Hansen sig op foran Børnene, og for bedre at anskueliggøre Sangens Hæven og Sænken, brugte han højre Arm til at illustrere dette med. Armen var snart ved Gulvet, snart oppe mod Loftet. Under bratte Overgange var hele Kroppen i Bevægelse som en Sprællemands.

Degnen var ogsaa Kirkesanger, men hans Sang lød ikke godt. Ondskabsfulde Tunger sagde, at den lød, som naar man skærer Halsen over paa en Kalv. Han opfattede Stillingen som et Privilegium. Han blev betalt for at synge i Kirken, og han led ikke, at Kirkefolket sang med. Der maatte nok lyde nogle slæbende Stemmer bag efter hans, men komme op i Højde med ham maatte ingen.

Blev vi tørstige, kunde vi gaa til Skolebrønden at drikke. Det var en gammeldags, aaben Brønd med Vippe. En stor Træspond var med Lænke fastgjort til Stangen, som gik ned i Brønden. Det var ikke nemt for os Børn at hejse den store, tunge Spand op af Brønden. Den fyldte Spand satte vi paa Bolværkets Kant for at kunne drikke af den. Og det Vand, vi ikke drak, lod vi gaa tilbage med Spanden ned i Brønden.

De Adslev Børn havde Tilhold hos den gamle Smedekone, som boede i Huset lige ved Enden af Skolen. Her lagde de deres Overtøj og satte deres Mellemmader fra sig. Bønderne i Adslev leverede Smedekonen Malt, og hun bryggede Øl til Børnene, saa de ikke behøvede at drikke ved Skolebrønden.

En og anden Gang havde vi »Gymnastik« paa Eksercerpladsen oppe ved Sprøjtehuset. Der var ingen Galge, saa Øvelserne indskrænkede sig til at hoppe i Reb og Balancegang paa en Planke, stillet paa Kant paa et Par Klodser.

Hvor underligt det er at tænke paa den gamle Degn og den gamle Skole. Kun et kort Spand af Aar, men hvilken Forskel paa da og nu! Og dog, tager man Hensyn til Tiden, til Aanden, der raadede, til Midlerne, han havde til sin Raadighed, og til hans egen Uddannelse, maa det alligevel siges, at den gamle Degn gjorde et godt Arbejde i Skolen og naaede endog i visse Fag lige saa gode Resultater som mangen Lærer nu om Stunder.

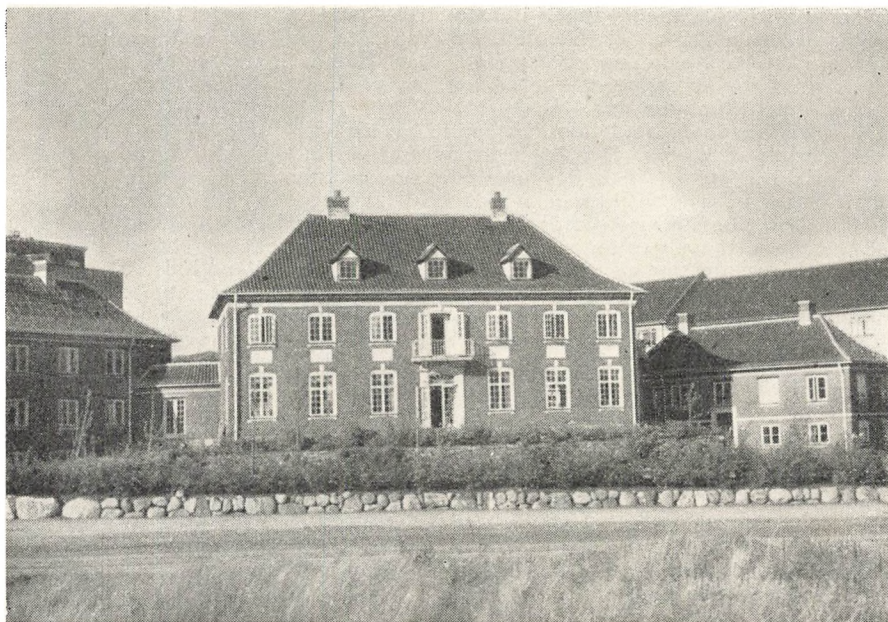
Aarene gik. Vi arbejdede os gennem Klasserne, og endelig kom den Dag, da vi sagde Skolen og den gamle Degn Farvel. Livet begyndte nu at stille Krav til os. Netop den Dag havde saa ofte været vore Længsler Maal, men nu, da den var oprunden, var det med et tungt Hjerte, vi tog Afsked med vor gamle Lærer. Trods alle sine Fejl, Misgreb og bristende Evner, mente han os det godt, det følte vi, da han trykkede os i Haanden og gav os nogle gode Formaninger med paa Livets Vej — den lange, brydsomme Vandring, som vi netop nu skulde begynde paa.

Paa Strejftog i Østjylland.

Bindingsværkshus i Sondrup i Hads Herred.

Foto: A. Steen.

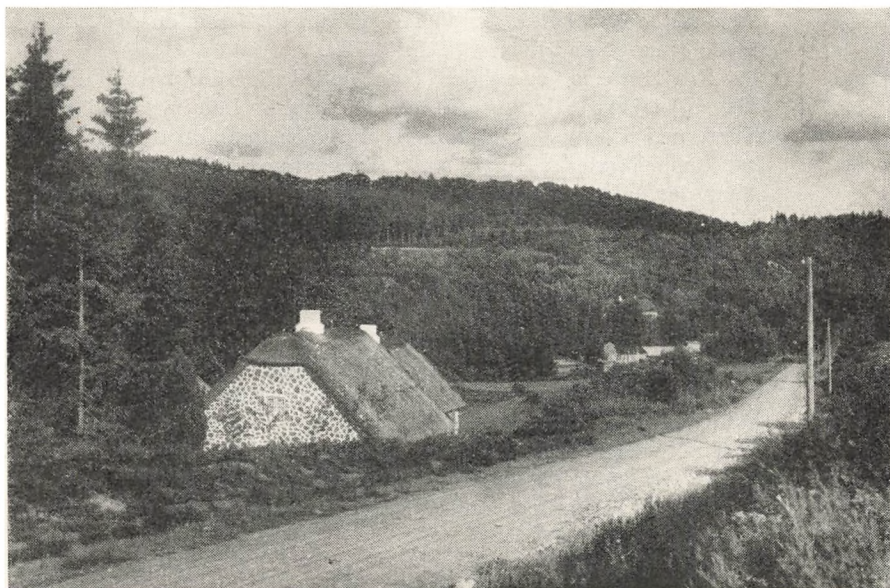

Amtsgaarden i Aarhus, set fra Haven.

Lyngbygaard's Aa, set fra Broen mellem Aarslev og Skibby.

Foto: E. K. Agerschou.

Mellem Bakkerne i Vrads.

Den gamle Horsens-Ry Landevej.

Af Cfr. Heilskov.

Flere jyske Veje, som nu kun har snævrere lokal Betydning, var i for-gangne Tider vigtige Færdselsruter, da Jernbaner ikke fandtes og Handelsforbindelserne mellem Landsdelene foregik under andre Former og Betingelser. Dette gælder ikke mindst de Veje, der fulgtes af de store Studedrifter fra Nørrejylland og ned til Marsken i Hertugdømmerne. Af en saadan Rute skal her gives en kort, topografisk Skildring. Det drejer sig om den fordums Landevej fra Gammel Ry til Horsens, som jeg af praktiske Grunde har beskrevet sydfra, idet dens Fortsættelse til Randers kræver yderligere Studium, som der ikke har været Lejlighed til at gøre i Aar.

En Studevej, ad hvilken Studene fra Vendsyssel og Østhimmerland blev drevet til Horsens Marked, gik over Aalborg, Hobro, Randers, Bøsbro og Laasby til Ry og derfra ad den Vej, der her skal beskrives, indtil Brestenbro, hvor den stødte til den fordums Landevej fra Vestjylland og Viborg til Horsens. Ruten omtales i 1836 som en meget befærdet Vej fra »Nordlandet« (Landet nord for Silkeborg-Søerne) over Ry til Vejle. Denne Vej indtil Brestenbro staar afsat som Landevej paa Videnskabernes Selskabs Kort fra 1787.

»Horsens ligger i den bedste Egn og til Handel saare beqvem«, siger H. v. Essen i sine »Historiske Notitser om Horsens« 1866. Dens Opland strakte sig i ældre Tid helt over ad Vestjylland til. Desuden drev den en ret omfattende Handel med Kvæg til Udlandet.

Fra Horsens gaar Vejen (som indtil Brestenbro var den gamle Ringkøbingvej) i jævn Stigning op mod den jyske Landryg med smuk Udsigt mod Nord ned i Hansted Aadal. Hvor Vejen gaar op over Horsens Nørremark har den vist været Hulvej, thi i Tregders »Haandbog for Reisende« fra 1824 staar der, at »Hansted Hule paa Aarhus- og Nørre Hule paa Ringkøbingveien, fortiene et Blik«. Forfatteren maa altsaa have regnet dem for Seværdigheder.

Den første Landsby, som Vejen passerer, er Lund, hvor der er Station paa Horsens Vestbaner. Herfra ses den højtliggende Tamdrup Kirke, der tidligere var Sømærke, tronende ovenover en Granplantage. Nogle sagkyndige anser den for en af Jyllands ældste Kirker. Straks efter Lund passeres Vinten og derpaa Sydsiden af Vinten Skov, hvor Nim Herredsting skal være holdt i gamle Dage. Søren Peter Elkjær (f. 1848) fortæller, at Grundstenene til Tinghuset i hans Barndom endnu var at se inde i Skoven.*) I denne ligger iøvrigt et Voldsted af en Middelalderborg, bestaaende af to overgroede Borgbanker. Populært kaldes Stedet »æ Hummelgaardsknold«, men dets rette Navn var Drostholm.

*) Aarhus Stifts Aarb. 1931 S. 177.

Den gamle Horsens-Ry Landevej.
Efter Videnskabernes Selskabs Kort 1787.

Vejen fortsætter med stadig Stigen op til den meget højtliggende By Nim, hvor et Punkt Nord i Byen naar op til 107 Meter, og hvorfra man har et storslaaet Panorama til alle Sider. I denne By var der før en Kro, som maa være nedlagt omkring ved Begyndelsen af dette Aarhundrede. Den fik Bevilning 1766 og kalder da »Kongsgaarden«, et Navn, den muligvis har arvet fra den gamle Gaard, som i 1598 beboedes af Birkedommer Christoffer Holgersen. Samme Mand blev fritaget for Landgilde, fordi han havde meget Besvær med at sørge for Kongens Folk og Tjenere, som stadig kom til ham. I Nim Skov havde Frederik II nemlig ladet opføre et Jagthus, hvor han kunde overnatte, naar han rejste til og fra Skanderborg Slot. Nim Kro beholdt sin Betydning saalænge den gamle Skanderborg-Vejle Landevej florerede. Den gik over Fuldbro Mølle, Yding, Vestbirk og Underup, skar Horsens-Vejen i Nim og fortsatte over Uldum og Lindved til Vejle.¹⁾

Efter at have passeret Nim faar Vejen fra Horsens nu endelig Fald nedefter, og 2 km fremme er vi ved G u d e n a a og det ældgamle Overgangssted B r e s t e n b r o. Stedet skrives ca. 1500 »Brystingbro«, hvilket af Sprogmand udlægges som det brolagte Vadested, nemlig en

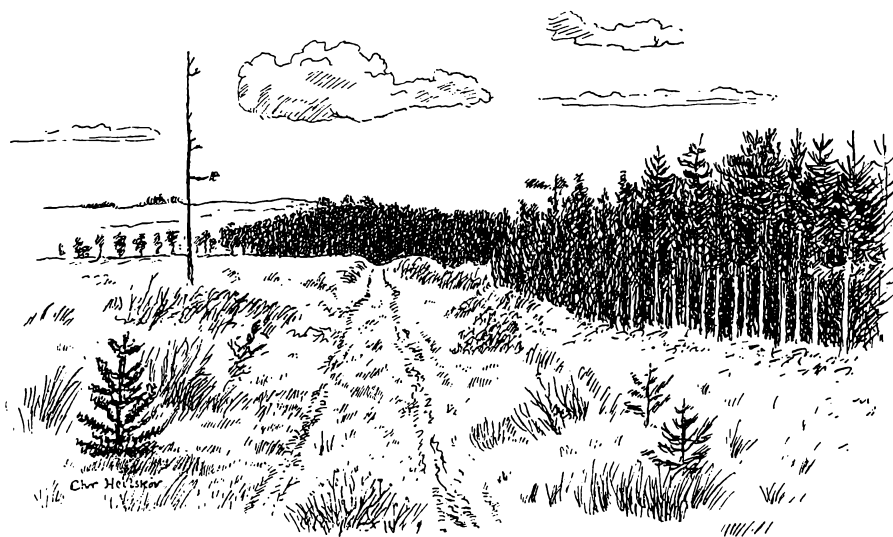
Overgang over Aaen paa store Stene i Bunden. Senere kom her jo Bro i moderne Betydning. Stedets Vigtighed i trafikal Henseende fremgaar bl. a. af en Udtalelse fra 1645 om, at Nim Birk ligger paa et »alstraag«, stærkt befærdet Strøg, hvor Fjenderne under den nylig sluttede Krig

fire Gange havde haft deres Nattekvarter og fortæret alt det indavlede Korn.²⁾ Svenskerne havde under den samme Krig opkastet en stærk Skanse ved Brestenbro, som de holdt besat med 1500 Ryttere.³⁾ Et andet Minde om dette Overgangsstedes Vigtighed er det Valfartskapel, som laa her i den katolske Tid og hvis Grundstene blev fundet for henved 30 Aar siden. Naturligvis

1) Om denne Vej kan læses i »Vejle Amts Aarb« 1942.

2) Kvartalsskr. Orion II, 226.

3) Aarh. Stifts Aarb. 1923, S. 97.

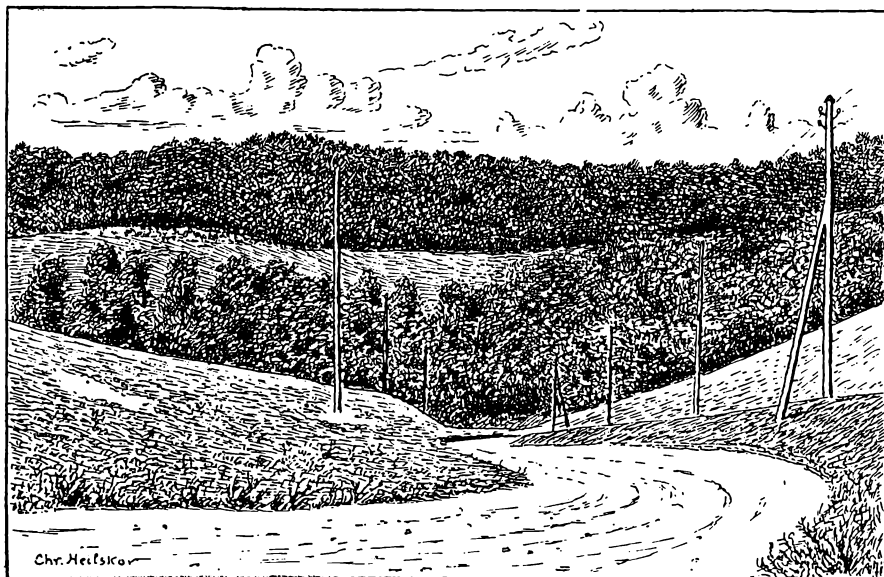
Den gamle Ryvej Nord for Brestenbro, set mod Træden.

skulde man ikke ved et saa vigtigt Trafikpunkt savne en Kro. Hvor gammel den er, kan jeg ikke sige, men fra 1730 var Hans Wibye Kromand. Paa en Sten udenfor Kroen staar hans og hans Kones, Maria Triges, Navne. Af senere Kroejere ser jeg mig i Stand til at nævne Broer Friderichsen Glasou fra 1754, Birgitte Pedersdatter Balle (Enke efter Enevold Hviid) fra 1784, Peder Pedersen Møller 1789—94. Han efterfulgtes af Hans Sørensen, som i 1808 fik sin Eftermand i Laurs Sørensen. I 1820'erne var her en Jens Skyum. Stedet er nu Afholdskro.

Paa den anden Side af Gudenaå fortsatte den gamle Viborg- og Vestjyllands-Vej i Nordvest, medens Vejen til Ry tog en nordlig Kurs følgende en endnu eksisterende Markvej paa den vestre Side af Gudenaå, indtil den efter en Strækning af et Par km støder op til Vejen fra Aastruplund. Hele denne Strækning fra Brestenbro til Ry er paa Videnskabernes Selskabs Kort fra 1787 afsat som Landevej, medens Vejen nu er almindelig Bivej. Den gaar i hele sin Længde lige til Ry gennem et usædvanligt naturskønt Landskab, vekslende med Skove, Bakker og Dale, ja, endog Smaasøer — Østjylland i al sin Charme.

Det nu som Landevej forlængst nedlagte Vejstykke fra Brestenbro paa Vestsiden af Gudenaå fører gennem et sandet Omraade langs nogle Plantager, hvor forhen Lyngen og det stride Græs bølgede for Vinden. »Vejen« er nu næsten overalt græsgroet med Hjulspor, der hist og her er ifærd med helt at forsvinde. Enkelte Steder er der endnu Antydning af Vejgrøfter. Det hele bærer Forladthedens umiskendelige Præg. Al Lyd af Færdsel er forstummet, Livet rinder nu ad andre Baner, og snart vil maaske disse hensygnende Spor helt gro til.

Hvor Vejen fra Brædstrup til Bredvad Mølle skærer Ryvejen, gaar denne stærkt opad til Træden. Bredvad Mølle ligger knap en km Øst for Vejkrydset, og antagelig har Horsensvejen i de ældste Tider ført her ned. Ifølge Professor J. T. Lundbyes antikvariske Undersøgelser (se Aarh. Stifts Aarb. 1925) har der ved Bredvad Mølle været et Oldtidsvadested (et »bredt Vad«)

Vejen Nord for Tønning mod Sønderskov.

over Gudena, hvad de mange Gravhøje paa den anden Side af Aaen ogsaa tyder paa. Horsensvejen har da formodentlig i hine Tider gaet over Underup til Nim, og jeg kunde tænke mig, at denne Vejretning har været benyttet indtil Overgangsstedet ved Bræstenbro blev »brolagt«. Nord for den nuværende Vej fra Vandmøllen i Retning mod Træden er der en langstrakt Slugt, der kunde se ud som en Hulvej fra Fortiden. En gammel Møllevej! Javel, men det kan ligesaa godt være Oldtidsvejens Nedgang til Vadestedet.

Naar man er kommen gennem Træden, er der en malerisk Passage, hvor Vejen gaar mellem Kirken, (som i vore Dage har faaet Taarn) og en ille Sø eller Dam. Nu gaar det lige fremad til Tønning, som ogsaa ligger højt. Her er fundet to Runestene, den ene over Harald Blaatands Svigermoder. Runestene satte man gerne langs de befærdede Veje. Fra Tønning fører det igen nedad. Naar man er kommen $\frac{1}{2}$ km Nord for Byen, aabner der sig en ganske pragtfuld Udsigt over mod den højt opstigende Sønderskov. Vejen snor sig ned ad Bakken, gaar langs Skoven med Udsigt ned i Gudenaadalen. Lidt længere fremme ved Vejen laa forhen Gaarden Nedenskov, der omtales saa tidligt som i 1459. Den blev nedlagt for ca. 30 Aar siden, og paa dens Plads ligger nu Vissinggaard med herlige Skovbakker som Baggrund. Straks efter ses tilvenstre for Vejen den idylliske Lægensø, »hvis Overflade er rolig og blank, som var den klippet ud af Staniol og lagt ovenpaa et Fløjlstæppe«, som Hakon Mielche siger i »Til Søs gennem Jylland«. Hvad der gør den særlig tillokkende, er de bjergagtige Skovhøjder bag ved.

Ved Nordenden af denne Sø skæres Ryvejen af Sdr. Vissing-Vorvadsbro. Vejen, men førstnævnte bliver herfra kun en sandt Markvej, Genfærdet af den gamle Studevej. Den har en Mose paa venstre Haand og bag den Sønder Vissing Skovene. Men hvor Mosen nu ligger, fandtes tidligere to Smaasøer, Store- og Lille-Fuglsø. Vejen kravler nu op ad en Bakke og naar saa $1\frac{1}{2}$ km fremme ud til Vejen fra Vorvadsbro, som den saa slaar Følge

med forbi den nu nedlagte Pindsmølle. Dennes ældgamle Bindingsværks-Stuehus ligger her endnu, men Møllehuset er nedrevet og Udlængerne nye. I sin Velmagtstid var Pindsmølle en stor Virksomhed, og her har været velstaaende Møllere ned gennem Tiderne: Rasmus Jensen, Zellermann, Ducke, Munch o. fl. Her synes forhen at have været drevet en Slags uprivilligeret Gæstgiveri. Ialfald fortæller Hakon Mielche, at de møllesøgende Bønder maatte betale en mindre Sum, naar de skulde over Møllebroen, »men til Gengæld for Bropengenes Erlæggelse blev de inviteret ind i Stadsstuen paa Kaffepunsch — en Fremgangsmaade, som Mølleren paa Klostermølle var lav nok til at betegne som ulovligt Krohold og vederstyggelig Form for Konkurrence.« Om ogsaa Studedrifterne undertiden har holdt Rast her, er vel tvivlsomt. Der var ellers noget langt mellem Kroerne i Brestenbro og Gammel Ry.

Fra Vejen ud for Pindsmølle har man en mærkeligt belagende Udsigt hinsides Gudenaas mod den stejlt opstigende og meget maleriske Bakketop Kollen eller med et nyere Navn Sukkertoppen. Men al denne Skønhed har Studene næppe vurderet, Driverne maaske heller ikke.

Udfor Sukkertoppen er der et Vejkryds. Her gaar Veje til Sdr. Vissing, Addit og Ry. Men denne sidste er ikke den ældre Ryvej. Derimod gaar der endnu mellem Additvejen og den nuværende Ryvej en markvejsagtig Rute, som styrer lige mod Gammel Ry. Det er den oprindelige Vej.

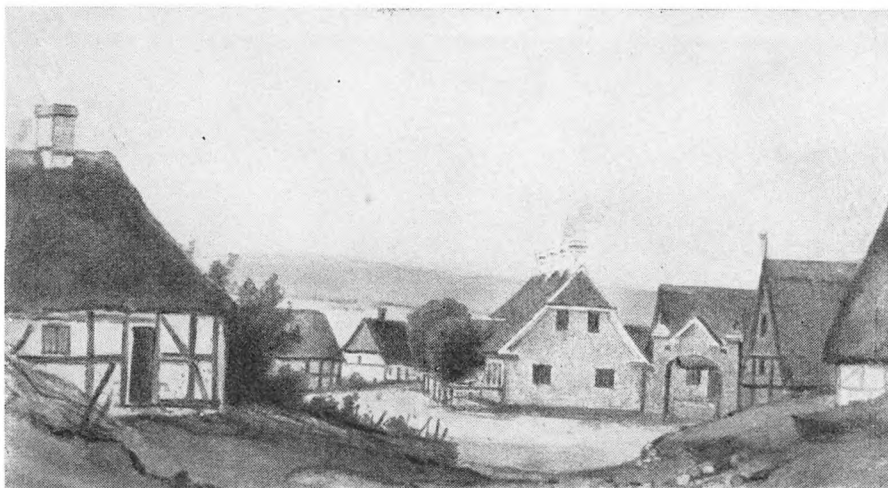
Men først skal vi se lidt paa Sønder Vissing Vejen; thi ogsaa den var forhen en Studevej. Ad den blev nemlig de Stude drevet, der skulde til Mattrup Ladegaard, der var et Opstaldningssted for Studekaravaner. Vejen, som fremdeles eksisterer, gaar over Sdr. Vissing, Burgaarde Kro (nu forsvunden), Nord om Græstrup og Syd om Stigsholm Sø. Fra Mattrup Ladegaard blev Studene drevet videre ad Hærvejen, medens de Stude, der skulde eksporteres fra Horsens, drog videre ad den Vej, vi er kommen, og ad hvilken vi nu fortsætter.

Den gaar som en større Markvej i Nordøst, indtil den kort før Ry Bro igen falder sammen med den nyere Vej. Denne Strækning henlaa for nogle Aar siden i Ensomhedens vemodigt dragende Fred, men efter en kort Vandring ad den standses man nu af en høj Afspærring til Flyvepladsen. Vejen gik ellers Øst om Blidsø (der paa Kortet fra 1787 hedder »Blirsø«) og senere forbi den ganske lille Brudesø, som tidligere var helt lyngomkranset. Om denne lille Sø fortæller M. Møller: »Dens poetiske Navn skylder en meget tragisk Begivenhed sin Oprindelse. Historien gaar ud paa, at et Brudepar, da de tog fra Kirke, kørte vild i Snetykningen og satte Livet til i Søen, der var skjult af et Snedække over den tynde Is.¹⁾ Samme Møller fortæller: at Kæltringehøjene Syd for Brudesø har Navn af, at her holdt Tatterne gerne Hvil paa deres Vandringer fra Ry.

Straks efter passerer man Ry Bro over Salten Aa, og herfra er der saa 2 km til Gammel Ry. Den sidste Verdenskrigs onde Skygge er ogsaa falden over denne Vej. »Krankenrevier« læser man paa Barakkerne, naar man nærmer sig Byen, og tyske Flygtninge er for Tiden anbragt i Militærets efterladte Træbygninger ved den gamle Vej.

I Gammel Ry, Markedsbyen, den uden Tvivl fordums Købstad, krydses mange Veje. En af de vigtigste var den, der kom fra Aarhus og over Salten og Them førte til Lille-Hjælland Kro, hvor den forenede sig med Landevejen fra Horsens over Brestenbro, for derefter at gøre fælles Sag med denne

1) Aarh. St. Aarb. 1931 S. 185.

Ry gamle Krogaard.

til Ringkjøbing.¹⁾ Her i Ry er der en Kro, hvis Historie taber sig i Fortidens Mørke. Den fandtes sikkert 1587, eftersom Christen Pedersen i Ry i nævnte Aar fik Tilladelse til uden Accise at indføre 1 Læst Rostockerøl²⁾, og han har saa formodentlig været Kromand. I 1694 fik Søren Andersen Kjærulf, Materialskriver paa Skanderborg Slot, Bevilling paa Kroen († 1706). Fra 1799 til 1826 var Jens Jensen Laasbye Kromand og derefter Jens Sørensen til sin Død 1831. Hans Enke blev gift med Peder Laursen, den »flinke og billige Kromand«, som St. St. Blicher roser, da han havde med Himmelbjerg-Festerne at gøre. P. L. døde 1868 og blev efterfulgt af Jens Pedersen, som var hans Søn. Kroen brændte ^{11/10} 1735 og igen 1832. Professor T. A. Becker giver den i 1839 det Skudsmaal, at den »ser ret ret anselig ud og godt kan maale sig med endeel Gjæstgivergaarde i de mindre Kjøbstæder«.

¹⁾ Se nærmere herom i »Jydske Saml.« 5. R. VI, 228—50.

²⁾ Kancelliets Brevb. ^{27/8} 1587.

Hads Herreds Friskoler og deres Lærere.

Af Thorv. Madsen.

At klarlægge Aarsagen til Fremkomsten af Friskoler i Hads Herred er en lang Historie, men det kan siges kort ved at henvise til »Østjydsk Hjemstavn« fra 1938 og 1939, hvor jeg har skrevet to Afhandlinger om »Aandelige Strømninger i Aarhuseggen i Halvtredserne og Tresserne. Under de stærke aandelige Strømninger opstod der store Brydninger i de forskellige Sognemenigheder, hvilket stundom førte til skarpe Skillelinier Mand og Mand imellem. For adskillige var Materialismen for lidt at leve paa, man følte Trang til et rigere levende Liv, og det var disse, endda ikke saa faa Mennesker, der lyttede til Otto Møllers og A. Kirkebyes stærke og vækkende Forkyndelse.

Man vakte til Eftertanke baade i Kirken og ved de smaa Møder i Hjemmene, hvor enkelte Præster, Lærere og Lægprædikanter førte Ordet. Hjemmene fyldtes med Sang og Tale, og mange fik Øjnene aabnede for, at der trængtes til et levende Vidnesbyrd baade i Kirke og Skole. Ikke mindst var Børneskolen et Emne, hvorom der især i Tresserne blev meget talt og diskuteret.

Det stod ikke alt for godt til i den første Halvdel af det 19. Aarh. med Skoleundervisningen i Danmark, selvom der hist og her var adskillige fortrinlige Lærere, der forstod at give Undervisningen et levende Præg. Men gennemgaaende kendte Lærerne kun Spanskrøret og Tampen som Opdragelsesmiddel, og Undervisningen bestod i Regelen blot af et Remseri, der ofte satte smaa Barnehjerner i den største Knibe. Det var ikke underligt, at man i levende vakte Kredse drøftede Skoleproblemet.

I en gammel Protokol for Det landøkonomiske Selskab i Hads Herred findes et ret udførligt Referat af et Diskussionsmøde fra den 19. Marts 1866. Diskussionen drejede sig om, hvorvidt »Almueskolevæsenets Tilstand paa Landet og navnlig Kommunernes Forhold til Samme, kan siges at være tilfredsstillende og tidssvarende ordnet. I Tilfælde af, at dette besvaredes benægtende: hvilke Skridt kan der da være at gøre for at raade Bod paa de formentlige Mangler?«

Otto Møller indledede Diskussionen med at sige, at den offentlige Skole her (Oddereggen) stod ligesaa højt som andre Steder, men det betød ikke særlig meget. Han er klar over, at Skolens ringe Stade skyldes Mangel paa Interesse for den hos Forældrene. Den bør hæves op i en højere Plan, og det gøres bedst ved, at Forældrene selv faar Ansvaret for deres Børns Skolegang. Han slutter med at sige, at da det nu er den almindelige Mening, at den offentlige Skole, hvorvel den ikke kan afskaffes, ikke er tilfredsstillende, maa der arbejdes for den frie Skole.

Otto Møller er egentlig ikke helt Friskolemand, helst saa han den offentlige Skole bevaret og forbedret, men han er bange for, at Myndighederne,

Stat og Kommune, ikke magter den Opgave at vække Forældrenes Interesse for Skolen, og derfor fremhæver han Friskolen som den eneste Udvej.

Pastor Kirkebye støtter ham ved at anbefale Oprettelsen af Friskoler, hvor Forældrene kan faa den Lærer, de har mest Tillid til.

Mange deltog i Forhandlingen, de fleste til Fordel for den offentlige Skole. Højskolelærer Andersen, Saksild, mener, at man gør den offentlige Skole Uret, da han ikke tror, at Børnene kan bringe det videre i den Tid de søger Skolen. Han foreslaar Forældrene at lade deres Børn besøge Skolen et Par Aar efter Konfirmationen, desuden er han af den Opfattelse, at Friskolen ikke fører til noget godt.

Som Svar paa Lærer Andersens Udtalelser præciserede Otto Møller nøjere sit Standpunkt, idet han gerne indrømmede, at den offentlige Skole ikke kunde udrette mere end den gør, men at Aarsagen til, at Oplysningen ikke havde holdt Skridt med den øvrige Fremgang var, at Regeringen havde gjort Folket umyndigt, idet den forlangte Penge og gav Oplysning derfor. Dette har fremkaldt en Ligegyldighed, som kun kan hæves ved, at Ansvarer bliver lagt paa Forældrene, som, naar de selv skal betale for Undervisningen, nok vil se at faa det bedste for deres Penge, og naar dette ikke faas i den offentlige Skole, vil der opstaa Friskoler, hvor Lærerne er afhængige af Forældrene og altsaa maa søge

at vinde deres Velvilje. Derved opnaas to Ting, at 1) Børnene faar Lyst til at gaa i Skole og til at gaa videre, 2) Sans hos Forældrene for Sagen.

Provst Boesen i Odder deltog ogsaa i Forhandlingen og var enig med Otto Møller i, at Ansvarer bør lægges paa Forældrene, men han var ikke særlig stemt for Friskolen.

Ved Diskussionens Slutning spurgte Formanden (Gæstgiver H. Holck), om Forsamlingen var enig i, at Oplysningen i Skolen ikke er tilfredsstillende og tidssvarende, og at der bør gøres noget for at afhjælpe Mangelen. Denne Resolution vedtoges enstemmigt, og Mødet hævdedes.

Denne Diskussion viste klart, at baade Friskolen og den offentlige Skole havde Tilhængere; den viste ogsaa, at Friskolen havde baade Otto Møller, Kirkebye og fl. som Fortalere. Og endelig viste den, at som Skoleundervisningen gennemgaaende blev ført i den offentlige Skole, var den utilfredsstillende og langt fra tidssvarende.

Disse Udtalelser fremkom i 1866, men allerede Aaret før i 1865 var der oprettet to Friskoler i Hads Herred: Gylling og den paa Randlev Hedegaard hos Sejr Nielsen. Den sidste blev senere i Halvfjerdserne flyttet til det nuværende Sted, Eriksmind i Bjerager Sogn, hvor den stadig virker livskraftig. Den tredje Friskole oprettedes først i Rørth 1870, men flyttedes i 1891 til Odder. Den kan altsaa i Aar fejre 75 Aars Jubilæum. Af disse tre Friskoler skal først omtales Gylling Friskole. Endnu lever i Odder en Datter, Valborg Frandsen, af Gylling Friskoles første Lærer, H. K. Frandsen. Hun har meddelt, at Otto Møller jo ikke helt ud var Friskolemand. I Gylling og Fensten var Skolelæreren af den gamle, kradsede Type, og Forældrene

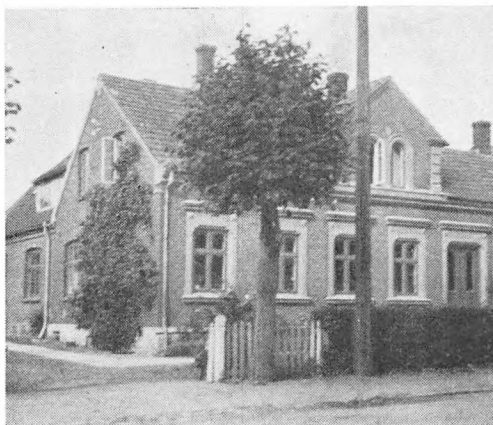

Lærer H. K. Frandsen og Hustru.

syntes ikke, at de kunde blive ved at betro deres Børn til dem. I deres Kvide henvendte de sig til Otto Møller og forklarede ham deres Syn paa Sagen. Han forstod dem godt nok og ved at tænke nøjere over Tingene, blev han enig med Forældrene om, at Oprettelsen af en Friskole vel nok var den eneste Udvej. Paa den Maade kunde enhver søge den Skole, de havde mest Tillid til.

Otto Møller skrev saa til Forstander Svendsen, Jelling, om han kunde anbefale en yngre Seminarist, der kunde passe som Lærer i en Friskole, man tænkte at oprette i Gylling. Den Mand, som efter Svendsens Formening vilde

Gylling Friskole.

passe bedst, var netop H. K. Frandsen, født i Hvirring Sogn 14. December 1836. Han havde i 1856—57 været paa Uldum Højskole og kom paa Jelling Seminarium 1860, hvorfra han dimitteredes 1863. I sin Seminarietid var han stærkt paavirket af Forstander Svendsen, der ligesom Kristen Kold maa have haft en forbavsende Evne til at sætte unge Mennesker saa godt i Gang, at de aldrig senere gik helt i Staa.

Men saa kom Krigen i 1864, og da følte Frandsen, at han maatte med, og han meldte sig da frivillig til Tjeneste ved Aarøes Frikorps, der som bekendt

ikke fik Lejlighed til at udføre store Bedrifter. Og det gjorde Frandsen ikke heller. Men det, at han af egen Drift og Tilskyndelse gik med i Kampen for Danmark, viser klart og tydeligt, at han var en fædrelandssindet og offervillig Mand, hvad han ogsaa vedblev at være Livet igennem. Han stillede aldrig sig selv i Positur. Han virkede stilsfærdigt i det skjulte. Sagen var for ham alt. Han forstod som faa Mennesker at holde sin egen Person i Baggrunden.

Efter Krigen var han en kort Tid Lærer i Boring, ikke langt fra sin Fødeby, Hvirring, men saa udgik Kaldelsen til ham om at overtage en Friskolegerning i Gylling, og han fulgte Kaldet, ikke for Behagelighedens eller Lønnens Skyld, men udelukkende fordi han følte, at han derigennem kunde yde sin bedste Indsats til den opvoksende Slægts Gavn.

De Forældre i Gylling, der bekendte sig til Friskoletanken, maa være Otto Møller taknemlig for, at han trods alt paa dette Tidspunkt saa Nødvendigheden af, at der oprettedes en Friskole i Gylling. At det blev Frandsen, en Børnelærer af første Rang, der begyndte et Friskolearbejde i denne By, maa jo altsaa ogsaa regnes Otto Møller til Ære.

Den 1. Juni i Aar var det 80 Aar, siden Frandsen overtog sin Friskolegerning i Gylling. De Børn, han har haft med at gøre, er nu gamle, men det kan siges om dem alle, at det er blevet præget af Frandsens levende Undervisning i Skolen.

Grundlønnen for hans Arbejde skulde være 250 Rdl. aarlig og desuden 2 Rdl. af hvert Barn, der søgte Skolen. I Gylling var Tilslutningen af Børn til Friskolen ikke saa stor, de kom nærmest fra Fensten og Søby. Gyllingskøvs Skole har altid haft gode og dygtige Lærere, som Friskolelærer Frandsen forøvrigt sluttede sig meget nær til.

Lønnen var ikke stor, men det gik jo; der var nok, som gav af et godt Hjerte, især af Naturalier. Frandsen begyndte med 19 Børn i Skolen, men efterhaanden voksede Antallet, saa han en Tid havde 50 i Friskolen. For disse udførte han saa et Skolearbejde i 25 Aar, der huskes den Dag i Dag. Og det kan uden Overdrivelse siges, at Arbejdet gik med Liv og Lyst.

Frandsen havde af Naturen et ualmindelig frisk og muntert Sind, der ligesom gennemstraalede hans ret ejendommelige Ansigt, der dog ogsaa til Tider kunde se baade hundalvorligt og vemodigt ud. Bag det muntre Væsen laa der den dybeste Alvor gemt.

Det var umuligt andet end at holde af dette Menneske, han vandt derfor ogsaa let Børnenes Fortrolighed og Hengivelse.

Hans Bibelhistorie var gribende. Naar han fortalte, lod han den hellige Skrifts mærkelige Personligheder træde frem for Børnene i jævn og almindelig Tale uden mindste Svulst eller brammende Ord, og derfor forekom det én netop saa ægte og tilforladeligt, at det maatte gøre Indtryk.

Men han var ogsaa af dem, der krævede noget af Børnene, ikke Remseri eller ordret Gengivelse af Skriftsteder, men med det rent faglige vilde han, at Børnene skulde arbejde, føle Forpligtelsen i Arbejdet.

Naar Mennesker har angrebet de gamle Friskolelæreres Undervisningsmetoder, især med at fortælle, skulde de lige have kigget indenfor hos Frandsen i Gylling, da vilde de have faaet et andet Syn paa de gamle Friskolelærere.

Skolearbejdet lagde selvfølgelig Beslag paa det meste af Frandsens Tid og Størstedelen af hans Kræfter, men alligevel arbejdede han ivrigt blandt Ungdommen, særlig for Skyttesagen og Gymnastikken.

Om Sommeren saa man ham saa godt som hver Søndag færdes glad og lykkelig, munter og optaget mellem Karlene paa Skydebanen ude i Nærheden af Stranden, ligesom han ogsaa deltog i Skyttefesterne i Egnen eller andre Steder. Ungdommelig i Sjæl og Sind følte Frandsen sig rigtig i sit Es, naar han var sammen med de unge og saa dem kappes med hinanden om Ærens Krans ved Skydning og Gymnastik.

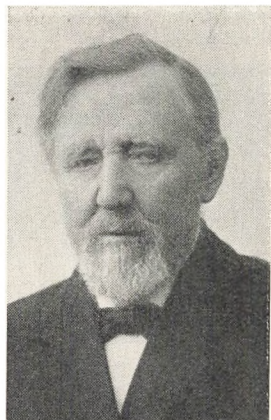
Naar Frandsen til daglig Brug var færdig med sit Arbejde i Skolen, foretog han sig i Regelen en lang Spadseretur, helst ud til Gylling Skov og Stranden. Var det om Sommeren tog han sig et forfriskende Bad. Vandrede han gennem Skoven, morede det ham meget at iagttage Fuglene og deres Færd. I deres vingelette Flugt og forskellige Sang fandt han vistnok Naturens smukkeste Udtryk for Glæde.

Sin bedste Oplivelse og Glæde fandt han dog i Kirken. Kristendommen var for ham den dybeste Kilde i Menneskelivet, af denne øste han daglig gennem Sang og Bøn nye Kræfter og nyt Haab. Og Pastor Otto Møllers aandsbaarne Vidnesbyrd fyldte hans Hjerte med stor Glæde. Selv da han blev saa skrøbelig af Helbred, at han kun med Møje var i Stand til at bevæge sig ved to Stokke, saa man ham dog hver Søn- og Helligdag langsomt færdes ad Kirkevejen; ogsaa i den Henseende var han et Forbillede værdigt til Efterfølgelse. I Kirken stod han under Prædiken oprejst i sin Stol med en Haand bag Øret for at opfange Ordene, da han ogsaa med Alderen var blevet ikke saa lidt tunghør.

I Hjemmet hos sin trofaste, udmærkede Hustru, Else Marie, og deres tre Døtre hvilede han rigtig ud, trygt og tillidsfuldt. Her sammen med sine nærmeste og gode Venner udfoldede han helt sit muntre og elskværdige Væsen; der blev saa lyst inde i den lille Stue, naar vi en Dag eller Aften i Juleferien sad der og lod Samtalen gaa sin frie Gang, mens han altid forstod at bringe

Driften, var en god Tid for ham; skønt han ikke havde store Tanker om sig selv som Lærer, blev det ham i det Aar klart, at han vilde være Friskolelærer.

I 1873 rejste Rasmussen-Lidemark fra Rørth, og nu stod Kredsen overfor Problemet at skulle vælge en ny Lærer. Paa Skolens Aarsdag den 14. Maj samme Aar antog Forældrene i Rørth Friskole A. P. Sørensen som Lærer, og det kom de ikke til at fortryde. Her virkede han i 18 Aar under Mottoet,

Lærer A. P. Sørensen og Hustru.

at kun det, der modtoges i Frihed, er der Grøde i. Dette holdt han fast paa alle sine Dage. Den 12. November 1877 blev han gift med Ane Nielsen, en Datter af Niels Jensen og altsaa Søster til Forst. Jens Nielsen. Der var ikke meget at gifte sig paa og Husrummet var det smaat med; men der var Hjerterum, det følte alle, som kom der. Men efterhaanden voksede Hjemmets Børneflokk, saa det begyndte at se betænkeligt ud for A. P. Sørensen og hans Hustru, navnlig da Børneantallet i Skolen daledede, fordi Tilgangen af Børn ikke svarede til Afgangen. Der maatte gøres noget ekstraordinært, om Skolen skulde holdes gaaende.

Omtrent samtidig med, at A. P. Sørensen kom til Rørth, blev der oprettet en Friskole i Balle med Simon Kjems som Lærer. Efter et Aarstid flyttedes den til »Solbakken« paa Odder Mark. Der var Familier fra Odder, hvis Børn gik til Rørth, men der var ogsaa nogle, som søgte til »Solbakken«, et Forhold, der ikke var saa heldigt. Men en Løsning paa Problemet kom ret hurtigt, idet Simon Kjems opgav Friskolen paa »Solbakken« og blev Højskolelærer. Han døde forøvrigt siden som Præst i Amerika. En Lærerinde, der var meget afholdt af Børn og Forældre, søgte at holde »Solbakken« Friskole gaaende, men det kneb.

Da det nu kneb begge Steder at holde Skolerne gaaende, fattede begge Skolekredse den Tanke at slaa dem sammen og flytte dem til Odder. Man enedes ogsaa om, at A. P. Sørensen skulde være Lærer for Børnene og bygge en Skole i Odder. Lærerinden fra Solbakken skulde flytte med og være behjælpelig med Undervisningen. Der blev tegnet og fastsat en bestemt Løn til hver af dem, og der valgtes en Bestyrelse, som skulde varetage Skolens Interesser. Saaledes gik tre Aar med Samarbejde i god Forstaaelse; men da Lærerinden opgav Skolearbejdet og rejste til Amerika med en Søster, var Bestyrelsen træt, og overlod A. P. Sørensen selv at sørge for sin egen og en ny Lærerindes Løn. Flytningen af de to Skoler, Rørth og »Solbakken«, skete i 1891, og efter den Tid holdt A. P. Sørensen Skole i Odder Friskole i 22 Aar med et gennemsnitligt aarligt Børneantal paa 50.

Det, der prægede A. P. Sørensens Arbejde, var Ærlighed og Redelighed, og det var der ogsaa i Forholdet til Forældrene. Naar nogen kom og forlangte at faa Børn i Skolen, lovede han dem aldrig mere end han kunde

holde. Det første Aar i Odder kom en Gaardmand og vilde have en Dreng paa 12 Aar i Skole. Paa Spørgsmaalet, hvorfor han vilde have Barnet i Friskolen, svarede Manden, at han syntes, de lærte for lidt i den offentlige Skole. Hertil bemærkede A. P. Sørensen, at saa kunde det ikke nytte for ham at komme i Friskolen, »for her lærer de mindre«. Svaret er karakteristisk for A. P. Sørensen. Han holdt aldrig af, at der var fremmede til Stede, naar han underviste, derfor var Eksamen en Skræk for ham, og alene Tanken paa den gjorde ham ondt baade før og efter, ikke fordi han var bange for, at hans Skolebørn ikke kunde klare sig, nej, det var nærmest en Pine for ham at stille sin egen og Børnenes Viden til Parade for alle og enhver. Forøvrigt mente han vistnok, at Eksamenen nærmest var skadelig for Børnene. Gennem hans Skolebørn, der nu for de flestes vedkommende er gamle Folk, har jeg faaet det bedste Bevis for, at det var en levende Undervisning A. P. Sørensen gav. En af de ældre har sagt mig: »A. P. Sørensen gav os meget godt gennem sin Undervisning, som vi nu bedst bagefter skønner paa og forstaar, hvilke Værdier det har«. Ja, den Lærer, der evner at præge Skolebørnene med det bedste, han ved, saa det ligesom holder gennem Aarene, den Lærer har et indre Kald i sig, og til dem hørte gamle A. P. Sørensen.

Odder Friskole.

Man kan blive helt varm om Hjertet, naar man hører de gamle Elever fortælle om det Liv, der levedes paa Kirkebakken i Pastor Mallings, Dolleris's og A. P. Sørensens Tid. Der blev oplevet noget baade i Skole og Kirke. De, der hørte »Kirkebakken« til, blev rige paa Minder, som har sat Præg paa dem, og som derfor nu ogsaa præger deres Livsarbejde. Det var en lykkelig Tid for de unge. Friskolehjemmet stod altid aabent, og mange, mange har lyse og lykkelige Minder om Samværet med A. P. Sørensen og »Mue«. Personlig har jeg ikke kendt Livet paa »Kirkebakken« i dets festligste Tid, men jeg har levet med i de glade Minder, der rundt omkring er fortalt mig.

Da A. P. Sørensen var 70 Aar og noget tunghørig, fandt han, at nu var det Tid at afstaa Skolen og dens Virksomhed. I Oktober 1913 solgte han Skolen til Thorvald Madsen, der overtog den 7. Januar 1914.

Efter at være flyttet fra Skolen vedblev de at bo i Odder, stærkt knyttet som de var til Egnen og til Valgmenighedskirken. Heller ikke fik de Lejlighed til at føle sig ensomme, stadig kom der gamle og unge for at snakke og drøfte med dem, hvad der laa dem paa Sinde. Til Festedagene i deres Hjem hørte især A. P. Sørensens Fødselsdag d. 13. Februar. Da samledes Børnene, gamle

og unge Venner af den »faste Stok«, og efterhaanden en stor Skare Børnebørn. Det er egentlig ubegribeligt, at der blev Plads til os alle i deres lille Hjem; men det med Hjerterummet giver nu baade Plads og Glæde, og af Hjerterum var der rigeligt hos »Mue« og A. P. Han døde d. 22. April 1929.

Næste Artikel om Friskolerne i Hads Herred vil handle om Eriksminde Friskole. Egentlig burde Odder Friskole have ventet til sidst, da den er yngst, men i Betragtning af, at den i Aar fejrer sit 75 Aars Jubilæum, har man ønsket, den skulde tages med i Aar.

Jydske Ordsprog og Talemaader om Storsindethed.

Af R. P. Randløv.

Jyden er ironisk, naar det gælder Storsindethed. Naar et Menneske derfor i Klædedragt eller Lader viser, at han (hun) synes godt om sig selv, er Ironien der med det samme i kraftige Fyndssprog. Er det en Herre, hedder det: »Han sie te hans Loo, om han haae hans Biin«, »han tække naak, te Skit de lowte ill«, eller »hans Hat seje paa trej Hoe aa en Lus«. »Han æ nued vi i Swinget« og er i det hele taget »en faale Kaal hue han si ingen Faae«. Maaske stiller han baade med »Owveskæg aa Brelle«, og han er jo af dem, »dæ klee sæ po fransk aa fryse paa dansk«. »Han æ saa fin, te de æ grov«, »han seje »je« te sæ sjel aa »do« te Wo Hærre«, og Ironien kulminerer til Slut i Talemaaden: »Han æ kommen ow fiin Faalk, hans Faae haa kjo Taarre fo en Præst«.

Mange vil styrke deres Anseelse og Storhed ved at brovte. »Stue Ue aa fied Flæsk sejer it fast i Halsen« paa saadanne Mennesker. En gammel Mand fra min Barndomstid fremhævede sine Fortrin saaledes: »I maa it trow, a æ Baallemjlk, aa ekki helle æ a føj om Ættemejen«. Om dem, der saaledes selv vilde fremhæve deres gode Egenskaber, hedder det: »Han æ ingen Høn, de ka en si paa Nævvete«. Tidt vil Folk dække over Armoden. De har maaske kendt bedre Dage og »slie no Silke ow Arremod«. Saadan er det hos Larses De er smaat ved det, men alligevel: »De æ stuet te Lasses, dæ Sow gjæ mæ Parøk«, eller »da æ stuet te Lasse's, di gjæ mæ Wostebrø i Lommen«. Ja, »nowwen browter aa haar it, aa anne klawwe sæ aa skaar it«. »Stuehed æ saa møj i Verden«, som Kællingen sagde, da hendes Ko bittede. Det er jo saadan, at »næe Skit komme te Æær, saa ver'et it hue de vel væær«. Derfor siger man ogsaa: »Stuet ska et væær, men skit ær'et«. Den virkelige Storhed behøver ikke selv at fremhæve sine Fortrin eller pynte sig op med laante Fjer. Den slaar aldrig »støre Sæm, end a dæ ka blyw nued te Howwi«, og for den hedder det: »Braw Mand hytte sæ sjel«.

Bogtrykkerliv i 1860'erne og 70'erne.

Efterladte Optegnelser af Bogtrykker Sophus Backhausen.

Bogtrykker Sophus Backhausen (født 24. Februar 1850, død 7. April 1911), Forfatteren af disse Ungdomsminder, nedsatte sig som Bogtrykker i Aarhus 5. Decbr. 1869. Den 19-aarige unge Mands hele Driftskapital var 10 Rigsdaler, som han havde laant af Toldforvalteren i Skanderborg. Med utrættelig Energi og aldrig svigtende Arbejdslyst i Forbindelse med praktisk Forretningssans oparbejdede han efterhaanden en meget betydelig Virksomhed som Bogtrykker. Etablisementet overgik 1906 til et Aktieselskab med Backhausen som administrerende Direktør, hvilken Stilling han beklædte indtil sin Død. Den joviale og iderige Bogtrykker nød ogsaa inden for sine Fagfællers Kreds stor Anseelse og var i en Aarrække Formand for »Dansk Provins-Bogtrykkerforening«.

Familien Backhausen er temmelig gammel. Den stammer fra Westphalen, hvor vore Forfædre, efter min Faders Sigende, besad store Godser og var tyske Adelsmænd; men i det 18. Aarhundrede blev min Oldefader under Krigsuroligheder fordreven derfra og bosatte sig da paa Lolland, hvor han ejede temmelig betydelige Landejendomme. *) Min Bedstefader overtog disse efter sin Fader, men ved Spil og Drik satte han snart hele sin Formue overstyr, og maatte, da min Fader kun var 4 Aar gammel, flytte til København, hvor han kummerligt ernærede sig som Timelærer, da han havde gode Kundskaber. Han levede dog kun kort derefter, og min Fader blev da efter sin Konfirmation sat i Bogtrykkerlære.

En Søster til min ovennævnte Bedstefader var gift med Plantør Dehn, som boede paa Gaarden »Ulvedal« i Frederiks Sogn, 3 Mil sydvest for Viborg. Som ungt Menneske kom min Fader til Ulvedal for at besøge sin derværende Familie, og han blev da senere forlovet og gift med en af sine Kusiner der, Poulina Dehn, min Moder.

Den 24. Februar 1850 blev jeg født paa »Ulvedal«, da min Moder paa den Tid var hjemme for at pleje sin syge Fader, som kort efter døde. Da jeg var 4 Maaneder gammel, flyttede min Moder til Vejle, hvor min Fader den Gang arbejdede som Typograf i Sylvester Hertz's Bogtrykkeri. Nævnte Hertz var en Broder til Digteren Henrik Hertz og var Redaktør og Udgiver af »Vejle Amts Avis«.

*) Efter »Stamtavle over Familien Backhausen«, Aarhus 1910, stammer Slægten som anført fra Westphalen, hvor dens Medlemmer var tyske Adelsmænd og dengang hed von Backhaus. Som Stamfader til den her

I 1855 begyndte min Fader selv at drive et lille Bogtrykkeri i Vejle til-
ligemed Handel med Papir, Kobberstik, Litografier, Olietryk, Smaa-bøger,
Viser etc., og da vi den Gang ingen Næringsfrihed havde som nu, og han
ikke kunde faa Bevilling som Bogtrykker, hvortil der den Gang skulde Kongl.
Bevilling, saa tog han Borgerskab som Boghandler.

Bogtrykkeriet bestod i Førstningen kun af en gammel Træ-Haandpresse
og 4 Kasser gammel Skrift, som Fader havde købt i Odense, samt nogle en-
kelte ny Titelskrifter. Dette var foreløbig ogsaa tilstrækkeligt, da der i Al-
mindelighed kun blev trykt Viser og Smaa-bøger, som Fader selv forfattede,
satte og trykte, og som derefter blev solgte i Partier til omløbende Bisse-
kræmmere eller i Stykkevis i vor Butik. Da der paa den Tid kun blev trykt
meget faa Akcidentser og der slet ikke var Tale om at give disse den nuvæ-
rende elegante Udstyrelse, saa kunde Trykkeriet ogsaa godt paatage sig disse,
og efterhaanden blev anskaffet nye Skrifter, saa at det tilsidst blev et efter
Datidens Forhold ret respektabelt lille Trykkeri.

Man havde dog den Gang ikke alle de nymodens Hjælpe midler til sin
Raadighed, som nu gør, at man kan levere ganske anderledes elegant og ak-
kurat Arbejde. Vi havde saaledes ingen Blystege, systematiske Messinglinier,
Buestege og lign., men vi fyldte ud med 4-kantede Træklodser, havde Zink-
streger, som man med en Saks klippede i den Længde, man skulde bruge,
og bankede og filede paa dem, indtil de blev nogenlunde akkurate. Skulde
man sætte et Stykke buet Linie, tog man et Stykke gammel Zinkstreg, gen-
nemklippede den paa langs, saa den blev betydelig lavere end Skriften, og
bankede den da over en passende rund Genstand, indtil den fik den ønskede
Form, og man satte da Typerne deri. De uregelmæssige Mellemrum i Satsen
fyldte man saa ud med Kvadrater eller gennemskaarne Gulerødder og Kartoffler.

Trykningen var ligesaa primitiv. Naar man havde sluttet Formen i Pres-
sen med Træstege og Trækiler, blev der indvalset med en Haandvalse, og
der blev taget et let Aftryk paa den med Karduspapir overklæbede Remmeke.
Man udskar eller udklippede da Satsen deri, saa alle de blanke Steder paa
Papiret blev dækkede og derved ikke blev smurt til af Træstegene. Man tog
dernæst et Aftryk paa »Dækkelen« og rettede til derpaa. Naar dette var gjort,
begyndte man Trykningen. Man lagde et Ark Papir paa »Dækkelen«, slog
Remmeken ned derpaa og derefter »Dækkelen« over Formen, som imidler-
tid var blevet valset over med Farve af en Dreng med en Haandvalse.
Vognen med Formen blev da kørt ind under »Digelen«, og det fornødne
Tryk blev saa givet ved at trække »Benglen« til sig. Ved den Træhaand-
presse, som Fader begyndte med, og som jeg har trykt paa i flere Aar, var
»Digelen« kun saa stor som et halvt Ark Bikubepapir, medens Fundamentet
ellers godt kunde tage en Form af Størrelse som et helt Ark Bikube. Naar
man derfor skulde trykke et helt Ark, maatte man først køre Vognen

omtalte Gren af Slægten, nævnes Johan Christian v. Backhausen, der
var født 7. April 1714 i Brandenburg og døde i Saxkøbing den 3. Maj
1794. Han fik 1738 Bevilling som Stadskirurg i Saxkøbing og Provindsial-
kirurg for Lolland-Falster. Senere tog han dansk juridisk Eksamen,
blev udnævnt til Birkeskriver ved Berritzgaard Birk og afgik som Bir-
kedommer 1790. Hans Søn Henrik, der var exam. jur., var Ejer af Bre-
delandsgaarden ved Nakskov, som han imidlertid maatte gaa fra under
Landbrugskrisen 1820, hvorefter han bosatte sig i København og døde
der 1825 (W. Backhausen: Hvad jeg oplevede. Køb. 1923), efterladende
sig Hustru og en Søn Wilhelm B., som lærte Typografien og blev Bog-
trykker i Vejle, Fader til Forfatteren af disse Erindringer. *Udg. Anm.*

halvt ind og trykke første Halvdel af Formen, og dernæst helt ind og trykke anden Halvdel. Ved Forme med Mittelsteg gik dette nok an, men ved de saakaldte Patentforme, hvori der ingen Mittelsteg er, f. Eks. Skemaer, var det vanskeligere, idet man nemt kunde komme til at give en og samme Del af Formen paa Midten Tryk 2 Gange, selv om man kørte temmelig akkurat ind, og derved blev Trykket »dubleret«. I det hele taget var det temmelig vanskeligt at trykke ordentlig paa en saadan Presse, og man maatte i Almindelighed overlæbe »Remmeken« med Skiver af Korkpropper for at forhindre, at Papiret kom til at berøre Formen førend det fik Trykket, da det saa gerne vilde forsmøre sig eller dublere. Naar vi trykte ordinære Ting, brugte vi at lægge 12 a 16 Ark Papir ad Gangen ind i »Dækkelen« for at spare Tid, da man jo saa ikke behøvede at lægge Papir ind hver Gang, men kun at tage et Ark ud. Man maatte da lempe Trykket derefter, ligesom vi i det hele taget ikke havde noget at stille et bestemt Tryk efter, saaledes som ved de senere benyttede Jernhaandpresser, men alt beroede paa Haandelaget.

Jeg har beskrevet denne Trykningsmaade temmelig udførligt, fordi kun meget faa Trykkere af den nuværende Generation kender den, og om en Menneskealder vil det være »en saga blott«.

Da jeg kun var en 6 a 7 Aar gammel, maatte jeg begynde at hjælpe Fader med Trykningen ved at »valse op«, det vil sige: rulle Valsen med Sværten over Typerne naar han trykte. Det var ofte et temmelig besværligt Arbejde, naar det varede længe, da jeg var for lille til at kunne naa op til Formen med Valsen, og jeg maatte derfor have en Kasse at staa paa, men jeg skulde jo ned af Kassen, hver Gang Fader trykte et Ark, dels for at han kunde komme til, og dels for at rulle Valsen over det ved Siden af Pressen staaende Farvebord, for at der kunde komme mere Farve paa Valsen til næste Indvalsning.

Da jeg var 9 a 10 Aar, kunde jeg baade sætte og trykke de fleste Ting paa egen Haand. Fader var meget ude at rejse, dels for at sælge af sine Forlagsartikler og andre Ting, han havde at handle med, og dels for at optage Ordre paa Tryksager.

Den Gang var der nemlig saa godt som ingen Accidentsbogtrykkerier i Provinsen, men i Almindelighed var der kun eet Trykkeri i de større Byer (de mindre Byer slet ingen), som trykte vedkommende Bys Avis, og Bogtrykkeren var da næsten altid tillige Redaktør og Udgiver af Avisen, og han havde saaledes nok at gøre dermed. Fader fik derfor ofte mange Ordre paa Tryksager i de andre Byer han kom til, og de, der hastede, sendte han hjem, og jeg satte og trykte dem og sendte dem i Reglen af Sted pr. Efterkrav, saa naar Fader kom hjem, var Ordreerne udført og Pengene i Kassen.

Paa den Maade lærte jeg i en tidlig Alder Bogtrykkeriet og at drive Forretning paa egen Haand. Sandsynligvis har jeg allerede i en meget tidlig Alder haft Anlæg og Lyst til Handel og Forretning; thi som lille Dreng handlede jeg med Billeder og andre Ting, som jeg kunde faa fat i eller selv lave, og i Almindelighed havde jeg Fordel deraf, saa mine Kammerater og ældre Søkende trak det korteste Straa.

I en Alder af $7\frac{1}{2}$ Aar kom jeg i Vejle Borgerskole, efter at have lært at læse og skrive lidt hjemme. Jeg sad 1 Aar i 1. Klasse og kom da op i 3. Klasse (2. Klasse var dengang en Pigeklasse). Da der ialt kun var 4 Klasser i Skolen, fandtes der i 3. Klasse mange store Drengene paa 13—15 Aar, som blev konfirmerede fra denne Klasse. Jeg var den mindste og yngste af dem alle, men da jeg aldrig var bange for nogen Ting, saa blev jeg snart godt

lidt af de store Drengene, og maatte ofte gaa i Spidsen for dem og anføre dem, naar vi var ude at slaas med de andre Drengene, hvilket dengang var en meget yndet Fornøjelse og er det maaske endnu.

I Skolen lærte jeg foruden de almindelige Fag, baade Tysk, Engelsk og Fransk, og navnlig, efter at der var blevet oprettet en 5. Klasse, hvorind jeg kom straks ved dens Oprettelse og sad der i ca. 4 Aar, da jeg ikke kunde

Bogtrykker Wilh. Backhausen, Vejle, med Hustru og Børn 1864.

komme højere op, lærte jeg godt Matematik, Geometri, geometrisk Tegning og Fysik. Navnlig er min Færdighed i Regning kommen mig tilgode senere.

Jeg har altid haft megen Lyst og Interesse for Soldaterstanden, og navnlig da Krigen udbrød 1864 var vi Drengene helt soldatergale, og jeg besluttede da sammen med nogle jævnaldrende Kammerater at komme paa Elevskolen i København, men forskellige Omstændigheder, navnlig en langvarig Sygdom, forhindrede i alt Fald mig i at udføre denne Plan. Imidlertid var det min største Fornøjelse at komme ud og tage imod de forskellige Afdelinger, der kom fra det ulykkelige Tilbagetog fra Dannevirke, og da Tyskerne i længere Tid laa mellem Kolding og Vejle, var jeg ofte ude at se til vore Forposter. Fægtningen ved Vejle den 8. Marts 1864 havde jeg god Lejlighed til at betragte, da vort Hus laa ved Horsensvejen, lige neden for de danske Kanoner, og hvor den hæftigste Fægtning stod. Jeg var først ude at se, hvorledes store østerrigske Troppemasser trak op syd for Byen og opstillede deres Kanoner, paa de der højt liggende Bakker, for at skyde paa Danskerne, der laa paa Bakkerne nord for Byen. Efter at de sidste danske Soldater var trukket ud af Byen og havde indtaget deres Stillinger i Løbegravene Nord for Byen, begyndte Østrigerne at komme frem paa Horsensvejen, og der begyndte en

meget livlig Ild, saa jeg hurtigt maatte retirere ind i Huset for ikke at blive skudt, hvilket skete med flere Civile, der var for nysgerrige. Jeg stod da og saa ud af Vinduet paa Fægtningen, men Østrigerne listede sig langs med Husene, for at undgaa de danskes voldsomme Ild, og naar de kom til en Gadedør smuttede de ind i Huset og besatte dette; saaledes var snart næsten alle Husene ved Horsensvejen besatte med østerrigske Soldater, der skød ud af alle Vinduer og gennem Tagene paa de danske, som saa til Gengæld fyrede dygtigt løs paa Østerrigerne. Det er en Selvfølge, at der efter Fægtningen ikke var en hel Rude i vort Hus og i Nabohusene, ligesom Granaterne flere Steder var trængt ind i Husene og havde ramponeret disse i høj Grad. Min Moder og mine mindre Søskende laa i Sengen og puttede sig under Dynen, medens dette stod paa, men jeg var ude mellem Soldaterne og syntes, det var meget morsomt. Jeg saa flere Østerrigere falde, idet de løb langs Husene for at søge Dækning, og næste Morgen laa der endnu mange Døde paa Engen ved Siden af vort Hus, endskønt der hele Natter var baaret bort af dem. Der var senere flere smaa Skærmydsler tæt ved Vejle, hvor det tyske Hovedkvarter var i længere Tid, og vi havde selvfølgelig en meget stærk Indkvartering, først af Østerrigere og senere af Preussere. Som Følge deraf maatte vi daglig tale Tysk, som snart gik ligesaa godt som Dansk. Ja, jeg lærte ogsaa en Del Italiensk, Polsk, Ungarnsk og andre slaviske Sprog, da de østerrigske Tropper hovedsagelig bestod af Folk fra disse østerrigske Provinser.

Fader var straks efter Fægtningen ved Vejle bortrejst og kunde ikke komme hjem igen før langt hen paa Sommeren, saa jeg maatte paa egen Haand styre Forretningen hjemme, som, da vor Presse var blevet forsegleet af Tyskerne, og vi saaledes ikke kunde trykke, hovedsagelig bestod af Handel med Skrivematerialer, Brød, Øl, Tobak, Brændevin og andre Ting som Soldaterne brugte, og jeg var derfor nødt til at forstaa og tale med alle ovennævnte forskellige Slags Folk.

Der er selvfølgelig meget mere at fortælle om Krigen, som jeg tildels var Øjenvidne til, men da det kun er en kort Selvbiografi, jeg vil skrive, maa I henvende Jer til andre Kilder for at læse om Krigen.

Da jeg, som tidligere bemærket, under Krigen laa i længere Tid syg af en ondartet Tyfus, blev jeg ikke konfirmeret sammen med mine Kammerater, men blev ganske ene konfirmeret Søndag den 6. Decbr. 1864.

I Februar Maaned 1865 foretog Fader og jeg en Rejse over Horsens, Aarhus og Korsør til København, hvor jeg saa de fleste af Hovedstadens Seværdigheder.

Da jeg ikke var kommet paa Elevskolen, hvilket jeg havde haft Lyst til, og da der heller ingen Udsigt var til at blive til noget som Militær efter den ulykkelige Krig, havde jeg mest Lyst til at komme til Handelen eller paa et Post- og Telegrafkontor, men da Fader imidlertid var begyndt at blive temmelig svagelig, og da han vidste, at jeg kunde bestille noget i Trykkeriet, ønskede han, meget imod min Vilje, at beholde mig hjemme, for at jeg kunde besørge Arbejdet for ham, og jeg maatte fra den Tid næsten udelukkende udføre al Sætning og Trykning paa egen Haand. Jeg havde jo 2 ældre Brødre, som havde lært Bogtrykkeriet ude hos Fremmede, den ene i Viborg og den anden i Slagelse, og de var ogsaa en kort Tid hjemme, men de var ikke vant til den Slags Arbejde, som vi havde, og Fader foretrak da mig, da jeg bedre end de andre kunde udføre Arbejdet, som jeg var vant til fra ganske lille.

Jeg blev saaledes Bogtrykker, men da jeg havde saa lidt Lyst til denne Beskæftigelse, tænkte jeg paa, naar jeg blev voksen, at komme i en anden

Stilling; navnlig havde jeg, som de fleste unge Mennesker, stor Lyst til at blive Skuespiller. Fader havde ogsaa altid næret stor Sympati for Skuespillerstanden, og vi havde derfor gerne Skuespillere eller Skuespillerinder i Logi, naar saadanne gæstede Vejle, og da jeg saaledes ofte var sammen med disse saa tilsyneladende lykkelige Mennesker og ofte kom i Teatret, saa var det jo ikke saa underligt, at jeg blev »bidt af en gal Skuespiller«, som Erik Bøgh kalder det at faa Lyst til at blive Skuespiller.

Fader var imidlertid bleven saa svagelig, at han ikke kunde taale at rejse mere, og han besluttede da at flytte Trykkeriet til Skanderborg og der at udgive et Blad. Vi flyttede altsaa der til og ankom der St. Hans Aften 1868. Min ældste Broder, Andreas, som i flere Aar havde arbejdet i Horsens, flyttede med, og vi fik Trykkeriet installeret i et Baghus, som Fader havde lejet dertil, og som min Broder ogsaa havde set paa og fundet meget godt, men som paa mig gjorde et meget nedslaaende Indtryk, da det var daarlige og i høj Grad umulige Lokaler til at begynde et saadant Foretagende i, og jeg er overbevist om, at det var Hovedgrunden til, at Forretningen i Skanderborg aldrig kom til at blive anset for noget ordentlig. Selve Rummet til Trykkeriet kunde nok gaa an, men Redaktions- og Ekspeditionskontoret var kun et lille 2 Fags Værelse, hvor Fader stadig opholdt sig og endog havde sin Seng staaende, og da Moder og mine Søstre var blevet i Vejle, var vi uden kvindelig Hjælp og maatte selv gøre rent, rede Seng etc., saa der var alt andet en hyggeligt og det ligefrem var en Skandale at modtage Folk i en saadan Pesthule, som det var. Byens Befolkning var forøvrigt meget venlig og var glad over at have faaet et Trykkeri og et Blad, som de gerne vilde støtte, og Byens faa Honoratiores som Borgmesteren, Politimesteren og Toldforvalteren kom og aflagde Visit, men da der, som sagt, var meget malproport i det saakaldte Kontor, ophørte saadanne Besøg af sig selv.

Fader var dertil, paa Grund af Svagelighed, i Almindelighed gnaven og pirrelig, hvilket gav Anledning til, at min Broder rejste bort og tog Plads i København. Jeg maatte saaledes ene sætte og trykke en 3-spaltet Avis 4 Gange om Ugen foruden at besørge de forefaldende Accidentsarbejder, og havde til Hjælp kun to Dreng, som nylig var kommet i Lære. Det var langt fra nogen behagelig Stilling, men jeg var vant til at bestille noget, saa det generede mig ikke, og da jeg ellers befandt mig meget godt tilfreds, fandt jeg mig i Faders ofte urimelige Adfærd. Jeg fik udvirket, at der blev lejet et Par Værelser paa den anden Side af Gaden til Kontor og Beboelse, saa at Kontoret dog derved blev nogenlunde anstændigt, og min yngste Søster Poulina kom ogsaa til Skanderborg og holdt Hus for os.

Fader blev dog stadig svagere og svagere, og i Februar Maaned 1869 overdrog han mig Bladet og hele Trykkeriet mod, at jeg samtidig skulde overtage samtlige Passiver (Gæld) og svare ham ugentlig 3 Rdl. (6 Kr.), saalænge han eller Moder levede. Denne Overenskomst blev indgaaet ved en lovformelig Kontrakt og underskrevet af Toldforvalter Dræbye og Boghandler Ussing som Vitterlighedsvidner. Fader rejste da hjem til Vejle, hvor Moder endnu boede i vort eget Sted, og der døde han den 18. Februar 1870.

Det var saaledes i en Alder af kun 19 Aar, at jeg blev selvstændig Bogtrykker og Redaktør. Jeg arbejdede baade tidlig og sildig efter bedste Evne, og det begyndte ogsaa at gaa temmelig godt, men da jeg dog ikke kunde besørge alting selv, tilbød jeg min ældste Broder at komme tilbage og være halvt med mig i Forretningen. Min Broder, der er 5 Aar ældre end jeg, og derfor ansaa sig for meget klogere og dygtigere end jeg, begyndte snart at

Skanderborg Avis

08

Øbertisementslidende.

Nr. 1.

Onsdagen den 1ste Juli 1868.

1. Hærg.

Skanderborg Avis, der var den første Avis, som blev trykt og udgivet i Skanderborg, udkom første Gang d. 1. Juli 1868, redigeret og udgivet af Bogtrykker W. Backhausen. Den udgik i trespaltet Format 4 Gange ugentlig, hvilket var det sædvanlige for Datidens Aviser i mindre Købstæder. Efter W. Backhausens Død 18. Februar 1870 blev Bladet udgivet af hans Enke. Fra 7/9-72—25/11-72 redigeredes det af S. H. Møller, hvorefter Bogtrykker A. Backhausen — en Søn af Grundlæggeren — overtog Udgivelse og Redaktion. Bladet fik nu til Undertitel: Hjelmslev-Gjern Herreders Tidende, og fra Nytaar 1873 udgik det som Dagblad. Det gav imidlertid kun ringe pekuniært Udbytte, og den 31. Decbr. 1874 udkom det sidste Nummer, »grundet paa, at ikke tilstrækkeligt Abonnement har kunnet erholdes i denne lille By med dens indskrænkede Opland«. Dets Levetid blev saaledes 6½ Aar.

chikanere mig i høj Grad, og da jeg derfor kunde indse, at jeg ikke sammen med min Broder kunde drive det til noget i Skanderborg, besluttede jeg mig til at se mig om efter noget andet.

Jeg havde et Par Gange været i Aarhus for at besøge en god Ven, og var da truffet sammen med en Bogtrykker Wendt, som ejede et temmelig godt nyt Bogtrykkeri, hvilket han dog ikke benyttede, da han var blevet ansat ved Jernbanens Trykkeri.

Vi blev da enige om, saafremt jeg kunde slippe Forretningen i Skanderborg, at vi skulde drive hans Bogtrykkeri i Fællesskab, saaledes at jeg udførte Arbejdet og han lagde Trykkeri til, og vi skulde da dele alle Indtægter og Udgifter.

Jeg spurgte da min Broder, om han vilde overtage Forretningen i Skanderborg paa de af mig indgaaede Betingelser, men uden at give mig noget som helst Afstaaelsesbeløb, og det gik han gerne ind paa. Min Broder vidste aldeles ikke, hvor jeg vilde hen, førend han Dagen før min Afrejse fik det at vide af min Søster, og han gjorde da Nar ad en saadan »Kik in der Welt«, der vilde være Bogtrykker i Aarhus.

Da Forretningen i Skanderborg ikke havde givet noget Overskud, men alt, hvad der var blevet tjent, havde jeg betalt Gæld paa Trykkeriet med, og sendt Fader de ugentlige Afdrag, saa var jeg aldeles uden Penge og temmelig daarlig klædt, da jeg skulde rejse derfra. Jeg laante derfor 10 Rdl. (20 Kr.) af Toldforvalter Dræbye i Skanderborg, i hvis Hus jeg var kommet en Del, og som i det hele taget havde vist sig som en meget venlig og hjælpsom Mand, baade imod min Fader og mig. Da jeg spurgte Dræbye, om jeg maatte give ham en Kvittering for de 10 Rdl., sagde han: »Nej, lille Backhausen, det er værre for Dem end for mig, hvis jeg ikke faar Pengene igen«. Jeg studsede først lidt ved dette Svar, men indsaa hurtigt, at han havde fuldstændig Ret, og han fik ogsaa sine 10 Rdl. igen med en hjærtelig Tak, da jeg et Par Uger efter, mellem Jul og Nytaar en Dag kom til Skanderborg.

Den 5. December 1869 afrejste jeg Kl. 5 om Morgenen med Jernbanen til Aarhus. Det var et uhyggeligt Vejr med Sne og Blæst og bælgmørkt, da jeg kom til Aarhus. Jeg var kun tyndt paaklædt og uden Undertøj; Sneen fæg op ad mine Ben under Benklæderne, og jeg gik derfor ind paa en Beværtning, saasomt jeg fandt en saadan aaben, og fik mig en Kop varm Kaffe. Da det blev lyst, gik jeg hen paa »Aarhus Stiftstidende«s Kontor og spurgte, om der var nogle Billetter paa et Avertissement, som jeg iforvejen havde ladet indrykke om en Lejlighed. Jeg fik da Billetterne, og efter at have set paa flere Lejligheder, valgte jeg et Lokale paa Mejlgade Nr. 47 hos Snedker S. Petersen, ligeoverfor Stiftstidendes Bogtrykkeri. Det andet Trykkeri, P. Niensens, var ogsaa i Mejlgade, nogle faa Steder derfra, og jeg ansaa det for heldigst, at jeg ogsaa kom til at bo paa samme Gade, som Folk altsaa var vant til at søge, naar de vilde til en Bogtrykker.

S. Backhausen, som 19-aarig Bogtrykker og Redaktør i Skanderborg 1869.

Jeg begyndte straks at flytte Trykkeriet, som var paa Mejlgade Nr. 18, hen i det af mig lejede Lokale og var færdig dermed hen ad Aftenstid. Lokalet bestod af 2 Værelser i Sidebygningen, for hvilket jeg gav en maanedlig Leje af 5 Rdl. Jeg betalte en Maanedes Leje forud, og da jeg havde betalt to Bybude for Flytningen, havde jeg ikke meget af min laante Driftskapital tilbage. Foruden de 2 Værelser til Trykkeriet havde jeg lejet et Værelse i Forbygningen til at at sove i og opholde mig i i min Fritid, men da jeg meget sjældent havde Tid til at komme der, og jeg heller ikke havde Raad eller Lyst til at opvarme det, kom jeg der saa godt som aldrig, men opholdt mig for det meste i Trykkeriet, hvor jeg ogsaa ofte lagde mig midt paa Gulvet med Klæderne paa og sov om Natten. Jeg maatte nemlig arbejde længe hver Aften og ofte til Kl. 2—3 om Natten, og da jeg skulde tidlig op om Morgenen for at arbejde videre, var det meget lettere at lægge sig paa det bare Gulv, hvorved jeg sparede Tiden til Sengeordning, og Af- og Paaklædning. Min Kost var ligesaa tarvelig som mit Logi. Mit Spisekammer bestod af en Cigarkasse, hvori jeg gemte mit Brød og Smør etc. Jeg kogte selv i Kakkellovnen lidt Øl eller Mælk Morgen og Aften, og drak det til mit Brød. Middagsmaden fik jeg bragt fra et Spisekvarter til 1 Mark (33 Øre) pr. Portion. Tilmad brugte jeg saa godt som ikke. Da jeg var kommen til Aarhus, skrev jeg hjem og underrettede mine Forældre derom. Moder sendte mig da nogle Smaating og blandt andet en lille Appetitost til 3 Skilling (6 Øre). Da hun i Maj Maaned næste Aar kom til Aarhus for at besøge mig, havde jeg endnu det halve af Appetitosten tilbage; det var al den Tilmad jeg havde faaet i omtrent et halvt Aar.

Jeg fortæller kun dette, for at I kan se, hvor tarveligt jeg var nødt til at leve, for at kunne bringe min lille Forretning i Gang.

Trykkeriet, som jeg drev sammen med Wendt, bestod kun af en stor Haandpresse og 4 Reoler med ret gode Skrifter og Indfatninger, men det var fuldstændig i »Fisk«, da jeg fik det, saa jeg havde megen Møje med at bringe det i nogenlunde Orden, og det sinkede Arbejdet meget, navnlig i Førstningen.

Jeg var aldeles ukendt i Aarhus, da jeg kom dertil, men da det var i Wendts Interesse, at der kom Arbejde, skaffede han en Del, navnlig fra Boghandlerne Thru og Rybner Petersen. Dette Arbejde bestod hovedsagelig i at trykke Navn paa Brevpapir og Konvolutter, og skønt vi dengang fik meget gode Priser derfor (3 Kr. 50 Øre for at trykke Navn paa 1 Ris Post eller paa

1000 Konvoluter), saa var det dog en temmelig daarlig Forretning, da jeg ikke kunde trykke mere end et Par Ris Papir om Dagen paa den store uhaandterlige Haandpresse, idet der var megen Tilretning, og jeg selv maatte indsværte Typerne (valse op) for hvert Ark, der blev trykt. Da der var en Del Udgifter til Lys, Varme, Lokale etc. og da Wendt skulde have det halve Beløb af, hvad jeg arbejdede for, i Leje af Trykkeriet, saa kunde jeg gennemsnitlig ikke tjene mere end omtrent 3 Mark (1 Krone) pr. Dag, endskønt jeg i Almindelighed arbejdede til sent om Aftenen eller hen paa Natten. Dette var ogsaa hovedsagelig grundet paa, at en meget stor Del af Tiden gik med at bringe Trykkeriet i Orden, hvilket jeg ikke fik noget for.

Jeg havde dog straks i December Maaned 1869 et større Arbejde, nemlig en Lærebog for Rytteriet, udgivet af Stabssergent Wormslev ved 3. Dragonregiment. Bogen var paa $3\frac{3}{4}$ ordinær Tryk og blev trykt i 1000 Eksp. Jeg fik 50 Rdl. (100 Kr.) for hele Arbejdet.

At jeg ikke var bange for at paatage mig forholdsvis store Arbejder paa meget kort Tid, beviser, at jeg i Februar Maaned 1870 trykte et Auktionskatalog paa $2\frac{1}{2}$ Ark i 500 Eksp. til D'Hrr Nellemann & Thomsen. Kataloget skulde være færdigt paa 3 Dage. Der var først blevet forhørt hos Bogtrykker P. Nielsen og paa Stiftsbogtrykkeriet, men endskønt disse Trykkerier hver havde 10 a 12 Mand, turde dog ingen af dem paatage sig Arbejdet i den korte Tid. Jeg, som var ganske ene, paatog mig dog Arbejdet, idet jeg antog, at jeg kunde faa nogen Hjælp af Bogtrykker Wendt, som havde megen Tid tilovers fra Banens Trykkeri, men det vilde han ikke, og han har aldrig hjulpet mig en eneste Smule, endskønt det kunde være i hans egen Interesse.

Jeg fik imidlertid fat paa en lille 11—12 Aars Dreng, Sophus Schibye, som en kort Tid havde gaaet hos en Bogtrykker Woldum, og som kunde sætte lidt. Denne rigtig flinke Dreng, der forøvrigt senere kom i Lære hos mig og blev Bogtrykker i Aarhus, var den Gang saa lille, at han maatte staa paa en Stol for at kunne naa op til Sætterkassen.

Vi tog rask fat paa Arbejdet, og saa snart vi havde 1 Ark sat, trykte jeg det, og han »valsede op« for mig, Skriften blev »lagt af«, og vi begyndte paa det næste Ark. Jeg maatte imidlertid arbejde uafbrudt i alle 3 Døgn uden at faa hverken Søvn eller Hvile, og da jeg 3. Dags Aften var færdig med Arbejdet, var jeg saa træt og søvrig, at jeg ikke kunde spise det mindste, men gik i Seng og sov til næste Formiddag Kl. 11.

Jeg havde naturligvis den Gang ikke de Bekvemmeligheder, som man ellers har i Trykkerier. Naar jeg saaledes havde udtrykt en Form, maatte jeg ene slæbe den ud i Gaarden, hvor jeg da maatte ligge paa Stenbroen og vaske den, ofte i Frost og Sne.

Foruden de tidligere omtalte 2 Trykkerier, nemlig »Aarhus Stiftsbogtrykkeri« og P. Niensens, var her i Aarhus, da jeg begyndte, en Bogtrykker P. Woldum, som havde lejet Wendts Trykkeri førend jeg fik det. Han havde ogsaa selv et ganske lille Trykkeri, men dette drev han slet ikke. De enkelte Arbejder, han havde fra tidligere Tid, lod han gerne trykke hos mig. Woldum var en rigtig flink Mand, men et sølle Menneske, der var værst mod sig selv. Han havde i mange Aar været Trykker ved »Aarhus Stiftstidende«, men da han blev gammel, fik han sin Afsked og blev da hjulpet til nævnte lille Trykkeri. Han forstod sig imidlertid slet ikke paa Sætning, og da han tilmed var en daarlig Trykker og en endnu daarligere Forretningsmand, vilde det selvfølgelig slet ikke gaa for ham, og han havde heller ikke Lyst dertil. Han boede i Almindelighed i et eller andet Værtshus, hvor han fik sit Ophold ved

at hjælpe Værten og trække Gæster til Huset. Der var paa den Tid i Aarhus kun et Dagblad, nemlig »Aarhus Stiftstidende«,*) og Woldum havde derfor faaet oprettet et Annonceblad paa Aktier i Aaret 1868, som gik ret godt, da det var i Aktionærernes Interesse at avertere i Bladet, men da Woldum, som tidligere bemærket, ikke selv duede til ret meget, og hans Typografer, som Følge deraf, heller ikke bestilte noget, blev hans Udgifter for store, og han tilbød mig, da han i Efteraaret 1868 besøgte mig i Skanderborg, Plads hos sig som Bestyrer med en egentlig Løn af 12 Rdl. (24 Kroner), hvilket efter den Tids Forhold var en meget høj Løn, da den almindelige Ugeløn for en Typograf kun var 5 a 6 Rdl. Da min Broder imidlertid allerede den Gang var rejst fra Skanderborg, og da Fader, som tidligere anført, var meget svagelig, syntes jeg ikke, at jeg kunde forsvare at rejse fra ham.

Da jeg i 1869 kom til Aarhus, var Woldums Bladforetagende imidlertid gaaet i Stykker, og Trykkeriet saaledes ledigt, hvorfor Wendt gerne lejede det ud til mig.

Efter at have arbejdet med Wendts Trykkeri i flere Maaneder, kunde jeg indse, at jeg trods al min Flid ikke kunde tjene mere end til Sulteføde, saa længe jeg havde det, idet Wendt fik hele Fortjenesten, og jeg opsagde derfor Kontrakten med ham, og købte i Maj Maaned 1870 Woldums lille Bogtrykkeri for en Pris af 300 Rdl. (600 Kroner), hvilket Beløb skulde betaales saaledes: 100 Rdl. ved Overtagelsen, for 100 Rdl. skulde Woldum tage Tryksager, og de sidste 100 Rdl. skulde jeg betale med 5 Rdl. om Maaneden i 20 Maaneder. Det var saaledes ret lempelige Vilkaar, jeg fik Trykkeriet paa, og ikke mere end jeg med Lethed kunde overkomme.

Trykkeriet bestod af en nem lille Haandpresse, hvorpaa man kunde trykke et Ark Propatria, samt af en Sætterreol med en halv Snes Antiqua-Skrifter. Jeg anskaffede mig da samtidig en Reol til og nogle Fraktur-Skrifter, og fik indrettet 2 Værelser ved Siden af mit hidtilværende Lokale, hvoraf jeg benyttede det forreste ud til Gaden til Trykkeri og det bageste ud til »Snevringen« til Beboelse.

Jeg fik saaledes i 1870 mit eget Trykkeri, og endskønt det kun var lille, passede det dog meget bedre til de Arbejder, som jeg havde, end det større af Wendts, ligesom det var en stor Lettelse for mig at staa og trykke paa den ny lille Presse i Stedet for den store »Bør«, jeg tidligere havde haft.

Samtidig fik jeg det arrangeret saaledes, at jeg fik fuld Kost hos en i samme Gaard, lige ved Siden af mig boende Maler Schoubye, hos hvem jeg fik en rigtig god Kost for 10 Rdl. om Maaneden. Min Lejlighed kostede kun 5 Rdl. om Maaneden, Afdraget til Voldum var 5 Rdl. maanedlig, saa hvad jeg tjente mere end disse 20 Rdl., kunde jeg anvende til Klæder og nye Typer, hvoraf jeg efterhaanden anskaffede en Del.

Jeg fik det saaledes ret behageligt oven paa den første strenge Vinter, som jeg havde tilbragt i Aarhus, og Forretningen gik stadig jævnt fremad. I Førstningen var det nok lidt smaat med Arbejde, da Wendt selvfølgelig nu ikke bragte mere, men saa udbrød den fransk-tyske Krig, og denne gav Anledning til, at jeg paa Opfordring og Bestilling af Woldum hver Dag trykte de sidst ankomne Telegrammer fra Krigsskuepladsen som Flyveblade, som Woldum gik ud og solgte.

*) Forf. overser, at Aarhus Amtstidende var begyndt at udkomme 1866 og blev trykt hos P. Nielsen, men det havde ganske vist sin største Udbredelse paa Landet.

»Aarhus Stiftstidende«, udkom om Eftermiddagen, men de fleste Krigstelegrammer kom hertil i Løbet af Aftenen og Natten, og jeg stod derfor tidlig op hver Morgen og gik hen paa Børsen eller Hotel Royal, hvor Telegrammer var opslaaet, afskrev dem, og gik hjem og satte og trykte dem. Woldum »valsede op« i Almindelighed, og Kl. 8—9 var Flyvebladene færdige.

Jeg blev efterhaanden bedre kendt i Aarhus, hvilket til dels skete ved, at jeg paa Opfordring spillede Komedie ved Dilettantforestillinger i Haandværkerforeningen og Sangforeningen »Brage«, hovedsagelig Dameroller, som jeg paa Grund af min Lidenhed egnede mig godt for, og jeg kom derved i Forbindelse med en Del af Byens Borgere.

I Efteraaret 1871 flyttede jeg til Mejlgade 34, 1. Sal, hvor jeg fik en større og bedre Lejlighed.

1. Oktober 1871 var der blevet oprettet et nyt Blad i Aarhus ved Navn »Jyllandsposten«. Bladets Udgivere og Redaktør var Adjunkt J. Hoffmeyer, Chefredaktør, Teaterejer Sophus Birck, Sagfører Wulff, Sagfører Thorsen, Stadsingeniør Obel og Skuespiller la Cour, den Gang Assistent ved Jernbanerne. Disse Mænd henvendte sig til mig og tilbød at lade mig trykke Bladet, som foreløbig blev trykt hos P. Nielsen.

For at kunne trykke Bladet fordredes der en stor Hurtigpresse og en Del mere Skrift end jeg var i Besiddelse af, og vi arrangerede det da saaledes, at Udgiverne af »Jyllandsposten« skulde anskaffe Hurtigpressen og jeg den fornødne Skrift, foruden det jeg havde i Forvejen.

Jeg lejede da Lokale paa Rosensgade Nr. 11, som var Bagbygning til Ejendommen paa Store Torv Nr. 6, hvilken Ejendom den Gang tilhørte Tandlæge Kjær, som jeg kendte fra Vejle, og i hvis Hus jeg kom meget.

Trykkeriet blev da indrettet, og Nytaarsnat 1871—72 trykte vi det første Nummer af »Jyllandsposten«. Udgiverne gav Vin og Punsch en masse den Nat, og der blev drukket godt paa Bladets og Trykkeriets Velgaaende, ligesom der blev talt om den umaadelige Mængde Arbejde, som Udgiverne vilde skaffe Trykkeriet, da de alle var kendte Mænd i Byen.

Da »Jyllandsposten« var et Morgenblad, skulde det altsaa trykkes om Natten, og da jeg selv var Trykker, kom jeg aldrig i Seng førend Kl. 7—8 om Morgenen, og undertiden slet ikke, da jeg ogsaa skulde se efter Typograferne om Dagen, hvis jeg vilde have noget Udbytte. Dertil kom, at jeg havde paataget mig Trykningen af Bladet for en meget lav Betaling, saa jeg intet tjente derved, idet jeg forventede at tjene saa meget mer paa alt det Arbejde, som Udgiverne havde lovet at skaffe, men som ikke var saa let at faa alligevel, og da Folkelønnen paa Grund af de daværende gode Tider steg i høj Grad, blev det er daarlig Forretning for mig; men navnlig var jeg ked af det stadige Natarbejde i de usunde Lokaler, hvor der arbejdede en Mængde Folk ved Gasbelysning, hvorved det blev utaalelig hedt, da der var temmelig lavt til Loftet.

Jeg hævede derfor min Kontrakt med »Jyllandsposten«s Udgivere og solgte dem min Part af Trykkeriet for 4000 Rigsdaler (8000 Kr.). Jeg skyldte da en Del paa de til Bladets Trykning anskaffede Typer, hvilket jeg betalte, og anskaffede da for Resten af Pengene et aldeles nyt og godt Accidentsbogtrykkeri tilligemed et Stentrykkeri, som jeg købte af en Stentrykker Anton Nielsen, der havde drevet det nogle Aar her i Aarhus, men ikke kunde klare sig.

I Efteraaret 1871 havde jeg været paa Session og var da blevet taget til Infanterist og skulde ligge ved 14. Bataillon i Aarhus. Som Følge deraf havde jeg skrevet til min Broder Frederik, som den Gang arbejdede i Slagelse, om

han vilde komme over og bestyre Trykkeriet, mens jeg laa inde som Soldat. Han kom allerede til Julen 1871 for at være med til at indrette Trykkeriet til »Jyllandsposten« og han fulgte med, da jeg oprettede det nye Trykkeri, hvilket vi aabnede den 16. April 1872 i H. P. Jensens Gaard paa Mejlgade Nr. 21 under Firma: »Brødr. Backhausens Bog- og Stentrykkeri«. Trykkeriet bestod af en ny Haandpresse fra Eickhoff, 4 Reoler med de nyeste og moderneste Skrifter, 1 Stentrykhaandpresse og de fornødne lithografiske Sten. Personalet var: Min Broder og jeg samt 2 Lærlinge i Bogtrykkeriet og 1 Litograf og 1 Stentrykker i Stentrykkeriet. Lokalet bestod af 2 Værelser til Ga-

Backhausen
som ung Bogtrykker i
Aarhus 1871.

den, hvoraf vi benyttede det forreste til Butik og Kontor, og det næste til Sætteri; desuden havde vi et stort Værelse i Sidebygningen, som vi brugte til Trykkeri, og et Køkken, som vi benyttede til Soveværelse. I Kælderen til Gaden havde vi Stentrykkeri. I Stueetagen til Gaden var der store Spejlglasruder, hvori vi udstillede Tryksager, og baade det indre og ydre af Forretningen var saaledes efter den Tids Forhold meget anselig og pyntelig; ja de andre Bogtrykkere, som kun havde Lokaler i Bagbygninger, fandt det for flot, og spaaede os en snarlig Undergang. Det viste sig imidlertid, at jeg handlede rigtigt ved at anstille Forretningen saa pænt som muligt; thi vi fik en Del godt Arbejde, som vi med vort gode Ma-

teriale kunde udføre tilfredsstillende. — Jeg blev imidlertid allerede den 25. April indkaldt til Tjeneste ved 14. Bataillons 1. Kompagni, som heldigvis var indkvarteret i Grarups Gaard paa Mejlgade 55, dengang en gammel faldferdig Bygning som var indrettet til Kaserne. Jeg kunde saaledes nemt komme hjem til Forretningen, og var der ogsaa regelmæssig 3 Gange om Dagen, Morgen, Middag og Aften, naar jeg havde fri for Tjenesten. Thi endskønt min Broder var meget paapasselig og flittig, var der nok for mig at gøre. Han havde i 11 Aar været ved »Sorø Amtstidende«s Bogtrykkeri i Slagelse og var kun vant til Avisarbejde. Her i Aarhus var der saa mange Ting, som han ikke kendte til, som Sætning af Accidentser, Trykning, Korrekturlæsning, Korrespondance, Bogføring, tage imod Bestillinger og beregne Priserne, Pasning af Stentrykkeriet etc. Ligeledes var det jo ikke heldigt, at han ikke var kendt med Byens Borgere, saaledes som jeg var det.

Det var saaledes nødvendigt, at jeg, saasart jeg var fri for Tjenesten, gik hjem og besøgede de løbende Forretninger, men det var jo ofte drøjt nok. Jeg maatte hver Morgen op senest Kl. 4, og efter at have redt min Seng og vasket mig ved Vandtruget i Kasernegaarden, maatte jeg hjem og bestille noget. Kl. 6 skulde jeg stille til Udrykning, og kom da først hjem igen Kl. henved 12. Mens mine Kammerater da spiste og sov paa Kasernen, maatte jeg hjem og arbejde. Kl. 3 om Eftermiddagen stillede vi igen til Exercits og kom hjem Kl. 7 Aften. Jeg gik da atter hjem og blev der til Retræten blev blæst Kl. 10, og saa maatte jeg da skynde mig hen paa Kasernen og være i Seng inden den visiterende Underofficer kom. Det kunde navnlig være anstrengende, naar vi en hel Dag havde været til Felttjeneste og i den stærke Varme havde løbet 4 a 5 Mil med fuld Oppakning.

Jeg syntes ellers rigtig godt om Soldaterlivet, som jeg fra Barn af havde haft megen Lyst til, og jeg fik straks en Trop at eksercere med, ligesom jeg i Almindelighed til Gymnastik kommanderede en Halvdeling til Voltigering, da jeg som fleraarig Riffelskytte i Vejle og Skanderborg omtrent havde lært

alt, hvad Soldaterne skulde lære, og jeg forstod udmærket at kommandere. Det var derfor med blandede Følelser, at jeg i Oktober Maaned blev udtaget til Korporalselev; thi jeg havde Lyst nok til at blive i Tjenesten, da jeg paa Grund af mine ret gode Kundskaber, nemt kunde have taget Officers-eksamen og i en forholdsvis ung Alder kunde være blevet Kaptajn, men paa den anden Side kunde jeg heller ikke længere blive hjemmefra, hvis Forretningen skulde fortsættes, og jeg sagde derfor til min Kompagnichef, at hvis jeg skulde ligge 16 Maaneder paa Kommandoskolen, kunde jeg lige saa godt lukke Forretningen. Af Velvillie mod mig lod han mig saa blive fri for at komme paa Kommandoskolen, og jeg blev permitteret 28. Oktober 1872.

Endskønt jeg havde haft mange anstrengende Ture som Soldat, havde jeg dog haft rigtig godt af det Liv, og jeg var blevet meget stærkere og kraftigere end før jeg blev Soldat. Da jeg kom hjem, kunde jeg derfor med Kraft tage fat paa Forretningen, og denne, som trods min Broders Flid og Paapassenhed kun havde givet Underskud i den Tid jeg var borte, begyndte nu at trives rigtig godt. Ved Smaarejser til andre jyske Byer, fik vi en Del Arbejde derfra.

Min Broder og jeg kunde imidlertid i Længden ikke sympatisere sammen, da han mente, at han som den ældste af Alder skulde være den Styrende og modtage Ordre, medens jeg hovedsagelig maatte slide i Haandpressen hele Dagen igennem, og naar han da var gaaet i Seng, skulde jeg først til at føre Bøger, Korrespondance etc.

Jeg mente derimod, at det hovedsagelig var min Forretning, da jeg havde anlagt den og næsten ejede hele Inventariet, ligesom jeg var bedst kendt med Folk. Jeg vilde ogsaa have Forretningen udvidet ved Anskaffelse af en Hurtigpresse, hvilket var temmelig nødvendigt for at kunne præstere Arbejdet nogenlunde hurtigt, men dette satte han sig imod. Vi blev da enige om at skilles, saa snart som jeg var færdig med min Militærtjeneste.

I Sommeren 1873 blev jeg atter indkaldt til 6 Ugers Lejrøvelser ved Hald, men da jeg vidste, at jeg, paa Grund af, at jeg havde trukket et lavt Nummer ved min Hjemsendelse i 1872, atter skulde i Lejren 1875 og indkaldes til en Maanedes Øvelse i 1876, saa meldte jeg mig til Lægen, og var saa heldig efter nogle Dages Forløb at blive kasseret som Soldat for Hjærtbanken. Jeg blev da atter permitteret for aldrig at indkaldes mere, og d. 1. Aug. 1873 udtraadte min Broder af Forretningen og etablerede sig som Bogtrykker i Holstebro.

Jeg maatte foruden 1000 Kr., som min Broder havde indskudt i Forretningen, udbetale ham 2000 Kr., hvilket Beløb jeg hovedsagelig maatte laane, og saaledes havde jeg atter en Del Gæld at trækkes med. Det var saaledes en temmelig dyr Historie for mig at have været Soldat, men jeg er dog glad ved at have været det, da jeg havde godt deraf, og det er et Bevis for, at jeg var sund og kraftig i alle Henseender. Ingen af mine Brødre har været Soldat.

Efter at min Broder var udtraadt af Forretningen, bestilte jeg en Hurtigpresse hos Firmaet Klein, Forst & Bohn Nachfolger i Johannesberg, og denne Maskine ankom i Slutningen af Aaret 1873. Jeg havde da omordnet Lokalerne noget for at faa Plads til Maskinen. Jeg tog Sætteri i Køkkenet, hvor vi tidligere havde haft Soveværelse; Stuen til Gaden bagved Butikken indrettede jeg til Kontor og Beboelse, og jeg fik et Kvistværelse til Soveværelse.

Begyndelsen af Halvfjerdserne var en udmærket Tid; der var et Liv og en Omsætning som hverken før eller senere. Aarhus tog ganske overordentlig til, og der var stedse nok at bestille. Min sædvanlige Arbejdstid var fra

Kl. 6 Morgen til Kl. 12 Nat, saa jeg fik meget bestilt med et lille Folkehold. Jeg havde i Almindelighed kun to Sættelærlinge, som imidlertid var lige saa dygtige som Typografer, og disse to, den tidligere omtalte Schibye og Harald Melhede, arbejdede jævnlige med mig til sent paa Aftenen, da de gerne vilde tjene nogle Overarbejdspenge. Jeg havde en flink Mand til at dreje Maskinen, og en dygtig Pige til at lægge paa, slaa Papir ud, skære Papir, false etc., saa naar jeg havde rettet en Form ind i Maskinen, gik det af sig selv, og jeg kunde begynde Sætningen igen. I Stenrykkeriet havde jeg en Stenrykker og en Lærling samt en Litograf, der sad i mit Kontor og samtidig passede Butikken, hvor der solgtes Etiketter og andre færdige Tryksager.

I Førstningen holdt jeg mig selv med tør Kost og fik Middagsmaden bragt fra et Spisekvarter, men senere fik jeg fuld Kost hos en i Nærheden boende Spiseværtinde, hvor vi levede rigtig godt, og hvor jeg traf sammen med en Del andre unge Mennesker, navnlig Sagførere.

I 1875, da jeg havde en aarlig Nettoindtægt af mindst 5000 Kr. besluttede jeg mig til at gifte mig, idet jeg mente nu at have Raad dertil. Jeg havde været 5 $\frac{1}{2}$ Aar i Aarhus som Ungkarl og i Almindelighed haft det andet end hyggeligt i den Tid.

Da jeg var Forretningsmand med Liv og Sjæl, og jeg ikke synes at kunne spille megen Tid paa mine private Affærer, holdt jeg Bryllup i Frue Kirke i København Pinselørdag d. 15. Maj 1875, efter at have besørget Forretninger i København om Formiddagen. 2. Pinsedag rejste jeg hjem med min Hustru, og 3. Pinsedag Kl. 6 om Morgenen stod jeg atter ved min Presse.

Østjydske Folkeminder.

Præsten i Vejerslev.

I Vejerslev var en Gang en Præst, der ikke var nær saa god som Pastor W., der var Præst i Nabsognet og boede i Niær, og derfor var hans Kirke ikke godt besøgt. En Dag mødte Præsten et af sine Sognebørn, der hed Pie.

»Det gør mig ondt, Per«, sagde Præsten, »at jeg saa sjældent ser dig i min Kirke, Folk siger, at du søger til Niær nu. Se, du kan forstaa Per, at jeg intet har imod, at du hører Niærpræsten, Men sæt nu, at du havde et Faar, Per, saa vilde du dog ikke synes rigtig godt om, at det gik og græssede paa din Naboes Mark, vilde du?«

»Hves dæ wa beje Græs, vil a tøk, de it wa saa dum endda«, sagde Pie.

»Pareret«, sagde Præsten og lo.

L.

Den sære Brud.

A sku just te Markind draw.

— Jæn, tow, fi —

A kom dæ føst en Lowdaw.

— Sejs, syw, ot aa niaatyw.

A kjøwt et Helmes fo en Skjelling,

Et Bjessel fo en Hawwekjæn.

A sku just mæ fæjst en Bruj,

A kjøwt hend fo en Helmeshuj.

Ow Holen ga a hend en Krans,

Ow Øren hun fek et Pa Lejehondsk.

Den Gong mi Bruj kom te Kjerkidiig,

Da bandt di po, di haj olle sit henne Liig.

Jeg mindes denne lille Skæmtevisse fra min Hjemstav. *M. Sørensen.*

Danneqvinden Kirsten Nielsdatter i Lillering.

Af Rs. Nielsen.

Napoleonskrigene i Begyndelsen af det nittende Aarhundrede gik som en rygende Brand henover Europa. Landegrænser trampedes ned af de fremstormende Hære, gamle Riger styrtedes i Grus, medens nye dukkede op. Der var næppe en Krog i den gamle Verdensdel, som ikke bar Mærke af Omvæltningerne.

Ogsaa vort Land blev draget med ind i et af Verdenshistoriens største Opgør. Vi valgte nemlig vor Plads som Napoleons Forbundsfælle og maatte ved hans Fald levere Bevis for, hvor dyrekøbt, det kan blive for et lille Land at gaa ind som Parthaver i en Strid paa Liv og Død mellem de store Nationer.

De mange Krigsaars stærke Begivenheder undlod selvsagt ikke at øve Indflydelse paa vort Folks indre Liv, og saaledes gik det da til, at selv den lille stiltfærdige Landsby Lillering i Framlev Sogn kom med ind i Hvirvlen og fik sit ganske vist fredelige Minde fra det store Verdensopgør.

Her i Lillering boede Hmd. Jens Clausen, gift med Kirsten Nielsdatter. De havde 24. Juli 1808 faaet tinglæst Skøde fra Overkrigskommissær Althalt, Lyngbygaard, paa en Parcel beliggende Norden for »Kikkjær«, medens de havde Hus og Hjem i Lillering By.

Jens Clausen blev udkommanderet og var i Aarevis i Felten. Det blev dog ikke Jens Clausen, men derimod hans unge Hustru Kirsten Nielsdatter eller Kirsten Højmands, som hun almindelig kaldtes, der med sin stiltfærdige Dont skabte Respekt om det lille Hjem i Lillering.

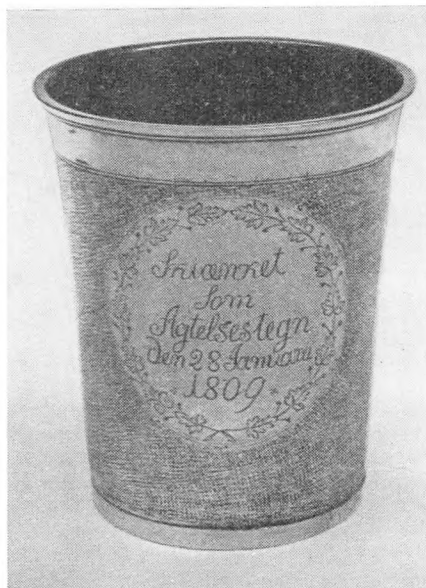
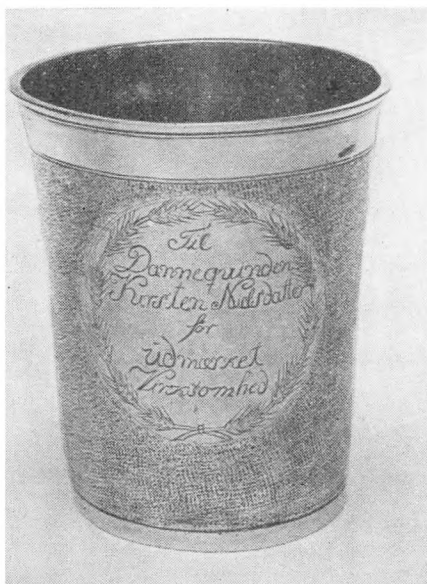
Som saa mange andre Kvinder ene tilbage, da Mændene kaldtes under Vaaben for at værne Fædrelandet, men hendes Færd viser tilfulde, at hun ikke af den Grund hængte med Hovedet. Tværtimod har dette sikkert ansportet hende til at øve den Indsats, der gjorde hendes Navn kendt og bevarede det i Mindet for Efterslægten.

I alle Skildringer af denne stærke og maalbevidste Kvinde hæfter Overleveringerne sig ikke saa meget ved dette eller hint Karaktertræk, men samler sig i en Fremhæven af den beundringsværdige Arbejdsindsats, hun øvede for at holde deres lille Hjem oven Vande, medens Manden tumlede om paa Valpladserne. Hun udførte selv alt Arbejde i Mark, Lade og Stald og fik endda Tid og Kræfter til at række Naboer og andre en hjælpende Haand.

Kirsten var dog ikke den eneste Kvinde, der i denne for Land og Folk saa alvorstunge Tid udførte Mands Gerning. Disse Kvinders Indsats vakte Opmærksomhed ikke alene i Egnen, hvor de boede, men det maa formodes, at selve Landsfaderen Kong Frederik den Sjette fik Underretning derom.

Et Cirkulære blev nemlig udsendt til samtlige Stiftamtmand, Amtmand, Grever, Baroner samt Biskopper i Danmark med Paalæg om, hver i sin Kreds, at undersøge, om der fandtes Landbofruentimmere, som havde udmærket sig ved virksom Deltagelse i det Jordbrugerarbejde, der ellers plejer at forrettes af Mandfolk og derefter afgive Indberetning til Kongen.

Der indgik adskillige Anmeldelser om saadanne Kvinder, og d. 11. Febr. 1809 udsendte Cancelliet Meddelelse om, at det har behaget Hs. Majestæt at resolvere allernaadigst at ville forunde dem blandt de anmeldte Fruentimmere, der mest have udmærket sig, Gaver af Sølvarbejde fra 2 til 10 Rbds. Værdi, og at disse Gaver paa en passende højtidelig Maade af Øvrigheden skulde

overleveres dem i Hs. Majestæts Navn. De anmeldte Fruentimmere blev inddeelt i 3 Klasser, og Gaven for første Klasse bestod i et Sølvsnøresmykke, for anden Klasse et Brystspænde, begge med Paaskriften: »For Landboflid« paa den øverste Plade samt tillige et Par Forklæde-Spænder uden Indskrift og for tredje Klasse et Brystspænde med samme Indskrift.

Cirkulæret oplyser, at 4 Fruentimmere af Hs. Majestæt er kendt værdige til Gaven af 1. Klasse, 9 til Gaven af 2. Klasse og 3 til Gaven af 3. Klasse.

»Berlingske Tidende« for 29. Januar 1810 indeholder følgende: »Ved kongelig Resolution af 11. Novbr. f. A. ere Udmærkelsesmykket for Landboflid allernaadigst tildelt efternævnte Landbofruentimmere, som have udmærket sig ved Flid og Anstregelse i at forrette Markarbejde.

Til at nyde bemeldte Udmærkelsesmykke af 1ste Classe er udnævnt Kirsten Nielsdatter af Lillering, Framlev Sogn, Aarhus Amt, Husmand Jens Clausens Hustru, som i Aaret 1808, medens hendes Mand var udkommanderet til Krigstjeneste har forrettet alt Markarbejde ved sin Jordlod, skaaret Tørv, slaet sit Hø, dels kiørt, dels holdt og styret sin Ploug og endeligen høstet og tærsket sit Korn.

Fremdeles har hun i Stedet for at forde og modtage den hende ved Anordningerne forundte Hjælp af Gaardmændene til hendes Avls Drift selv forrettet Huus- og Markarbejde for disse mod at faa sin Avl dreven og hjembjerget med Heste, Vogn og Ploug og saaledes med sin Flid og Tienstvillighed vederlagt dem for den Hjælp, de i Følge Anordningerne ere hende skyldige uden Vederlag, saa længe hendes Mand er udcommanderet.

Kirsten Nielsdatter maa paa en ganske særlig Maade have udmærket sig, thi foruden nævnte Udmærkelsestegn, Sølvsnøresmykket af 1. Klasse med Indskrift, som hun allernaadigst tildeltes, modtog hun som Gave et smukt Sølvbæger med følgende Indskrift: »Til Danneqvinden Kirsten Nielsdatter for udmærket Virksomhed. Skænket som Agtelsesstegn den 28. Jannari 1809«, Kong Frederik den Sjettes Fødselsdag.

Da det smukke og meget værdifulde Sølvbæger er skænket hende paa Landsfaderens Fødselsdag, laa det nær at antage, at Kongen i særlig Grad havde udmærket Kirsten ved at skænke hende nævnte Bæger. Men det viser sig, at Beløbet, som Hædersgaven kostede, er indsamlet under Aarhus-Biskoppen Hr. Birch's Protektion. Dette er maaske det stærkeste Bevis for, at Landbofruentimmeret fra Lillering endog paa en ganske usædvanlig Maade har formaaget at skabe Respekt og Beundring ved den Indsats, hun øvede i en for Landet farefuld og alvorlig Tid.

I »Berl. Tid.« for 20. Marts 1809 findes følgende: »Paa uventet behagelig Maade har Huskonen Kirsten Nielsdatter af Lillering i Framlev Sogn seet sig overrasket ved at modtage et fra S. T. Hr. Biskop Birch tilsendt ved frivilligt Sømmeskud af Stiftets høje Øvrighed og flere ædle Patrioter paa hiin Glædesdag d. 28. Januari sidstleden tilvejebragt stort og smukt Sølvbæger som Agtelsestegn for hendes udviste Iver i selv at besørge i hendes udcommanderede Mands Fraværelse, Markarbejdet ved deres Jordlod.

Midfaste Søndag, 12. Marts, 1809 blev dette Sølvbæger hende i talrig Forsamlings Paasyn i Kirken (Framlev) efter en kort Opmuntringstale overrakt, og undertegnede har hun anmodet om at bevidne for de høje og ædle Givere hendes dybe Erkendtlighed.

Tak være alle de ædle Fædrelandsvenner, der saaledes, idet de glædedes i højtidsfuld Forsamling paa Dannerkongens Fødselsdag, tillige benyttede Dagen til at hædre og fremelske roesværdige Daad hos Landboen! Held over Kongen og Fædrelandet!

Harlev Præstegaard, den 13. Marts 1809.

J. C. Ramsing,
Sognepræst til Harlev-Framlev.«

Desværre er Sølvsnøresmykket forsvundet, derimod er Bægeret, dette sjældne Udmærkelsestegn, der blev Husmandskonen i Lillering til Del, endnu i Behold.

I Nabohuset boede Jens Laursen og Bodil Mogensdatter, og efter Sigende skal der have hersket et særlig godt Naboforhold mellem de to nærboende Familier, og i deres høje Alderdom nød Kirsten og Jens Clausen stor Støtte og Hjælp fra Jens Laursens. Som Tak derfor skænkede Kirsten denne Familie sit smukke Sølvbæger, og her er det gaaet i Arv i Slægten som et kært og godt Minde. Det findes nu hos Knud Nielsen, Framlev Korsvej, hvis nylig afdøde Hustru, Datterdatter af Jens Laursen og Bodil Mogensdatter, værnede om det som en Helligdom.

Det er ret naturligt, at en Kvinde som Kirsten Nielsdatter ikke glemmes, selv om Graven lukkes til over hende. Der har da ogsaa mellem de ældre været en Del mundtlige Overleveringer, bl. a. fortælles, at Kirsten ved et Besøg, som Kong Frederik den Sjette aflagde i Aarhus, mødte op for at hilse paa Majestæten og takke for den sjældne Udmærkelse, hun havde modtaget.

Hun vandrede i sine Træsko fra Lillering til Aarhus og havde over sig et gammelt Sjal, man da hun i Træsko og det gamle forslidte Antræk mødte op for Vagten for at opnaa Foretræde, blev hun pure afvist.

Efter nogen Parlamenteren frem og tilbage, tager Kirsten Vagten med Storm, idet hun resolut slaar det gamle Sjal til Side, saaledes at Vagten kunde se det herlige Sølvsmykke med Indskriften: »For Landbofsid«, saa maatte alle Betæneligheder fære, og Kirsten fik sit Møde med Kongen.

Jens Clausen og Kirsten solgte 11. Juni 1831 deres Lod til Bmd, Peder Christensen, Kokjær, for 200 Rigsdaler. Huset, de boede i, laa sammen med et Par andre Huse paa Toften lige op til Gadekæret i Lillering. Denne Samling Huse tilhørte Lyngbygaard og kaldtes »Ildklemmen«.

Naboforholdet var som før nævnt det bedst mulige, men det kunde dog hændes, at der kom en Kurre paa Traaden, som for en kortere Tid ødelagde Idyllen.

Jens Laursen og Bodil Mogensdatter havde som Kirsten en Hønseflok og dertil en Søn, Laurs Jensen, som forøvrigt skal have været en af Egnens fineste Spillemand. Det hørte til Dagens Orden, at naar de to Familiers Hønseflokke mødtes, saa endte det som oftest med en værre Batalje mellem de to Haner med det Slutresultat, at Kirstens Hane stod paa Valpladsen som Sejrherr. Men saa undfangede Laurs Spillemand en lumskelig Plan, og det lykkedes ham uset at udføre den, idet han hældte en Del Brændevin i Nabhønsenes Ædetrug. Virkningerne af dette Trick udeblev ikke. Kirstens Hane mødte nemlig paa Slagmarken med en slem Dimmmelim paa, og for en Gangs Skyld fik den læsterlig Klø. Naturligvis kunde en saadan Begivenhed ikke spænde af, uden at det ellers saa fortrinlige Naboskab kølnedes.

Forlængst er Jens Clausen og Kirsten stedte til Hvile paa Framlev Kirkegaard. Kirkebogen for Framlev Sogn beretter, at Jens Clausen døde som Opholdsmand i Lillering den 23. Maj 1855, 79 Aar gammel, medens Kirsten Nielsdatter døde den 7. September 1856, 84½ Aar gammel.

Erindringer fra Rye.

Efterladte Optegnelser af Sine Nielsen.

I Ry Mølle var der engang, vistnok i mine Oldeforældres Tid, en Søn ved Navn Stengaard, som giftede sig med en adelig Dame, Geske Leth fra Langeland, ved hvilken Lejlighed hun blev udstødt af Adelmanstanden. Glarbogaard blev købt til dem. Og vistnok en Datter af dem blev gift med Peder Sørensen, Bakken eller Slotsgaarden. Disse to havde igen en Datter, Geske, som fik Gaarden og blev gift med Niels Sørensen fra en Gaard i Ry. Af Børn fik de 6.

Alle Gaardene i Ry har været i Slægtskab, og som Følge deraf levede de deres eget Liv. Efter hvad jeg kan skønne, har de haft de samme Sæder og Skikke gennem mange Aar og gennem mange Slægtled.

De maa have forstaaet at opdrage deres Børn i Lydighed, efterdi Børnene har fundet sig i, at Forældrene bestemte, hvem de skulde giftes med. Og efter hvad jeg kan skønne, har de fundet sig godt i denne Skæbne og har efter bedste Evne opfyldt deres Pligter som Ægtefolk, og har søgt at opdrage deres Børn igen i Fromhed og Gudsfrøgt. De var gennemgaaende flittige Kirkegængere og levede et hæderligt Liv efter den Tids Mønster.

Lidt Paaholdenhed har der vistnok været med Hensyn til Penge, men hvad Fødevarer angik, var der ingen Knaphed, hverken overfor Folkene eller de mange fattige, der dengang var i Rye. Enkelte Steder var der endog storsilet Godgørenhed baade overfor Sognets fattige og de mange, der kom fra andre Sogne for at tigge.

Til hver Gaard hørte en Del af Byens Huse, og hver Gaard havde sine særlige Husfolk at tage sig af. Til Gengæld gjorde saa Husfolkene Tjeneste i Gaarden, naar der var Brug derfor. De sad for en lille Husleje og arbejdede for en lille Dagløn. To Gange om Aaret fik de »Skøn«, der bestod i, at den Dag, de var færdige med Høsten samt Lillejuleaften, fik de et stort Rugbrød, 16—20 Pd, 1 Ost, Smør, Mælk, Gryn og Mel. Lille Juleaften fik de ekstra et Faarelaar, et Sigtebrød, et Par Tællelys, samt en Flaske Brændevin til Manden. Dette blev bragt om af de forskellige Gaardes Folk. Og da var der Gilde hos Husmanden, især hvis Manden og Konen havde Arbejde paa hver sin Gaard; thi da mødtes Folkene fra de to Gaarde jo der.

I Kirken, der ejedes af Sognet, havde Gaardene bestemte Stole. Der var to Gaarde om en Stol, i hvilken Gaardens Husfolk ogsaa havde deres Plads.

Træskoindustrien. Hvad jeg husker, der er fortalt, skete der dette, at Sønderskoven, der hørte til Mattrup Gods, blev udbudt til Salg. Niels Jensen paa Bakkegaarden, der havde Ord for at være en klog og fremsynet Mand, kunde se, at det var godt Køb, men kunde ikke evne selv at købe den. Han gik da rundt til alle Gaardmændene og overtalte dem til at købe den i Fællesskab. Der var mange, der havde Betæneligheder; thi de syntes, det var mange Penge, og Pengene var dyre i Landet paa dette Tidspunkt. Men Niels Jensen sagde: »I skal se, den skal nok komme i Værdi og forrente sig engang«. Og til stort Held for Sognet, for dem selv og for senere Slægter gik de med og købte den.

Nu kom der Liv i Træskoindustrien. Der blev Træskomænd i hvert et Hus. Og i Gaardene var der een eller to Træskokarle. Hver Gaard havde sine Træskomænd og Karle at forsyne med Kævler til Træsko. Træet fik de gratis mod at forarbejde det. Fortjenesten delte de. Gaardmændene kørte selv Træskoene i store Læs til Horsens og Aarhus. Derfra blev de af Skip-

pere sejlede omkring til de forskellige Steder i Landet, flest til København. Paa saadanne Byture købte Gaardmændene ind i lange Baner af Kolonialvarer o. s. v., baade til deres eget og Træskomændenes Forbrug. Efter en saadan Tur til Horsens var det, min Bedstefar, Rasmus Thomsen, døde. Et lille Træk derfra kan jeg huske.

De havde dengang en Træskokarl, Jens Hovn, der den paagældende Aften fra Yderstuen vilde gaa ind i Mellemstuen, hvor han igennem en lille Rude i Døren saa min Bedstefader sidde vel tilpas efter et Maaltid med min Far, som da var to Aar, paa Skødet. Men bagved saa han en hvid Skikkelse staaende med Haanden paa min Bedstefars Skulder. Karlen blev saa forskrækket over dette Syn, at han ikke turde gaa ind, men løb hjem til sine Forældre. Da han kom sent hjem samme Aften, blev han forundret over at se Lys i alle Vinduerne. Lidt efter erfarede han, at hans Husbond, min Bedstefar, var død. Antagelig har det været af Hjerteslag eller Hjerneblødning. Man kendte jo den Gang kun lidt til at have Doktor.

Senere blev Kromanden, Peter Laursen og Rasmus Jensen, Bakkegaarden, og efter dem igen A. S. Rasmussen, Rygaard, Opkøbere af Træskoene og forhandlede dem til Grosserere i København.

Kongsgaarden i Rye.

Den store Ildebrand 1832. Søndag den 9. December 1832 blev Ry hjen-søgt af en stor Ildebrand. Medens Kirken var fuld af Folk, skete det, at en halvtaaabelig Karl fra den nedre Gaard tog Ild i en Træsko og smed den ind i Laden paa Stensgaard, som dengang laa neden for Kroen. En Mand foer ind i Kirken og raabte: »Brand!« hvorpaa Folk styrtede ud midt under Prædikenen for at redde, hvad reddes kunde. Ilden forplantede sig snart til Kroen, og da der var mange brændbare Tønder med Olie og Brændevin, stod det hele snart i lys Lue. Den brændende Olie flød ned ad Torvet og tog alt det med, den mødte paa sin Vej. Snart blev der Fare for Bakkegaarden, der var tækket udelukkende med Straa og derfor vilde være et let Bytte for Ilden. Den blev beskyttet med vaade Lagener, og derved lykkedes det at redde den, men en brændende Prop fra Kroen sprang hen og antændte Taget paa Rygaard, som dengang laa, hvor nu Villaen ligger. Den nedbrændte til Grunden og desuden nedbrændte der 7 Huse. Det blev den Gang en streng Tid for Rye, trist at gaa Julen i Møde uden Tag over Hovedet, og der blev god Brug for Gæstfriheden af dem der havde Hjemmet i Behold.

Krokonen, Johanne Jensdatter, som dengang var Enke, var den paagældende Dag til Bryllup i Nr. Suede. Da hun kom hjem, laa hendes Hjem i Aske. Præsten blev efter Raadslagning valgt til at ride hende i Møde og fortælle hende saa lempelig som mulig om det skete.

I Foraaret og Sommeret 1833 blev Gaardene igen opbyggede. Stensgaard og Rygaard blev flyttet ud paa Marken og opført i samme Stil med Tegltag

paa Stuehuset. Der fortælles, at Stensgaards meget store Grund paa Stuehuset blev bygget af een eneste stor Kampesten, deraf Navnet Stensgaard. Før laa Gaardene inde i Byen med Stuehuset vendt mod Gaden, vel nok en Levning fra svunden Stortid, da Rye i Middelalderen var Købstad.

Markedsdagene. De gamle og store Rye Markeder omkring 1. Maj og 1. Novbr. har spillet en stor Rolle i Fædrenes Liv, som den eneste Lejlighed hvorved de kom i Forbindelse med Omverdenen. I den ældste Tid varede Markedet i 8 Dage, siden hen i 3 Dage til det helt ophørte. Der blev lagt stort Beslag paa de Ryeres Gæstfrihed i Markedsdagene. Enkelte Gaarde og Huse havde Lov til at holde Beværtning, men i de fleste Tilfælde var der gratis Servering rundt om i Hjemmene.

Jeg husker, hvorledes der i mit Hjem i Rygaard var staaende Kaffe- og Frokostborde Dagen igennem, ligesom Gaarden var fuld af Vogne og Stalden af Heste. Det hændte af og til, at der vankede en Drikkeskilling til os Børn, som vi i de Dage havde god Anledning til at omsætte i Slikkeri og Karruselture. Købmænd fra de fleste Købstæder havde deres Telte paa Torvet, stillede i Rækker som smaa Gader, hvor det myldrede med købelystne Markedsgæster. I Storegade var der især om Efteraaret lange Rækker af Vogne med Grønt-

Kongsgaarden ligger med vidunderlig Udsigt, ejedes af P. Jensen og er endnu i Slægtens Eje. Det gamle Stuehus, som Billedet forestiller, var over 200 Aar gi; det blev ombygget 1916.

sager. Neden for dem stod Pottemagerne. Lotteri og Gøgl manglede det heller ikke paa. Karrusellen og Fæmarkedet var paa Skolebakken i Storesand, hvor der ligeledes var Udskænkning i stor Stil, naar en Handel var afsluttet, og der skulde drikkes Lidkøb. Købmændene var indkvarteret rundt om i Gaardene, hvor de baade spiste og sov.

Alle Skovejerne holdt to Gange om Aaret Gilde, hvor Regnskabet blev opgjort. Dagen efter holdt Konerne Gilde, hvilket gik paa Omgang i Gaardene. Retterne var ens hver Gang og hvert Sted. Jeg kan huske, at der til Sct. Hansgildet altid blev serveret Æggestand lavet i fine Forme som Dessert. Denne Ret blev serveret kold med hjemmebrygget Gildeøl. Senere erstattedes den med Rødgrød, som første Gang forekom i Rye Kro, som noget ukendt og spændende.

Noget af det allerførste, jeg kan huske, var, at Laden paa Bakkegaarden blev bygget 1862. Der blev kørt 200 Læs Jord ud af Bakken for at faa den større end den var før. Vistnok samme Aar gennemgik Mette Rasmussen paa denne Gaard en stor Operation foretaget af 3 Læger fra Horsens. Operationen foregik i Hjemmet. Sygdommen viste sig at være en alvorlig Underlivskræft. Mette Rasmussen var en meget dygtig Kone, hvilket endnu kan ses af de fine Hørlærredslagener, som hun selv havde spundet og endnu er i Familiens Eje. Datteren Karen var dengang 14 Aar og sad ved hendes Sygeseng og syede Navn paa dem med Kongekrone, Aarstal osv. Mette Rasmussen døde i Novbr. 1863. Dette var en stor Familiesorg.

1864. Men næsten i de samme Dage kom der en stor Landesorg, idet Budskabet kom om Kong Frederik den VII's Død. Han var jo højt elsket af det menige Folk. Angsten for, at en Krig vilde følge, blandede sig dermed, og det viste sig snart, at den var stærk begrundet. Jeg husker saa tydeligt den Forvirring, der blev om Søndagen ved Budskabet om, at Tyskerne var i Skanderborg og paa Vej herud. Mandskabet blev udkommanderet, Broerne skulde brydes op og Harver lægges i Vandet med Tænderne opad for at hindre Tyskerne i at svømme over Aaen med Hestene. Fjenden kom dog ikke den Dag. Men en Dag vi kom fra Skole, Skolen laa dengang paa Bakken i Store-sand, kom der to Tyskere ridende bevæbnet til Tænderne. Jeg, der dengang var 6 Aar, troede straks mit Liv havde Ende og var lykkelig da jeg frelst naaede i Havn paa Rygaard. Hjemme var imidlertid alle Tegn paa Bestyr-telse. Det var Middag, min Fader sad for Bordenden midt imellem Folkene.

Der var ingen Madlyst, derimod drøftede man sindigt, hvad der nu var at gøre. Tyskerne havde meldt deres Ankomst, og Rygtet om deres Frækhed til at rane Folks Heste og Vogne, hvor de kom frem, var gaet forud. Vor ny Fjedervogn, Sølvtoj og andre Værdigenstande blev bragt til Bøgedal. Det laa saa fjernt, at man mente, det laa i Sikkerhed. Selv red min Fader vore

Slotsgaarden.

fire gode Heste op i Lyngbakkerne i Krattet. Jeg var med, og paa Hjemvejen tog Fader mig ved Haanden, og paa de dybe Suk og det sorgfulde Sind forstod jeg for første Gang, hvad Fædrelandskærlighed var. Tyskerne var jo for os Børn Bussemænd, og den Dag, de i store Skarer drog ind i vor By, glemmer jeg aldrig. Jeg puttede mig i Bryggerset og kunde fra en Sprække se, hvorledes hele Huset snart var fuld af Tyskere. Min Fader var ene iblandt dem, forstod ikke et Ord Tysk eller hvad de sagde, men svarede ufortrødent: kan ikke forstaa. Jeg var fra mit Skjul sikker paa, at de slog min Far ihjel og var meget ulykkelig. For min Mor og Pigerne var det ogsaa en streng Tid. Denne Oplevelse har prentet sig dybt i min Erindring, saa dybt, at den aldrig glemmes. Freden kom jo omsider, men med Tabet af Sønderjylland.

Da Soldaterne kom hjem, blev der paa Stensgaard lavet Krigerbal, hvor hele Sognet var med til at bære dem.

Skoven deles. Nogle Aar efter Krigen, omkring 1870, blev alle Skov-ejerne enige om at dele Skoven. Dette var dog ikke saa let en Sag. Delingen blev overdraget Jægermester Klüver i Silkeborg. Arbejdet varede et helt Aar. Saa blev alle Skovejerne inviteret til Rye Kro, hvor Delingen skulde gaa for sig ved Lodtrækning.

Numrene var puttede i smaa Trænaalehuse. Alle havde fra første Færd ikke betalt lige meget ind, derfor maatte det deles i Brøkdeler. Men da det højtide-lige Øjeblik kom, at Numrene skulde trækkes af Jægermester Klüver, begyndte

man at skumle om, at det maaske ikke var gaaet helt rigtig til, Jægermesteren blev vred og sagde: »Ja, saa maa vi have et Barn til at trække, for saa kan der da umuligt ske noget galt«.

Der kom da i en Fart Bud efter mig, der gik og hjalp Mor med Lørdagsrengøringen, medens Pigerne var i Marken. Jeg var den Gang 12 Aar. Og havde jeg følt mig lidt ved det store Hverv, saa kan det nok være jeg med et blev lille, da jeg befandt mig i den store Stue, hvor alle Mændene sad med spændte Miner, afventende Lykken af min Haand. Jægermesteren sad midt i Stuen med Naalehusene i sin Hat. Jeg maa vist have set noget genert og benovet ud; thi min Far kom hen og talte opmuntrende til mig og førte mig hen til Jægermesteren, af hvem jeg fik at vide, til hvem jeg skulde trække. For denne Daad blev jeg overrakt et Guldtyvekronestykke, en Rigdom, jeg aldrig havde ejet, desuden blev jeg budt med til Festmaaltidet bagefter.

Denne Deling af Skoven blev igen Begyndelsen til en ny Udvikling. Og da der samtidig kom en Jernbane fra Silkeborg til Skanderborg og derfra Forbindelse til Hovedstaden, kom der Liv i Træskohandelen. Nu var det ikke alene Træskomændene og Ejerne selv, der blev forsynet med Træ, thi nu havde de jo Lov at hugge, hvad de vilde i den før fredede Skov. Efter at

Rygaard ejedes af Niels Rasmussen, Sine Nielsens Far, som havde faaet den af sin Far. Han blev efterfulgt af sin Svigersøn, And. Sørensen Rasmussen, som stammede fra Bakkegaard, og som fortsatte Træskoeksporten. Som Rygaard ser ud paa Billedet saa den ud i 1832.

Skoven var delt og Banen var anlagt, kom der Liv i Udviklingen. Der blev lettere Forbindelse med Omverdenen, ligesom der blev stor øget økonomisk Velstand. De unge kom paa Højskole, kom til andre Sogne og lærte Mejeri, Landbrug og Husholdning. Og efterhaanden fandt de paa at gifte sig uden for deres egen By og Familie.

Byen er ogsaa forandret fra den Tid. Skolen, der laa paa Bakken i Storesand, ligger nu midt i Byen. De to Gaarde lige overfor er flyttede, nemlig den nuværende Katrinesminde, og noget af »Gaarden uden Navn« blev købt af Godsejer Nørgaard sammen med Præstegaardsjorden og blev lagt ind under Godsejer Nørgaards Avlsgaard. Aldersro er den Gaard, der har ligget syd for Kroen. Naar saa Stensgaard og Rygaard regnes med til de Gaarde, der flyttede ud, har Ry forandret sig meget i det sidste Aarhundrede.

Studenterne i Rye Kro. En af dem, der først ret fik Øje for den ejendommelige og smukke Natur, som Ry er omgivet af, var St. St. Blicher, og i 1839 holdtes der paa hans Foranledning det første store Folkemøde paa det hidtil upaaagtede Himmelbjerg.

Rye Kro var den Gang det eneste Gæstgiveri i Miles Omkreds. Og Johanne Jensdatter fik for Alvor Brug for sin store Dygtighed som Værtinde. Rye Kro kom i stort Ry for den gode Behandling man nød der. Det blev snart Skik, at Studenterne satte hinanden Stævne i Ry Kro i Ferierne, hvorpaa de om Morgen spadserede til Himmelbjerget og nød den smukke Natur ved Solopgang.

Jeg kan endnu huske fra min Barndom, at der om Sommeraftenerne kom vandrende store Flokke af Studenter. En Lørdag Aften kom der et halvt Hundrede Stykker gennemblødt og vilde overnatte i Kroen. Den omhyggelige Krokone sendte Bud om i Byen efter Strømper og Fodtøj til de medtagne Gæster. Mændene brugte dengang hvide, uldne Hoser og Træsko.

Trier, Vallekilde, der var blandt Flokken, har i sine Erindringer beskrevet den morsomme Situation, da alle Studenterne slog Kreds om et Tællelys, som de havde stillet midt paa Gulvet, og betragtede hinandens Ben i de hvide Hoser og Træsko. Da der ikke var Sengeplads til saa mange, besluttede de at blive oppe allesammen den korte Sommernat, og de fik god Ende paa Tiden. Da det gryede ad Dag startede hele Flokken til Himmelbjerget, hvor de saa en prægtig Solopgang. Trier beskriver det som noget af det skønneste han har oplevet. Gamle Anders Laursen har omtalt, at vistnok den samme Trup, sikkert under Triers Ledelse, Søndag Aften fandt paa at danne et Fakkeltog gennem Ry By. Hver især forsynede sig med et Tællelys i en Flaske. Nederst i Byen opdagede de, at Byens Ungdom havde Legestue. Og de meget venligsindede Karle indbød dem til en Svingom med Pigerne.

Senere blev der Hotel paa Himmelbjerget og den meste Søgning gik fra Ry Kro; men der kommer da stadig hver Sommer ikke saa faa Turister og Kunstmalere til Gl. Ry.

Spredte Træk. Jeg kan huske, det er fortalt, at Niels Jensens tre Døtre døde af Tyfus. Johanne i Jægergaarden blev først angrebet, og da hun samtidig skulde føde, gik hendes to Søstre, Kirsten fra Rygaard og Karen fra Bakkegaard op for at passe hende. De blev begge smittede, og i Løbet af faa Dage døde de tre Søstre.

Et andet Træk vil jeg ogsaa nævne, Som tidligere nævnt, var det i den Tid smaa med Penge. Og ved hvert Dødsfald blev der fra Skoven hentet en stor Egekævl. En Mand dannede den til og satte Indskrift paa den, hvorefter den blev malet sort og sat paa en Sokkel ogsaa af Egetræ, som Monument over den afdøde. De var alle ens, kun med den Forskel, at de var mindre over et Barn.

Disse Ligtræer, som man kaldte dem, blev hvert Aar tjærede. Og naar Solen skinnede paa dem tog de sig ret ejendommelige ud. Saaledes fortælles det, at der under Krigen 1848 red en Del Tyskere paa Landevejen, hvorfra de havde Udsigt til Kirken, som dengang ingen Taarn havde. pludselig brød Solen frem og skinnede paa alle de blanke Ligtræer. Tyskerne troede straks at det var en Fæstning med mange Kanoner og turde ikke drage videre.

I min Barndom var der næsten ikke andet end Ligtræer paa Kirkegaarden. Maaske enkelte Jernkors og over Niels Jensen en stor flad Sten. Efterhaanden blev dog Ligtræerne raadne og fjernede, men saa kom der Bud fra Nationalmuseet med Ønske om at faa et af de friskeste sendt derover til Opbevarelse, da der nu kun var een Kirke i hele Landet, hvor de fandtes, og de var raadne. Min Fader sendte da sin Stedfaders, Th. Sørensens, Ligtræ til København, hvor jeg har set det.

Nogle sproglige Erindringer.

Pari — Pajow.

I min Hjemegn — Galten Sogn Vest for Aarhus — brugte vi Børn under Leg to Ord til at betegne, om vi vilde være med i Legen eller gaa ud af den. Vilde vi med, raabte vi *Pari*, og vilde vi ikke lege med mere, hed det *Pajow*. Om Ordenes Betydning eller Oprindelse anede vi selvfølgelig intet, og først langt senere benyttede jeg en Lejlighed til ved Brev at spørge Professor Otto Jespersen, om han kunde opklare, hvorfra de to mærkelige Ord stammede. Jeg skal tillade mig at citere Otto Jespersens Svar:

»Det omspurgte *pajow* er vel ikke andet end en Forvanskning af *paraal* eller *parol*, der bruges mange Steder i samme tyd (se Feilbergs jyske Ordbog II 788), og som sikkert stammer fra fransk *parole*. I den af Dem nævnte Form er det sikkert sammenblandet med *ow* = *ud(e)*, og som modsæt er saa dannet *pari* med tilklang til *i*; Feilberg har ogsaa Formen *pari'li* = *ind*; men han har ogsaa under Ordet *ptøj* nogle Former, der maaske er Omdannelser af dette Udraab. Dr. Marius Kristensen, som jeg har spurgt, har nogen Betænkelighed ved den Forklaring, at *pari* skulde være dannet med *i* som modsæt til *pajow* med *ud*«.

Helt klart ligger den sproglige Udregning aabenbart ikke, navnlig ikke med Hensyn til *Pari*, og det vilde være interessant, om en eller anden af »Østjydske Hjemstavn«s Læsere kunde yde Bidrag til Opklaring af Ordenes Oprindelse samt belyse deres Udbredelse i Østjylland.

I Betragtning af den store Mængde Laaneord saavel fra Fransk som fra andre Sprog, der i forvansket Form er indgaaet i vore Dialekter, kan den givne Forklaring i og for sig ikke overraske, selv om vi, der har brugt Formerne, kan hensættes i mild Forundring over i vor Leg at have brugt franske Ord, tillempet efter jydsk Tunge.

Hul paa Strømpen.

Naar vi Børn havde Hul paa Strømpen, annonceredes den beklagelige Kendsgerning i min Barndom sædvanligvis af en tjenstvillig og mildt hoverende Kammerat med Ordene: »En Jøde haa spøtt aa di Hues«. Undertiden brugtes en tillempet Form: »En Tuds haa spøtt aa di Hues«, men den første Form virkede stærkest og brugtes mest.

Hesselfjæt.

Hasselen eller Hesselen, som den kaldes i Østjylland, var i min Barndom meget anset, ikke blot for dens Nødders Skyld. Naar jeg med Far kom gennem en af Egnens Skove, og vi saa nogle Hasselbuske, skulde det sjældent fejle, at Far skar mig en af de lige og bøjelige Grene. De kom saa med hjem, og vi havde næsten altid nogle Hasselkæppe staaende. De kunde bruges til mange Ting, bl. a. som Tækkækæppe, men ogsaa som Spanskrør, til Afstraffelse af Børnene. I saa Tilfælde hed det, at man fik »Hesselfjæt«.

Jørg. J. Jørgensen, København.

Pari — Pajow.

Det første mindes jeg ikke fra min Barndom i Gram pr. Stilling, men nok det sidste, dog mener jeg, at første Stavelse lød »Pøj« og ikke »Paj«, saa hele Ordet blev »Pøjow«. Undertiden nøjedes vi ogsaa med at raabe »Pøj«. *Parol* eller *Paraal* brugte vi ogsaa.

Hul paa Strømperne.

Hverken »Jøde« eller »Tuds« kendes, men undertiden hed det: »A ka sej dæ en Glo's, dæ æ Hwol aa di Ho's — A ka sej dæ mie, dæ ka blyw flie«.

Thøger Jensen, Døruplund, Følle pr. Rønde.

Skirren.

Vejen fra Pinds Mølle til Edslev gaar først gennem en Slut mellem Bakker. Ved den øverste Ende af denne Slut er der et Sted, som kaldes Skirren. Hver Gang, jeg mindes det Navn, undres jeg, hvad det Navn betyder. Det kan ikke være skidden, thi da vilde det i Egnens Maal blive udtalt skien.

Hvad betyder Navnet Skirren?

M. Sørensen.

Østjydske Hjemstavnsforening.

Virksomheden i Aaret fra 1. Oktober 1944 til 30. September 1945.

Aarsskriftet for 1944 — det 9. i Rækken — blev udsendt i Begyndelsen af November Maaned i Fjor og fandt en usædvanlig god Modtagelse saavel i Pressen som blandt Publikum. Vi oplevede det sjældne Tilfælde, at Aarsskriftet blev udsolgt i Løbet af en Maaned. De sidste faa Eksemplarer, vi havde, gik til Grunde, da Bogtrykkeriet Natten til den 8. December blev Genstand for et Bombeattentat, forøvet af Besættelsesmagtens Haandlangere. Paa Grund af den stærke Efterspørgsel overvejede Bestyrelsen at sætte et nyt Oplag i Arbejde, men det viste sig desværre økonomisk uoverkommeligt, ligesom der var Vanskeligheder m. H. t. Fremskaffelse af Papir.

Foreningens aarlige Generalforsamling blev afholdt d. 27. November 1944 i Klostercafeen i Aarhus. Paa Grund af de usikre og indskrænkede Trafikforhold ventede man ikke større Tilslutning, hvorfor det sædvanlige Foredrag var strøget. Der kom imidlertid en Del flere end ventet, saa alle Pladser i det lille Lokale var besatte. Formanden, fhv. Landstingsmand Rs. Nielsen, Lillering, aflagde Beretning om Virksomheden i det forløbne Aar, og Kassereren, Gdr. Viggo Leth, Blegind, fremlagde det reviderede Regnskab, som udviste en smuk Fremgang i Foreningens Økonomi. Foreningen er ikke blot gældfri, men har ogsaa en pæn Kassebeholdning; paa Grund af Forholdene, har der jo heller ikke været Udgifter til Møder eller Ekskursioner. Saavel Beretning som godkendtes enst.

Til Medlemmer af Bestyrelsen genvalgtes Amtsskolekonsulent J. Drengsgaard, Grundfør, Gdr. A. Bomholt, Egaa, Gdr. Karl Jacobsen, Stenkildegaaard, Viby, Konsulent A. Jelsbak, Hammel, Gdr. Vald. Jensen, Nølev, Smedemester Carl Mikkelsen, Hemstok, Gdr. Viggo Leth, Blegind, Bibliotekar Peter Nielsen, Silkeborg, pens. Kommunalærer V. Sigfred Knudsen, Aarhus, og Direktør Niels Pedersen, Risskov, samt nyvalgte Førstelærer Kjartan Møller, Sdr. Vissing, i Stedet for pens. Lærer J. K. Andersen, Østbirk, der havde ønsket sig fritaget. Til Revisorer genvalgtes Distriktsbestyrer J. C. Pedersen, Hedeselskabet, Aarhus. I sit første Møde efter Generalforsamlingen konstituerede Bestyrelsen sig med Rs. Nielsen, Lillering, som Formand, Amtsskolekonsulent Drengsgaard, Grundfør, Næstformand, Gdr. Viggo Leth, Blegind, Kasserer, og Redaktør N. P. Østergaard, Brabrand, Sekretær og Redaktør af Aarbogen. Til Medlemmer af Forretningsudvalget genvalgtes Rs. Nielsen, Drengsgaard, Viggo Leth, Steffen Rasmussen og N. P. Østergaard.

I Besættelsestidens sidste Aar var Forholdene jo meget ugunstige for Foreningens Arbejde. Trafikforholdene blev mere og mere indskrænkede, og Tiden mere og mere urolig, saa der hverken kunde afholdes Møder eller Ekskursioner. Formanden har dog haft Lejlighed til at forevise vore smukke Lysbilleder fra Østjylland ved Møder i stedlige Foreninger, saaledes i Sondrup, Søften, Herskind og Brabrand. Ved et Par af disse Møder indtegnedes flere nye Medlemmer.

Det maatte meget ønskes, at vore Medlemmer trindt om hver i sin Kreds, vilde virke for, at disse fortrinlige Farvebilleder — hvis Antal stadig forøges — kunde blive forevist ude omkring i Foredragsforeninger, Ungdomsforeninger og andre Sammenslutninger. De vinder altid Bifald, hvor de kommer frem.

Skønt Østjydske Hjemstavnsforening saaledes ikke har haft gunstige Arbejdsforhold i det forløbne Aar, har den dog ved sidste Efteraar at iværksætte et Fremstød, kunnet glæde sig ved ualmindelig stærk Tilgang af nye

Medlemmer. Tilgangen har været større end nogensinde tidligere i Foreningens niaarige Historie, idet der i November og December i Fjor indmeldtes henved 300 nye Medlemmer. Inden vi egentlig vidste af det, var Aarbogen for 1944 sluppet op, og vi maatte derfor tilbyde de sidst indmeldte en af de ældre Aarbøger i Stedet for den udsolgte. Ikke saa faa af de nye Medlemmer følte sig saa tiltalte af den gode Læsning, som Østjydske Hjemstavn byder paa, at de benyttede Lejligheden til at erhverve en Del af de ældre Aargange, nogle endog samtlige tilgængelige Aargange.

I Aar er Aarsskriftet trykt i et større Oplag end nogensinde, saa Foreningens staar nu igen parat til at modtage et aneligt Antal nye Medlemmer. Vore Venner vil sikkert drage Omsorg for, at Foreningen ogsaa i Aar maa vinde et godt Skridt frem. Antallet af Medlemmer udgør nu 1500.

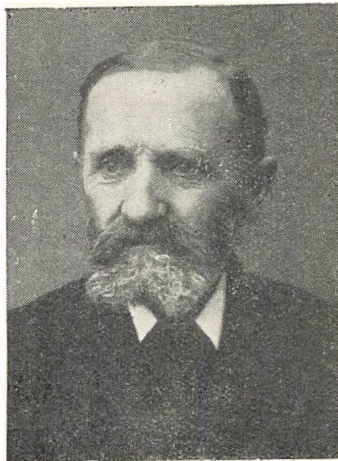
Desværre er Udgifterne til Trykning og Papir i Aar steget ganske overordentligt. De er nu mere end dobbelt saa store, som da vi begyndte for 9 Aar siden. Kontingentet var dengang 3,00 Kr., det forhøjedes saa under Krigen til 3,25, men ingen tager det sikkert fortrydeligt op, at Bestyrelsen under disse Forhold har set sig nødsaget til yderligere at lægge 50 Øre paa, saa det i Aar kommer op paa 3,75 Kr. Vi haaber paa et snarligt Prisfald, saa vi kan komme ned paa det ordinære Kontingent.

Foreningen har i det forløbne Aar haft den Glæde at modtage et Tilskud fra Staten paa 155 Kr., fra Skanderborg Amtsraad 75 Kr. og fra Aarhus Amtsraad 50 Kr. samt fra Skanderborg Byraad 25 Kr. Endvidere har en Række Sogneraad ydet Tilskud til vort Arbejde, nogle har endda ydet vort Arbejde den Paaskønnelse at forhøje Tilskudet i Forhold til tidligere, det gælder saaledes Sogneraadene i Ormslev-Koldt, Harlev-Framlev og Skorup-Tvilum.

Tilskud er modtaget fra følgende Sogneraad: Aaby 10,00, Brabrand-Aarslev 10,00, Hjortshøj-Egaa 10,00, Ormslev Koldt 25,00, Harlev-Framlev 20,00, Beder-Malling 25,00, Saxild-Nølev 15,00, Gosmer-Halling 10,00, Ørting-Falling 25,00, Gangsted-Søvind 10,00, Blegind-Hørning 25,00, Adslev-Mjesing 20,00, Venge 10,00, Dallerup 10,00 og Skorup-Tvilum 15,00.

For samtlige disse Bidrag bringer Foreningen sin bedste Tak. Ligeledes en Tak til de Pengeinstitutter, der har støttet vort kulturelle Arbejde ved at avertere i Aarsskriftet.

*

R. P. Randløv.

Foreningen havde sidste Efteraar den Sorg at miste sit eneste Æresmedlem, fhv. Gaardejer R. P. Randløv. Han døde uden forudgaaende Sygdom ved Daggry Søndag den 26. Novbr. 1944, ramt af et Hjerteslag, 85 Aar. gl.

Randløv var Medstifter af »Østjydske Hjemstavnsforening«, hvis Fremkomst han hilste med Glæde, og lige fra Foreningens allerførste Dage var han en trofast og virksom Deltager i vort Arbejde, og hvert Aar har han ydet værdifulde Bidrag til vort Aarsskrift. Alle Dage følte han sig nær knyttet til sin Hjemstavn, Skanderborgegnen, og da især Taaning Sogn. Hjemstavns Historie og Folkeminder, Natur og Folkeliv havde i Randløv en aldrig svigtende Ven og Dyrker.

— Randløv var født d. 5. Marts 1859 i Taaning, hvor Faderen var Gaardmand. Han overtog sin Fødegård og tilbragte her det meste af sin Levetid, tog livlig Del i Folkeoplysningsarbejdet og det offentlige Liv. Efter at have været bosat en Aarrække i Skanderborg forlod han og hans Hustru i

deres Alderdom 1933 den skønne Skanderborgegn og bosatte sig i Sædding ved Esbjerg, hvor deres yngste Søn var Lærer. Hans Hustru døde 1938.

Ved Opbruddet fra Skanderborg var Randløv 74 Aar. Paa en Tid da de fleste forlængst har lagt deres Livsgerning bag sig, fik Randløv Tid og Kræfter til at udfolde en Virksomhed, der mere end noget andet vil bevare hans Navn for Efterverdenen. Hans Aandskraft var usvækket, og hans Helbred var

godt; han var i Besiddelse af en udmærket Hukommelse og var en ypperlig Fortæller, Sproget formede sig let for ham. Han kom i Forbindelse med Professor P. Skautrup og det nystiftede Institut for jydsk Sprog og Kulturforskning og paa Opfordring herfra gav han sig i Lag med at udarbejde en fuldstændig Ordsamling over Folkesproget i Taaning Sogn. Det tog flere Aar, men inden sin Død naaede han ogsaa op paa over 23,000 Ordsedler, hvilket skal være den omfangsrigeste Dialekt-Ordsamling, der findes her i Landet. Hans gode Iagttagelsesevne og fine Øre for Sproget var ham til uvurderlig Nytte under dette Arbejde.

Randløvs kærester Erindringer knytter sig til Jagten, og han dyrkede med Held denne Idræt endnu efter at han var fyldt de 80. Han yndede at færdes ude i Mark og Eng og Skov og gøre sine Iagttagelser i Naturens vidtstrakte Rige, saaledes som han har fortalt det i Østjydsk Hjemstavnsforenings Aarbøger.

Fra sin Ungdom nærede Randløv en levende Sans for vore Folkeminder og allerede i 1880'erne foretog han Indsamlinger til H. F. Feilberg og Ewald Tang Kristensen, og da Østjydsk Hjemstavn kom frem, ofientliggjorde han her sine interessante Skildringer fra Hjemstavnen, dens Natur og Folkeminder, det gammeldags Folkeliv, dens Mennesker, Levevis og Forhold og Tilstande i svundne Tider. Derved blev meget værdifuldt bevaret for Efterslægten. Han fortalte med Lune og var mild og overbærende i sine Domme, og da han senere paa Opfordring skrev sit eget Levnedsløb, gav han os et Billede af et virksomt og indholdsrigt Liv, en beskedent og nobel Mand »lysvaaen for alt skønt og stort heneden«, et smukt Indtryk af en østjydsk Bondeemand, der i sin Ungdom var bleven præget af den unge Højskolebevægelse. Hans sidste Artikel i vore Aarbøger — og det ikke den ringeste — omhandlede betegnende nok hans Hjemstavns Kirke, den, »der i 800 Aar har staaet som Samlingsmærke for Hjemstavns Folk«. Han naaede at se Artiklen paa Tryk nogle Dage før han gik bort og selv blev stedt til Hvile i Kirkens Jord.

Randløvs fortjenstfulde Arbejde for Bevarelse af vort gode, jydsk Folkemaal og vore Folkeminder gav Østjydsk Hjemstavnsforening sin Paaskønnelse ved i 1939 at udnævne ham til Æresmedlem.

— Allerede for flere Aar siden sendte Randløv mig en Del Manuskripter til Offentliggørelse ved Tid og Lejlighed. De vil fremkomme i Østjydsk Hjemstavn i Aarene, der følger.

Den 10. Januar 1945 døde en anden af Foreningens gode Støtter, Gaardejer Anders Bomholt i Egaa. Hans Helbred havde i længere Tid været vaklende. Bomholt var en af de første, jeg satte mig i Forbindelse med, da Tanken om en Hjemstavnsforening kom frem, og han tøvede ikke med at give den sin varmeste Tilslutning. Hans Tilslutning var meget værdifuld, da han jo var en i vide Kredse ægtet og anset Mand og Formand for Aarhus landøkonomiske Selskab. Han traadte ind i det forberedende Udvalg og var virksom for Foreningens Oprettelse. Ved Stiftelsen valgtes han ind i Bestyrelsen, hvor han havde Sæde til sin Død. Han deltog med Iver i Planlæggelsen af vor sidste store Automobiludflugt i Eftersommeren 1939; den sluttede, som man vil mindes, med en vellykket Sammenkomst paa Egaa Efterskole. Trods sin Sygdom fulgte And. Bomholt med Interesse vort Arbejde lige til det sidste.

Anders Bomholt.

I det sidste mørke Besættelsesaar, da Retssikkerheden lod meget tilbage at ønske, blev ogsaa et af vore Medlemmer et Offer for Lovløsheden, idet Gartner J. V. Yde en Aften sidste Vinter brutalt blev skudt ned uden for sin Gadedør paa Banegaardspladsen i Aarhus og dræbt paa Stedet. Yde var en god dansk Mand og et interesseret Medlem af vor Forening.

Ære være disse brave Mænds Minde!

Ø.

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
1. Glimt fra Hjemstavnen	5
2. Aakærdalens Gaader. Af Lektor <i>Regnar Knudsen</i> , Risskov	9
3. Jorden under vore Fødder. Af Lektor <i>A. E. Skjøl-Pedersen</i> , Aarhus.....	20
4. »Herregaarden« i Sorring. Tegninger af Lærer <i>H. E. Jensen</i> , Toustrup, Tekst af Bibliotekar <i>Chr. Heilskov</i>	23
5. Bidrag til Ormslev Kirkes Historie i Middelalderen. Af Forf. <i>Poul Rasmussen</i> , Risskov... ..	28
6. Husmandsliv i Gjern Herred for 100 Aar siden. Af Lærer <i>Anders Nielsen Kaas</i> (†).....	33
7. Østjydske Vige og Søer i <i>Borges Andersens</i> Streg	52
8. Stenene i Landskabet. Af Forf. <i>Olaf Andersen</i> , Tommerup	54
9. Christoffer Baagø og Folkeminderne. Af Forf. <i>Aug. F. Schmidt</i> , Brabrand.....	57
10. Ulve i Skaade Skov. Af <i>Poul Rasmussen</i>	60
11. Brædstrup Folketingskreds 1848—1918. I. 1848—81. Af pens. Lærer <i>Kjeld Jensen</i> , Skanderborg	61
12. Østjydske Folkeminder. Drengeløjer. Af <i>M. Sørensen</i>	76
13. Køllen. Af <i>R. P. Randsløv</i> (†).....	77
14. Stednavne i Framlev Herred. Af Dr. phil. <i>Kristian Hald</i> , København	79
15. Da Peder Nielsen i Pindsmølle kastede Sten.....	84
16. Syn paa Beder Kirke	84
17. En Hestehandel, som Sælgeren fortrød	84
18. Fugle ved Kysing Fjord. Af Kommunelærer <i>Sigfred Knudsen</i> , Aarhus.....	85
19. Landsbygilder i Hads Herred i 1870'erne. Af fhv. Gdr. <i>R. P. Rasmussen</i> , Oldrup	94
20. Hylke Sogn under Treaarskrigen. Af stud. jur. <i>Børge Christensen</i>	101
21. Minder omkring et Forsamlingshus. Af Skoleinspektør <i>Jørg. J. Jørgensen</i> , København.....	109
22. Et Drab i Skejby 1670. Ved Forf. <i>Poul Rasmussen</i>	117
23. Skolegang i Jeksen i 1870'erne. Af <i>M. Sørensen</i> , Cedar Rapids, Iowa, Amerika	118
24. Paa Strejftog i Østjylland. Billeder.....	120
25. Den gamle Horsens—Ry Landevej. Af Bibliotekar <i>Chr. Heilskov</i>	122
26. Hads Herreds Friskoler og deres Lærere. Af fhv. Skolebestyrer <i>Thorv. Madsen</i> , Odder	128
27. Jydske Ordsprog og Talemaader. Af <i>R. P. Randsløv</i>	136
28. Bogtrykkerliv i 1860'erne og 70'erne. Af Bogtrykker <i>Sophus Backhausen</i> (†).....	137
29. Østjydske Folkeminder. Præsten i Vejerslev. Af <i>L.</i>	150
Den sære Brud. Af <i>M. Sørensen</i> ..	150
30. Danneqvinden Kirsten Nielsdatter i Lillering. Af fhv. Landstingsmand <i>Rs. Nielsen</i>	151
31. Erindringer fra Rye. Af <i>Sine Nielsen</i> (†)	154
32. Nogle sproglige Erindringer. Af Skoleinsp. <i>Jørg. J. Jørgensen</i> og <i>Thøger Jensen</i> . Skirren. Af <i>M. Sørensen</i>	160
33. Østjydske Hjemstavnsforening	161

Indmeldelser i Østjydske Hjemstavnsforening modtages af Sekretæren, Redaktør *N. P. Østergaard*, Marielyst, Brabrand. Kontingentet er Kr. 3,75 aarlig.

Titelbillede efter Tegning af *H. E. Jensen*. Motiv: Astrup Præstegaard.

Ostjydske Hjemstavn.

1. Aargang 1936 indeholder bl. a: Hjemstavnsrøgt. Af *Olaf Andersen*. Vor Hjemstavns Tilblivelse. Af Lektor *Mathias Møller*. Skanderborg Amts 2. Valgkreds. I. Kredsens Historie 1848—1890. Ved pens. Lærer *Kjeld Jensen*. Niels Blicher og Bondestanden. Af Skolebestyrer *Thv. Madsen*. Hedeopdyrkningen paa Frijsenborgegnen. Af Gdr. *Povl R. Poulsen*. Præsten Niels Bak. Af Høj-skoleforstander *Rs. Bording*. Da Lars Bjørnbak oprettede Viby Højskole. Af Red. *N. P. Østergaard*. Aarhus Aa. Af Viceskoleinspektør *J. Kr. Findal*. Folke-mængden i østjydske Købstæder og Landkommuner 1769—1930. Gamle Stednavne og Beboere i en gammel Landsby. Af *R. P. Randsløv*. Stednavne i Ø. Lisbjerg Herred. Af mag. art. *Kr. Hald*, »Gamle Weirsø«. Af *Knud Skytte*.

2. Aargang 1937 udsolgt.

3. Aargang 1938 indeholder bl. a.: Træer i Landskabet og ved Hjemmene. Af *Olaf Andersen*. Stednavne i Hasle og V. Lisbjerg Herreder. Af mag art. *Kr. Hald*. Amtsraadsvalg og Amtsraadsmedlemmer i Skanderborg Amtsraads-kreds. Af *Kjeld Jensen*. Peder Lausen, en østjydske Eventyrfortæller. Af Høj-skoleforst. *Rs. Nielsen*. Særslev. Fra Beder og Malling Sogne. Af *Aug. F. Schmidt*. Ane Jensdatters Erindringer. Af *Johs. Vinther*. Biologiske Skildringer fra

Landbosparekassen i Aarhus

Østergade 9

Kontortid 10—4.

Telefon 367

Reservefond 4.000.000 Kr.

Filialer i Hinnerup, Hjortshøj, Løgten, Trige og Kolt.

Andelsbanken

AARHUS - AFDELING

10-3 OG 4½-5½

ALLE BANKFORRETNINGER UDFØRES

Lilleaa. Af *Hj. Ussing*. Randers. Vandringer i Vrads Herred. Af *Chr. Heilskov*. Aandelige Strømninger i Aarhusegnen i 1850'erne og 60'erne. Af Skolebestyrer *Thv. Madsen*. Fæstebonden Niels Remmer. Af Gdr. *Povl P. Povlsen*. Gamle Gader i Aarhus. Af Adjunkt *Jens Clausen*, Aarhus. Marked i Skanderborg omkr. 1870. Af *R. P. Randsløv*. Af Skvæt Mølles Historie. Af Overretssagfører *Chr. Holtet*.

4. Aargang 1939 indeholder bl. a.: Et Lærerhjem. Barndomserindringer af *Edv. Egebjerg*. Østjyllands Skove i Fortiden. II. Af *Henrik Larsen*. Klaks Mølle i 1860'erne. Af fhv. Proprietær *Carl Ammitzbøll*. Tobaksfabrikør *Th. P. Funder*. Af Adjunkt *Jens Clausen*. Fuglelivet i Aarhusskovene. Af Kommuelærer *Sigfred Knudsen*. Erindringer. I. Af *R. P. Randsløv*. Lidt om »Hæormen« og dens Forekomst i Silkeborgegnen. Af Dr. phil *P. Esben-Petersen*. Ungdom i 1880'erne. Skyttebevægelsen i den sydlige Del af Randers Amt. Af Lærer *Jens Birk*. Odderkredsen og Gert Winther. Af *Kjeld Jensen*. Aandelige Strømninger i Aarhusegnen i 1850'erne og 60'erne. Af fhv. Skolebestyrer *Thv. Madsen*. Jens Lassen Thomesen. Af Gdr. *Povl R. Povlsen*. Højskoleforstander *N. P. Simonsen*, Hesselballe. Af Gdr. *Villads Villadsen*. Kaptitelstaksterne for hvert Aar i Aarhus Stift 1659—1938. Lidt om de gamle Fastelavsrevyer i Skanderborg. Af *L. Thane*.

5. Aargang 1940 indeholder bl. a.: Nye østjydske Mosefund. Af Læge *Ulrik Balslev*. Lidt om Pottemageri og Folkekunst i Gjern Herred. Af Dr. phil. *Helge Søgaard*. Nogle Erindringer om Kammerherre Reedtz til Bisgaard. Af fhv. Proprietær *Carl Ammitzbøll*. Minder fra Adsløv i 1870'erne. Af *M. Sørensen*. Skovene i Tyrsting og Vrads Herreder i Fortiden. Af *Henrik Larsen*. Minder fra et Lærerhjem. Ved Lærer *A. Steen*. Stednavne i Sabro Herred. Af mag. art *Kr. Hald*. Fra Hads Herreds Østkyst. Af Lærer *A. Veien*. Erindringer II. Ungdomsaarene. Af *R. P. Randsløv*. Østjylland, geologisk set. Af Dr. phil. *S. A. Andersen*. Nørre Vissing. Af Overretssagfører *Chr. Holtet*. Hans Raæs Gaard. Af Adjunkt *Jens Clausen*. Lars og Karen. Fra Livet i et Haandværker- og Husmandshjem i Borum. Af Hmd. *Laurits K. Larsen*.

6. Aargang 1941 indeholder bl. a.: Amdsraadsvalg og Amdsraadsmedlemmer i Aarhus Amdsraadskreds 1842—1892. Af *Kjeld Jensen*. Barndomserindringer fra Horsenseggen i 1860'erne. Af *Carl Ammitzbøll*. Et Kjormesgilde i Halvfjerdserne. Af *M. Sørensen*. En Tur omkring Kalø Vig nu og for 15000 Aar siden. Af Dr. phil. *S. A. Andersen*. Bjørnkjær. Af Læge *J. Didriksen*. Erindringer. III. Af *R. P. Randsløv*. Præsterne i Linnerup-Hammer. Af *J. Kristensen*. Biologiske og geologiske Skildringer fra Gudena. Af *Hj. Ussing*. Blade af en Slægtsgaards Historie. Af *Povl R. Povlsen*. Skjorring By og dens Beboere. Af *N. Ø. Lassen*. Kywling Søren og hans Bande. Af *Peter Sørensen*.

7. Aargang 1942 indeholder bl. a.: Amdsraadsvalg og Amdsraadsmedlemmer i Aarhus Amdsraadskreds. III. 1892—1942. Af *Kjeld Jensen*. Hylke Sogn i ældre Tid. Af *Børge Christensen*. Skorstenshamre og Skorstenshylder. Af *Søren Knudsen*. Landevejen. Af Skoleinspektør *Jørg. H. Jørgensen*. Ulden og Hørrens Behandling i Halvfjerdserne. Af Gdr. *R. P. Rasmussen*, Oldrup. Bindingsværk i Østjylland Tegninger og Tekst af *Søren Knudsen*. Af Stadsgaard ældste Historie. Af *Poul Rasmussen*. Om Constantinsborg og dens Ejere. Af *Aug. F. Schmidt*. Et Tilbageblik. Af Godsejer *Alf. Pontoppidan*. Et Undergrundsproblem ved Laasby. Af Dr. phil. *S. A. Andersen*. Erindringer. IV. Af *R. P. Randsløv*. En anelig østjydsk Bondegaard. Af *Søren Knudsen*. Erindringer om Jens Busk. Af *A. Ballisager*.

8. Aargang 1943 indeholder bl. a.: Ved det store Vandskel. Af *Olaf Andersen*. Skygger og Lys fra Skanderborg Amds Præstehistorie. Af *Aage Dahl*. Christoffer Baagø. Af *Chr. Hasselbalch*. Hørningkredsens Historie 1849—1872. Af *Kjeld Jensen*. Fusvad. Af *Søren Leth*. Fuglene i Silkeborgegnen. Af *C. M. Povlsen*. En Væverfamilie. Ved *Thv. Madsen*. Mark-Fællesskabets Ophævelse og Jordernes Udskiftning i Foldby Sogn. Af *Povl R. Povlsen*. Digterpræsten. Jens Schørring og Skanderborg. Af *Olaf Carlsen*. Stednavne i Gern Herred. Af Dr. *Kr. Hald*. Den ældste Kirkebog i Randers Amt. Af *Rud. Glarman*. Den svenske Kvinde i Harlev. Af *Søren Leth*.

9. Aargang 1944 udsolgt.

Disse ældre Aargange af Østjydsk Hjemstavn faas ved Henvendelse til Østjydsk Hjemstavnsforenings Sekretariat, Brabrand. Prisen er for Medlemmer 3 Kr. pr. Aargang, dog 3,25 for 1942 og 1943. For ikke-Medlemmer 4,50 a 500 pr. Aargang.